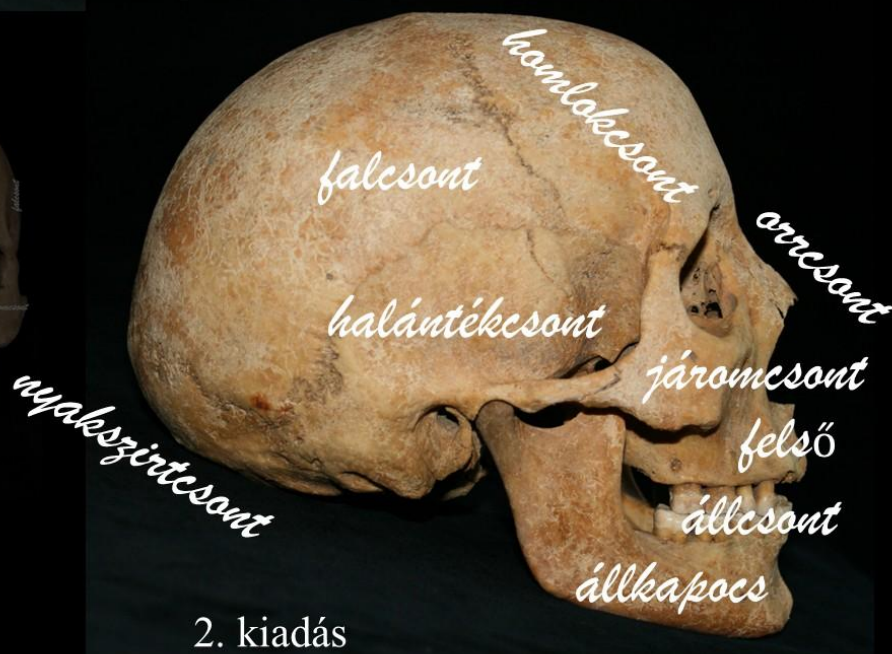
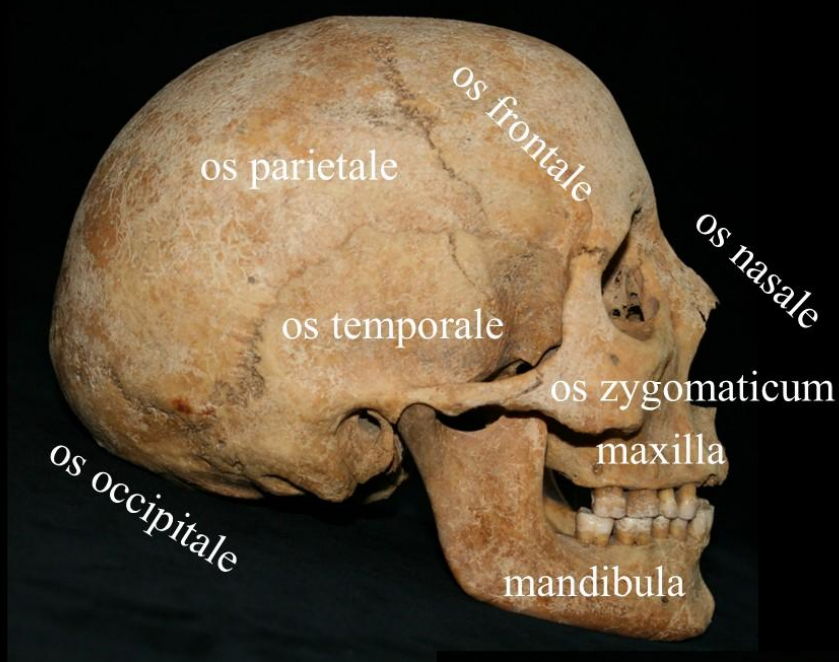

Balázs János

A magyar embertani szaknyelv

2. kiadás

Balázs János

A magyar embertani szaknyelv

Egyetemi jegyzet biológia BSc, MSc és doktori képzésben résztvevő, valamint biológianár
szakos hallgatók részére

„A magam és tanítványaim számára toldoztam ezt össze...”
Apáczai Csere János, Magyar encyklopaedia, 1653

Második, jelentősen átdolgozott kiadás.

Borítókép: Balázs János
Kézirat zárása: 2025. szeptember
© Dr. Balázs János, PhD
E könyv oktatási célokra szabadon használható.

ISBN 978-615-02-6081-5

NEMZETI
RÉGÉSZETI
INTÉZET

Tartalomjegyzék

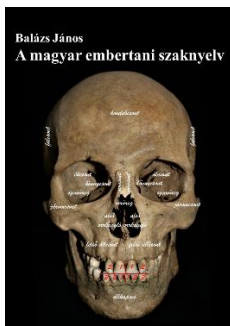
Előszó az 1. kiadáshoz	1
Előszó az 2. kiadáshoz	2
1. EMBERTAN? ANTROPOLÓGIA?	3
1.1. „Szakantropológiák”	3
1.2. Biológiai antropológia	11
1.2.1. Az embertan (biológiai/fizikai antropológia, történeti embertan) meghatározásai	11
1.2.2. A biológiai embertan rész- és társtudományai	14
1.2.3. Jelentősebb embertani szervezetek és folyóiratok	16
1.2.4. Szemelvények az embertan történetéből és magyar vonatkozásaiból	21
1.2.5. Hazai felsőoktatási egységek, embertani gyűjtemények és kutatóhelyek	34
2. A NYELVRŐL antropológusoknak (is)	40
2.1. A magyar nyelv, a szókincs eredete és a szóalkotás módjai	40
2.2. A magyar helyesírás	41
2.3. A nyelvhasználatra vonatkozó törvényekről és rendeletekről antropológusoknak	41
2.3.1. A magyar nyelv és köznevelés kapcsolatának jogszabályi háttere	42
2.3.2. A magyar nyelv és a felsőoktatás	42
2.3.3. A Magyar Nyelvstratégiai Intézetet által a Kormány részére javasolt intézkedések és várható eredmények, hatások a szaknyelvek és a tudományos ismeretterjesztés területén ..	42
3. LATIN NYELVTAN antropológusoknak (is)	44
3.1. A latin ábécé (<i>alphabetum</i>)	44
3.2. Kiejtés	44
3.2.1. Megjegyzések a latin szavak (magyaros) kiejtéséhez	45
3.3. A görög betűk	48
3.4. Latinnal párhuzamos görög szótövek az orvosi terminusokban	49
3.5. A latin szavak	49
3.6. A latin névszók (<i>nōmina</i>)	50
3.6.1. A főnevek szótári alakja	50
3.6.2. Nemek (<i>genus</i>)	50
3.6.3. Szám (<i>numerus</i>)	50
3.6.4. Névszói esetek (<i>cāsus</i>)	50
3.6.5. Névszóragozási osztályok (<i>dēclinātiō</i>)	51
3.6.6. A melléknevek szótári alakja	54
3.6.7. A melléknevek ragozása	54
3.6.8. A melléknevek fokozása	56

3.6.9. Folyamatos melléknévi igenevek	57
3.6.10. Melléknevek képzése főnévből.....	57
3.7. Birtokos szerkezet	57
3.8. Minőségjelzős szerkezet.....	58
3.9. Elöljárószavak (<i>praepositio</i>)	59
3.10. Latin <i>praefixum</i> -ok, <i>praeverbium</i> -ok és <i>suffixum</i> -ok	59
3.11. A latin igék (<i>verbi</i>)	60
3.11.1. Igék szótári alakja	60
3.11.2. A latin igék tulajdonságai.....	61
3.11.3. Igeragozás (<i>coniugatio</i>).....	62
3.12. Az orvosi latin nyelv	62
3.13. A magyar nyelvben meghonosodott latin orvosi és köznyelvi kifejezések	64
4. AZ ORVOSI SZAKNYELV	67
4.1. Az európai és a magyar orvosi nyelv története	67
4.2. A magyar orvosi nyelv.....	70
4.3. Az anatómiai nyelv	71
4.3.1. Történeti áttekintés.....	71
4.3.2. Terminologia Anatomica	73
4.4. A magyar anatómiai szaknyelv	79
4.4.1. Terminusalkotás a magyar anatómiai szaknyelvben.....	84
4.5. Az orvosi nyelv oktatására és használatára vonatkozó új elméletek, javaslatok és próbálkozások	85
5. AZ EMBERTANI SZAKNYELV.....	87
5.1. A magyar embertani nyelv korszakai.....	87
5.1.1. Ósmagyar kor	88
5.1.2. Ómagyar kor.....	88
5.1.3. Középmagyar kor	89
5.1.4. Önálló (régies) magyar embertani nyelv	92
5.1.5. Klasszikus magyar embertani nyelv.....	95
5.1.6. A jelen magyar embertani nyelve.....	96
5.2. Szemelvények a magyar embertani nyelv nyelvemlékeiből.....	100
5.3. Napjaink magyar embertani nyelve.....	127
5.4. A magyar (nyelvű) embertani szakirodalom	130
5.5. A magyar embertani nyelv megőrzése és fejlesztése	131
5.5.1. Miért fontos a magyar embertani nyelv?	132
5.5.2. Következő lépések.....	133

5.5.3. Terminológiai elvek kidolgozásának szükségessége az embertani szaknyelvben	135
6. EMBERTANI SZÓTÖRTÉNETI TÁR	139
7. EMBERTANI LATIN-MAGYAR SZÓTÁR	146
8. NYELVHELYESSÉGI KÉRDÉSEK, HELYESÍRÁSI SZABÁLYOK ÉS MEGFONTOLÁSOK	160
8.1. Az anatómiai nyelv, mint az embertani nyelv alapja	160
8.2. Helyesírási megfontolások az embertani nyelvben	160
8.3. MTA állásfoglalás az orvosi helyesírás ügyében.....	161
8.3.1. MTA-MAB ajánlása a tudományos kétnyelvűséggel kapcsolatban	164
8.4. Az Orvosi szótár alapelvei.....	166
8.4.1. Az Új orvosi szótár (1983) alapelvei	166
8.4.2. Az Orvosi helyesírási szótár (1992) alapelvei.....	167
8.5. Válogatás az embertani kommunikációban leggyakrabban szükséges szabályokból	170
8.5.1. Az idegen szavak írásának megfontolásai.....	170
8.5.2. Az akadémiai orvosi helyesírás két alapelve idegen szakkifejezések használatára....	170
8.5.3. A meg nem honosodott latin szavak	171
8.5.4. Az egyszerű és az összetett idegen embertani szavak	172
8.5.5. Az idegenes írásmódú embertani szavak toldalékolása	172
8.5.6. Összetett embertani szavak írása	173
8.5.7. Bekezdés.....	175
8.5.8. Évszámok, évszámcsoporthoz, keletkezés	175
8.5.9. Római számok.....	178
8.5.10. A földrajzi nevek.....	178
8.5.11. Kötőjel.....	179
8.5.12. Pont és kettőspont	181
8.5.13. Mértékegységek és jelek	181
8.5.14. Rövidítések és betűszók	182
8.5.15. Kiegészítő betűk és számok	183
8.5.16. Tömeg és súly	184
8.5.17. Hivatkozások helyesírása.....	184
8.5.18. Szakzsargon	184
8.5.19. Angol, broken English, angomagy.....	185
8.5.21. Latin vagy magyar?	188
8.5.22. Szaknyelvi fordítás.....	188
8.5.23. dr. vagy Dr., kis doktor vagy nagy doktor? Hogyan rövidítjük a doktort?	189
8.5.24. Munkaköri címek	192

8.5.25. Nyelvhelyesség	194
9. SZAKNYELVI KÉRDÉSEK.....	195
9.1. A magyar embertani szaknyelv aktuális kérdései	196
10. IRODALOMJEGYZÉK	200

Előszó az 1. kiadáshoz

Nincsen magyar embertan
magyar embertani nyelv nélkül.

A nemzeti nyelv gondozása mindig is a kultúra ápolásának zászlóshajója lesz, és természetesen elsősorban a nyelvészek, írók, költők, magyar nyelv- és irodalomtanárok, valamint irodalomtudósok feladata lesz. De természetesen a szaknyelvek művelése nem várható el azoktól, akiknek az adott tudományterületen a képzésük befejeződött az érettségivel.

A szaknyelvművelést az adott szakterület azon képviselőinek kell végezniük, akik nyitottak nyelvészeti kérdések iránt. Természetesen az ő tudásuk nem mérhető nyelvészekéhez, de nem is kell. „A szaknyelv szerszám” – írta Donáth Tibor, és ezt a szerszámot az adott tudományterület művelői tudják a legjobban használni.

Kell-e magyar embertani nyelv? Vagy annak a pár embernek minek?

„... mert minden Nemzet a maga nyelvén lett tudós, idegenén sohasem.”

Bessenyei György: Egy magyar társaság
íránt való jámbor szándék, 1790

Talán maradi és elavult gondolat egy olyan világban, ahol minden angolul van, talán túlzás egy olyan tudományterületen, ahol csak maroknyi ember alkot. 1792-ben lett hivatalos tantárgy a magyar nyelv a közép- és felsőoktatásban, és legközelebbi „rokonainknak”, az orvosoknak is 212 évébe került, hogy egyetemi kurzus legyen a magyar orvosi szaknyelv. Mi, antropológusok sem tétlenkedhetünk tovább, szükségünk van egy olyan konszenzusos közös alapra, amelyre mind a kutatók, mind az oktatók, mind a PhD-hallgatók, mind a szakdolgozók a tudományos kommunikációjukat építhetik. Antropológusok természetesen nem tudnak nyelvkönyveket írni, de ez nem is lehet cél, ahogy az sem, hogy nyelvészek írjanak történeti embertani könyveket. De az embertan nyelvét antropológusok használják, reményeink szerint antropológusok ápolják és ezért antropológusoknak is kell írásba foglalni az érintett társtudományok művelőinek hathatós segítségével. Ez a könyv ezt a folyamatot szeretné előmozdítani.

a Szerző

2022. szeptember

Előszó az 2. kiadáshoz

„Az ember oly módon érzékeli az őt körülvevő világot, ahogyan azt anyanyelve már eleve beprogramozta számára... Két nyelv különbözőképpen programozza ugyanazt az eseményt, egyetlen hitvallást vagy filozófiai rendszert sem értékelhetünk a nyelvtől függetlenül... Anyanyelvünk foglyai vagyunk.”

Edward T. Hall: Rejtett dimenziók, 1980

„... inkább az volna a nyereség, ha minden tudományos és műszavak az egész világon egyformák lennének”

Csorba József: Észrevételek az éghajlatnak s más természeti okoknak befolyásáról, 1833

Az embertan egyetemes, multidiszciplináris, de a magyar antropológusok tudományos nyelvezete folyamatos változásban van. Régen volt magyar szavunk mindenre, ma szinte szolgai módon, a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően átvesszük az angol kifejezéseket, közben ragaszkodunk a klasszikus görög-latin terminológiához, szinte vágyódunk utána. A ma embertani szaknyelvét mi alkotjuk, mi használjuk, mi oktatjuk, csak sajnos konszenzus nélkül. Adott két holt nyelv, egy anyanyelv, és a pillanatnyilag közös tudományos nyelv. Arról nem is álmodhatunk, hogy egyszer majd a magyar lesz a közös tudományos nyelv, és arról sem, hogy a latin visszatér közös nyelvnek, hogy senki se publikálhasson és adhasson elő az anyanyelvén, hanem mindenkinek meg kelljen tanulnia a közös tudományos nyelvet, valódi egyenlőséget teremtve a publikációkban és a tudományos kommunikációban. De dönthetünk úgy, hogy ápoljuk, gondozzuk és a következő antropológusgenerációra hagyományozzuk a magyar embertani szaknyelv szeretetét.

„A' Paedagogia az Antropológiának nemű némű alkalmaztatása,
's az ember' neveltetését formállyá ki.”
„Y.”: Tudományok' Encyklopaediája rövid rajzolatban, 1818

Nem szabad megfélekednünk az oktatásról és az ismeretterjesztésről sem. Az embertan a biológia része, az emberiség kollektív tudásának része, rendkívüli világnézet- és gondolkodásmódalakító volta miatt mindenkinek joga van ahhoz, hogy saját tudásává válhasson. A nagy hagyományokkal bíró magyar embertani nyelv rendkívüli gazdagsága mindenkinek megtalálja a megfelelő szavakat, és ápolnunk kell, hogy továbbra is meg tudja szólítani mind a szakmát, mind a laikusokat.

Nincsen magyar embertan magyar embertani nyelv nélkül!

a Szerző

2025. szeptember

1. EMBERTAN? ANTROPOLÓGIA?

Elöljáróban azt kell megvizsgálnunk, mi magunk mit értünk embertanon (antropológia, humánbiológia, Anthropology) és szaknyelvén, és milyen szavakkal lehet a legpontosabban kifejezni. Általában nem is próbáljuk egy szóval lefedni a tudományterületet (Biological Anthropology, Physical Anthropology) és ennek a körülírásnak van magyar hagyománya is (történeti embertan). Az embertanon belüli specializáció (Paleopathology) és az embertan inter- és multidiszciplinárisává válása (Chemical Anthropology, Paleomicrobiology, Archeogenetics) természetesen az elnevezésekben is tükröződik, sokszor segítve az azonosítást.

1.1. „Szakantropológiák”

Szakantropológiák: minden antropológia, aminek köze van az emberhez

„Anthropologia (Ember-esmértetés),

- emberi test-tudomány (Somatologia Anth.)

- lélek-tudomány (Psychologica Empirica)

Az Anthropologiai Tudományok közt:

I. Paedagogia (az Antropológiának alkalmaztatása, 's az ember' neveltetését formállyá ki)

II. História (Történet - tudomány)

III. Geographia. (Földleírás)

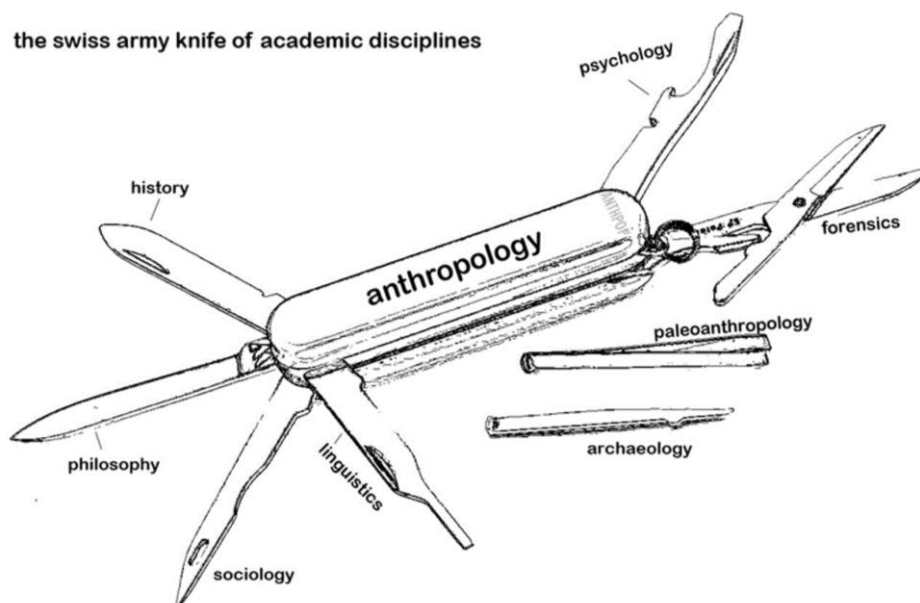
IV. Tett-törvény-Tudomány (Juris prudentia P.), az embernek polgári állapottyávi foglalatoskodik

V. Religio - Tudomány (Theologia positiva) az Embernek egyházi állapottyáival foglalatoskodik”

„Y.” (a „Tudományok' Encyklopaediája
rövid rajzolatban” szerzője), 1818

„A marxi filozófia nemcsak, hogy egyben antropológia is, hanem elsősorban éppen az.”

Ágh Attila, 1965

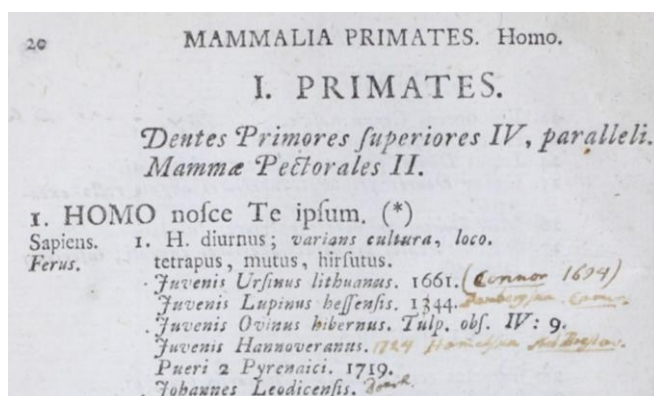

„Ha ma Magyarországon valakinek azt mondjuk, hogy antropológiával foglalkozunk, akkor többen még mindig a fizikai antropológiára gondolnak, azaz azt hiszik, hogy csontokat ásunk ki a földből, koponyaméreteket elemzünk, és általában: az emberek fizikai tulajdonságaival foglalkozunk. Angol nyelvterületen az emberek az antropológia szó hallatán viszont többnyire a kulturális antropológiára asszociálnak.”

Letenyei László, 2015

A mai embernek Linné Systema Naturae 10. kiadása (1758) óta Homo sapiens a tudományos elnevezése. A Homo sapiens politipikus faj, azaz sokfélesége ellenére az egész emberiség egyetlenegy species-t (fajt) képez.

Az antropológia, mint szakszó Casmann protestáns humanistánál jelenik meg először 1596-ban. Mint alapkifejezés a görög antróphosz (ember) és logosz (tudás/tan) terminusokra vezethető vissza. Eredeti jelentése szerint tehát emberről szóló tudomány. Használata a XVIII-XIX. században vált általánossá, ekkortól a biológiai antropológiát értették alatta. Ez a könyv történeti embertani szemlélettel íródott, és továbbra is biológiai antropológiát (Biological Anthropology, Physical Anthropology) értünk antropológia alatt. A klasszikus angolszász megközelítés 4 részterületét különíti el az antropológiának (régészeti, biológiai antropológia, szociokulturális antropológia, nyelvészeti antropológia), de napjainkban a tudomány számos más antropológiát is ismer, de még nem született konszenzus sem a fogalmakban, sem a kategorizálásukat illetően, ezért nagymértékű átfedés tapasztalható közöttük. Pedig a probléma régen adott, pl. Török Aurél már 1882-ben Ethnographia, ethnológia és sociológia címmel jelentett meg tanulmányt az Anthropologiai füzetekben.

Caroli Linnaei (1758) Systema naturæ per regna tria naturæ, secundum classes, ordines, genera, species, cum characteribus, differentiis, synonymis, locis

„Antropológia (görög „embertan”): a reneszánsz óta az emberrel foglalkozó különböző tudományok (vagy tudásterületek) elnevezésére alkalmazott fogalom. Német nyelvterületen ma önmagában a humánbiológiával rokon ágazat, angol és francia nyelvterületen legtöbbször az etnológiával azonos tudományág, amelynek azonban egyes ágai a hagyományos néprajzhoz, etnográfiahoz, szociográfiahoz, kisebbségsszociológiához, etnokulturális kutatáshoz, nyelvtudományhoz, valláselméleti és valláskutatási irányzatokhoz, etnohistóriához, etnometodológiához, hermeneutikához, kultúra-szociológiához közeleiek. A kifejezés használatát pontosítandó: egyre gyakoribb az ~ szó használata olyan általánosító jelleggel, ami valójában a kulturális ~-át takarná, de rövidített használata félreértésre adhat okot, hisz sokan a 18.–20. század során a fizikai vagy biológiai embertan eredményeire és hatására asszociálnak, vagyis olyan alaktani, származástudományi, rasszelméleti, etnogenetikai kutatásokra, amelyek a biológiai tudományok körébe tartoznak, nem pedig a kultúrakutatás és a szociál~ tárgyerületére.”

Antropológiai – etnológiai – kultúratudományi kislexikon, 2010

Alkalmazott antropológia (Applied Anthropology, Practical Anthropology)

Az alkalmazott antropológia bármely szakterületet magáénak tekintheti, az alkalmazott antropológia tulajdonképpen azt jelenti, hogy az empirikus anyagból nyert tudást nemcsak elméleti összefüggések feltárására használjuk fel, hanem a gyakorlatban is kamatoztatjuk hazai vagy nemzetközi (kultúraközi) programokban, a segélynyújtásban, prevenciós projektekben, a klinikai gyakorlatban és oktatási programokban. Alkalmazott antropológia esetében a kutatót felkérlik, alkalmazzák egy már meglévő tervhez, elképzeléshez közreműködőként, segítségadás, felmérés, véleményezés formájában. Tipikus feladatai közé tartoznak a mezőgazdasági újítások, étkezési szokások reformálása, az általános higiénia magasabb szintre emelése, fogamzásgátlás, víztisztítás, az egészségügyi ellátás javítása, új épületek felhúzása, közösségi házak renoválása, elektromosság bevezetése, nyilvános helyiségek építése, oktatás. Mára az alkalmazott antropológiának rengeteg válfaját különítik el, pl.:

- **jogi antropológia** (Advocacy Anthropology)
- **fejlesztés antropológia** (Development Anthropology)
- **gyakorlati antropológia** (Practical Anthropology)
- **pszichológiai antropológia** (Psychological Anthropology)
- **nevelés antropológia** (Pedagogical Anthropology): a pedagógia alapja az „általános embertan”, az ember-lény minden oldalú ismeretére épít
- **gazdasági antropológia** (Economic Anthropology): gazdaságot a kultúra részének tekinti, ezért a kultúra egyéb szegmenseinek figyelembevételével vizsgálja hogyan alakul a javak és az emberek, illetve az emberek egymáshoz való viszonya, a javak cseréje, elosztása és felhasználási módja
- **politikai antropológia** (Political Anthropology): a társadalmak politikai szervezettségével, annak szintjeivel, a társadalmi ellenőrzés módjaival, a hatalmi viszonyokkal, illetve ezek társadalmi kölcsönhatásaival foglalkozik.
- **környezeti antropológia** (Environmental Anthropology): az emberek és az általuk lakott környezet közötti összetett kapcsolatokat vizsgálja a több tízezer évvel ezelőtti vadászat/gyűjtögető szokásoktól a korai mezőgazdaság emlékein keresztül a modern emberi társadalmak éghajlatváltozáshoz és egyéb antropogén problémákhoz való alkalmazkodásáig
- **városantropológia** (Urban Anthropology): magába foglalja a városok kulturális rendszerének vizsgálatát, a városok kisebb-nagyobb területekhez, illetve populációhoz való kapcsolatát és az egész világot átfogó városi rendszer tanulmányozását, mint tematikus antropológia a gazdasági növekedésen és térbirtokláson alapuló civilizációs fejlődés eredményeit vizsgálja
- **faluantropológia** (Village Anthropology): az antropológiai kutatások falusi miliőre fókuszált gyakorlatát lenne hivatott jelezni
- **kognitív antropológia** (Cognitive Anthropology): az emberi megismerést tanulmányozza kulturális és kultúrák közötti összefüggésekben, a kulturális kontextus jellemzően földrajzi helyeket, nyelv(ek)e)t, társadalmi kapcsolatokat, értékeket és hiedelmeket foglal magában
- **ökológiai antropológia** (Ecological Anthropology): a környezethez való kulturális alkalmazkodás, valamint az emberi populációk és biofizikai környezetük közötti kapcsolatok tanulmányozása
- **régészet** (Archaeology)
- **antropozófia** (gör.-lat. anthroposofia): az emberiség fejlődéstörténete, mely alapul szolgál a pedagógiához, a gyógypedagógiához, az orvostudományhoz, a mezőgazdasághoz, a teológiához, a színművészethez és a társadalomelméletekhez
- **asztrozófia** (lat. astrosophia): a csillagászat antropológiai nézete, de sokan az asztrológia egy változatának tartják és ezért áltudománynak tekintik

Akcióantropológia (Action Anthropology)

Az antropológus közreműködik egy probléma felismerésében, megnevezésében, vagy problematikus helyzetek meghatározásában, a megoldási mód megtalálásában, megoldásában, adott esetben megvalósításában is. Ez többnyire valamilyen (várhatóan pozitív) változást, változtatást von magával az érintett csoport, közösség életében.

Antropo-geográfia, emberföldrajz (Anthropo-Geography, Anthropogeography)

Az emberiség földrajzi megoszlásával, valamint az ember és környezete kapcsolatával foglalkozik.

Antropológiai expresszivitás (Anthropology of expressive, Expressive culture)

Művészeti tevékenység, melyet az antropológiai struktúra teszi lehetővé, hiszen az ember excentrikus pozicionáltsága miatt válik expresszív karakterű létezővé, ami azt jelenti, hogy középpont nélkülsége állandó önmeghatározásra, önmegnyilvánításra kényszeríti.

- nem-esszencialista antropológia: az ember kulturálisan közvetített „önszínrevitele”
- progresszív antropológia: filozofikus irányzat, mely az ember testén (mimikáján, gesztusain) keresztül kutatja a szellem és a test összefüggéseit

Átalakulásantropológia (Transforming Anthropology)

A Fekete Antropológusok Szövetségének mozgalma a társadalmi egyenlőtlenséget és a „gyalázatos megkülönböztetések”-et vizsgálja a múltban és napjainkban tudósok, aktivisták, művészek és az érintettek bevonásával.

Biológiai antropológia, fizikai antropológia, antropológia, embertan, történeti embertan (Biological Anthropology, Physical Anthropology) (antropológia <gör. 'embertan'>)

A fizikai antropológia az antropológia tudományterületének egyik ágazata, mely az ember(iség) fizikai adottságainak, biológiai változatosságának és szervezeti törzsfejlődésének tanulmányozására vállalkozik. A tudományág főbb érdeklődési területe a csontozat, a táplálkozás, a szaporodás, a betegségek, a törzs- és egyedfejlődés megannyi biológiai aspektusa. Történetileg a rassz-típusok, fizikai jellegzeteségek térbeli eltéréseinek, összehasonlításának természettudományi területe volt (a magyar akadémiai rendszerben is az élettudományok körébe tartozik „antropológia” néven), emiatt rendszerint a kulturális antropológia jóval szélesebb területét tekintik specifikációnak, a biológiai tudáscsoportot pedig az embertudomány fő területének. Napjainkban a bölcsészek szerint a fizikai antropológia inkább társtudománya vagy alterülete a történetileg őt követő kulturális antropológiának.

A történeti embertan az antropológia, azon belül a biológiai antropológia és a paleoantropológia része, fő feladata a neolitikumtól kezdve a különböző régészeti periódusokból származó csontvázanyag alapján a közösség embertani képének rekonstruálása. A rekonstrukció és a populációk összehasonlításának egyik, a mai napig fontos alapja a metrikus adatokon és az ezeket felhasználó matematikai-statisztikai módszereken alapuló biometria. A morfológiai alapú taxonómiai vizsgálatokat a 20. század második felétől a nem-metrikus jellegek analízise is kiegészítette. Az 1980-as években indult, majd az ezredfordulóra már hazánkban is önálló területté formálódott archeogenetika napjaink paleogenomikai kutatásaival együtt nagyon hatékonyan egészítik ki a morfológiai alapú biológiai antropológiai rekonstrukciót. A természettudományos alapokon álló antropológia megszületése Broca nevéhez és a Párizsi Antropológiai Társaság 1859-ben történt megalakulásához köthető. Az első magyar nyelvű, embertani megfigyeléseket is tartalmazó publikáció 1834-ben készült a benepusztai honfoglaló vitéz bioantropológiai leleteiről. Budapesten 1881-ben alakult Embertani Tanszék Török Aurél vezetésével, világviszonylatban ez volt a negyedik ilyen intézet.

Digitális antropológia (Digital Anthropology, Techno-anthropology, Cyberanthropology, Virtual Anthropology, Anthropology of the Cyberculture)
Az ember és a digitális világ kapcsolatát vizsgálja.

Embertan közoktatási tantárgy (-)

Az embertan című tantárgyat Kamarás István alkotta meg (mondván, „nincs jelen érdemben az ember az iskolában”) és 1988-tól kezdte tanítani a Zsolnai pedagógusképzési kísérlet keretében. Az „embertan” műhelyben hamarosan létre is jöttek a tárgy tanításához szükséges oktatási segédletek (tantervek, módszertani útmutatók, tankönyvek), ennek az embertannak a rövidített változata került be később a Nemzeti Alaptanterv műhelymunkájába, mint embertani, emberismereti és önismereti tantárgyblokk. Egységes, önálló emberismereti tantárgy általános bevezetésére végül nem került sor, de később is születtek emberismereti, önismereti tantervek, tankönyvek, oktatási segédletek és pedagógiai programok.

Érzékek antropológiája, érzékelés- vagy észleleti antropológia (Anthropology of the Senses, Sensuous, Sensual Anthropology, Sensory Anthropology)

Azt vizsgálja, hogy az antropológus rendelkezhet-e olyan pozícióval, amelyből képes bemutatni az érzékekre, illetve az érzékelésre vonatkozó kulturális sajátosságokat, vagy ez a helyiek sajátja marad?

Filozófiai antropológia (Philosophical Anthropology)

Tekintettel arra, hogy az ember nem egyszerűen egy fiziológiailag működő organizmus, a filozófiai antropológia kísérletet tesz arra, hogy az embert a maga ember mivoltában, egészként ragadja meg. A filozófiai antropológia megalapítójának Max Scheler tartják (Az ember helye a Kozmoszban, 1928), más vélemények szerint a filozófia története = az antropológia történetével, és van olyan nézet is, mely szerint filozófiai antropológia a XVII. században kezdődik, de csak a XX. századra teljesedik ki, magától értetődően tekinti az embert legfőbb tárgyának, nem akarja leszűkíteni az ember vizsgálatát egy meghatározott diszciplína területére.

Intuitív antropológia (Intuitive Anthropology)

Olyan módszertani, technikai megközelítés, amely az antropológiai megismerésben a kutatási terület teljes „szövegkörnyezetének” ismeretében vállalkozik megismerésre, vagyis a „sűrű leírás” folyamatában, az értelmezések kísérleteiben és a jelentésrendszerek válogatásában egyaránt él a kérdésfeltevések, válaszok és interpretációk folyamatos viszonyításával és az önreflexióval.

Interpretív antropológia (Interpretive anthropology)

A kultúra olyan jelenség, melynek különféle olvasatai vannak, mint pl. a hidegháborúnak.

Karosszék antropológia (Armchair Anthropology)

Az európai kutatók eleinte távolról, kényelmes karosszékük távlatából kerültek kapcsolatba az általuk ismert világtól nagyon eltérő civilizációkkal a gyarmatosítás során, ebből nőtt ki idővel, a terepi kutatások megindulásával a kulturális antropológia.

Kulturális antropológia (Cultural Anthropology)

Az emberi tanult viselkedésformák tanulmányozását végzi, az emberrel, mint kultúraalkotó lényvel foglalkozik, az embert társadalomtudományi vizsgálódások tárgyává teszi. A kulturális tudást, a gondolkodásmódot, illetve ezek kifejezőmódjait (nyelv, szimbolizmus) kutatja. A néprajz és a kulturális antropológia eredetileg témájában különbözött, hiszen míg a néprajz

elsősorban az európai népek paraszti világának leírására vállalkozott, addig az antropológia Európán kívül tette mindezt.

- **etnológia** (gör. éthnosz 'nép', lógosz 'tan') tehát az emberrel, mint kultúrával rendelkező lényről szóló tudomány
- **etnológia, evolúciós antropológia, szociál-antropológia** (Ethnology, Social Anthropology, Anglia) = Ethnologie (etnológia, Franciaország) = néprajz/etnográfia (Völkerkunde, Németország) = kulturális antropológia (Cultural Anthropology, USA): a kultúrák fejlődésének vizsgálata (Volkskunde: saját kultúra kutatása, Völkerkunde: távoli népek összehasonlító jellegű vizsgálata, egyetemes néprajz)
- **etnográfia**: adatok gyűjtése (terepmunka), napjainkban a kulturális antropológia módszertanát, az összegyűjtött ismeretanyagot, a leíró vonatkozást jelenti, **etnológia**: adatok kiértékelése, elemzése
- **humánökológia**: a társadalmi jelenségeket a városi térszerkezetre vetítve vizsgálja
- **marxista antropológia** (1910-1990): Marx materialista evolúcióelméletén alapul, elsősorban a gazdaság (az alap) működését vizsgálták, minden más kulturális jelenség (például rítusok, rokonsági rendszerek stb.), azaz a felépítmény vizsgálata ebből vezethető le
- **katonai antropológia** (Cultural Anthropology in the Force): azt vizsgálja, hogy a nemzetközi együttműködésben végrehajtott katonai műveletek végrehajtása során hogyan használhatók a kulturális antropológia módszereit
- **fánk antropológia** (Doughnut Anthropology): a fánk hatása a társadalomra és a popkultúrára

Média antropológia (Anthropology of Media, Media Anthropology)

A komplex (az offline és online gyakorlatokat is magában foglaló) kortárs társadalmi valóságok szisztematikus megértését tűzte ki célul.

- az Internet antropológiája

Múzeumantropológia (Museum Anthropology)

Az anyagi világ összegyűjtésével, értelmezésével és ábrázolásával kapcsolatos tudományos kutatásokat vizsgálja abból a szempontból, hogy az anyagi tárgyak hogyan fonódnak össze a kulturális megjelenítés, a gazdaság, a társadalompolitika, a jog, az emlékezet, az etika, a gyarmatosítás, a természetvédelem és a közoktatás témaköreivel.

Művészetantropológia, esztétikai antropológia (Aesthetics Anthropology)

Az emberi társadalmak azon kulturális kontextusaival foglalkozik, amelyben tárgyak, cselekedetek, értékelések jelennek meg, s amelyek valamilyen szinten kapcsolatban vannak az esztétikai tartalommal.

Nevelés-antropológia

Az ember, mint természeti lény, organikus és pszichés sajátosságaival, az ember természetének lényegével, és ennek kialakulását segítő vagy akadályozó tényezők hatásával foglalkozó tudásterület. Az ember természeti értelemben nem kialakult entitás csupán, hanem a változó környezetben, a történelemben és a társadalmi kölcsönhatások révén is változik, állapota tehát nem egyféle, hanem sokfajta, kitüntetett helye az élők világában nem eleve adottság, hanem kimunkált összhatások (időleges) eredménye.

Nyelvészeti antropológia (Linguistic Anthropology)

Alapja a valóság szimbolikusan létrehozott egyezményes rendszere és ennek örökíthetősége, az időbeli és térbeli eltérések fogalmi kezelése, elvont kategóriák használata (pl. fogalom), a

fonémák és kiejtési gyakorlatok kulturálisan kondicionált módjai, a grammatikai tagoltság. Az emberi kommunikációt tanulmányozza, mint a beszéd fiziológiája, a nyelvek szerkezete és funkciója, a beszédre és írásra gyakorolt társadalmi és kulturális hatások, a nonverbális kommunikáció, a nyelvek időbeli fejlődése és egymástól való eltérése.

Orvosi antropológia (Medical Anthropology)

Azt vizsgálja, hogy a különböző kultúrákhoz és társadalmi csoportokhoz tartozó emberek hogyan magyarázzák a betegségek okait, azokat a kezelési módokat, amelyekben hisznek, továbbá, hogy kihez fordulnak megbetegedésük esetén. Tárgyát képezi továbbá annak a vizsgálata, hogy ezeknek a hiteknek és gyakorlati magatartásoknak mi a viszonya az emberi szervezetben végbemenő biológiai, pszichológiai és szociális változásokhoz.

Az orvosi antropológia kurzus keretében az orvostanhallgatók olyan témákat is érintenek, mint pl. a fogyatékoság antropológiája, a táplálkozás orvosi antropológiája, a szexualitás antropológiája, a fájdalom antropológiája, az orvoslás és a gyógyítás antropológiája és a stressz orvosi antropológiája.

Önreflexív antropológia (Reflexivity in anthropology)

A kutató személyes reflexióin keresztül megismerhetjük az összefüggésrendszert, melynek a terep és az antropológus is része.

Régészeti antropológia (Archaeological anthropology, Archeo-anthropology)

Célja az emberi kultúrák fejlődésének (evolúciójának) rekonstrukciója, az első emberek megjelenési helyének és idejének keresése, elméletek felállítása az ember eredetéről.

- paleo-ökológia: a múlt ökoszisztémáinak a tanulmányozása

Sportantropológia (Anthropology of sport)

A sport világához és hatásához kapcsolódó kulturális reprezentációk elemzése.

Strukturális antropológia (Structural Anthropology)

A társadalmi jelenségek strukturális jellegét hangsúlyozza, elemekre bontják vizsgálódásuk tárgyát, majd feltárják az elemek között megfigyelhető kapcsolatokat, a struktúrát, melyet magyarázó erejűnek tartanak. A strukturális antropológia eredetileg a még működő őstársadalmak viselkedési modelljeinek, rokonsági rendszereinek, mítoszvilágának tanulmányozásából vont le általános következtetéseket.

Szimbolikus antropológia, értelmező antropológia (Symbolic Anthropology)

A társas cselekvés sajátos, szimbólumhasználaton és szimbólumteremtő képességen alapuló jelenségeire koncentrál. A szimbolikus viselkedésmódokat és a kultúra szimbolikus megnyilvánulásait tanulmányozza, a szokáson alapuló viselkedés és a gondolkodás jelentésének magyarázatát tekinti céljának.

Szociálantropológia (Social Anthropology)

Brit eredetű, a társadalom felépítésével, társadalmi intézményekkel és a rokonsági rendszerekkel foglalkozik.

- **antroposzociológia:** az anyagi és szellemi kultúra teljessége azon népeknél, amelyek nem rendelkeznek írott forrásokkal
- **bioszociális antropológia:** ember és környezetének együttes vizsgálata humánbiológiai, táplálkozástudományi és fejlődéslélektani szempontból, mentális ökológiák helyben érvényes léptéke alapján
- **antropo-kozmológia:** 19. századi utazók leírásai a „bennszülöttekről”

Természettudományos antropológia (Scientific Anthropology)

Az embert vizsgálja térben és időben természettudományos módszerekkel, kialakulását 3 könyvhöz szokták kapcsolni: Linné: Systema Naturae (1735), Lyell: Principles of geology (1835) és Darwin: On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life (1859).

Történeti antropológia (Microhistory, Contrasting communities)

Az ezerkilencszázhetvenes évektől megjelenő újfajta, kultúrtörténetiként jellemezhető történetírói megközelítések, mint a mentalitástörténet, az Alltagsgeschichte, a mikrotörténelem és az új kultúrtörténet. Ezek közös jellemzője, hogy szembefordultak a korábbi struktúrákra összpontosító makroszemléletű társadalomtudományos történelemmel, a történész figyelme a mindennapi élet kultúrájára, az egyének és kis közösségek mikrotörténelmére, a mindennapi emberek „megélt életére” irányul.

Turizmus antropológia (Tourism Anthropology)

Multidiszciplináris tudományterület, magába foglalja a néprajzot, a szociológiát, a pszichológiát, a régészetet, a művészettörténetet, a nyelvészetet, a közgazdaságtant, a politikát, a történelmet, a filozófiát, a földrajzot és az ökológiát. Fő témái a hitelesség, identitás, mobilitás, turizmus, rekreáció, vendéglátás és a vendéglátás evolúciója, zárandoklatok, néprajz, népművészet, kulturális változások, globalizáció, tárgyi örökség, szimbólum, kultúra, kulturális közvetítés, rendezvények, egészség, válságok, oktatás és képzés.

Vallásantropológia, teológiai antropológia, bölcséleti embertan, keresztény antropológia, kozmológiai antropológia (Theological Anthropology, Anthropology of Christian Life)

A teológiai antropológia egy kísérlet arra, hogy végiggondolja az ember történetének értelmét, ahogyan az Isten előtt, Istennel és Isten által megélte. Az ember sokféle módon magyarázza meg a helyét a világban és a társadalomban, a különleges kapcsolatát a természetfölöttivel. 1996-ban II. János Pál pápa is kinyilvánította álláspontját az evolúció kapcsán: az ember állati származása a természettudományok által igazolt hipotézis, de ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a lélek isteni eredetű. Az evolúció teológiai értelmezése végső soron teleologikus, az eredet és a cél az isteni terv részei; a fejlődés csak az isteni közreműködés révén valósulhat meg.

Általános álláspont, hogy az antropológiának és az antropológusnak nem feladata a hit kérdéseiben állást foglalni - mivel ezek nem tudományos, hanem ontológia vagy teológiai problémák, amelyek megválaszolásához nincsen megfelelő eszközkészlete -, és nem tekintheti az egyik vallást sem igazabbnak a többinél.

Űrantropológia (Space Anthropology)

a szerző által megálmodott tudományterület, fókuszban az űrhajósok biológiai antropológiai vizsgálatával, azon belül a csontok tanulmányozásával az űrrepülések során. Multidiszciplináris tudományterületként magába foglalná az űrhajósok és az űreszközök viszonyát az antropológiai szemléletű tervezéstől az emberközpontú kísérletekig, kiegészülve űrélettannal és űrpszichológiával.

Vizuális antropológia (Visual Anthropology)

A hagyományos angolszász iskolák felfogása szerint a kulturális antropológiai terepmunka fényképekkel, filmekkel való vizuális adatolását, illusztrálását, hitelesítését jelenti. Más felfogás szerint a kulturálisan befolyásolt „máshogyan látás” megértése a tudományág feladata.

- kép-antropológia: fényképek elemzése (pl. neveléstudományi szempontból)

Zenei antropológia (Anthropology of Music)

Szubkultúra-elméletekre, csoportszintű társas viselkedésmódokra, etnomuzikológiai és tánctudományi leírásokra épül.

- folkzenei antropológia (Anthropology of Folk Music)

„Elmúlt az a kor, amikor a szaktudósokat azért becsülték, mert a tömeg nem értette őket.”

Kosztolányi Dezső, 1933

1.2. Biológiai antropológia

1.2.1. Az embertan (biológiai/fizikai antropológia, történeti embertan) meghatározásai

Paul Broca,
1859

Az anthropologia az a tudomány, melynek tárgyát az emberi csoport tanulmányozása teszi, éspedig mind a maga összességében, mind egyes részleteiben, valamint a kültermészettel való viszonyában.

Török Aurél,
1881

Az embertan fő diszciplínái:

- biológiai embertan (az emberi test bonc- és élettani vizsgálata az emberrasszok szerint és a főemlősökre való tekintettel; kraniológia, antropometria, stb.)
- etnológiai embertan (az embernek, mint társadalmi lénynek a vizsgálata: az emberfajták és népek testi és lelki sajátosságainak leírása, az emberfajták és népek társadalmi életének megnyilvánulásai)
- demográfiai embertan (a környezeti tényezők vizsgálata az élet létrejöttére, lefolyására statisztikai elemzéssel)
- prehisztóriai embertan (az emberiség geológiai történelme fosszilis maradványok alapján)

Lenhossék József,
1897

Az antropológia a bonctan egyik ága, amely ismerete nélkül általános műveltségre igényt senkisémm tarthat.

A Pallas nagy
lexikona,
1897

Antropologia (gör.) a. m. embertan, tehát voltaképen ama tudományok összesége, melyek az emberre vonatkoznak; ide tartoznának tehát a természettudományok nagy részén kívül majdnem mind a szellemi tudományok, v. legfontosabb részeik, mint amelyek csak az emberrel foglalkozhatnak. Ily értelemben használja tényleg a szót némely német filozófus. Általánosabban elterjedt nemzetközi értelme a szónak azonban szűkebb s csak azokat a tudományokat foglalja egybe, melyek az embert természetrajzi szempontból vizsgálják, de azoknak is főleg ama részeit, melyek az emberi nem változatosságát térben és időben, a különböző fajokban és időbeli fejlődésében tekintik. Innét van, hogy az antropológia nem egy meghatározott tudomány, hanem több tudománynak egyvelege, hogy határai ingadoznak, hogy más-más tudósok más-más kutatásokat foglalnak e név alá össze.

Rudolf Martin, 1914	Az antropológia a Hominidák természettörténete térben és időben.
Rudolf Martin, 1928	Az antropológia a Hominidák természettörténete térben és időben. Az antropológia csoporttudomány, amely az emberi anatómiát, fiziológiát stb., mint egyedi tudományt köréből kirekeszti, csak a Hominidáknak a természetrajzával foglalkozik és ezt az egész zoológiai formakört minden korlátozás nélkül átfogja. Az antropológia csoporttudomány, s ezért keretéből az emberi anatómia, fiziológia és kórtan, mint egyedi tudományok kizárandók.
Rainer Knussmann, 1988	A biológiai antropológia tárgya a Hominidákon belüli variabilitás, nem patológiás és természettudományos módszerekkel megérthető jellegek oksági elemzése és leírása, valamint az ember összehasonlítása az állatokkal.
Bartucz Lajos, 1929	Már Aristoteles antropológusoknak nevezte mindazokat, akik az emberről értekeztek s a 18-ik század végéig szinte általános tudományos felfogás volt, hogy az embertan az emberről szóló különböző ismeretek gyűjteménye. Ez az oka, hogy az antropológia címen megjelent régebbi munkákban az emberi szervezet primitív bonctani és élettani leírása mellett ott találjuk a lélektant, filozófiát, logikát, a vérmérsékletek tárgyalását, arcismét stb. is. ... A mai tudományos felfogásnak a lényege legrövidebben úgy fejezhető ki, hogy az embertan az emberi lény természetrajza, vagy amint Broca mondta: „az emberi nem biológiája” (l'histoire naturelle du genre humain: az emberi nem természetrajza – a szerk.), illetve Martin szerint „az ember alakú lények természettörténete”. Még világosabb Topinard meghatározása, ki szerint „az antropológia a természetrajznak az az ága, mely az emberről és emberfajtaokról értekezik”. Nem szorul ma már bővebb bizonyításra, hogy az anatómia, fiziológia, kórtan, fejlődéstan csupán segédtudományai az antropológiának, ép úgy, mint ahogyan segédtudományai a természettudományi oldalon az állattan, őslénytan, földtan, a szellemtudományi oldalon pedig a néprajz, régészet, nyelvészet, történelem stb. ... Sőt látszólag egészen távol álló tudományágaknak is nagy hasznát veszi sokszor az embertan. A matematikáról nem is beszélek.
Karl Saller, 1956	Az antropológia a Hominidák természettörténete, természeti jelene és természeti jövője térben és időben.
Lipták Pál, 1969	A szűkebb értelmezés szerint vett antropológia (antropo-biológia, vagy humánbiológia, fizikai embertan) csupán az ember biológiájával foglalkozik, a tágabb értelemben vett antropológia az ember szellemi tevékenységének alapvető tényeit részben önmagukban, részben biológiai jelenségekkel kapcsolatban vizsgálja.
Rainer Knussmann, 1988	A biológiai antropológia tárgya a Hominidákon belüli variabilitás, nem patológiás és természettudományos módszerekkel megérthető jellegek

oksági elemzése és leírása, valamint az ember összehasonlítása az állatokkal.

Farkas L. Gyula,
1995

A történeti embertan, legalábbis hazánk tekintetében, a mezolitikumtól (Kr.e. 18 ezer év) a magyar középkorig (Kr.u. 17. század) terjedő időszakot foglalja magában.

Farkas L. Gyula,
2014

A biológiai antropológia az ember és emberfélék (előember, ősember) biológiai jellegeinek variációit vizsgálja.

Az embertan a tapasztalati (empirikus) tudományok közé sorolható (amelyek az embert körülvevő, tapasztalható valóságot vizsgálják), ezen belül társadalomtudományként kezdte (az ember társadalmi közösségi létével kapcsolatos területet vizsgálják, pl. történelem, szociológia, közgazdaságtan), de napjainkban már a természettudományok közé tartozik (melyek az embert körülvevő élő és élettelen természetet kutatják, pl. fizika, biológia, kémia). A legújabb csoportosítás szerint interdiszciplináris tudomány (tudományközi, határterületi kérdésekkel foglalkozik).

A tudományok egységes nemzetközi felosztását először az UNESCO 1973-as International Standard Nomenclature for Fields of Science and Technology javaslata tartalmazta, az ez alapján készült „tudomány fája” 24 főtudományt, 221 tudományt és ezen belül 1995 altudományt sorolt fel (az Antropológia természetesen a csúcson helyezkedik el).

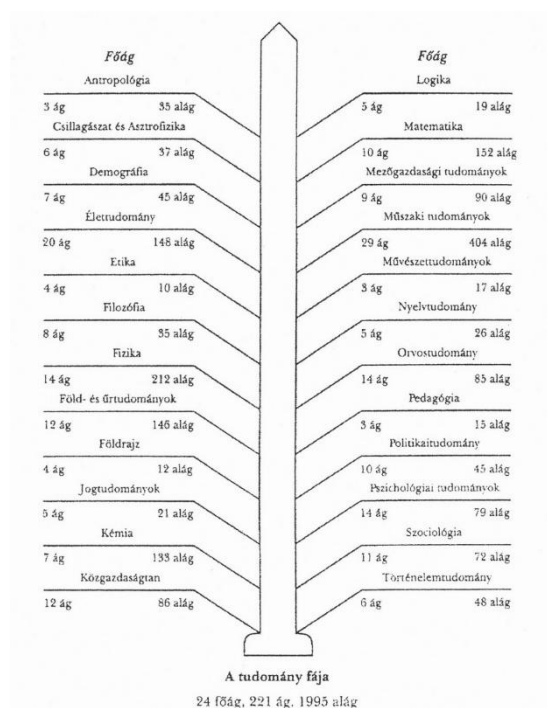
Napjainkban a SKOS (UNESCO nomenclature for fields of science and technology) a biológiai antropológiát már nem sorolja az antropológiák közé, hanem az élettudományok között találjuk. A fizikai antropológia és a humánbiológia viszont két jól elkülönített kategóriát képvisel.

Hazai viszonylatban a Magyar Akkreditációs Bizottság felosztása az irányadó:

MAB 2009/9/IV/2. sz. határozat

1. Természettudományok (Natural Sciences)

1.5. Biológiai tudományok (Biological sciences)

24 Life Sciences

2402 Anthropology (physical)

- 2402.01 Anthropological archives
- 2402.02 Anthropological genetics
- 2402.03 Anthropometry and forensic anthropology
- 2402.04 Body composition
- 2402.05 Body constitution
- 2402.06 Ethnology
- 2402.07 Medical anthropology
- 2402.08 Nutritional habits
- 2402.09 Osteology
- 2402.10 Population biology
- 2402.11 Primate behavior
- 2402.12 Primate somatology
- 2402.13 Racial biology
- 2402.14 Somatic growth
- 2402.15 Somatic ageing
- 2402.99 Other (specify)

2410 Human biology

- 2410.01 Blood groups
- 2410.02 Human anatomy
- 2410.03 Human cytology
- 2410.04 Human development
- 2410.05 Human ecology
- 2410.06 Human embryology
- 2410.07 Human genetics
- 2410.08 Human histology
- 2410.09 Human neuro-anatomy
- 2410.10 Human physiology
- 2410.11 Sensory organs
- 2410.12 Systemic anatomy
- 2410.13 Topographic anatomy
- 2410.99 Other (specify)

51 Anthropology

- 5101 Cultural anthropology
- 5102 Ethnography and Ethnology
- 5103 Social anthropology
- 5199 Other anthropological specialities (specify)

UNESCO nomenclature for fields of science and technology

1.2.2. A biológiai embertan rész- és társtudományai

Antropometria (Anthropometry)

Emberméréstan, az ember mérhető jellegeinek leírásán túl történeti csontanyagon a koponya (craniometria) és a hosszú csöves csontok (osteometria) mérőpontjai közötti távolságok megállapítását értjük alatta. Élő emberektől származó metrikus adatok felhasználási területei: a testalkat, a testösszetétel becslése (izom, csont, zsiger, zsír abszolút és relatív értéke százalékban kifejezve), az intenzív növekedési időszak megállapítása, a biológiai fejlettség, a testzsírszázalék meghatározása, a várható testmagasság becslése gyermekeknél, egy adott gyermek milyen sportágakra alkalmas testileg.

Archaeogenetika, archeogenomika, molekuláris antropológia (Archaeogenetics, Molecular anthropology)

Az archeogenetika az ősi DNS (ancient DNA, aDNA) tanulmányozása különféle molekuláris biológiai és genetikai módszerek felhasználásával.

Bioarcheológia (Bioarchaeology)

A múltbeli emberi kultúrák tanulmányozása a régészeti kontextusban előkerült emberi maradványok vizsgálatán keresztül. A bioarcheológia kutatói gyakran figyelembe veszik a maradványok kulturális kontextusát is.

Biológiai antropológia, fizikai antropológia (Biological anthropology, Physical anthropology)

Régészeti módszerekkel feltárt emberi maradványok és ma élő emberek természettudományos vizsgálata különböző társtudományok bevonásával. (Az „amerikai” antropológusok nagy része elsősorban néprajzot, szociológiát és ehhez hasonló diszciplínákat művelve nevezi magát antropológusnak, ezért Eickstedt, hogy az európai értelemben vett antropológiát megkülönböztesse az amerikai változatától, a fizikai embertan nevet adta neki.)

Csonttan, oszteológia (Osteology)

Az emberi és állati csontok anatómiájával, szerkezetével és a csontokkal kapcsolatos ismeretek felhasználásával, az emberi csontváz (és fogazat) anatómiai felépítésével foglalkozó

tudományterület. Ezen belül az orvosi oszteológia elsősorban az emberi csontbetegségekre és ezek gyógyítására figyel.

Evolúcióbiológia (Evolutionary biology)

Azoknak az evolúciós folyamatoknak a tanulmányozása, amelyek létrehozták a földi élet sokféleségét, beleértve az embert is. Ezek a folyamatok magukban foglalják a természetes szelekciót, a közös származást és a fajképződést is.

Humánbiológia (Human biology)

A biológia, a biológiai antropológia, a táplálkozás- és az orvostudomány interdiszciplináris területe, amely az egészség, az evolúció, az anatómia, a fiziológia, a molekuláris biológia, az idegtudomány és a genetika nemzetközi, populációs szintű perspektíváit érinti.

Humánökológia (Human behavioral ecology)

A viselkedési adaptációk (pl. táplálkozás, szaporodás) tanulmányozása evolúciós és ökológiai szempontból, az ember környezeti stresszre adott adaptív (fiziológiai, fejlődési, genetikai) válaszaira összpontosít.

Igazságügyi orvostan, törvényszéki antropológia (Forensic anthropology)

A biológiai antropológia és a humán oszteológia tudományának jogi keretek között történő alkalmazása, leggyakrabban olyan büntetőügyekben, ahol az áldozat maradványai a bomlás előrehaladott stádiumában vannak.

Magyarországon az 1950-es években kezdett fejlődni, a jogi szabályozás a természettudományos bizonyítékokat nemcsak, hogy elfogadta, hanem igényelte is, elsősorban az atyasági vércsoportvizsgálatok kapcsán. Az 1960-as évektől került előtérbe az élőknél és a halottaknál történő személyazonosítás, a felnőttekre kidolgozott életkor-meghatározási módszert és a magzati csontok vizsgálatára vonatkozó alapadatokat ma is világszerte használják a történeti szériáknál és az igazságügyi személyazonosítási eljárásoknál egyaránt.

Kémiai antropológia (Chemical anthropology)

Eredetileg történeti időkből származó csontok, fogak és lágyszövetek nyomelemtartalmának meghatározására analitikai kémiai eszközökkel, napjainkban a tágran értelmezett csontkémiai tanulmányok jelentős része egykor élt népeiségek elemanalitikán és stabil izotópok mérésén alapuló táplálkozástudományi kutatásával, vagy genetikai és kormeghatározási problémákkal foglalkozik.

Multidiszciplináris antropológia (Multidisciplinary anthropology)

Napjainkban a biológiai antropológia interdiszciplináris/multidiszciplináris területté vált, mely csak több tudományterület képviselőiből álló kutatócsoportban teljesezhet ki. Magába foglalhat minden technikát, mely során biológusok, kémikusok, fizikusok, geológusok, biotechnológusok, orvosok vagy genetikusok kutatásaihoz kifejlesztett műszerekkel és módszerekkel vizsgálunk bioantropológiai leleteket, és az eredményeket antropológiai szempontból elemezzük és azok interpretációjához olykor régészeti vagy néprajzi kompetenciákat is igénybe veszünk.

Paleoantropológia, emberelődtan, emberi őslénytán (Human Paleontology, Palaeoanthropology)

Kihalt főemlősök és emberelődök kövületeinek tanulmányozása.

Paleopatológia (Paleopathology)

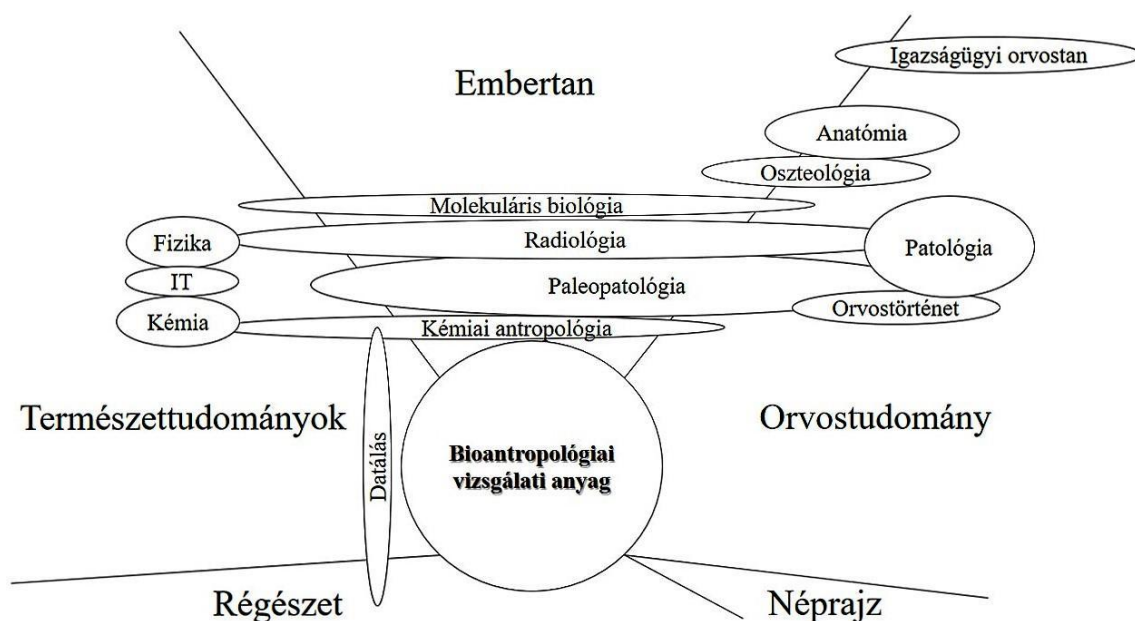
A csontokon vagy a mumifikált lágy szövetekben megfigyelhető patogén elváltozásokat tanulmányozza, de figyelmet fordít a táplálkozási rendellenességekre, a csontok méretének vagy morfológiájának időbeli változásaira, a fizikai traumák nyomaira vagy a foglalkozási eredetű biomechanikai stressz bizonyítékaira is.

Történeti embertan (Historical anthropology, Paleoanthropology)

A történeti antropológiai vizsgálatok célja a történeti népségek, populációk biológiai jellemzőinek megismerése, a régen élt népségek térbeli és időbeli variációinak összehasonlító elemzése és a populációk, népségek strukturális változása kialakulásának biológiai rekonstrukciója. A csontvázleletek biológiai rekonstrukciója alatt mindazon jelenségek, normál- és kórfolyamatok, változások mennyiségi és minőségi megállapítását, melyek a születés és halál közötti időtartammal, az exogén és endogén tényezőkkel állnak kapcsolatban.

Az antropológia a célkitűzéseit egyedül nem tudja elérni, ezért számos társ- és segédtudomány módszereit és eredményét veszi igénybe, részben a természettudományok, részben a társadalomtudományok köréből, ugyanakkor más tudományterületek számára társ- és segédtudományként szolgál.

Lipták e tudományterület megnevezésére [a szűkebb értelmezés szerint vett antropológia (antropo-biológia, humánbiológia, fizikai embertan), mely az ember biológiájával foglalkozik], a történeti embertan és a paleoantropológia kifejezéseket (illetve angol megfelelőiket: historical anthropology, paleoanthropology) használta.

Az egyes tudományterületek kapcsolata a bioantropológiai leletek vizsgálatának szemszögéből

1.2.3. Jelentősebb embertani szervezetek és folyóiratok

Megalakulás éve	Szervezet	Rövidítés	Folyóirata(i)
1859.	Société d'Anthropologie de Paris	SAP	Bulletins et Mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris

1902.	American Anthropological Association		AAA	American Journal of Physical Anthropology, American Anthropologist, Medical Anthropology Quarterly, General Anthropology, Anthropology of Consciousness, Cultural Anthropology, Anthropological Linguistics, Museum Anthropology
1952.	Magyar Biológiai Társaság Embertani Szakosztálya Hungarian Biological Society Anthropological Section		MBT Embertani Szakosztály	Anthropologiai Közlemények
1973.	Paleopathology Association		PPA	International Journal of Paleopathology
1975.	European Anthropological Association		EAA	
2007.	International Association for Paleodontology		IAPD	Bulletin of the International Association for Paleodontology

Magyar embertani folyóiratok

Török 1878 őszén javasolta, hogy a M. kir. Természettudományi Társulat Közlönyében antropológiai rovatot rendszeresítsenek s ennek megvalósulása után őt bízták meg annak vezetésével. 1878 és 1881 között e rovatban 24 közleménye jelent meg antropológiai témakörből.

1882-ben Török saját költségén kiadta az Antropológiai Füzetek (312 oldalas, a Török által írt 16 tanulmányt tartalmazó) első számát, az 500 kinyomtatott példányból azonban csak 40 kelt el. Török ezután a cikkeit külföldön publikálta.

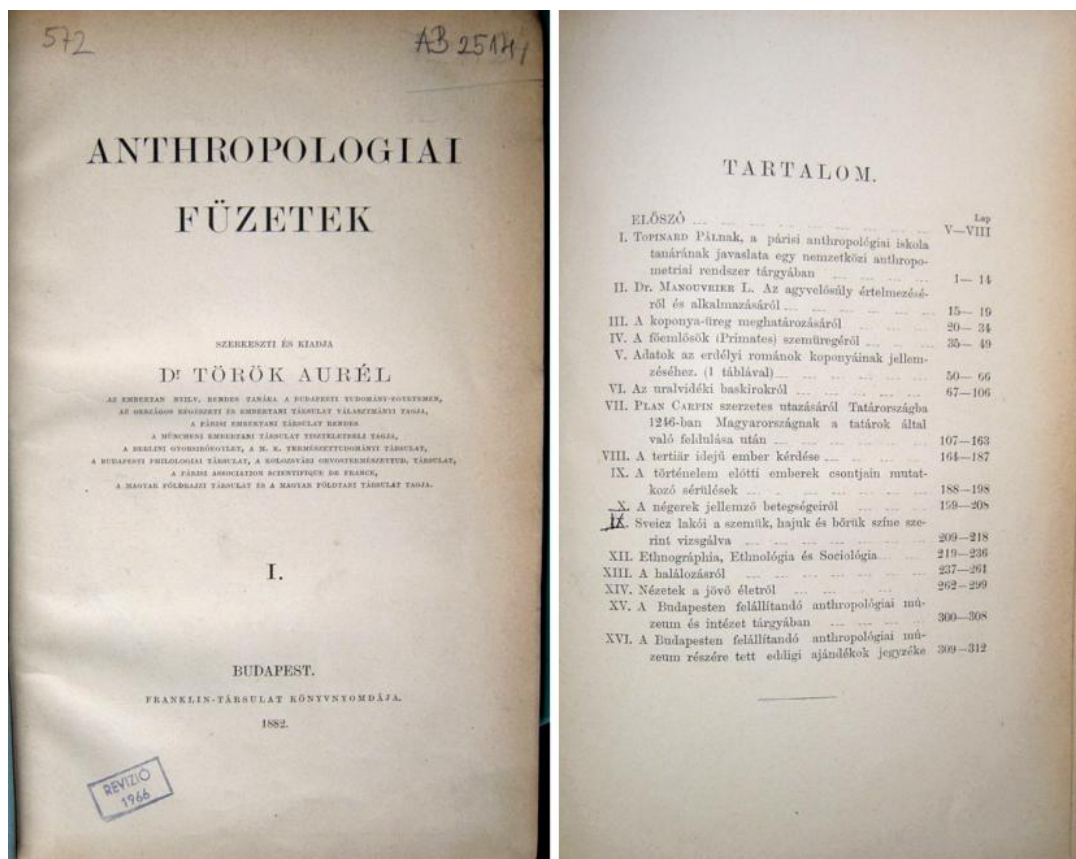
1922-ben létrejött az Antropológiai Szakosztály a Magyar Néprajzi Társaság keretein belül és 1923-ban társadalmi gyűjtés eredményeként újból megjelent az Antropológiai Füzetek (Anthropologia Hungarica) című folyóirat Bartucz szerkesztésében. Különböző nehézségek miatt 1928-tól, a 3. évfolyam megjelenése után kiadása szünetelt, 1939-es 4. évfolyama után pedig megszűnt.

A folytatást az 1954-ben induló Biológiai Közlemények Pars Anthropologicaja jelentette, amely a negyedik évben Biológiai Közlemények – Pars Anthropologica, Anthropologiai Közlemények IV. évfolyam címmel jelent meg, az ötödik évfolyam pedig Malán szerkesztésében az Anthropologiai Közlemények I. kötet nevet kapta 1957-ben, és azóta

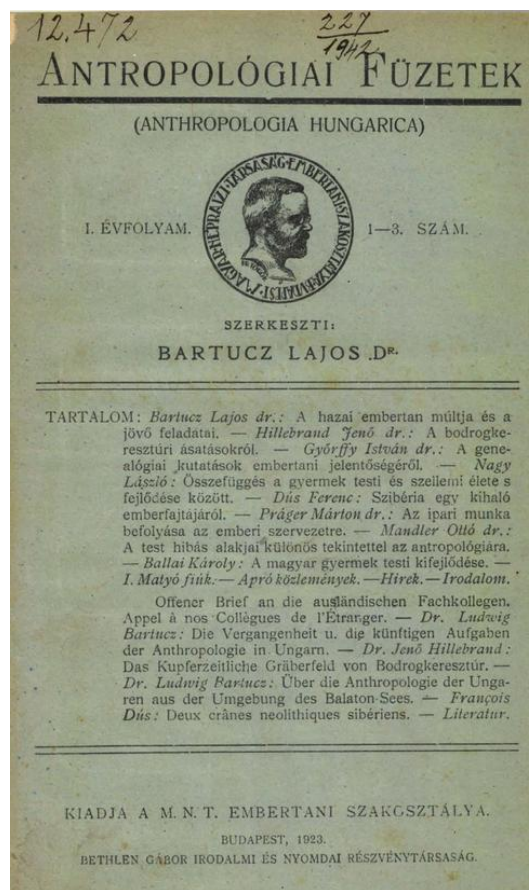
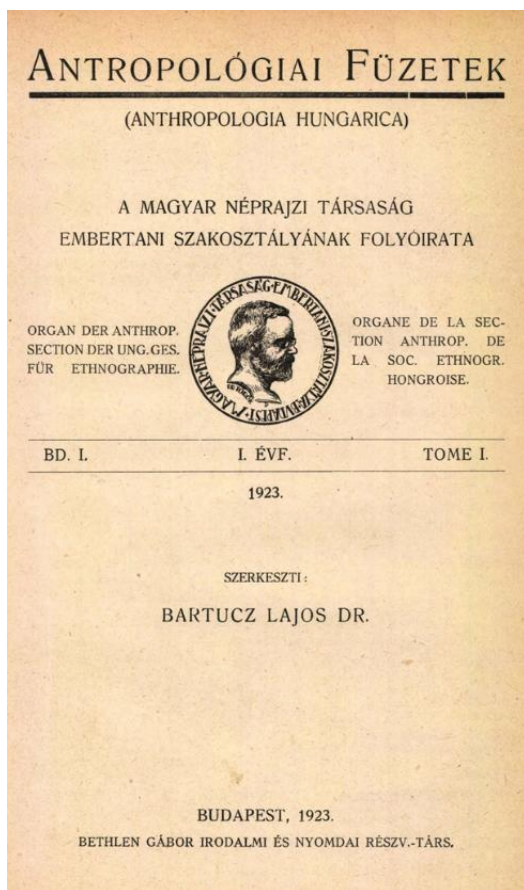
is Anthropologiai Közlemények néven jelenik meg. A XI. kötetig római, a 12. kötettől arab számmal jelölték a 12 nyomdai ív terjedelmű évfolyamokat.)

2003 óta jelenik meg Tóth szerkesztésében a Folia Anthropologica tudományos és módszertani folyóirat, melyet a Fiatal Antropológusok Társasága alapított.

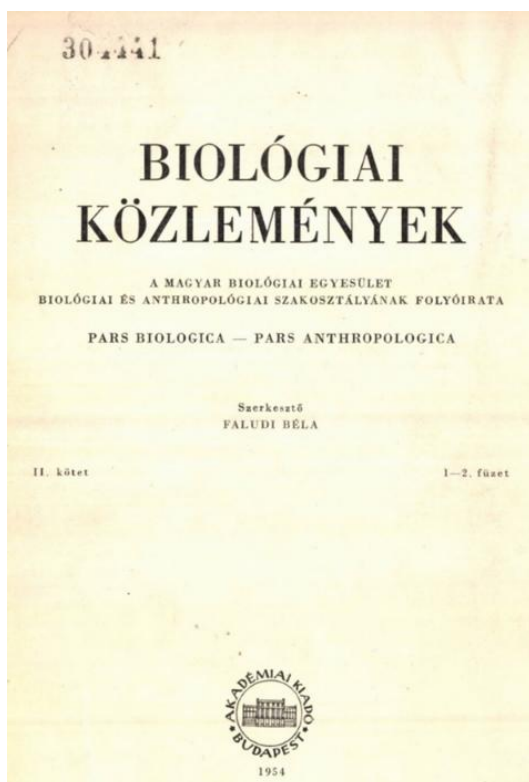
A fentiekén túl rendszeresen jelennek meg angol nyelvű antropológiai témájú cikkek az 1928-tól megjelenő Acta Biologica Szegediensisben, amely az intézmény doktori iskolájához köthető embertani kutatásokról is rendszeresen beszámol.

Antropologiai Füzetek, 1882, szerk. Török

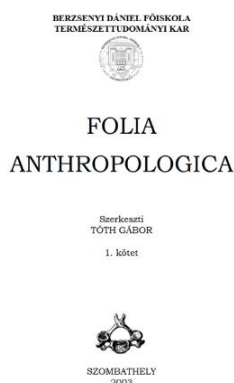

Antropológiai Füzetek, 1923, szerk. Bartucz

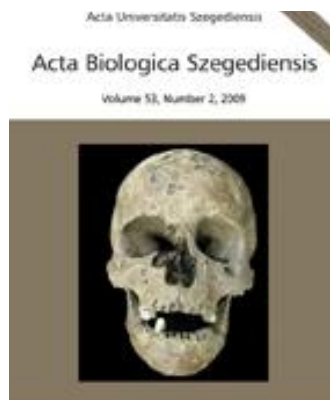

Biológiai Közlemények I. kötet 3—4. füzet: Pars Anthropologica 1954 (valójában 1953)	I. évfolyam
Biológiai Közlemények II. kötet 3—4. füzet: Pars Anthropologica 1954	II. évfolyam
Biológiai Közlemények III. kötet 3—4. füzet: Pars Anthropologica 1956 (valójában 1955)	III. évfolyam
Biológiai Közlemények — Pars Anthropologica, Anthropológiai Közlemények IV. kötet 2. füzet 1956	IV. évfolyam
Anthropológiai Közlemények I. kötet 1—2. (1957) és 3—4. (1958) füzet	1. évfolyam
Anthropológiai Közlemények II. kötet 1—2. és 3—4. füzet 1958	2. évfolyam
Anthropológiai Közlemények III. kötet 1—2. és 3—4. füzet 1959	3. évfolyam
Anthropológiai Közlemények IV. kötet 1—2. és 3—4. füzet 1960	4. évfolyam
Anthropológiai Közlemények V. kötet 1—4. füzet 1961	5. évfolyam
Anthropológiai Közlemények VI. kötet 1—3. és 3—4. füzet 1962	6. évfolyam
Anthropológiai Közlemények VII. kötet 1—3. és 3—4. füzet 1963	7. évfolyam
Anthropológiai Közlemények VIII. kötet 1—2. és 3—4. füzet 1964	8. évfolyam
Anthropológiai Közlemények IX. kötet 1., 2—3. és 4. füzet 1965	9. évfolyam
Anthropológiai Közlemények X. kötet 1—3. és 4. füzet 1966	10. évfolyam
Anthropológiai Közlemények XI. kötet 1—2. és 3—4. füzet 1967	11. évfolyam

Biológiai Közlemények Pars Anthropologica / Anthropológiai Közlemények, 1954-1967

Folia Anthropologica, 2003

Acta Biologica Szegediensis,
2009

ANTHROPOLOGIAI KÖZLEMÉNYEK

A MAGYAR BIOLÓGIAI TÁRSASÁG
EMBERTANI SZAKOSZTÁLYÁNAK FOLYÓIRATA

Szerkesztő:
ZSÁKA ANNAMÁRIA

62. kötet

Anthropologiai Közlemények,
2021

Nemzetközi folyóiratok

American Journal of Physical
Anthropology
Anthropologie – International
Journal of Human Diversity
and Evolution
Anthropologischer Anzeiger

AJPA

Anthropologie

AA

az American Association of Physical
Anthropologists társaság lapja
„four field anthropology” folyóirat, vagyis a
régészettől a kulturális antropológiáig fogad
tanulmányokat
elméleti és kutatási tanulmányok a szélesebben
értelmezett antropológiából (humánbiológia,
paleopatológia, molekuláris technikák, klinikai
antropológia, szociológia, kulturális
antropológia).

Archaeometry

Archaeological and
Anthropological Sciences

Bulletin of the International
Association for
Paleodontology

Collegium Antropologicum

Current Anthropology

HOMO- Journal of
Comparative Human Biology

HOMO

kormeghatározási módszerek,
műtárgytanulmányok, matematikai módszerek,
távérzékelési technikák, természetvédelem,
környezetrekonstrukció, biológiai antropológia
és régészeti elmélet

a modern régészeti kutatásokhoz szükséges
természettudományos technikák teljes
spektrumát igyekeznek lefedni
interdiszciplináris folyóirat az antropológia, a
bioarchaeológia, a paleodontológia és a
társtudományok területéről („We love ancient
teeth, mouths and bones”)

A Horvát Antropológiai Társaság
multidiszciplináris folyóirata

az ember kutatásával foglalkozik, beleértve
szinte mindent a főemlősöktől kezdve a biológiai
antropológián és régészeten át egészen a
kulturális antropológiáig és a nyelvészetig
anatómia, régészet, gyermek növekedés,
demográfia, ökológia, medicina, igazságügy,
genetika, egészségügy, odontológia,
paleontológia, paleopatológia

Human Biology		számos publikációs forma (original scientific articles, brief communications, letters to the editor és review), fókuszban a humán evolúcióval és az ember biológiai diverzitásával, a genetika előtérbe helyezésével, de a multidiszciplináris kutatások a kulturális aspektusokat is magukba foglalhatják
International Journal of Osteoarchaeology		emberi és állati vázmaradványok vizsgálata régészeti kontextusban, eredeti kutatási eredmények és rövid híradások
International Journal of Paleopathology	IJPP	emberek, emberelődök és állati maradványok vizsgálata, elsősorban molekuláris biológiai, kémiai, szövettani és radiológiai szempontból
Journal of Anthropological Archaeology		elméletek és tágran értelmezett metodikai módszerek ismertetése, beleértve nem csak az ember, hanem a társadalom evolúcióját, szerveződését és működését is
Journal of Anthropological Sciences	JASs	összefoglalók és eredeti közlemények az élő és kihalt emberi populációk biológiájáról és genetikájáról
Journal of Archaeological Science		természettudományos technikák és módszerek használata a régészetben
Journal of Archaeological Science: Reports		a régészethez kapcsolódó metodikai problémák és természettudományos technikák kérdéseinek megvitatása, regionális kérdéseknek is teret ad
Journal of Human Evolution		morfológiai és molekuláris biológiai összehasonlító vizsgálatok paleoantropológiai leleteken
Journal of Physiological Anthropology	JPA	humán adaptáció a modern élethez fiziológiai és bio-kulturális szemszögből
Les Bulletins et Mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris	BMSAP	francia (esetenként angol) nyelvű multidiszciplináris folyóirat, amely 1859 óta jelentet meg biológiai antropológiai témájú írásokat
PLoS ONE		eredeti közlemények a természettudományok, a medicina és a társadalomtudományok terültéről
Nature		multidiszciplináris természettudományok, lapcsaláddá fejlődött, a Nautre Publishing 70 féle folyóiratot jelentet meg
Yearbook of Physical Anthropology		az AJPA évkönyve review-k (szakterületi áttekintések nagyszámú releváns irodalom alapján) és konferenciaközlemények számára

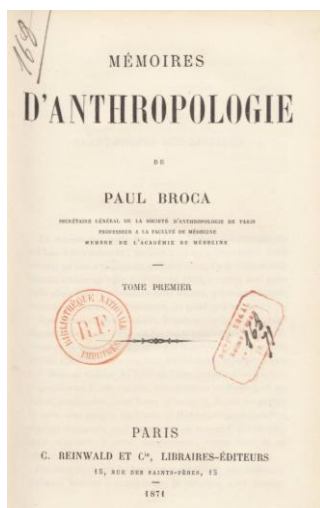
1.2.4. Szemelvények az embertan történetéből és magyar vonatkozásaiból

„A szűkebb értelmezés szerint vett antropológia (antropo-biológia, vagy humánbiológia, fizikai embertan) csupán az ember biológiájával foglalkozik, a tágabb értelemben vett antropológia az ember szellemi tevékenységének alapvető tényeit részben önmagukban, részben biológiai jelenségekkel kapcsolatban vizsgálja.”

Lipták Pál, 1969

Az antropológia, mint tudomány a görög filozófusokig és természettudósokig vezethető vissza, Arisztotelész (ógörögül: Ἀριστοτέλης, latinul: Aristoteles, i.e. 384–322) antropológusnak nevezte mindazokat, akik az „ember”-ről értekeztek bármilyen vonatkozásban. Más nézetek szerint az antropológia a középkor és újkor fordulóján született meg, de még mindig a filozófia (metafizika) volt a megközelítés alapja, mint Magnus Hundt marburgi filozófus *Anthropologium de Hominis dignitate, natura et proprietatibus etc.* (1501) című művében. Ez azonban lényegesen eltér attól, amit ma antropológiának tekintünk, mivel az embert a természettől elvonatkoztatott lényként vizsgálta. A változást az evolúció tana és az első hiteles csontleletek megtalálása indította el. A biológiai antropológia kezdetei Johann Friedrich Blumenbach *De generis humani varietate nativa* (1775) című könyvében kezdtek körvonalazódni, de például a vita, hogy az emberi faj egységes vagy „többbszörös faj”, csak a következő század közepére ért nyugvópontra (John Bachman: *A nemi és faji jellemvonások, mint az emberi faj egysége elméletének alapvetése*, 1854).

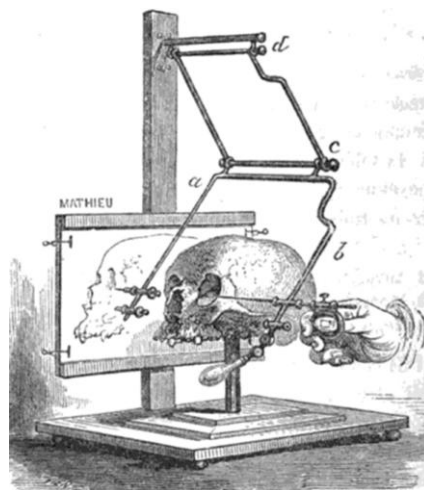
A természettudományos antropológia megszületését a Paul Broca és 19 másik tudós által 1859. május 19-én alapított Société d'Anthropologie de Paris (Párizsi Antropológiai Társaság) tevékenységéhez kötjük. A társaság célkitűzéseit Bartucz a következőképpen fogalmazta meg magyarul: „Az új társaság legott kibővítvén az etnológia programját, az emberi rasszok tanulmányozása köré csoportosítván az orvosi tudományokat, az Összehasonlító bonctant és az állattant, az ősrégészetet és a palaeontológiát, a nyelvtudományt és a történelmet és végül anthropologia névre keresztelvén a tudományt, melynek határait imígy kibővítette, az új társaság kitarta kapuit mindazok előtt, akik az emberi tudás e különféle ágait művelték”. Azonban az amerikai kontinensen tevékenykedő antropológusok nagy része ma is elsősorban néprajzot, szociológiát és ehhez hasonló diszciplínákat művelve nevezi magát antropológusnak. Ezért Eickstedt az európai értelemben vett antropológiának, az amerikai változatától való megkülönböztetése érdekében a fizikai embertan nevet adta. Elterjedt a humánbiológia elnevezés, egyrészt, mert többen használják az antropológia megjelölést az összes emberrel foglalkozó diszciplína gyűjtőneveként, másrészt a világháború után egyes helyeken az antropológiát a diszkrimináló megkülönböztetéssel azonosították.

Broca P (1871) *Mémoires d'Anthropologie*

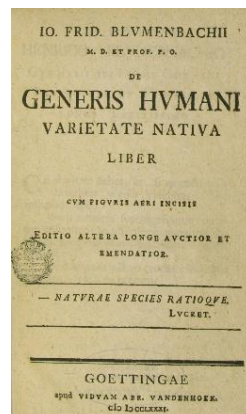
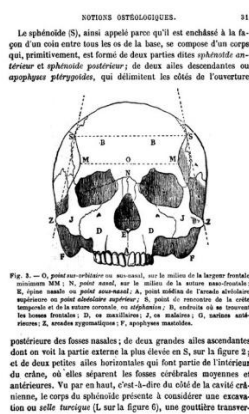
Broca-féle stereograph (~1840-1880)

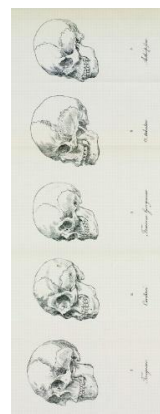
Broca-féle stereograph, in: Topinard (1876) *L'Anthropologie*

Topinard P (1876) L'Anthropologie

Blumenbach JF (1781) De generis humani varietate nativa liber.
A szerző az első kiadásban négy, a másodikban (1795) már öt részre osztotta az emberi fajt.

Az antropológia a célkitűzéseit egyedül nem tudja megvalósítani, ezért számos segédtudomány eredményét veszi igénybe, részben a természettudományok, részben a társadalomtudományok köréből. Más tudományok számára ugyanakkor segédtudományként szolgál.

Apáczai Csere János 1653-ban megjelent Magyar Encyklopédia című könyvében külön fejezetben foglalkozott az emberrel. A magyar antropológia első kezdeményezései filozófiai antropológiai jellegűek voltak, mint a soproni születésű Fridelius 1661-ben Ex anthropologia címmel megjelent doktori értekezése (Wittenberg, 1661). Ezen időszakban még korlátozott tudással rendelkeztek az ember biológiájáról, ezért a magyar antropológiai írások általános és filozófiai szempontból tanulmányozták és tárgyalták az ember testi és lelki tulajdonságait. Azonban Hain János, Wollgnad Hermann és Vette György értekezéseiben, amelyek az 1670-es éveiben láttak napvilágot, már megtalálhatók az őseemberkutatás csírái is.

Johann Sigismund Elsholtz megszerkeszti az első testmérőt és az emberi testen méréseket végez, eredményeit könyvben ismerteti (Antropometria, 1654).

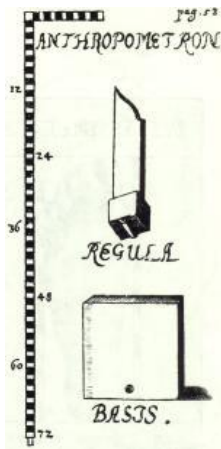
Karl Linné 1735-ben az embert besorolta az élőlények legfejlettebb rendjébe a primates ordóba, azon belül a homo genusba. A genusban a négy földrész alapján négy fajt (Homo americanus, Homo europaeus, Homo asiaticus, Homo afer) különböztetett meg. Mivel akkor még nem ismerhette fel a genetikai variációkat, kongenitális anomáliákat, ezért további két emberi fajt Homo ferus (vad ember) és Homo monstruosus (abnormis ember) néven írt le rendszerében.

Az első magyarországi antropológiai megfigyelést 1735-ben Bél Mátyás közölte, a csallóközi ember testi külsejét jellemezte. 1778-ban a Ruszt mellett talált fosszilis embercsontokról Klein Mihály tudósított. Az emberiség „fajtabeli tagolódását” Gaty István ismertette először magyar nyelven 1795-ben.

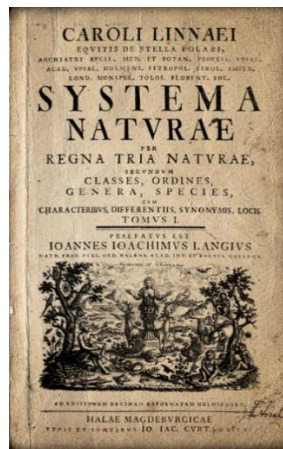
Johann Friedrich Blumenbach az emberi faj egységes eredetét valló felfogás (monogenizmus) megteremtője. Módszertani vonatkozásban bevezette a koponya különböző nézetekben (normákban) való vizsgálatának módszerét. A járomív felső szélét vízszintesbe állítva (göttingeni vízszintes) végezte megfigyeléseit. Őt tekinti a tudománytörténet a kraniológia és kranioscopia megalapítójának.

Szombathi János fordításában megjelent Comenius Amos 1798-as Orbis sensualium pictus (A' Látható Világ) című tankönyve, mely az enciklopédikus ismeretanyagot új szemlélettel, a gyermeki érdeklődésnek és szükségletnek megfelelően foglalja össze. Az Orbis

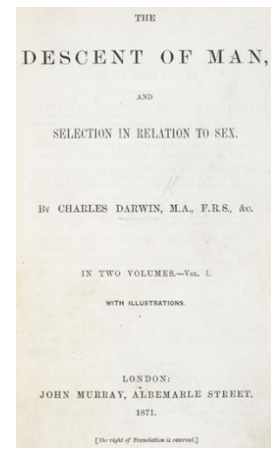
pictus Comenius iskolahálózatainak alsó és általános lépcsőfoka számára készült, és kezdetleges anatómiai ismeretekkel is foglalkozott benne.

Anthropometron
Elsholtz JS (1654) Antropometria

Linnaeus C (1735) Systema naturae per regna tria naturae, secundum classes, ordines, genera, species, cum characteribus, differentiis, synonymis, locis

Darwin CR (1871) The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex

1807-ben jelent meg az első magyar nyelvű antropológiai munka, Fejér György Anthropologia vagy is az ember' esmértetése című könyve, mely még a filozófiai antropológia tárgykörébe tartozik, de ő vezette be az antropológia fogalmát magyar nyelven. Fejér a monogenizmust vallotta, az emberiséget Buffon rendszere szerint osztályozta, Anthropológiája „somatológia”-ból és „filozófia”-ból tevődik össze.

Anthropologia - Emberesmértetés
Somatologia - emberi test' tudománya
Anthropologus
csontok , porczogók
csontépület
főnek vagy kaponyának csontyai
alsó és felső áll – kapczák
mettző fog, záp vagy őrlőfogak
nyakszirt csontnak nagy lyuka
gerincz
gerezdek (csigolyák)

„Az Ember nyilván testből áll, és lelekből.” [7. o.]
„Az emberi test' csudálatos alkotásának vizsgálása nem csak kellemetes, hanem hasznos is.” [14. o.]
„Egész test' fundamentoma a' csontokban áll, mellyek a' testnek támaszokat és állást adnak; a' belső részeket oltalmazzák, és a' szálos húsokat magokon tartják.” [15. o.]

Fejér György (1807) Antropologia
vagy is az ember' esmértetése

Kisszántói Pethe Ferenc 1815-ben megjelent Természethistória munkája szintén szintén két részre osztja az embertant, megkülönbözteti az ember „természethistoria”-ját és az „emberisméret”-et, és az emberiséget egy „törsökfaj”-tól származtatja.

tsontalkotmány (skeleton) [94. o.], tsontalkotvány [99. o.]

tsont

félgojóbis (hemispaera)

gerintztsont

kerszttsont (szent tsont = os sacrum)

memdetzetsont (pelvis)

fartsiktsont (coccyx)

Életműszertudomány (biologia)

Testbontzolás (anatomia), hejjesebben, Termettudomány (morphologia)

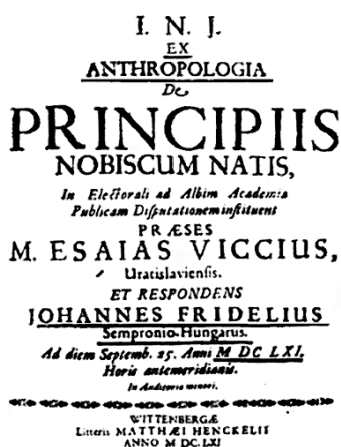
„a tzomtsontnak hosszú és menedékes nyaka, és tsaknem gömböjű gombja van, mely egy méjj serpenyőben mozog” [104. o.]

„kéttségkívül az embernek is az állatok közé kell esni, testiképpen tekintvén azt” [99. o.]

„Ember, mint okos állat” [106. o.]

„Az Egészítő tudományok úgy is tekintik az emberi életműszert, mint feloszthatatlan egészet: mindazonáltal, annak minden bájjegeiből, tsupán magános pertzeket vesznekfel. Ide tartozik az ember’ Természethistóriája (hist. naturae humanae), mely az embert, mint külső jelenséget, a ’dolgok’ sorában magához legközelebb álló Valókhöz szabja, és annak különböző mértékleteittermészethistóriásan kifejtegeti: - és az úgynevezett Emberesméret (anthropologia), melynek a’ tárgya az emberiség’ bájjege, a’ test és lélek közöttvaló szövetség, és ezeknek egymáshozvaló szeri (egymássalvaló köze).” [22. o.]

Kisszántói Pethe Ferenc (1815) Természethistória és mesterségtudomány a Tanítók és Tanulók szükségekre ’s az ebben Gyönyörködők hasznokra

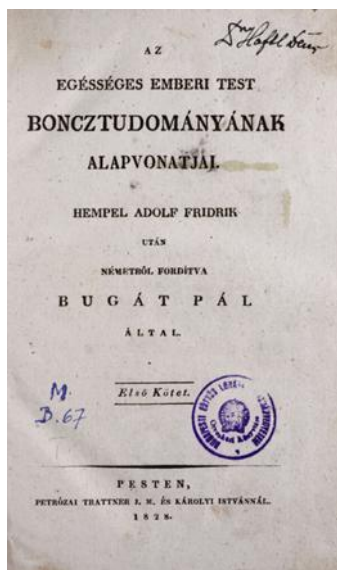
Fridelius J (1661) Ex Anthropologia de principiis nobiscum natis disputatio

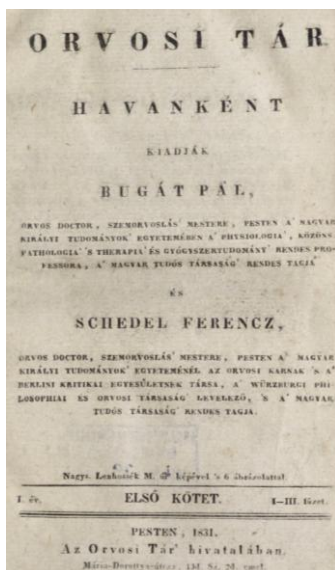
Fejér Gy (1807) Anthropologia vagy is az ember' esmértetése

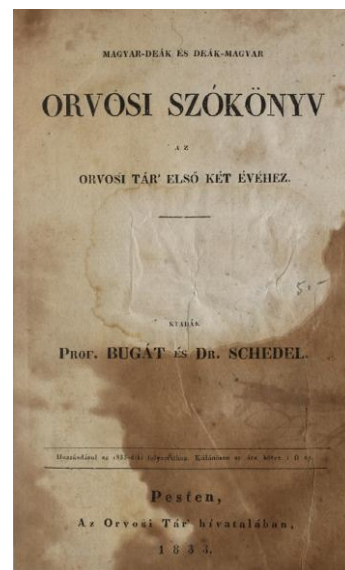
Kisszántói Pethe F (1815) Természethistória és mesterségtudomány a Tanítók és Tanulók szükségekre 's az ebben Gyönyörködők hasznokra

Bugát P (1828) Az egészséges emberi test boncztudományának alapvonatai

Orvosi Tár, 1831
szerk.: Bugát és Schedel

Bugát P, Schedel F (1833)
Magyar-deák, deák-magyar orvosi szókönyv az Orvosi Tár első két évéhez

1817-ben Fejér György megindította és szerkesztette a Tudományos Gyűjtemény című lapot és az első kötetben máris megjelent egy antropológiai elemeket is tartalmazó pályázat, a Tudománybeli Jelentések a Jutalom Tétel nevű írással kezdődik, melyben Egy Hazafi Tizenkét Tsászári Species Aranyot ajánlott a Palótz törzsök Fajt bemutató írásért, melynek többek között tartalmaznia kellett: „A' Palótzságnak Természeti Esmértetése testi alkotására, elmebeli tehetségére, és erkölcsi tulajdonságára nézve”. Bár nem lett a pályázat nevesítve, 1819-ben megjelent a Gyűjtemény lapjain Szeder Fábián A' Palóczok című írása, mely megfelel a kívánalmaknak. Sajnos az embertani leírás szinte hiányzik belőle („A' Palóczok lelki és testi tehetségekre nézve a' többi Magyaroknál nem alább valók. ... A' hegyes sovány környékbéliek is elegendő jó kedvük minden szegénységek mellett...”).

Mirsvinszky Ignác orvosdoktor Orvostudori értekezés az emberről (1837) c. munkáját a Blumenbach-féle antropológia magyarországi visszhangjaként szokták jellemezni.

Jean Baptiste Lamarck 1809-ben megjelent Philosophie zoologique című munkájában megteremtette a származástan alapjait, és a fajok állandóságával szemben az átalakulás (transformismus) tanát vallotta.

Immanuel Kant 1789-ben megjelent Anthropologie in pragmatischer Hinsicht című munkájában, megkülönböztette a fiziológiai (mai értelemben fizikai/biológiai) és a pragmatikus (más néven filozófiai) antropológiát.

A nyelvújító Bugát Pál 1828-ban Hempel anatómiai tankönyvét (Anfangsgründe der Anatomie des gesunden menschlichen Körpers, 1827) németből magyarra fordította, és Az egészséges emberi test boncztudományának alapvonatai címmel kiadta, lefektetve ezzel a tudományos magyar anatómiai nevezéktan alapjait.

Boncztudomány (Anatómia)
Emberbonczolás (Anthropotomia)
kórtudományos Bonczolás (Anatomia pathologica)
Csonttanítmány, Osteologia
porcz (cartilago)
csontbél (Diploë)

lapos csontok
 hosszú csontok, vagy konczok
 gombölyű csontok
 Izülés v.foglalvány (Articulatio , Juntura)
 csontok porczfedett ízvégei
 gerincoszlop
 belső homloktövis (Spina frontalis interna)
 vaklik (Foramen coecum)
 rostabevágány (Incisura ethmoidalis)
 orrtövis (Spina nasalis)
 szemgödriszél (Margo orbitalis)
 falcsont (Ossa bregmatis)
 Mozdúlhatatlan egyesülés (Synarthrosis)
 mozdulható egyesülés (Diarthrosis)

„A ki tökéletes magyar orvos akar lenni, annak mindenek előtt az orvosi tudomány alyazatját (substratum) vagyis az embert magyarul kell ösmerni.”

Bugát Pál, 1828

„Műszók alkotásához még nyelvszabályok ismerete sem elégséges, ahhoz dologismeret is kell.”

Bajza József, 1843

Bugát munkája tudománytörténeti jelentőségű, mivel előtte nem létezett tudományos magyar orvosi terminológia, ezért elkerülhetetlen volt az új terminusok, köztük a magyar anatómiai nevek megalkotása és a meglévők rendszerezése. (Az első tudományos igényű nomenklátúra csak 7 évtizeddel később jelent meg.)

Bugát könyve nem csupán fordítás, oda is alkotott magyar szavakat, ahol a német szövegben csak latin név szerepel a német megfelelő nélkül, illetve előfordul, hogy másik latin névre hivatkozik, mint a német szöveg, például a fölkar esetében a magyar szövegben *brachium*, a németben *Os humeri* latin név szerepel. Ismerteti a névváltozatokat is, pl. könyökélcson (singcsont); karküllő, orsókoncz (orsócsont).

Bugát anatómiai neveinek fele latin mintájú lexikai kalk (pl. lapcsonttövis < *spina scapulae*, hódcsont < *os lunatum*), a másik felén egyenlő mértékben osztozik a magyar fejlemény (pl. gerinczek orjai < *processus spinosus*, mel, tövisse, ujpercze, öszvekötetés, szálag, közepkéz, gyűrű, nyújtvány, bevágány, ízülés), a német mintájú kalk (pl. kéztő < *Handwurzel*) és a latin mintájú szemantikai kalk (pl. a *clavicula*, vagyis kulcs a *clavicula*, vagyis kulcscsontban). A csontvázhoz kapcsolódó mai magyar anatómiai nevek jelentős hányada a latin nomenklátúra tükrözése.

Bugát külföldi orvosi könyvek fordítása és az Orvosi Tár folyóirat szerkesztése mellett szótárakat is összeállított szakszókincs létrehozása céljából (több szóalkotását a mai napig használjuk):

- Bugát Pál, Schedel Ferencz (1833) Magyar-deák, deák-magyar orvosi szókönyv az Orvosi Tár első két évéhez
 - Embertudomány: anthropologia.
 - Csontgyurma : substantia ossis.
 - Csontgumó : callus.

Csontgumó : exostosis.
 Csontgümő : tophus.
 Conthártya: periosteum.
 Csonthártyagyulladás: inflammatio periostei.
 Csonthusany: osteosarcoma.
 Csontképlet: textúra ossis.
 Csontlágyulás: rhachitis , ossis mollities.
 Csontosodás : ossificatio.
 Csontsenyv : rhachitis.
 Csontrák : spina ventosa.
 Czombkoncz: os femoris.
 Kórbuvár: pathologus.

- Bugát Pál (1843) Természettudományi szóhalmaz

Csipcsont , fn. os ilium, os ilei.
 Csipcsonttaréj , fn. crista ossis ilei.
 Csonthalál , fn. necrosis.
 Csontsenyv , rachitis.
 Csontsorvály , fn. tabes ossium.
 Csonttörés , fn. fractura ossis.
 Csontújratermődés , fn. regeneratio ossium.

A XIX. század első felében általában a Tudományos Gyűjteményben jelentek meg antropológiainak (is) tekinthető írások (Böhm Károly, Lovász Imre, Mokry Benjamin (Bénjamin), és Csaplovics János), de általános jelenség volt, hogy antropológiai megállapításokat és adatokat jelentettek meg más tudományágakkal foglalkozó művekben (néprajz, orvoslás).

Személyek, kiket korábban számontartott az embertan tudománytörténete, elsősorban a Tudományos Gyűjteményben megjelent (állítolagos) írásaik miatt, de kutatásaim során nem tudtam igazolni XIX. századi embertani munkásságukat:

- Guzmics Izidor (eredetileg Guzmics László) bencés szerzetes, teológus, nyelvész, a Magyar Tudós Társaság rendes tagja, a bencés apátságnak otthont adó Szent Márton-hegyet ő nevezte el Pannonhalmának, amely egy évszázaddal később, 1965-ben a település, Györszentmárton új neve is lett.
- Mirsvinszky Ignác orvosdoktor, fő műve: Orvostudori értekezés az emberről, 1837.
- Vedres István szegedi mérnök, gazdasági-műszaki szakíró, Rózsa Sándor veje, ismertebb művei: A magyar nyelvnek a magyar hazában való szükséges voltát tárgyazó hazafiúi elmélkedések (1790), A Tiszát a Dunával összeveksztelő ujj hajókázható tsatarna... (1805), A túl a' tiszai nagyobb árvizek eltéríthetőségéről egy két szó (1830)
- Gaál György a magyar népmesegyűjtés úttörője, népmesegyűjteményét halála után adták ki (1857–60)
- Mailáth (Majláth) János gróf, német-magyar történetíró, publicista és költő, többször fellépett Kossuth ellenében, 20 könyvéből csak a Vallásmozgalmak Magyarországon magyar nyelvű.

Ugyanakkor embertani szempontból figyelemre méltó pl. Hanekker Ferenc orvosdoktor csontszövetéről írt tanulmánya, illetve esettanulmánya egy jobb oldalt elhelyezkedő szívről.

A Pesti Egyetem élettantanárának, Czermak Nepomuk Jánosnak 1852-ben megjelent 42 oldalas, 13 képpel illusztrált német nyelvű közleménye két egyiptomi múmiáról (Beschreibung

und mikroskopische Untersuchung zweier Ägyptischen Mumien), ezzel a munkával kezdődött nemcsak a paleohisztológia, hanem a múmiák boncolása, és betegségeik megállapítása.

Rudolf Virchow meghatározta koponyatorzítás fő formáit, ásatag csontokon elsőként diagnosztizálta a hyperostosis, az exostosis, az angolkórt, a szifilisz csontelváltozásokat. Módszertani újítása, hogy a teljesen feltárt temető valamennyi csontvázán végzett antropológiai és paleopatológiai vizsgálatot, javasolta az észlelt (csont) elváltozások szabatos, méretekkel együtt történő leírását, azok képi rögzítését. Legjelentősebb művének a Cellularpathologie (1858) könyvét tartják.

Rónay Jácint bencés szerzetes és tanár Fajkeletkezés. Az embernek helye a természetben és régisége (1867) című munkájában az ősember kérdését korának viszonyaihoz képest meglepően természettudományos szemlélettel tárgyalta (Londonban megismerte Darwin munkásságát). Néhány példa szakszavaira:

ősember
testalkat
neanderthali koponya
ásatagember
arczél-szög
szemöld-párkányzat

Rónay 1867-ben tartott Akadémiai székfoglaló beszédében (Az ősemberek haladása) az ősemberkutatással foglalkozó tudománynak új nevet adott, mondván: „az Anthropologia egy új tannal gazdagodott, melyet: Palaeo-anthropológiának, ősebertannak lehetne nevezni”.

Charles Darwin 1871-ben kifejtette az ember származására vonatkozó elméletét is a The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex című könyvében.

1872-ben a Pesti Egyetemen „az antropológia, psychológia és logica magántanára” lett Fischer Lajos áldozópap és bölcsészdoktor. A filozófiai antropológia jegyében Részletes antropológia, A Darwin-féle leszármazási elvről, A Darwin-féle nemi párosításról és a Darwin-féle fajeredetről címmel tartott előadásokat, melyekben megcáfolni és nem hirdetni igyekezett az evolúciót.

1873-ban Jókai Mór Hon című lapjában Scheiber Sámuel, aki az orvostudomány több ágát is művelte, Trefort miniszterhez írott Pro Memoria-jában részletesen kifejtette az antropológia jelentőségét, érvekkel támasztotta alá annak szükségességét, hogy ezt a tudományágat hazánkban is művelni kell. Ennek alapfeltételeként Scheiber három dolgot nevezett meg: létesüljön Antropológiai Intézet és Gyűjtemény, alakuljon Antropológiai Társaság, és induljon antropológiai folyóirat. Javaslatát sajnálatos módon nem kapott érdemi támogatást.

A módszeres magyar antropológiai kutatás 1875 körül indult meg az 1876-os nemzetközi ősrégészeti és embertani kongresszus (VIIIème session du Congrès international d'archéologie et d'anthropologie préhistoriques) kapcsán, és többen hozzájárultak valamilyen módon és különböző mértékben. Különösen: Weisz (Földes) Béla, Körösi (Hajduska) József, Steinburg Moritz, Römer Flóris Ferenc (aki az ember első magyarországi nyomait kutatta és a magyar „régészettudomány atyja”-ként tisztelik), Scheiber Sámuel (aki külön antropológiai osztály felállítását javasolta a Nemzeti Múzeumon belül) és Lenhossék József.

1875-ben Körösy József és Weisz (Földes) Béla megindította a budapesti iskolás gyermekek „antropológiai fölvételét”. Ugyanezen évben Weisz az Országos Középtanodai Tanáregyesületi Közlönyben az antropológia fontosságáról, a tömeges és szervezett gyermekvizsgálatokról írt, Körösy a Hon lapjain, valamint a Főváros Statisztikai Hivatalának havi kimutatásai között 14 616 budapesti gyermek szem-, haj- és bőrszín adatairól számolt be. (A gyermekek növekedésével, testi fejlődésével kapcsolatos legrégebbi magyar adatokat 1873-

ban tette közzé német nyelven Kézmárszky Tivadar, aki érett újszülöttek testsúly változásairól írt.)

Lenhossék József 1875. május 30-án az Akadémián tartott előadást, amely még ugyanazon évben nyomtatásban is megjelent *Az emberi koponyaisme. Cranioscopia* címmel. A szöveg 128 nagyalakú oldalon és hét számtáblán a csontkoponyákon véghezvitt méréseket közli. Öt számtáblán az élőkön végzett koponyamérések adatait adja, két képtáblán pedig a koponyára vetített mérési vonalakat és mérési szögeket egyharmad természetes méretben ismerteti. A könyv további 3 tanulmányt is tartalmazott:

2. tanulmány: Deák Ferencz koponyáján tett mérések és ezekből vont következtetések.

3. tanulmány: A mesterségesen eltorzított koponyákról általában, különösen pedig egy Csongrádon és Székely-Udvarhelyen talált ilyenmő makrokephal és egy Alcsúthon talált barbár korból származó koponyáról.

4. tanulmány: A szeged-öthalmi ásatásokról, különösen az ott felfedezett ős-magyar, ó-római és kelta sírokból talált csontvázokról.

1876-ban Budapesten tartották a VIII. Nemzetközi Ősrégészeti és Embertani Kongresszust (VIIIème session du Congrès international d'archéologie et d'anthropologie préhistoriques) 138 magyar és 122 külföldi szakember részvételével, az elhangzott előadások két kötetben, francia nyelven jelentek meg. 1878. március 31-én megalakult az Országos Régészeti és Embertani Társulat (1928-tól Országos Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat, 1970-től Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat), amely szintén jelentős szerepet játszott a hazai embertani kutatásokban.

További és jelentős lökést kapott nálunk az embertan fejlődése azáltal, hogy magyar fordításban megjelentek olyan jelentős művek, mint: Charles Darwin *On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life* (1859) (Darwin Charles: *Az ember származása és az ivari kiválás*. Fordította Seress László. Budapest, 1897) és Paul Topinard *L'Anthropologie. Bibliothèque des sciences contemporaines* (1876) (Topinard Pál: *Az anthropologia kézikönyve*. Előszót írt hozzá Broca Pál. Az eredeti III. kiad. után ford. Pethő Gyula és Török Aurél. Budapest, 1881). Ez utóbbi fordítási munka során Török alkotta meg a magyar antropológiai szakkifejezéseket.

„Az ez alkalommal először használt műszók száma nem csekély; ezek között a kraniológiaiak csaknem kizárólag Török Aurélt illetik.”

Pethő Gyula, 1881

Lenhossék 1879-ben tartott rektori beszédének „Az antropológiáról, mint a jelenkori műveltség nélkülözhetetlen kellékéről” címet adta, melyben javasolta antropológiai tanszék felállítását is.

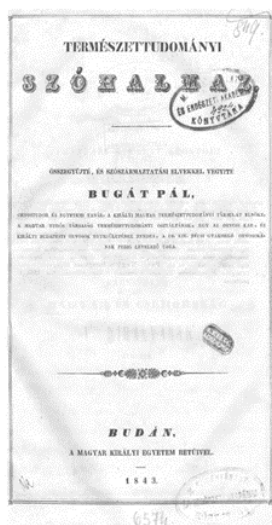
A budapesti Anthropologiai Intézetet 1881. szeptemberében alapították, a világ egyetemi antropológiai intézeteinek sorában ötödikként, Európában pedig negyedikként. Török Aurél 1881 októberében kezdte meg egyetemi előadásait, 1882-ben elindította az Anthropologiai Füzeteket. Magyarországon antropológiából az első egyetemi doktori értekezést Molnár István hajdúböszörményi tanár írta *Az ősemlék lélektana* címmel, francia nyelven, Török professzorsága alatt.

A 19. század utolsó harmadában vált szét a paleopatológia animalis, és paleopatológia humana kutatási irányvonal. Az első paleopatológiakönyvet 1881-ben La Baron francia orvos és antropológus jelentette meg (*Lesions osseuses de l'homme préhistorique en France et en Algérie*), pathologie préhistorique-nek nevezve az őskörtant. A paleopatológia (palaeopathology alakban) elnevezést Ruffer (és Willmore) 1913-ban használta először *Studies in palaeopathology* című cikkükben, s ez lett a tudományág elfogadott megnevezése.

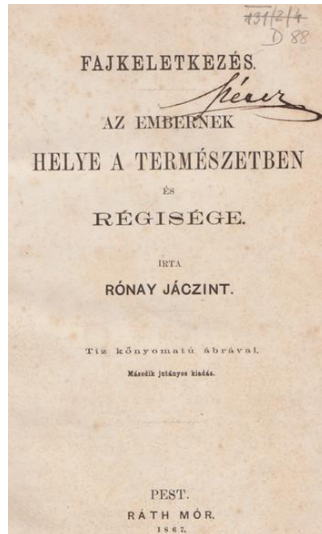
1940. október 19-én a Szegeden Embertani Intézetet létesítettek, amelynek vezetője egyetemi nyilvános rendes tanári minőségben Bartucz Lajos lett.

A Magyar Biológiai Egyesület 1952. május 29-i közgyűlésén megalapította az Egyesület Embertani Szakosztályát és 1952. június 5-én a Szakosztály megtartotta első szakülését.

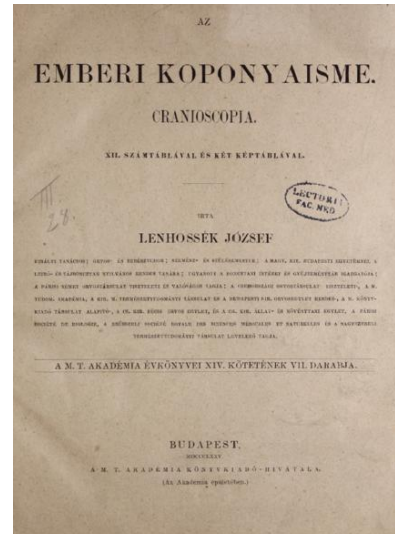
A budapesti és a szegedi ásatag csontokat őrző gyűjtemény gyarapodásában, és az ott folyó kutatásokban fontos szerepet játszott az a szóbeli megállapodás, amely a két intézmény akkori vezetői, Nemeskéri János és Lipták Pál között jött léte az 1960-as évek első felében, és amelynek eredményeképpen az Embertani Tár a Nyíregyháza-Debrecen-Kecskemét-Baja vonaltól északnyugatra, a szegedi Embertani Tanszék pedig az említett vonaltól délkeletre feltárt leleteket gyűjti.

Bugát P (1843)
Természettudományi szóhalmaz

Rónay J (1867)
Fajkeletkezés. Az embernek helye a természetben és régisége.

Lenhossék J (1875) Az emberi koponyaisme, Cranioscopia

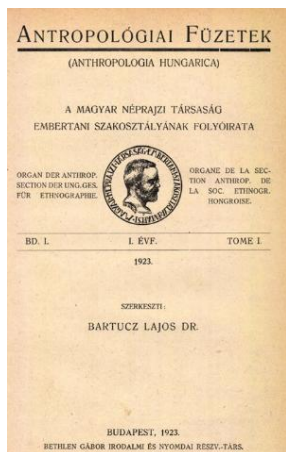
Török A (1879) Anthropológia című rovata a Természettudományi Közlönyben

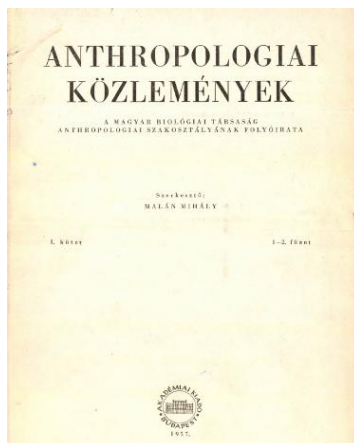
Török A (1893) Jelentés III. Béla király és neje testetereklýeíról

Török A (1894) Adatok az Árpádok testetereklýeinek embertani buvarlatához

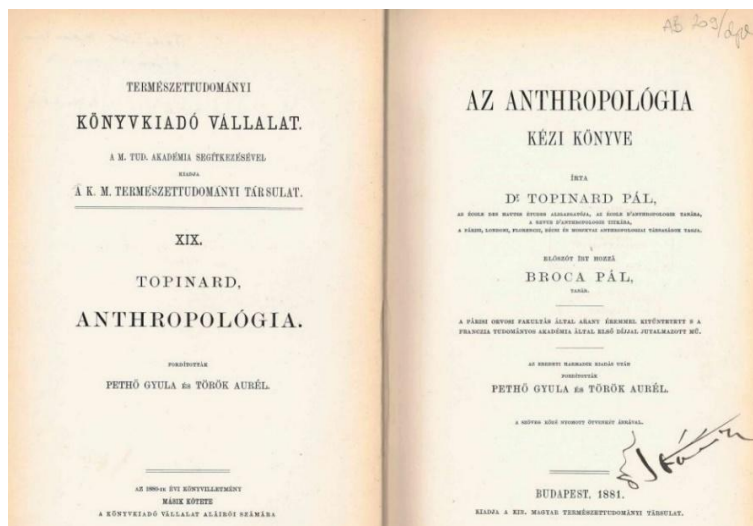
Anthropológiai Füzetek, 1923
szerk.: Bartucz

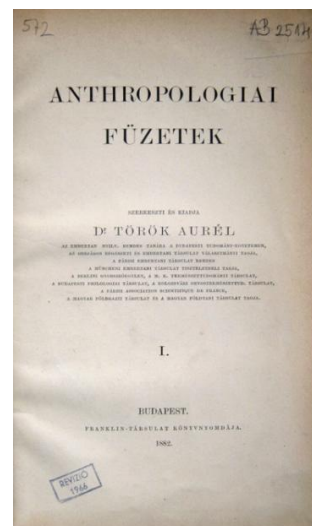
Anthropológiai
Közlemények, 1957
szerk.: Malán

Anthropológiai Közlemények,
2015
szerk.: Zsákai

Pethő Gyula és Török Aurél (1881) Az Anthropológia Kézi
Könyve (Topinard Anthropologia-jának fordítása)

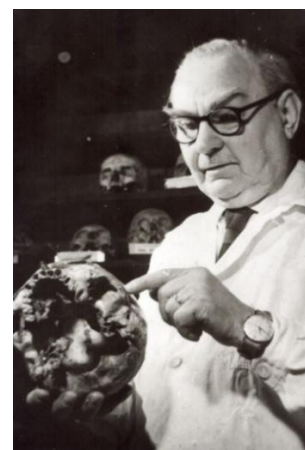
Anthropológiai Füzetek, 1882
szerk.: Török Aurél

Bugát Pál

Török Aurél

Bartucz Lajos

1.2.4.1. Széljegyzetek az embertan tudománytörténetének margójára

II. József rendelete alapján 1784-től német a hivatalos nyelv (az 1790-es visszavonásig), a magyar nyelv az ellenállás eszköze lett, a nyelvújítás fellángolt. 1792-ben a magyar nyelvet kötelező tárgyként bevezették a közép- és felső iskolákban, 1825-ben megalakult a Magyar Tudós Társaság.

1784-ben a pesti orvosi fakultáson II. József császár utasítására Ferdinand Joseph Leber *Vorlesungen über die Zergliederungskunst* (1772) című tankönyvét használták az anatómia oktatására. A Kismartonban született Joseph Hyrtl *Lehrbuch der Anatomie des Menschen mit Rücksicht auf physiologische Begründung und praktische Anwendung* című tankönyve 1846-ban, Prágában jelent meg, 1849-ben magyarra fordították és boncztani szótárral látták el. Az első magyarul írt anatómia tankönyv Mihalkovics Géza *A leíró emberbonctan és a tájbonctan* tankönyve (1888). A következő szintet Lenhossék Mihály 1922-ben megjelent *Az ember anatómiája I-III.* műve jelentette.

Az embertan szavai és témakörei olyan történelmi személyek írásaiban is felbukkannak, akiket más tudományterületek kisajátítottak maguknak és munkásságukat csak bizonyos szempontból interpretálják. Pedig pl. Stancsics Mihál (Táncsics Mihály) latin nyelvkönyveket is írt, benne olyan szavakkal, mint:

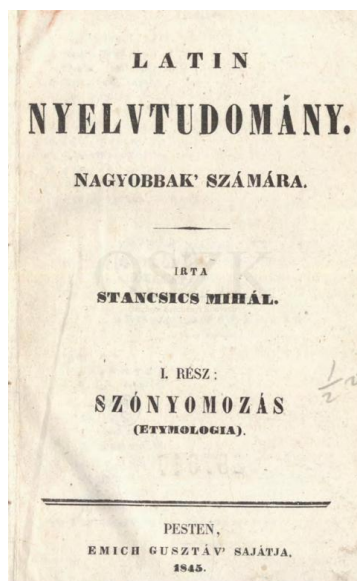
corpus, test
homo, ember
manus kéz
tuber daganat
os száj, csont
dens fog

Kossuth Lajos pedig 1883-ban tette le névjegyét az antropológia asztalára az aggteleki leletekhez kapcsolódóan (előzmény: Nyáry Jenő: *Az aggteleki barlang mint őskori temető*, 1881), tanulmányában szakirodalmi jártasságról tesz tanúbizonyságot, ugyanakkor a honfoglalókkal kapcsolatos szemlélete megütközést keltett.

ősembertan
ember-állcsont
arcz
fog
emberkoponya
craniologia
koponya-méreték
koponya-typusok
koponya ürfogata

Táncsics M (1842) Latin nyelvtudomány kezdők számára

Táncsics M (1845) Latin nyelvtudomány nagyobbak számára

Kossuth L (1883) Tanulmányok báró Nyáry Jenő Az Aggteleki barlang mint őskori temető című munkája felett

„... csecsemő-koponyákon fajkülönbségek (race differences) fel nem ismerhetők, a különbségek csak később mutatkoznak; aztán tudvalevő dolog, hogy már maga a bölcső alakja is mily hatással van a gyermekkoponya fejlődésére.”

Kossuth Lajos, 1883
„Nos, tagadhatlan pozitív tény, hogy mindazon népvándorlások között, melyek a történelmi időkben Ázsiából Magyarországra, vagy azon át történtek, egyetlen egy sincs, mely civilizatiót hozott volna magával Európába. Ezt a dicsőséget még saját őseink számára sem vehetjük igénybe. Hoztak magukkal hősiességet, egészséges józan ész, szabadságszeretetet, és kitűnő képességet a civilizatio elsajátítására (natural adaptation), de civilizatiót bizony nem, sőt jöttekre felhangzott az akkori európai civilizatio templomaiban a rémület litániája: «a sagittis Hungarorum libera nos Domine!»”

Kossuth Lajos, 1883

1.2.5. Hazai felsőoktatási egységek, embertani gyűjtemények és kutatóhelyek

1.2.5.1. Felsőoktatási intézmények

Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Kar, Biológiai Intézet, Embertani Tanszék

1117 Budapest, Pázmány Péter sétány 1/c.

1875.	Lenhossék József, az egyetem orvoskara Anatómiai Intézetének professzora végezte az első antropológiai kutatásokat és ő jelentette meg az első antropológiai tárgyú könyvet „Az emberi koponyaisme. Cranioscopia” címmel 1875-ben.
1878.	Török Aurél az 1878-as párizsi világkiállításon találkozott Brocával.
1879.	Török Aurél első antropológiai tárgyú írásai megjelentek a Természettudományi Közönyben.
1881. szeptember	Anthropologiai Intézet alapítása a budapesti egyetemen, a világ egyetemi antropológiai intézeteinek sorában ötödikként, Európában pedig negyedikként
1881. szeptember 8.	Török Aurél professzori kinevezése
1881. október	Török Aurél megkezdte egyetemi előadásait (először csak két hallgatónak)
1881-1890.	Anthropologiai Múzeum létrehozása: 10 000 koponya és mintegy 1 000 csontváz, demonstrációs anyagok, mérőeszközök, könyvtár
1890.	Török kraniometria módszertani kézikönyve (Grundzüge einer systematischen Kraniometrie)
1882.	Anthropologiai Füzetek (szerk. Török A.)
1912-1913-as tanév	nem volt antropológiai előadás Török halála miatt, helyettes igazgató: Koch Antal geológus
1913-1917.	Lenhossék Mihály, az Anatómiai Intézet professzora tartotta az előadásokat
1917-1920	Lenhossék Mihály, Bartucz Lajos és Hillebrand Jenő tartották az előadásokat
1920-1931.	a tanszék megbízott vezetője Méhely Lajos herpetológus
1920.	Bartuczot megfosztották egyetemi adjunktusi állásától
1920-1923.	Tóth Zsigmond anatómus professzor tartotta az előadásokat
1924-1928.	Malán Mihály tartotta az előadásokat
1928-1931.	Gáspár János (mint fizetés nélküli adjunktus) tartott előadásokat
1931.	Bartucz újra megbízást kapott egyetemi előadások tartására
1932-1939.	a tanszék helyettes igazgatója Paál Árpád növényfiziológus megbízott előadó Bartucz Lajos
1935-1939.	díjtalan gyakornokok: Lipp Imre, Stein Erzsébet, Allodiatoris Irma
1940.	Bartuczot Szegedre nevezik ki professzornak
1940-1942.	a tanszék vezetője Entz Géza
1943-1945.	a tanszék vezetője Papp Károly geológus
1945-1959.	„Szünetelő tanszéket ellátó megbízott előadói” minőségben Hillebrand Jenő és Kadič Ottokár tartották meg az előadásokat, az 1950-es években az egyetlen kinevezett oktató Fehér Miklós (más forrás szerint megbízott professzori minőségben Bartucz vezette a tanszéket)
1959.	Bartucz Lajost tanszékvezető egyetemi tanárnak nevezték ki az Eötvös Loránd Tudományegyetem Embertani Tanszékére
1965-1971.	a tanszék adminisztratív irányítója az Dudich Endre, az Állatrendszertani Tanszék professzora
1971-1974.	a tanszék vezetője Balogh János (más forrás szerint a megbízott vezető Eiben Ottó)
1974-1996.	a tanszék vezetője Eiben Ottó
1996-2005.	a tanszék vezetője Gyenis Gyula
2001.	a tanszék a Pázmány Péter sétányra költözött.
2005-2013.	a tanszék vezetője Bodzsár Éva
2013-2022.	a tanszék vezetője Vellainé Takács Krisztina
2022.	a tanszék vezetője Hajdu Tamás

Oktatás: humánbiológia, antropogenetika, auxológia, az ember növekedése és érése, dermatoglifia, ember és környezete, emberföldrajz, emberszármazástan, evolúciós teóriák és a humánevolúció, humán molekuláris genetika, humán morfológia, humán növekedés genetikája, humánökológia, paleopatológia, statisztikai módszerek a humánbiológiában.

Szegedi Tudományegyetem Természettudományi és Informatikai Kar Embertani Tanszék

6726 Szeged, Közép fasor 52.

- 1940. október 19. a Szegedi Horthy Miklós Tudományegyetemen létrehozták az Embertani és Fajbiológiai Intézetet a Dugonics tér 13. alatt, vezetője Bartucz Lajos egyetemi tanár lett
- 1940-1959. az intézetvezető Bartucz Lajos
tárgyak: Általános embertan, Emberszármazástan, Társadalmi, Bűnügyi embertan
- 1945. az intézet elnevezése Embertani Intézetre változott
- 1951. az Intézet átköltözött a Bölcsészstudományi Kar épületébe (Szukováty tér, majd Ady tér, később Táncsics Mihály utca, ma Egyetem utca)
- 1956. Trogmayer Ottó régész és Farkas L. Gyula tanársegéd közötti munkakapcsolatnak köszönhetően a gyűjtemény jelentős mértékben elkezdett növekedni
- 1959-1960. az Intézett megbízott adminisztratív vezetője Kolosváry Gábor, az Állatrendszertani Tanszék professzora
- 1960-1980. tanszékvezető Lipták Pál
tanszék fő kutatási területe: antropológia, paleopatológia, paleostomatológia
- 1965. az Intézet neve Embertani Tanszékre változott
Bölcsészstudományi Kar épületének pincéjében a Tanszék jelentős területet kapott
- 1969. első egyetemi embertani tankönyv: Lipták (1969) Embertan és emberszármazástan
- 1980-1997. a tanszék vezetője Farkas L. Gyula
tanszék fő kutatási területe: paleopatológiai kutatások, biológiai távolságmérések, a non-metrikus jellegek tanulmányozása
- 1997-2005. a tanszék vezetője Borosné Marcsik Antónia
tanszék fő kutatási területe: paleopatológia, paleostomatológia, non-metrikus jellegek
- 2005-2007. a tanszék megbízott vezetője Kovács Kornél (a Biológus Tanszékcsoport vezetője, a Biotechnológiai Tanszék tanszékvezető egyetemi tanára)
- 2007. a tanszék vezetője Pálfi György
tanszék fő kutatási területe: fertőző megbetegedések multidiszciplináris kutatása

Az Embertani Tanszék kezelésében lévő szegedi embertani gyűjtemény közel 32 ezer hiteles, alföldi régészeti ásatásokból származó, az újkőkortól a modern időkig (i.e. 5. évezredtől az i.sz. 18. századig) datált emberi csontvázakat foglal magába. Olyan egyedi biológiai forrásgyűjtemény, amely az elmúlt 7 ezer évre vonatkozó biológiai információkat őriz az előttünk élt emberi populációkról és a csontvázakban megőrzött egyéb biológiai ágensekről (baktériumok, paraziták). A gyűjtemény számos tudományterület számára szolgáltat információkat, SZTE Antropológiai Biobank néven 2010-ben Stratégiai Kutatási Infrastruktúra minősítést kapott.

Oktatás: humánbiológia, oszteológia, antropometria, paleopatológia, humánökológia, fertőző betegségek paleopatológiája, koponyamodifikációk, archeogenetika, műszeres vizsgálati technikák.

Nyíregyházi Egyetem, Környezettudományi Intézet, Biológiai Intézeti Tanszék

4400 Nyíregyháza, Sóstói út 31/b.

A biológiai antropológiai oktatás kezdete 1963-ra nyúlik vissza, amikor Rajkai Tibor megbízást kapott a Nyíregyházi Tanárképző Főiskola Állattani és Embertani Tanszékének vezetésére.

Oktatás: biológiai antropológia, humánökológia, antropometria, gyógypedagógiai antropológia, humánbiológia, paleoantropológia.

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Savaria Egyetemi Központ, Természettudományi és Műszaki Kar, Biológiai Intézet, Állattani Intézeti Tanszék

9700 Szombathely, Károli Gáspár tér 4.

Oktatás: auxológia, klinikai alkattan, paleopatológia, paleodemográfia.

Debreceni Egyetem Természettudományi és Technológiai Kar Biológiai és Ökológiai Intézet Evolúciós Állattani és Humánbiológiai Tanszék

4032 Debrecen, Egyetem tér 1.

A harmadik hazai Embertani Tanszék a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen valószínűleg 1947 körül létesült. A tanszék megbízott vezetője 1950-től 1963-ig, majd kinevezett professzora 1963–1967 között Malán Mihály, 1970–1975 között Kretzói Miklós (1907), 1975–1983 között Nemeskéri János volt. A tanszék önállósága 1968-ban megszűnt.

Az antropológusok által korábban itt kutatott témák: Európa szubfosszilis népességének vizsgálata, a Kárpát-medence honfoglaláskori, Árpád-kori és középkori népességének paleoökológiai és paleodemográfiai vizsgálata, értelmi fogyatékos gyermekek humánbiológiai vizsgálata, a Tiszahát népességének történeti demográfiai és populációgenetikai vizsgálata. 2012-ben megszüntették az embertani csoportot.

Az Evolúciós Állattani és Humánbiológiai Tanszék napjainkban az állatok viselkedésével, természetvédelmi ökológiájával, evolúciójával és populációbiológiájával foglalkozik a kutatásban és az oktatásban is.

Oktatás: Evolúcióbiológia, populációgenetika és humánbiológia c. tantárgy.

1.2.5.2. Hazai gyűjtemények

Magyar Természettudományi Múzeum Embertani Tár

1083 Budapest, Ludovika tér 2.

1846. Az 1802-ben alapított Magyar Nemzeti Múzeum őrzött először a köz javára embertani anyagot, mikor Jankovich Miklós történetbúvár 1846-os halála után gyűjteményéből oda került a Benepusztá mellett feltárt és 1835-ben a Magyar Tudós Társaság előtt ismertetett „hihetőleg Bene vitéz”-nek a koponyája.
1883. Török Aurél a magyarországi leletek megmentése érdekében kérte a vallás- és közoktatásügyi minisztert, rendelje el a földmunkák során előkerült csontok bejelentését az Antropológiai Múzeumnak, ezt a fővárosi tanács még az évben engedélyezte.
1884. „Antropológiai Múzeum, Budapest, Egyetem”: 1500 koponya, 25 teljes csontváz, 70 gipszlenyomat, 40 agyvelő, 1894-re a koponyák száma 10 000-re nőtt
1895. Jankó János etnogáfus szervezésében a Néprajzi Múzeumon belül önálló Antropológiai Labor jöhetett létre, ennek feladata „a hazánk területén élt népek embertani leleteinek gyűjtése, népünk őstörténetére vonatkozó embertani múlt feltárása, és hazánk jelenkori népességének megismerése” volt. 1930-ra 3000 hiteles koponyával és 2000 csontvázal gyarapodott a Néprajzi Múzeum embertani gyűjteménye.
1945. június Megalakult az Embertani Tár, a Baross utcába költöző, a II. világháború végén súlyosan megrongálódott gyűjtemény 2500 koponyából és csontvázból állt, a Tár igazgatója Nemeskéri János
1965. a Tár igazgatója Tóth Tibor
1991. a Tár igazgatója Pap Ildikó
1999. a Ludoviceum (Ludovika) tetőterébe költözött a Tár
2016. a Tár igazgatója Kustár Ágnes
2016. a Tár igazgatója Bernert Zsolt
2019. a Tár igazgatója Buzár Ágota

Az Embertani Tár őrzi az ember elődeinek Magyarország területéről származó fosszilis leleteit és a hazánk területén régen élt, történeti népességek régészeti feltárások során előkerült embertani csontmaradványait is. A leltározott csontvázgyűjteménye több mint 35 000, a leltározatlan csontvázgyűjtemény pedig közel 10 000 egyén csontanyagát tartalmazza. A Múmiák gyűjteménye 264 egyén maradványait őrzi, az Arcrekonstrukciók gyűjteménye több mint 300, a Másolatok gyűjteménye 31 tárgyat tartalmaz.

SZTE Antropológiai Biobank

Az SZTE TTIK Embertani Tanszékével együtt került bemutatásra.

1.2.5.3. Kutatóhelyek

ELTE IHTK
ARCHEOGENOMIKAI INTÉZET

ELTE Humán Tudományok Kutatóközpont Archeogenomikai Kutatóintézet

(2025-ig Eötvös Lóránd Kutatási Hálózat Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Archeogenomikai Intézet)
1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.

NEMZETI
RÉGÉSZETI
INTÉZET

MNMKK MNM Nemzeti Régészeti Intézet
1113 Budapest, Daróczi út 3.

További intézmények, melyekhez a biológiai embertan témakörébe tartozó kutatások köthetők a jelenben vagy a múltban:

Nemzeti Szakértői és Kutató Központ
1087 Budapest, Mosonyi utca 9.

Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem
1123 Budapest, Alkotás utca 42-48. B6 épület

Szegedi Tudományegyetem Fogorvostudományi Kar
6720 Szeged, Tisza L. krt. 6.

Szegedi Tudományegyetem Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Kar
6725 Szeged, Tisza Lajos körút 109.

Továbbá számos múzeumban akad példa régész-antropológus együttműködésre, pl. Móra Ferenc Múzeum (Szeged), Nagy Gyula Területi Múzeum (Orosháza).

1.2.5.4. Testületek, egyesületek, társaságok

**Magyar Tudományos Akadémia,
Antropológiai Osztályközi Tudományos Bizottság**

Magyar Biológiai Társaság Embertani Szakosztálya

Török Aurél Embertani Egyesület

Fiatalkorú Antropológusok Társasága

Magyar Osteológiai és Osteoarthrológiai Társaság

2. A NYELVRŐL antropológusoknak (is)

2.1. A magyar nyelv, a szókincs eredete és a szóalkotás módjai

A nyelv a megismerésnek, a gondolatok kifejezésének, az emberi kapcsolatoknak nyelvi jelekből és szabályokból álló, szóban vagy írásban formált eszköze.

A nyelv folyton változik, átalakul, szavakat fogad be és szavakat veszít. A szavak gyarapodásának módjai:

- belső szóalkotás
- idegen szavak átvétele, jövevényszavakká válása

A belső szóalkotások közös jellemzője, hogy a nyelvben már meglévő elemek felhasználásával hoznak létre új szóegyedeket, ezek a műveletek maguktól és folyamatosan mennek végbe a beszélőközösségben, de pl. a nyelvújítás időszakában tudatossá és mesterségesse vált. A nyelvbe már beépült idegen szavakat jövevényszavaknak nevezik, manapság leginkább az angol kifejezések árasztják el nyelvünket. Az idegen szavak beépülését hangtani és szerkezeti hasonlóságok segíthetik, a nyelvidegen szavakat ritkábban fogadja be a magyar nyelv.

Az anyanyelv

- hatással van az egyén gondolatainak megformálására és kifejezésére
- részt vesz az egyéniség kialakításában
- a nemzettudatkialakítója és hordozója
- nemzetközösségek létezési formája

A magyar nyelv korszakai:

- ősmagyar kor: az ugor közösségből való kiszakadástól (i.e. 1000 körül) a honfoglalásig törzsi nyelvjárások, kapcsolat sok ismeretlen nyelvű néppel
- ómagyar kor: a honfoglalástól (896) a mohácsi vészig (1536) kulturális változások, beolvadó népességek, kereszténység, írásbeliség kialakulása
- középmagyar kor: 1526-1772 három részre szakadt ország, vallási reformáció, irodalmi nyelv kialakulása
- újmagyar kor: 1772-1920 németesítő törekvések, felvilágosodás, nyelvújítás, nyelvművelés
- újabb magyar kor: 1920-

Minden nyelv elemkészlet és szabályok rendszere. A szabályok rendszerét nyelvtani, nyelvhasználati előírások és szokások alkotják, az írott nyelv mesterséges szabályozása a helyesírás.

Fő nyelvváltozatok:

- köznyelvi nyelvváltozatok
köznyelv (nemzeti nyelv beszélt változata)
irodalmi nyelv (köznyelv írott változata, nem azonos a szépirodalmi nyelvvel)
- társadalmi nyelvváltozatok
szaknyelvek (valamely szakterület fogalom- és szakszókincse)
réteg/csoport nyelvek (diáknyelv, sportnyelv)
- területi nyelvváltozatok

nyelvjárások (a nyelv azon változata, mely a nyelvterület csak egy részén használatos)

A szaknyelvek jelentősége:

- a szakma művelésének alapja
- új ismeretek terjesztése (a társadalom felé is)
- a köznyelv szókészletének egyik forrása
- az egyéni és a társadalmi műveltség alapja

A köznyelv, az irodalmi nyelv és a szaknyelv leginkább szókincsükben különböznek, nyelvtani szabályaik azonosak. A nyelvváltozatok kölcsönös viszonyban vannak, mégis inkább a köznyelv vesz át a szaknyelvektől, hiszen a szaknyelvek összességének szókincse legalább tizenötszöröse a köznyelv szókincsének. A köznyelv nem újulhat meg a szaknyelvek megújulása nélkül, a modern kori nyelvújítás tulajdonképpen a szaknyelvek fejlesztése.

2.2. A magyar helyesírás

A latin betűs írásbeliségnek a magyar nyelvre történő alkalmazása hosszú fejlődési folyamat eredménye, az egységes magyar helyesírást csak A magyar helyesírás szabályainak 10. kiadása (Akadémiai Helyesírás – AkH, 1954) teremtette meg. A szabályzat a nyelvtudományon kívül közvélemény-kutatásra is támaszkodott és 30 évig volt érvényben. A kevés változtatást tartalmazó 11. kiadás (AkH. 11.) 1984-ben jelent meg, jelenleg is ez az irányadó, de igény lenne a 12. kiadásra, mely tükrözné a nyelvben bekövetkezett változásokat.

2.3. A nyelvhasználatra vonatkozó törvényekről és rendeletekről antropológusoknak

A 2012. január 1-jétől hatályba lépett Magyarország Alaptörvénye védelemben részesíti „egyedülálló nyelvünket” (NEMZETI HITVALLÁS, H) cikk (2) bekezdése), az Országgyűlés a magyar nyelv napjáról szóló 66/2011. (IX. 29.) számú határozatában a magyar nyelvet hivatalossá tevő törvény, a magyar nyelv és nemzetiségről szóló 1844. évi II. törvénycikk elfogadásának napját, november 13-át a magyar nyelv napjává nyilvánította. Az 55/2014. (III. 4.) Korm. rendelet létrehozta a Magyar Nyelvstratégiai Intézetet (MANYSI), a magyar nyelvi örökség feltárása, a nyelv és azzal összefüggésben a kultúra mélyebb megismerése, ápolása, gondozása, fejlesztése céljából, ezeken túl tanácsadóként és szakértőként működik közre a nemzeti nyelvünk használatának helyzetét bemutató összefoglalók, illetve az azokon alapuló intézkedési tervek kidolgozásában.

A magyar nyelv Magyarország államnyelve és az Európai Unió hivatalos nyelve (2004 óta), a szomszédos országokban hivatalosan elfogadott kisebbségi nyelv vagy regionálisan hivatalos nyelv.

A magyarországi nyelvi jogok szabályozásakor figyelembe kell venni a magyar jogi szabályozás hagyományait, a nemzetiségek jogairól szóló 2011. évi CLXXIX. törvényt, más államok tapasztalatait, valamint a nemzetközi jogot (pl. ENSZ-ajánlásokat), ezen belül az uniós jogot. Különösen az alábbi területeken jöhetnek számításba új jogszabályok:

- (a) a földrajzi elnevezések területén;
- (b) a bevándorlók nyelvi integrációjának területén;
- (c) az oktatás nyelvének és az idegen nyelvek oktatásának területén;
- (d) a tömegkommunikáció, illetve a média nyelvének területén;

- (e) a gazdasági, társadalmi, kulturális élet nyelvének területén.

2.3.1. A magyar nyelv és köznevelés kapcsolatának jogszabályi háttere

A pedagógiai szakszolgálati intézmények működéséről szóló 15/2013. (II. 26.) EMMI rendelet kötelezővé teszi az ötödik életévét betöltött gyermekek logopédiai szűrését.

A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXC. törvény (és a 2020. évi LXXXVII. törvény a nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXC. törvény módosításáról) „a köznevelés hatodik, nyolcadik és tizedik évfolyamán a nappali rendszerű iskolai oktatás munkarendje szerinti tanuló esetében a szövegértési és a matematikai eszköztudás fejlődésének vizsgálatát” írja elő.

A Nemzeti alaptanterv (NAT) kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet (és az 5/2020. (I. 31.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet módosításáról) mellékletében a kulcskompetenciák közt elsőként szerepel az anyanyelvi kommunikáció, ám a műveltségi területektől független bevezetőben az anyanyelvi nevelés, mint cél nem szerepel.

A kerettantervek kiadásának és jóváhagyásának rendjéről szóló 51/2012. (XII. 21.) számú EMMI- rendelet és mellékletei (továbbá maguk a kerettantervek is) magukban foglalják a műveltségi tartalmak évfolyamonkénti részletes lebontását. Az anyanyelvi nevelés, az anyanyelvi kulcskompetencia fejlesztési területei szintén kizárólag a magyar nyelv és irodalom kerettantervében kapnak helyet.

2.3.2. A magyar nyelv és a felsőoktatás

A magyarországi felsőoktatás nyelve elsődlegesen a magyar. Egyes szakok esetében viszont az adott idegen vagy nemzetiségi nyelv lehet az uralkodó, ezen kívül minden szaknál jellemző az idegen, elsősorban angol nyelvű szaktanulmányok megjelenése. De mivel minden egyetemi képzés alapfeltétele a fogalmi pontosság, a kifejezés mélysége, összetettsége és egyúttal átláthatósága, feldolgozhatósága, a magyar anyanyelvű szakemberjelölteknek az adott szakterületeket magyarul is művelniük kell.

A tanári felkészítés közös követelményeiről és az egyes tanárszakok képzési és kimeneti követelményeiről 8/2013. (I. 30.) EMMI rendelet 2. melléklete 2.3. pontja értelmében „az anyanyelvi ismeretek, kritérium jellegű követelményként, magukban foglalják az anyanyelvi (gyakorlati kommunikációs, beszédtechnikai, retorikai, helyesírási) készségek fejlesztését és a nyelvi attitűdöt alakító, értelmező ismereteket”.

2.3.3. A Magyar Nyelvstratégiai Intézetet által a Kormány részére javasolt intézkedések és várható eredmények, hatások a szaknyelvek és a tudományos ismeretterjesztés területén

A magyar nyelvű tudományos-technikai terminológia fejlődéséhez elengedhetetlenek az alábbiak:

- Az egyetemi tankönyveket minden felsőoktatási intézményben a szakmai lektorok mellett a nyelvi lektorok is kötelezően ellenőrizték, figyelembe véve az adott tudományterület fogalmi sajátosságait.

- A felsőoktatásban a terminológia szak államilag támogatott képzése.
- Minden felsőoktatási szak oktassa az adott szakma, tudományterület magyar szaknyelvét (ahogy ez a Semmelweis Egyetemen már évek óta gyakorlat) és dolgozzon ki módszertant erre a képzésre.
- A szakkifejezések fejlesztésének egységesítése és összefogása érdekében a Magyar Tudományos Akadémia támogasson ezzel kapcsolatos programokat.

Kiemelten fontos feladat a magyar szakszókészlet fejlesztését szolgáló Kárpát-medencei, a már meglévő szaknyelvi terminológiai adatbázisok (Termini magyar–magyar szótár, 2011) továbbfejlesztése és gondozása, újak létrehozása és közkinccsé tétele az interneten. E téren minél szorosabbra kell fűzni az együttműködést a Kárpát-medencei nyelvészeti kutatópontokkal.

A magyar nyelv korlátozás nélküli használatának biztosítása érdekében javasolt tennivalók:

- Azért, hogy a tudományos életben a magyar nyelv ne legyen korlátozva, a tudományos publikációk értékelésekor ne legyen többszörös értéke az idegen nyelvű publikációnak a magyar nyelvű rovására. Érvényesüljön ez az MTA kutatóintézeteiben a felsőoktatási és egyéb kutatóműhelyekben.
- A Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) működésének szabályozása tartalmazza, hogy idegen nyelvű publikáció felvételének az MTMT publikációs adatbázisba a magyar nyelv védelme érdekében legyen feltétele a mű magyar fordítására vagy összefoglalójára mutató link.
- A magyar tudományos nyelv használata szűkülésének megakadályozása érdekében szabályozzuk azt, hogy az idegen nyelven benyújtott PhD-dolgozatoknak és nagydoktoriknak, továbbá habilitációs értekezéseknek legyen részletes magyar nyelvű összefoglalója.
- Legyen szabályozva, hogy a magyar állami vagy a Magyarországra telepített uniós forrásokból megvalósuló pályázatokat magyar nyelven lehessen benyújtani.
- A magyar nyelvű tudományos-technikai szaknyelv korlátok nélküli, teljes érvényű használatának lehetővé tétele a teljes magyar közösségben biztosítja a magyarországi és a Kárpát-medencei kutatók és szakemberek magyar nyelvű kommunikációját, s ez a nemzeti összetartozást erősíti.
- A nem magyar nyelvű szakirodalom feldolgozhatóságához magyar nyelven használható terminológiára és leírásokra van szükség (a magyar és az idegen nyelv közötti átváltás magas szintű tudásával).

A csak anyanyelven beszélők műveltsége emelésének érdekében erősíteni szükséges a hiteles tudományos ismeretterjesztésnek a jelenleginél szélesebb körű jelenlétét a tömegtájékoztatásban.

3. LATIN NYELVTAN antropológusoknak (is)

A latin nyelv (lingua Latīna) az ókori római nép (Rōmānī) nyelve.

3.1. A latin ábécé (*alphabetum*)

A, B, C, D, E, F, G, H, I, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, V, X

Y, Z, CH (görög abécéből)

J, U (a 16. századtól)

Az *alphabetum* 21 betűből állott Cicero koráig: a, b, c, d, e, f, g, h, i, k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, x; az i jelentette a j, az u a v hangot is. A k csak tulajdonnevekben volt használatos. Az y (a görög υ, üpszilon), a z (a görög ζ, dzéta) és a ch (a görög χ, khí) betűket az i. e. első században kezdték használni, a j és u betű csak a középkorban jelent meg Petrus Ramus humanista írásmódját utánózva. A rómaiak eleinte csak nagybetűkkel (*maiuscula*) írtak, nem használtak írásjelet (pont, vessző) és egybeírták a szavakat, pl. LINGVALATINA (lingua Latīna). A kisbetűk a IV. – V. században alakultak ki, az i-t kivéve a magánhangzókra nem szoktak írásjeleket tenni, kivéve a nyelvkönyveket.

3.2. Kiejtés

Magánhangzók (*vocalēs*)

Időtartamuk szerint:

- hosszú, jele: ā

- rövid, jele: ă

- egyszerű magánhangzók (*monophthongī*)

a	rövid [ă] vagy hosszú [ā]	<i>malum</i> (baj), <i>malum</i> (alma) <i>mălum</i> (baj) <i>mālum</i> (alma)
e	[e] vagy [é]	<i>cervix</i> , <i>vena</i> <i>cěrvix</i> , <i>věna</i>
i	[i] vagy [í]	<i>tibia</i> <i>tībīa</i>
	[j] mgh előtt szó elején	<i>Iuppiter</i>
	[j] mgh előtt és két mgh között	<i>maior/major</i> , <i>ieiunum/jejunum</i>
	A latin nyelvtankönyvek szerint az i-t két magánhangzó között j-nek ejtjük, mivel a megelőző szótag ezekben az esetekben metrikailag hosszúnak számít, a megelőző magánhangzót kényszerűségből hosszúnak veszik, pl. <i>māior</i> , <i>ēius</i> , <i>āiō</i> . A klasszikus latinban (az összehasonlító nyelvészek szerint) a ViV kiejtése [Vj̥V] volt, tehát a megelőző, rövid magánhangzót tartalmazó szótag nem természeténél, hanem helyzeténél fogva volt hosszú, vagyis helyesen: <i>maior</i> [maj̥ior], <i>eius</i> [ej̥ius], <i>aiō</i> [aj̥iō].	
o	[o] vagy [ó]	<i>os</i> (csont), <i>os</i> (száj) <i>ōs</i> (csont), <i>ōs</i> (száj)
u	[u] vagy [ú]	<i>cubitus</i> , <i>lumen</i> <i>cubitūs</i> , <i>lūmen</i>
	gu, qu, su + mgh [gv], [kv], [szv]	<i>lingua</i> , <i>aqua</i> , <i>suadeo</i>
y	[i]	<i>cylindricus</i> , <i>hypertonia</i> , <i>pylorus</i>

	[ü]	Styx
	Az y csak görög eredetű szavakban fordul elő, tulajdonnevekben ü-nek szokták ejteni.	

- kettőshangzók (*diphthongi*)

ae,	[é]	<i>caecum</i>
	de egyes szavakban külön ejtendő	<i>aërophagia</i>
oe	[ö/ő]	<i>oedema</i>
	de egyes szavakban külön ejtendő	<i>dyspnoë</i>

Mássalhangzók (*consonantēs*)

c	[c] magas mgh-k (e, i, y, ae, oe) előtt	<i>cervix, incisura, cysta, Caesar, coeliacus</i>
	[k] minden más esetben és szó végén	<i>caput, collum, cubitus, crus, lac</i>
s	[sz]	<i>sura, corpus</i>
	[z] két magánhangzó között vagy m és n mellett	<i>physiologia, plasma</i>

Betűkapcsolatok

ti	[ci] mgh előtt	<i>substantia</i>
	[ti] msh előtt, ill. s/t/x után	<i>tibia, combustio, suggestio</i>
	[ti] görög szavakban	<i>Miltiādēs</i>
tī	[ti]	<i>totius</i>
gu	[gv]	<i>lingua</i>
qu	[kv]	<i>aqua</i>
su	[szv]	<i>Suāda</i>

Görög eredetű betűkapcsolatok

ch	[ch/kh/k]	<i>nucha, chirurgus</i>
sch	[szk/szkh]	<i>ischium, schizophrenia</i>
ph	[f]	<i>phalanx, pharmacologia</i>
th	[t]	<i>thorax, apotheca, therapia</i>
rh	[r]	<i>rheuma, rhinitis</i>

3.2.1. Megjegyzések a latin szavak (magyaros) kiejtéséhez

Mivel a latin „halott” nyelv, valószínűleg nagyon kevesen ejtik ki úgy a szavakat, mint az ókorban. A középkor óta használt ún. humanista (vagy erasmusi a 16. sz.-ban élt Rotterdami Erasmus után) és a huszadik században elterjedt restituált latin kiejtés (visszaállított ókori kiejtés, melyet a nyelvészek indirekt módon következtettek ki) közötti jelentős eltérések vannak.

Fontos folyamatosan szem előtt tartanunk, hogy a latin nyelv holt nyelv, vagyis adataink egy elméletileg minden adatot tartalmazó, véges és nem bővíthető zárt és kizárólag írott korpuszból származnak (ami kisebb korpuszokból épül fel, pl. Thesaurus Linguae Latinae, Packard Humanities Institute Latin Corpus), és nem hagyatkozhatunk anyanyelvi beszélői ítéletekre. Felvetődhet az a kérdés is, hogy a latin nyelv melyik korszakát akarjuk egy embertani könyvben nagy vonalakban és felületesen bemutatni: az egész latinságot az archaikus kortól a vulgáris latin korszakig, vagy csak a klasszikus kor nyelvhasználatát, azon belül is az aranykori latinságét? Nyilvánvalóan csak az utóbbinak van létjogosultsága.

Napjainkban ötfajta latin kiejtést különböztetnek meg (standard restituált kiejtés, egyszerűsített, magyarosított restituált kiejtés, humanista kiejtés, magyaros egyházi kiejtés, olasz, hivatalos egyházi kiejtés), a legtöbb beszélő saját kiejtése szerint mondja ki a latin szavakat, ez alól kivételt képez a német nyelvterületen és az Osztrák–Magyar Monarchia utódállamaiban fennmaradt humanista kiejtés.

Szent István uralkodása óta jelentős hatást gyakorolt a latin a magyar nyelvre, hiszen nem csak a latin betűs írást vettük át, hanem a nyelvet is és 1844-ig hivatalos nyelv volt hazánkban a latin. Ennek egyik oka, hogy a művelt emberek érintkezésének semleges eszköze lehetett, másik oka, hogy fontos szerephez jutott a Habsburgok németesítő törekvéseinek megghiúsításában. Ezért is hívták a latint „apanyelvünknek” (sermo patrius) a magyar anyanyelvünk (lingua materna) párjaként.

Mi, magyarok, a Caius Iulius Caesar vezetéknévét Cézárnak ejtjük. De a két magánhangzóból álló, diftongusnak nevezett hangot, az „ae”-t időszámításunk előtt valószínűleg „ai”-nak ejtették, később „ee”-nek, majd a középkor késői szakaszában alakult ki az általunk használt „é”. Mivel az „e” és „i” hangokat megelőző mássalhangzók lágyulása a klasszikus latin szövegek korában még nem létezett, ezért a Caesar személynevet Caesar életében „Kaiszár”-nak ejtették (ha az elmélet helyes). Ugyanígy, ha pl. a caecum (vakbél) szót nézzük, az restituált kiejtésben „kajkum”, az Erasmus által használt kiejtéssel „cékum”, a hivatalos, olasz egyházi kiejtés szerint pedig „cseekum”.

A magyar nyelvben néhány latin eredetű szó és kifejezés sajátosan van jelen. Például az 1915. március 1-jén megindult rendszeres budapesti autóbusz-közlekedés járműveinek, vagyis az autóbuszoknak a neve önjáró társaskocsit jelent, és a szó az omnibusból, a lovas társaskocsi nevéből alakult ki, amely latinul ezt jelenti: mindenkinek (omnis = minden, omnibus = mindenkinek). A busz szó, mely a jármű rövid elnevezése lett, tehát egy latin ragnak felel meg.

A humanista kiejtés eltérései a magyar kiejtéstől:

i	[j]	szó elején mgh. után: Iānuārius, iūs két mgh. között: Māius, māior
u	[v]	a következő hangcsoportokban: ngu + mgh. = ngv <i>lingua</i> (lingva) su + mgh. = szv <i>cōnsuētūdō</i> (konszvétúdó) qu + mgh. = kv <i>aqua</i> (akva); quae (kvé)
ae	[é]	<i>Caesar</i> , <i>aequitās</i> (César, ékvitás), de külön ejtjük, ha a betűkapcsolat második tagja felett kettőspont vagy vízszintes vonal van: <i>aër/aēr</i> (aer)
oe	[ő]	<i>poena</i> (pőna), <i>coetus</i> (cőtusz), de külön ejtjük, ha a betűkapcsolat második tagja felett kettőspont vagy vízszintes vonal van: <i>coëmpcio/coëmpcio</i> (koempció)
y	[i/ü]	<i>tyrannis</i> (tűrannis)
s	[sz]	<i>servus</i> (szervusz); magánhangzós környezetben hangozhat z hangzónak is, pl. <i>Caesar</i> (cézár)
c	[c]	magas mgh. előtt: <i>Cicerō</i> (Ciceró), <i>cēnsor</i> (cénszor)

	[k]	az előző esetet kivéve mindig: <i>collēga</i> (kolléga), <i>sīc</i> (szik) cc magas mgh. előtt [kc] <i>ecce</i> (ekce) cc mély mgh. előtt [kk] <i>accūsāre</i> (akkúszáre)
ti	[ci]	mgh. előtt <i>nātiō</i> (náció) <i>āctiō</i> (ákcio)
	[ti]	ha előtte s, t, vagy x betű áll: <i>bēstia</i> (bésztiá), <i>gestiō</i> (gesztió), görög eredetű szavakban: <i>tiara</i> (tiara)
ch	[k]	<i>schōla</i> (szkóla)
ph	[f]	<i>philosōphus</i> (filoszofusz)
th	[th/t]	<i>theatrum</i> (teatrum)
z	[dz]	<i>Amazon</i> (Amadzon)

Eltérés a humanista és a restituált kiejtési rendszer között:

betű(csoport)	humanista/erasmusi	restituált
c	c/k	k → <i>cēnsor</i> (kénszor)
ti	ci/ti	ti → <i>nātiō</i> (nátió)
ae	é	aj → <i>Caesar</i> (Kajszar)
oe	ő	oj → <i>poena</i> (pojna)

A latinban a magánhangzók kvantitása különböző lehet, a kvantitásbeli eltérésnek esetenként jelentés-megkülönböztető szerepe lehet (populus nép, pōpulus nyárfa). Bár a magánhangzóknak ezt a tulajdonságát a latin nyelvű szövegekben eredetileg nem jelölték, a legtöbb nyelvtankönyv a magánhangzó-hosszúságot a magánhangzó fölé tett vízszintes vonallal (az ún. makronnal), a rövidséget szükség esetén kis félkörívvel jelzi. Általában nem az egész könyvben, de ebben az esetben, ha az olvasó azt tapasztalja, hogy a könyv bizonyos fejezetekben használja a hosszúságjelet, akkor annak hiányát a magánhangzó-rövidség egyértelmű és biztos jelének fogja tartani. Ennek elkerülése végett igyekeztem a lehető legkövetkezetesebben és legpontosabban jelölni a hosszúságot – a rendelkezésre álló információk birtokában. Mivel nem vagyok sem latintanár, sem a latin nyelv tudora, lemondhattam volna a hosszúság jelöléséről, így egységes, de kevésbé felhasználóbarát szöveget alkotva, ezáltal nehéz helyzetbe hozva a kedves Olvasót, aki folyamatosan egy minden szempontból megbízható szótár használatára lenne kényszerítve. És ez távol esik eredeti célunktól, az embertani nyelvünk sokszempontú megismerésétől.

Magyarországon napjainkban kétféle latin kiejtés használatos. Az egyik a hagyományos vagy „erasmusi”, a másik az ún. „restituált”, azaz visszaállított ókori kiejtés. Az előbbi a 16. században élt németalföldi humanistáról, Rotterdami Erasmusról kapta nevét, aki rendezte és szabályokban rögzítette a latin betűinek hangértékét. Erre azért volt szükség, mert a középkorban teljesen szabályozatlan és területenként igen különböző volt a latin szavak kiejtése. Magyarországon az 1970-es évekig egységesen ezt a kiejtést használták. A második világháború utáni években az angol egyetemekről elindulva Európa nagy részén elterjedt a "restituált" kiejtés szokása. A latin nyelv betűinek az ókorban használatos hangértékét a 20. századi nyelvészek csak indirekt úton következtethették ki, mivel „hangzó” forrásunk az ókorból természetesen nem maradt.

Ha következetesen alkalmazzuk, a két kiejtési rendszer bármelyikét használhatjuk az ókori szövegek olvasásához. A középkori vagy az újkori latinság szövegei esetében azonban csak az erasmusi kiejtést javasolják. Ezen nyelvészeti ajánlás értelmében, figyelembe véve terminus technicusaink keletkezésének történetét és írásba foglalásuknak idejét, az embertan latin (görög-latin) szavainak erasmusi kiejtéssel történő használatát javaslom.

E kiejtés szerint a magánhangzók megfeleltethetők anyanyelvünk hangjainak, az ae betűpárt é-nek, az oe-t pedig ő-nek (tehát egyszerű hosszú magánhangzóknak) ejtjük. A mássalhangzókat általában az anyanyelvünkben is megszokott módon képezzük, a c betű hangértéke attól függ, milyen hang követi, ha magas magánhangzó (i, e) áll utána, akkor c, ha mély magánhangzó (a, o, u) vagy mássalhangzó, illetve, ha a szó végén áll, akkor k, a cc csoport első c-je mindig k, a második kiejtését pedig az utána következő hang minősége határozza meg. A ti betűcsoport magánhangzók előtt ci, mássalhangzók előtt ti, ha a ti csoportot s, t vagy x hang előzi meg, vagy ha hosszú az i hang, akkor ti-nek ejtjük. A görög eredetű mássalhangzócsoporthoz kiejtése: ch – kh, ph – f, rh – r, th – th.

3.3. A görög betűk

Betű	Görög	Magyaros átírás	Kiejtés		Példa
			Klasszikus	Modern	
A α	ἄλφα	alfa	[álp ^h a]	[ˈalfa]	ἄνθρωπος (anthróposz, ember)
B β (ῃ)	βῆτα	béta	[bê:ta]	[ˈvita]	βιολογία (viológia, biológia)
Γ γ	γάμμα	gamma	[gám:a]	[ˈɣama]	γενετική (genetiki, genetika)
Δ δ	δέλτα	delta	[délta]	[ˈðelta]	δερματολογία (dermatológia, bőrgyógyászat)
E ε (ϵ)	ἒ ψιλόν	epszilon	[è psi:lón]	[ˈepsilon]	ένζυμο (énzymo, enzim)
Z ζ	ζῆτα	dzéta	[dzê:ta]	[ˈzita]	ζυγωτό (zygotó, zigóta)
H η	ῆτα	éta	[ê:ta]	[ˈita]	ηπατίτιδα (ipatítida, hepatitis)
Θ θ (ῑ)	θῆτα	théta	[thê:ta]	[ˈθita]	θέσις (thészisz, tézis)
I ι	ἰῶτα	ióta	[ió:ta]	[ˈjota]	ισότοπο (isótopo, izotóp)
K κ (κ)	κάππα	kappa	[káp:a]	[ˈkapa]	κυτταρολογία (kyttarológia, citológia)
Λ λ	λάμβδα	lambda	[lábda] [lám̥bda]	[ˈlam̥ða]	λίτρο (lítro, liter)
M μ	μῦ	mű	[mÿ:]	[mi]	μορφή (morphé, alak)
N ν	νῦ	nű	[nÿ:]	[ni]	νέος (nèos, új)
Ξ ξ	ξῖ	kszí	[ksî:]	[ksi]	ξένο (xéno, xenon)
O ο	ὀ μικρόν	omikron	[ò mikrón]	[ˈomikron]	οξυγόνο (oxygóno, oxigén)
Π π (π)	πί	pí	[pî:]	[pi]	παράσιτο (parásito, parazita)
P ρ (ρ)	ῥῶ	ró	[rô:]	[ro]	ραδιόφωνο (radiòfono, rádió)
Σ σ (ς: szónég)	σίγμα	szigma	[sî:gma]	[ˈsiɣma]	σοφία (szophia, bölcsesség)
T τ	ταῦ	tau	[tâu]	[taf]	τηλέφωνο (tilèfono, telefon)
Υ υ	ὕ ψιλόν	üpszilon	[ÿ: psi:lón]	[ˈipsilon]	ύπνος (ipnos, alvás)
Φ φ (φ)	φῖ	fí	[p ^h î:]	[fi]	φώσφορος (fósforos, foszfor)
X χ	χῖ	khí	[k ^h î:]	[xi]	χιλιόγραμμα (khíliógrammo, kilogramm)
Ψ ψ	ψῖ	pszí	[psî:]	[psi]	ψωμί (psomi, kenyér)
Ω ω	ὦ μέγα	ómega	[ô: méga]	[oˈmeɣa]	ώρα (òra, óra)

Az orvosi nyelvben minden görög szó latin betűs átírásban szerepel, azonban néhány tudományterület (pl. fizika, kémia) alkalmaz görög betűket is.

3.4. Latinnal párhuzamos görög szótövek az orvosi terminusokban

Görög tö	Magyar jelentés	Példa
acr-	végtag, vég	acromegalia
andr-	férfi	androgén
anthrop-	ember	anthropologia
arthr-	ízület	arthritis
cardi-	szív	cardiologia
cephal-	fej	hydrocephalus
chir-	kéz	chiropractica
chondr-	porc	chondroblast
cleid-	kulcscsont	sternocleidomastoideus
col-, colon-	vastagbél	colonoscopia
dactyl-	ujj	dactylogramm
gastr-	gyomor	gastritis
gnath-	felső állcsont	gnathologia
gon-	térd	gonalgia
gyn-, gynaec-	nő, asszony	gynecomastia
my-, myos-	izom	myologia
neur-	ideg	neurologia
odont-	fog	odontologia
oste-	csont	osteoporosis
paed-, ped-	gyerek, fiú	paediatrica
path-	betegség	pathologia
pod-	láb, lábfej	podagra
psych-	elme	psychiatria
rachi-	gerincoszlop	rachitis
somat-	test	somaticus
spondyl-	csigolya	spondylodesis
steth-	mellkas felső része	stethoscop
stomat-	száj	stomatitis
syndesm-	szalag	syndesmologia

3.5. A latin szavak

Névszók (*nōmina*)

- főnév (*nōmen substantīvum*)
- melléknév (*nōmen adiectīvum*)
- számnév (*nōmen numerāle*)
- névmás (*prōnōmen*)

Szócskák (*particulae*)

- határozószó (*adverbium*)
- előljáró (*praepositio*)
- kötőszó (*coniunctio*)

- indulatszó (*interiectio*)
Ige (*verbum*)

A mondatban a szó alakja változik, a szerint, hogy milyen mondatrészt jelent, ezt a változást a névszók esetében *declinatio*-nak, az igéknél *coniugatio*-nak nevezzük.

A magyartól eltérően a latinban nincs sem határozott, sem határozatlan névelő.

3.6. A latin névszók (*nōmina*)

1. főnév – *nōmen substantivum*
2. melléknév – *nōmen adiectivum*
3. számnév – *nōmen numerale*
4. névmás – *prōnōmen*

3.6.1. A főnevek szótári alakja

caput, capitis (-itis) n - fej

<i>caput,</i> <i>singulāris nōminātīvus</i> egyes szám alanyesete fej	<i>capitis</i> (vagy <i>-itis</i>) <i>singulāris genitīvus</i> egyes szám birtokos esete a fejnek a ... ja/je	<i>n.</i> <i>genus</i> főnév neme	fej
--	---	---	-----

musculus, musculi m - izom

<i>musculus,</i> <i>sing. nom.</i> egyes szám alanyesete izom	<i>musculi</i> <i>sing. gen.</i> egyes szám birtokos esete az izomnak a ... ja/je	<i>m.</i> <i>masculinum</i> hímnem	izom
--	--	--	------

3.6.2. Nemek (*genus*)

m. <i>masculinum</i>	<i>genus māsculinum</i>	hímnem	<i>humerus, humeri m.</i> – karcsont
f. <i>femininum</i>	<i>genus fēmininum</i>	nőnem	<i>scapula, scapulae f.</i> – lapocka
n. <i>neutrum</i>	<i>genus neutrum</i>	semleges nem	<i>cranium, cranii n.</i> – koponya

3.6.3. Szám (*numerus*)

A főnevek és melléknevek egyes vagy többes számban állhatnak:

<i>singularis / singulāris</i>	sg./sing./S.	egyes szám
<i>pluralis / plūrālis</i>	pl./plur./P.	többes szám

3.6.4. Névszói esetek (*cāsus*)

A főnevek, melléknevek, számnevek és egyéb névszók esetében öt névszói eset létezik:

<i>nōminātīvus</i>	<i>nom.</i>	alanyeset ki? mi?	<i>tibia</i> – sípcsont
<i>accūsātīvus</i>	<i>acc.</i>	tárgyeset kit? mit?	<i>tibiam</i> – sípcsontot
<i>genitīvus</i>	<i>gen.</i>	birtokos eset kinek-a? minek-a? kik/mik közül?	<i>tibiae</i> – sípcsontnak a ...
<i>datīvus</i>	<i>dat.</i>	részeshatározói eset kinek/minek a részére?	<i>tibiae</i> – sípcsontnak
<i>ablātīvus</i>	<i>abl.</i>	eltávolítás (határozó) esete hogyan? mivel? mi által? hol? mikor?	<i>tibia</i> – sípcsonttól

3.6.5. Névszóragozási osztályok (*dēclinātiō*)

A főnevek szótári alakjuk alapján öt *declinatio*-ba (névszóragozási osztályba) sorolhatók a jellemző tőhangok alapján, és az egyes szám birtokos eset mind az öt *declinatio*-ban különbözik. A melléknevek csak az I-III. *declinatio*-kban fordulhatnak elő.

<i>Declinatio</i>	I.	II.	III.	IV.	V.			
Jellemző nem	f.	m./n.	m./f./ n.	m./f./n.	f.			
Tőhang	a	o	msh vagy i	u	e			
<i>Sing. nom.</i>	-a	-us/-er/-um/(-on)	vegyes	-us/-u	-es			
<i>Sing. gen.</i>	-ae	-i	-is	-us	-ei			
<i>Sing. nom.</i>	<i>vena</i>	<i>digitus</i>	<i>dorsum</i>	<i>thorax</i>	<i>caput</i>	<i>manus</i>	<i>genu</i>	<i>facies</i>
<i>Sing. gen.</i>	<i>venae</i>	<i>digiti</i>	<i>dorsi</i>	<i>thoracis</i>	<i>capitis</i>	<i>manus</i>	<i>genus</i>	<i>faciei</i>

I. *declinatio*

- ide tartoznak az -a végű főnevek, amelyek zöme nőnemű. (Valamint ide tartoznak a 3 végű melléknevek nőnemű (-a végű) alakjai, pl. *longa*).
- kivételek a férfira és nőre egyaránt vonatkoztatott foglalkozásnevek, pl. *diagnosta*, -ae m./f.

I. *declinatio*

Nem	f.	
Példa	<i>coxa</i> , -ae f.	- csípő
Tő	<i>cox-</i>	
<i>Sing. nom.</i>	<i>coxa</i>	csípő
<i>Sing. acc.</i>	<i>coxam</i>	csípőt
<i>Sing. gen.</i>	<i>coxae</i>	csípőnek a
<i>Sing. dat.</i>	<i>coxae</i>	csípőnek
<i>Sing. abl.</i>	<i>coxa</i>	csípőből
<i>Plur. nom.</i>	<i>coxae</i>	csípők
<i>Plur. acc.</i>	<i>coxas</i>	csípőket
<i>Plur. gen.</i>	<i>coxarum</i>	csípőknek a

<i>Plur. dat.</i>	<i>coxis</i>	csípőknek
<i>Pplur. abl.</i>	<i>coxis</i>	csípőknek

II. declinatio

- ide tartoznak az -us és az -er végű hímnemű főnevek és a 3 végű melléknevek hímnemű (-us vagy -er végű) alakja, pl. *longus*); valamint az -um és -on végű semlegesnemű főnevek, és a 3 végű melléknevek semleges nemű (-um végű) alakja, pl. *longum*)
- mindig nőneműek a fák, szigetek, országok és városok nevei, akkor is, ha -us végűek, pl. *ficus*, -i f., *pinus*, -i f.
- az -um végű főnevek kivétel nélkül semleges neműek

II. declinatio

Nem	m.	n.
Példa	<i>nervus</i> , -i m.	<i>ligamentum</i> , -i n.
Tő	<i>nerv-</i>	<i>ligament-</i>
<i>Sing. nom.</i>	<i>nervus</i>	<i>ligamentum</i>
<i>Sing. acc.</i>	<i>nervum</i>	<i>ligamentum</i>
<i>Sing. gen.</i>	<i>nervi</i>	<i>ligamenti</i>
<i>Sing. dat.</i>	<i>nervo</i>	<i>ligamento</i>
<i>Sing. abl.</i>	<i>nervo</i>	<i>ligamento</i>
<i>Plur. nom.</i>	<i>nervi</i>	<i>ligamenta</i>
<i>Plur. acc.</i>	<i>nervos</i>	<i>ligamenta</i>
<i>Plur. gen.</i>	<i>nervorum</i>	<i>ligamentorum</i>
<i>plur. dat.</i>	<i>nervis</i>	<i>ligamentis</i>
<i>plur. abl.</i>	<i>nervis</i>	<i>ligamentis</i>

III. declinatio

- a legkülönbözőbb végződésű főnevek tartoznak ide
- a n. nemű szavak nom. és acc. alakja mind sing.-ban, mind plur.-ban azonos
- megkülönböztetünk mássalhangzós tövű és -i tövű főneveket (és mellékneveket), a tőhangot a plur. gen. -um végződése előtt figyelhetjük meg

III. declinatio

	mássalhangzó tö	-i tö	mássalhangzó tö	-i tö
Nem	m.	f.	n.	n.
Példa	<i>pes</i> , <i>pedis</i> m.	<i>pelvis</i> , <i>pelvis</i> f.	<i>corpus</i> , <i>corporis</i> n.	<i>os</i> , <i>ossis</i> n.
Tő	<i>ped-</i>	<i>pelv-</i>	<i>corpor-</i>	<i>oss-</i>
<i>Sing. nom.</i>	<i>pes</i>	<i>pelvis</i>	<i>corpus</i>	<i>os</i>
<i>Sing. acc.</i>	<i>pedem</i>	<i>pelvem</i>	<i>corpus</i>	<i>os</i>
<i>Sing. gen.</i>	<i>pedis</i>	<i>pelvis</i>	<i>corporis</i>	<i>ossis</i>
<i>Sing. dat.</i>	<i>pedi</i>	<i>pelvi</i>	<i>corpori</i>	<i>ossi</i>
<i>Sing. abl.</i>	<i>pede</i>	<i>pelve</i>	<i>corpore</i>	<i>ossi</i>
<i>Plur. nom.</i>	<i>pedes</i>	<i>pelves</i>	<i>corpora</i>	<i>ossia</i>
<i>Plur. acc.</i>	<i>pedes</i>	<i>pelves</i>	<i>corpora</i>	<i>ossia</i>
<i>Plur. gen.</i>	<i>pedum</i>	<i>pelvium</i>	<i>corporum</i>	<i>ossium</i>

<i>Plur. dat.</i>	<i>pedibus</i>	<i>pelvibus</i>	<i>corporibus</i>	<i>ossibus</i>
<i>Plur. abl.</i>	<i>pedibus</i>	<i>pelvibus</i>	<i>corporibus</i>	<i>ossibus</i>

IV. *declinatio*

- -us végű, zömmel hímnemű és -u végű, semleges nemű főnevek tartoznak
- a többi -us végű főnévtől a IV. *declinatio*-hoz tartozókat a sing. gen. -us végződése különbözteti meg

IV. *declinatio*

Nem	m.	n.
Példa	<i>arcus, -us m.</i>	<i>genu, genus n.</i>
Tő	<i>arc-</i>	<i>gen-</i>
<i>Sing. nom.</i>	<i>arcus</i>	<i>genu</i>
<i>Sing. acc.</i>	<i>arcum</i>	<i>genu</i>
<i>Sing. gen.</i>	<i>arcus</i>	<i>genus</i>
<i>Sing. dat.</i>	<i>arcui</i>	<i>genu</i>
<i>Sing. abl.</i>	<i>arcu</i>	<i>genu</i>
<i>Plur. nom.</i>	<i>arcus</i>	<i>genua</i>
<i>Plur. acc.</i>	<i>arcus</i>	<i>genua</i>
<i>Plur. gen.</i>	<i>arcuum</i>	<i>genuum</i>
<i>Plur. dat.</i>	<i>arcibus</i>	<i>genibus</i>
<i>Plur. abl.</i>	<i>arcibus</i>	<i>genibus</i>

V. *declinatio*

- -ies végű, nőnemű főnevek tartoznak bele

V. *declinatio*

Nem	f.
Példa	<i>facies, faciei f.</i>
Tő	<i>faci-</i>
<i>Sing. nom.</i>	<i>facies</i>
<i>Sing. acc.</i>	<i>faciem</i>
<i>Sing. gen.</i>	<i>faciei</i>
<i>Sing. dat.</i>	<i>faciei</i>
<i>Sing. abl.</i>	<i>facie</i>
<i>Plur. nom.</i>	<i>facies</i>
<i>Plur. acc.</i>	<i>facies</i>
<i>Plur. gen.</i>	<i>facierum</i>
<i>Plur. dat.</i>	<i>faciebus</i>
<i>Plur. abl.</i>	<i>faciebus</i>

3.6.6. A melléknevek szótári alakja

A melléknevek szótári alakja a hímnemű (esetleg hímnemű- és nőnemű) sing. nom. alakot, majd a többi nem végződését tartalmazza: pl. *internus*, *interna*, *internum* (*internus* 3): belső; *ventralis*, *ventrale* (*ventralis* 2): hasi irányú.

A melléknevek 3-, 2- vagy 1-végűek lehetnek. A háromvégűeknek mind a három nemre külön végződésük van, a kétvégűeknek a m. és f. végződése megegyezik, az egyvégűeknek mindhárom nemben ugyanaz az alakjuk.

	m.	f.	n.
3- végű	-us/-er	-a	-um
	<i>internus</i>	<i>interna</i>	<i>internum</i>
	<i>dexter</i>	<i>dextra</i>	<i>dextrum</i>
2-végű	-is	-is	-e
	<i>medialis</i>	<i>medialis</i>	<i>mediale</i>
2-végű	-ior	-ior	-ius
	<i>superior</i>	<i>superior</i>	<i>superius</i>
1- végű	-ns/-x	-ns/-x	-ns/-x
	<i>ascendens</i>	<i>ascendens</i>	<i>ascendens</i>
	<i>simplex</i>	<i>simplex</i>	<i>simplex</i>

		m.	f.	n.
<i>internus</i> 3	<i>internus, -a, -um</i>	-US	-A	-UM
		<i>internus</i>	<i>interna</i>	<i>internum</i>
		<i>musculus (m.)</i> <i>internus</i>	<i>vena (f) interna</i>	<i>organum (n.)</i> <i>internum</i>
<i>frontalis</i> 2	<i>frontalis, -e</i>	-IS	-IS	-E
		<i>frontalis</i>	<i>frontalis</i>	<i>frontale</i>
		<i>musculus (m)</i> <i>frontalis</i>	<i>regio (f)</i> <i>frontalis</i>	<i>os (n) frontale</i>
<i>ascendens</i>	<i>ascendens</i>	-	-	-
		<i>ascendens</i>	<i>ascendens</i>	<i>ascendens</i>
		<i>ramus (m)</i> <i>ascendens</i>	<i>aorta (f)</i> <i>ascendens</i>	<i>colon (n)</i> <i>ascendens</i>

3.6.7. A melléknevek ragozása

A melléknevek ragozása hasonlít a főnevekére, annyi az eltérés, hogy csak az első három declinatio esetvégződéseit alkalmazzák. Ez alapján a mellékneveket két fő csoportba osztjuk:

- az I-II. declinációhoz tartozó melléknevek, pl.: *longus, longa, longum; niger, nigra, nigrum*
- a III. declinációhoz tartozó melléknevek, pl.: *brevis, breve; sapiēns*

Az I.- II. declinációhoz tartozó (-us, -a, -um; vagy -er, -a, -um végű) melléknevek

Három alakú melléknevek a főnév három nemének (māsculīnum, fēminīnum, neutrum) megfelelően:

m.	f.	n.
-us/-er	-a	-um
II. declinatio	I. declinatio	II. declinatio
<i>pūblicus</i>	<i>pūblica</i>	<i>pūblicum</i>
<i>līber</i>	<i>lībera</i>	<i>līberum</i>

A melléknevek alakjait a főnevek neméhez kell igazítani: ha a főnév hímnemű, akkor a melléknév –us, vagy –er végű alakját, ha nőnemű, az –a végű alakját, ha semlegesnemű a melléknév –um végű alakját használjuk:

ager, agri m. → *ager pūblicus*
rēs, reī f. → *res pūblica*
impērium, impēriū n. → *impērium pūblicum*

A melléknevet a főnévvel nemben, számban, esetben egyeztetni kell.

	m. II. decl.	f. I. dec.	n. II. decl.
<i>S. nom.</i>	<i>(ager) pūblicus</i>	<i>(rēs) pūblica</i>	<i>(imperium) pūblicum</i>
<i>acc.</i>	<i>(agrum) pūblicum</i>	<i>(rem) pūblicam</i>	<i>(imperium) pūblicum</i>
<i>gen.</i>	<i>(agrī) pūblicī</i>	<i>(reī) pūblicae</i>	<i>(imperīū) pūblicī</i>
<i>dat.</i>	<i>(agrō) pūblicō</i>	<i>(reī) pūblicae</i>	<i>(imperīō) pūblicō</i>
<i>abl.</i>	<i>(agrō) pūblicō</i>	<i>(rē) pūblicā</i>	<i>(imperīō) pūblicō</i>
<i>Pl. nom.</i>	<i>(agrī) pūblicī</i>	<i>(rēs) pūblicae</i>	<i>(imperia) pūblica</i>
<i>acc.</i>	<i>(agrōs) pūblicōs</i>	<i>(rēs) pūblicās</i>	<i>(imperia) pūblica</i>
<i>gen.</i>	<i>(agrōrum) pūblicōrum</i>	<i>(rērum) pūblicārum</i>	<i>(imperīōrum) pūblicōrum</i>
<i>dat.</i>	<i>(agrīs) pūblicīs</i>	<i>(rēbus) pūblicīs</i>	<i>(imperīīs) pūblicīs</i>
<i>abl.</i>	<i>(agrīs) pūblicīs</i>	<i>(rēbus) pūblicīs</i>	<i>(imperīīs) pūblicīs</i>

III. declinatióba tartozó melléknevek

	m.	f.	n.
háromvégződésűek <i>celer, celeris, celere</i> gyors	-er <i>celer</i>	-is <i>celeris</i>	-e <i>celere</i>
kétvégződésűek <i>facilis, facile</i> könnyű	-is <i>facilis</i>	-is <i>facilis</i>	-e <i>facile</i>
egyvégűek <i>fēlīx (fēlicis)</i> szerencsés, boldog <i>vetus (veteris)</i> régi, öreg (zárójelben a S. gen. alakja van megadva)	- <i>fēlīx</i>	- <i>fēlīx</i>	- <i>fēlīx</i>

Ragozásuk:

	háromvégződésű			kétvégződésű		egyvégződésű	
	m.	f.	n.	m/f.	n.	m/f.	n.
<i>S. nom.</i>	<i>celer</i>	<i>cereris</i>	<i>celere</i>	<i>facilis</i>	<i>facile</i>	<i>felix</i>	<i>felix</i>
<i>acc.</i>	<i>celerem</i>	<i>celerem</i>	<i>celere</i>	<i>facilem</i>	<i>facile</i>	<i>felicem</i>	<i>felix</i>
<i>gen.</i>	<i>celeris</i>	<i>celeris</i>	<i>celeris</i>	<i>facilis</i>	<i>facilis</i>	<i>felicis</i>	<i>felicis</i>
<i>dat.</i>	<i>celerī</i>	<i>celerī</i>	<i>celerī</i>	<i>facilī</i>	<i>facilī</i>	<i>felicī</i>	<i>felicī</i>
<i>abl.</i>	<i>celerī</i>	<i>celerī</i>	<i>celerī</i>	<i>facilī</i>	<i>facilī</i>	<i>felicī</i>	<i>felicī</i>

<i>P. nom.</i>	<i>celerēs</i>	<i>celerēs</i>	<i>celerīa</i>	<i>facilēs</i>	<i>facilia</i>	<i>felicēs</i>	<i>felicīa</i>
<i>acc.</i>	<i>celerēs</i>	<i>celerēs</i>	<i>celerīa</i>	<i>facilēs</i>	<i>facilia</i>	<i>felicēs</i>	<i>felicīa</i>
<i>gen.</i>	<i>celerium</i>	<i>celerium</i>	<i>celerium</i>	<i>facilium</i>	<i>facilium</i>	<i>felicium</i>	<i>felicium</i>
<i>dat.</i>	<i>celeribus</i>	<i>celeribus</i>	<i>celeribus</i>	<i>facilibus</i>	<i>facilibus</i>	<i>felicibus</i>	<i>felicibus</i>
<i>abl.</i>	<i>celeribus</i>	<i>celeribus</i>	<i>celeribus</i>	<i>facilibus</i>	<i>facilibus</i>	<i>felicibus</i>	<i>felicibus</i>

Használatuk: a melléknév nemben, számban, esetben egyezik az általa jelzett főnévvel, tehát a melléknév több változatú alakjából mindig azt az alakot választjuk, amelyik a jelzett főnév nemével megegyezik. A nembeli egyeztetés után a melléknevet és a főnevet a saját declinációjában ragozzuk.

3.6.8. A melléknevek fokozása

A közép fok és felső fok a következőképpen képezhető az alap fokú melléknévből: a Sing. Gen. -i, vagy -is végződés helyére képzőket teszünk:

Közép fok

Alap fok	Tő/Képző	3. dekl. (msh.) m. -ior	3. dekl. (msh.) f. -ior	3. dekl. (msh.) n. -ius
<i>longus 3</i>	<i>long-</i>	<i>longior</i>	<i>longior</i>	<i>longius</i>
<i>brevis 2</i>	<i>brev-</i>	<i>brevior</i>	<i>brevior</i>	<i>brevius</i>

Felső fok

Alap fok	Tő/Képző	2. dekl. m -issimus	1. dekl. f -issima	2. dekl. n -issimum
<i>longus 3</i>	<i>long-</i>	<i>longissimus</i>	<i>longissima</i>	<i>longissimum</i>
<i>brevis 2</i>	<i>brev-</i>	<i>brevissimus</i>	<i>brevissima</i>	<i>brevissimum</i>

Rendhagyó fokozás

	Alap fok	Közép fok	Felső fok
jó	<i>bonus 3</i>	<i>melior, melius</i>	<i>optimus 3</i>
rossz	<i>malus 3</i>	<i>pejor, pejus</i>	<i>pessimus 3</i>
nagy	<i>magnus 3</i>	<i>major, majus</i>	<i>maximus</i>
kicsi	<i>parvus 3</i>	<i>minor, minus</i>	<i>minimus 3</i>

Praepositio-ból képzett fokozott melléknevek

Praep. (alap fok)	Közép fok		Felső fok	
<i>ante</i>	<i>anterior, -ius</i>	előbbi, elülső	—	—
<i>post</i>	<i>posterior -ius</i>	későbbi, hátsó	<i>postremus 3</i>	legutolsó
<i>extra</i>	<i>exterior -ius</i>	külsőbb	<i>extremus 3</i>	legkülsőbb
<i>intra</i>	<i>interior, -ius</i>	belsőbb	<i>intimus 3</i>	legbelsőbb
<i>supra</i>	<i>superior, -ius</i>	felső(bb)	<i>supremus 3 / summus 3</i>	legfelső
<i>infra</i>	<i>inferior, -ius</i>	alsó(bb)	<i>infimus 3</i>	legalsó

3.6.9. Folyamatos melléknévi igenevek

	m.	f.	n.
<i>Sing. nom. gen.</i>	<i>nervus abducens</i> távolító ideg	<i>aorta ascendens</i> felszálló aorta	<i>vas defferens</i> elvezető ér
	<i>nervi abducentis</i> távolító idegnek a	<i>aortae ascendentes</i> felszálló aortának a	<i>vasis efferentis</i> elvezető érnek a
<i>Plur. nom. gen.</i>	<i>nervi abducentes</i> távolító idegek	<i>aortae ascendentes</i> felszálló aorták	<i>vasa efferentia</i> elvezető erek
	<i>nervorum abducentium</i> távolító idegeknek a	<i>aortarum ascendentium</i> felszálló aortáknak a	<i>vasorum efferentium</i> elvezető ereknek a

A mindennapi szóhasználatunkba átment latin folyamatos melléknévi igenevek

intelligens	<i>intelligens</i>	értelmes (belátó)
docens	<i>docens</i>	tanító
ambuláns	<i>ambulans</i>	járó
laboráns	<i>laborans</i>	dolgozó
asszisztens	<i>assistens</i>	segédkező
komponens	<i>componens</i>	összetevő

3.6.10. Melléknevek képzése főnévből

A képzők az egyes szám birtokos esetének a végződése helyébe kerülnek

<i>costa, costae</i>	→	<i>costalis, costale</i>	bordai, bordához tartozó
<i>phalanx, phalangis</i>	→	<i>phalangeus, phalangea, phalangeum</i>	ujjperccsonti, ujjperccsonthoz tartozó

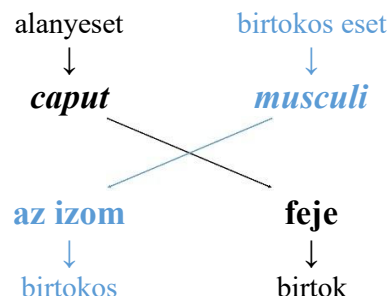
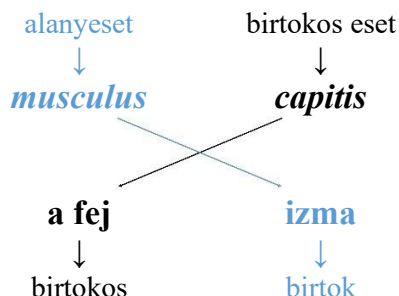
3.7. Birtokos szerkezet

Az emberi test részei (*partes corporis humani*) elhelyezkedésük, működésük és kapcsolataik alapján rendszerint egy nagyobb egységhez tartoznak, vagyis annak a részei. Ezeket a viszonyokat birtokos jelzős szó szerkezetekkel fejezzük ki, pl.:

<i>digitus manus</i>	a kéz ujjja	<i>os coxae</i>	a csípő(-nek a) csontja
<i>digiti manus</i>	a kéz ujjai	<i>os trunci</i>	a törzs(-nek a) csontja
<i>digitus pedis</i>	a láb ujjja	<i>ossa cranii</i>	a koponya csontjai
<i>digiti pedis</i>	a láb ujjai	<i>caput ossis</i>	a csont(-nak a) feje
<i>articulatio digiti</i>	az ujj(-nak az) ízülete	<i>substantia ossium</i>	a csont(-nak az) állománya

Első helyen a birtok áll és ezt követi a birtokos genitivuszi alakban.

musculus capitis $\leftrightarrow$ *caput musculi*
a fej izma $\leftrightarrow$ az izom feje

3.8. Minőségjelzős szerkezet

Sok anatómiai fogalom pontos leírása csak több szó összekapcsolása révén lehetséges, ezt segítik a minőségjelzős szerkezetek is. Esetenként több minőségjelző (pl. *vena cava inferior*), vagy minőségjelző és birtokos eset együttes alkalmazására (pl. *musculus rectus abdominis*) alkalmazására is szükség lehet.

<i>foramen magnum</i>	nagy nyílás	<i>pes sinister</i>	bal láb
<i>tumor malignus</i>	rosszindulatú daganat	<i>musculus latus</i>	széles izom

A jelzős szerkezet jelzett szóból és jelzőből áll, a latin nyelvben jelzett szó és jelző sorrendben/szórendben (a magyar nyelvben fordítva van):

nagy véna $\leftrightarrow$ *vena magna*

A latin nyelvben a jelzőt a jelzett szóval nemben, számban és esetben egyeztetni kell, ezt a declinációs rendszer segítségével tudjuk megvalósítani.

Egyes szám alanyeset (*singularis nominativus*)

<i>digitus m</i>	<i>digitus long-</i>	-us	<i>digitus longus</i> , mert a digitus hímnemű
		-a	
		-um	
<i>manus f</i>	<i>manus dextr-</i>	-er	<i>manus dextra</i> , mert a manus nőnemű
		-a	
		-um	
<i>collum n</i>	<i>collum parv-</i>	-us	<i>collum parvum</i> , mert a collum semlegesnemű
		-a	
		-um	

3.9. Elöljárószavak (*praepositio*)

A praepositíók bizonyos eseteket vonzanak, vagyis azt a szót, amire a praepositio vonatkozik, ragozott alakban használjuk, pl. *dē* + abl. = -ról, -ről, szerint, alapján (*dē factō* = tény szerint, tény alapján)

<i>accūsātīvus</i>	<i>ablātīvus</i>	<i>accūsātīvus/ablātīvus</i> hová? / hol?
<i>ante</i> előtt - <i>ante Christum nātum</i> Krisztus születése előtt	<i>a, ab</i> -tól, -től	<i>in</i> + <i>acc.</i> -ba, -be, -ra, -re, szemben <i>in</i> + <i>abl.</i> -ban, -ben, -on, -en, -ön, előtt - <i>in vitrō</i> mesterséges környezetben (létrehozva)
<i>post</i> után, mögött, óta - <i>post mortem</i> halál után - <i>post Christum nātum</i> Krisztus születése után		

3.10. Latin *praefixum*-ok, *praeverbium*-ok és *suffixum*-ok

Latin <i>praefixum</i> -ok és <i>praeverbium</i> -ok	Jelentésük	Példák	Példák jelentése
a-, ab-, (abs-, au)	el-, le-	<i>abductio</i>	távolítás
ad- (acc-, add-, aff-, agg-, all-, app-, arr-, ass-, att-)	oda-, hozzá-	<i>adductio</i>	közelítés
ante-	elé-, előtte-	<i>anteflexio</i>	előrehajlítás
circum-	körül-, körbe-	<i>circumductio</i>	végtag körzése
contra-	ellen	<i>contraindicatio</i>	ellenjavallat
de-	el-, le-, ki-, távol-	<i>descendens</i>	leszálló
dis-	szét-, ketté-	<i>dislocatio</i>	elmozdulás
e-, ex-(eff-)	ki-,	<i>exitus</i>	kimenetel, halál
extra-	kívül-, külső-	<i>extracellularis</i>	sejten kívüli
in- (im-)	be-, rá-, meg-	<i>incisura</i>	bemetszés
in- (im-, ir-)	hiánya (fosztóképző)	<i>irreversibilis</i>	visszafordíthatatlan
infra-	alatti	<i>infrascapularis</i>	lapocka alatti
inter-	közé-, közötti	<i>intervertebralis</i>	csigolyaközi
intra-	-belüli	<i>intraabdominalis</i>	hasüregben belüli
ob- (occ-, off-, opp-)	szembe-	<i>oppositio</i>	szembehelyezés
per-	át-, keresztül-, végig	<i>perforatio</i>	átfúródás
post-	után	<i>postoperativus</i>	műtét utáni
prae-	elé-, előtte-, előtti	<i>praepatellaris</i>	térdkalács előtti
pro-	előrefelé-	<i>protractio</i>	előrehúzás
re- (red-)	vissza-, újra-	<i>retractio</i>	visszahúzás
retro-	vissza-, mögötti	<i>retroflexio</i>	hátrahajlítás
sub- (succ-, suff-, sugg-, supp-, surr-, sus-)	alá-, alatta-, alulról fel-, alatti	<i>subcutaneus</i>	bőr alatti
supra-	feletti	<i>supraclavicularis</i>	kulcscsont feletti

Latin <i>suffixum</i> -ok	Jelentésük	Példák	Példák jelentése
-malatia, újabbán: -malacia	lágylás	<i>osteomalatia</i> , <i>osteomalacia</i>	csontlágylás
-necrosis	elhalás	<i>osteonecrosis</i>	csontelhalás
-oma	daganat	<i>osteoma</i>	csontdaganat, jóindulatú csontszövetdaganat
-pathia	bántalom, betegség	<i>osteopathia</i>	csontbántalom, csontbetegség
-plegia/-paralysis	bénulás	<i>coxoplegia</i> = <i>paralysis articuli</i> <i>coxae</i>	csípőbénaság
		<i>acroparalysis</i>	végtagbénulás

Számokra és mennyiségekre utaló latin és görög *praefixum*-ok

Latin	Görög	Magyar	Példa	
semi -	hemi-	fél-, félig-	<i>semi</i>	<i>hemisphaerium</i>
uni-	mono-	egy-	<i>unipennatus</i>	<i>monocyta</i>
bi-	di-, diplo-	két-	<i>bipolaris</i>	<i>diplegia, diplopia</i>
tri-	tri-	három-	<i>triceps</i>	<i>trigonum</i>
quadr/i-	tetra-	négy-	<i>quadriceps</i>	<i>tetraplegia</i>
multi-	poly-	sok-	<i>multilateralis</i>	<i>polyodontia</i>
	olig(o)-	kevés-		<i>oligodactylia</i>
	micro-	kis, kicsi-		<i>micrognathia</i>
	macro-	nagy-		<i>macrosomia</i>
	mega(lo)-	nagy-		<i>megalománia</i>
omni-, toti-	pan(to)-	teljes, egész	<i>omnipotens</i> <i>totalis</i>	<i>panplegia</i>

3.11. A latin igék (*verbi*)

3.11.1. Igék szótári alakja

Az ige (pl. *nomino* - nevezni) szótári alakja 4 részből áll: 1.: *nomino* 2.: *nominare* 3.: *nominavi* 4.: *nominatum*

1. a *praesens imperfectum* (folyamatos jelen idő) egyes szám 1. személyű alakja;
2. az egyik főnévi igenév, melynek latin neve *infinitivus* (in + finitivus = meghatározatlan, mivel ennek az igeinek tekintett alaknak nincsen ideje, módja, száma, személye), ez felel meg a magyar *-ni* képzős főnévi igenévnek. A második szótári alakot általában számmal jelöljük, ez az alak szolgál a négy *coniugatio* következetes megkülönböztetésére:

- 1 = -are (*nomino* 1 = *nomino, nominare* ... - nevezni)
- 2 = -ēre (*admoneo* 2 = *admoneo, admonere*... - emlékeztetni)
- 3 = -ere (*mitto* 3 = *mitto, mittere*... - dobni)
- 4 = -ire (*venio* 4 = *venio, venire*... - jönni)

3. *praesens perfectum* (befejezett jelen) egyes szám 1. személyű alakja;

4. a supinum, szintén egyfajta főnévi igenév, melynek itt szereplő alakját célhatározásra használjuk, végződése *-um*.

A szótárak többségében igék szótári alakja csak két elemet tartalmaz: praesens imperfectum sing. 1. + a coniugatiót jelző szám: *nomino* 1 (kiolvasása: *nomino*, *nominare*, *nominavi*, *nominatum*).

Mivel csak az igető birtokában tudjuk ragozni az igéket, fontos tudnunk, hogyan kapjuk meg az igetöveket a szótári alakból. Az imperfectum tövet az infinitivusból (2. szótári alak) kaphatjuk meg, ha eltávolítjuk róla a *-re* képzőt: *nomina|re* → *nomina-*.

3.11.2. A latin igék tulajdonságai

A latin igék személyragos alakjainak

- igeideje (*tempus*):
 - praesens* (jelen)
 - praeteritum* (múlt)
 - futurum* (jövő)
- állapot (actio):
 - imperfecta* (folyamatos)
 - perfecta* (befejezett)
- igemódja (*modus*):
 - indicativus* (kijelentő)
 - coniunctivus* (kötőmód)
 - imperativus* (parancsoló)
- igeneme (*genus*):
 - activum* (cselekvő)
 - passivum* (szenvető)
- száma (*numerus*):
 - singularis* (egyes)
 - pluralis* (többes)
- személye (*persona*):
 - prima* (első)
 - secunda* (második)
 - tertia* (harmadik)

Igenevek:

- *infinitivus* (főnévi igenév), pl. *sanare* (gyógyítani)
- *participium* (melléknévi igenév)
 - imperfectum* (folyamatos) pl. *docens* (oktató, tanító)
 - perfectum* (befejezett) pl. *doctus* 3 (képzett, tanult)
 - instans* (beálló) pl. *docendus* 3 (oktatandó)

Az orvosi nyelvben az alapvető igékből és igekötős alakjaikból számos főnév, melléknév, ill. melléknévi igenév képződött, pl.:

- ige szótári alakja: *duco*, *ducere*, *dux*, *ductum* vezet
- belőle képzett
 - melléknévi igenevek (*ab-duc-ens* távolító; *duct-us* 3 vezetett),
 - főnevek (*duct-us* vezeték; *ad-duct-io* odavezetés, közelítés; *ab-duct-or* távolító)

3.11.3. Igeragozás (*coniugatio*)

- az igerövek szerint 4 *coniugatio*-t különböztetünk meg
- a szótári alak 2. tagja, az *infinitivus* helyén legtöbbször egy szám szerepel, amely utal az ige *coniugatio*-jára, és egyúttal megadja az *infinitivus* végződését is

1.	ā tövű	sano 1	(sanāre), sanavi, sanatum	gyógyítok, gyógyítani stb.
2.	ē tövű	doceo 2	(docēre), docui, doctum	tanítok, tanítani stb.
3.	mássalhangzó, i vagy u tövű	tego 3 facio 3	(tegēre), tēgi, tectum (facēre), fēci, factum	fedek, fedni stb. csinálok, csinálni stb.
4.	ī tövű	venio 4	(venīre), vēni, ventum	jövök, jönni stb.

Az igerőhöz személyragok járulnak:

sing.	1.	-o	plur.	1.	-mus
	2.	-s		2.	-tis
	3.	-t		3.	-nt

A latin iger *coniugatio*-i folyamatos jelen idő, cselekvő, kijelentő módban

	I.		II.		III.		IV.		létige	
	ā tövű		ē tövű		msh. tövű	i tövű	ī tövű			
Inf.	-āre		-ēre		-ēre		-īre			
Szót. alak	sano 1, - avi, - atum	gyógyítok	doceo 2, docui, doctum	tanítok	tego 3, tēgi, tectum	facio 3, fēci, factum	venio 2, vēni, ventum		sum, esse, fui	
Tő	sanā-		docē-		teg-	faci-	veni-		es-/su-	
Sg. 1.	sanō	gyógyítok	doceō	tanítok	tegō	faciō	veniō		sum	vagyok
2.	sanas	gyógyítasz	docēs	tanítasz	tegīs	facis	venīs		es	vagy
3.	sanat	gyógyít	docet	tanít	tegīt	facit	venīt		est	van
Pl. 1.	sanamus	gyógyítunk	docēmus	tanítunk	tegimus	facimus	venimus		sumus	vagyunk
2.	sanatis	gyógyítotok	docētis	tanítotok	tegītis	facitis	venītis		estis	vagytok
3.	sanant	gyógyítanak	docent	tanítanak	tegunt	faciunt	veniunt		sunt	vannak
Tov. péld.	lavo 1	mos	video 2	lát	protego 3	véd	invenio 4	talál	possum, posse, potui	képes
	nomino 1	nevez	conteo 2	tartalmaz	disco 3	tanul	audio 4	hall		
	curo 1	kezel			produco 3	termel, okoz				

3.12. Az orvosi latin nyelv

Az orvosi nyelvben használat latin nem egyenlő a klasszikus latinnal. Az orvosi latin tartalmaz néhány olyan betűjelet, amely eredetileg nincs a latinban. Ezért a klasszikus latint ki kellett bővíteni a következő betűkkel:

- j az i-vel jelölt ij kettőshang esetében, pl. major, jejunum;
- k és z a görög kappa és zéta, valamint egyes modern nyelvi hangok esetében, pl. keratoma, azygos, azotaemia;
- y és w, pl. ypsiloniformis, Wuchereria

A klasszikus latinnal ellentétben az orvosi latin összetett szavakat is tartalmaz.

Az orvosi szavak kiejtése nem egyezik meg a klasszikus kiejtési móddal. Eredetileg a latin írás fonetikus volt (egy hang = egy betű), de a késő ókortól kezdve a népi, vulgáris latin befolyása érvényesült, a különböző országokban más-más módon. Ma az orvosi szavak kiejtése közmegegyezésen alapul.

A mai latin helyesírás nem sokban tér el a magyartól:

- nagybetűvel írjuk nemcsak a tulajdonneveket, de a tulajdonnévből képzett névszókat is (Rōma → Rōmānus; Mārs → Mārtius),
- a latin nyelvben a magyartól eltérően nincs névelő.

Az orvosi latin nyelvben az új szavak létrehozásának leggyakoribb módja a szóképzés, illetve a szóösszetétel:

- a szóképzés esetén általában a szótőhöz járuló képző (*suffixum*) módosítja a szó jelentését, gyakran a szófaját is, pl.:
 - *cranium* → *cranialis* (főnév → melléknév),
 - *flecto* → *flexio* (ige → főnév),
 - *tuber* → *tuberculum* (főnév → főnév);
- szóösszetétel esetében több szó tőalakját kapcsoljuk össze, általában egy o kötőhang segítségével, és az összetételt egy képző jellegű végződés (*suffixum*) zárja, pl.:
 - *tempor-o-mandibul-aris*;
- előfordul, hogy a szótő elé egy szókezdő alak (*praeuffixum*) járul, általában kötőhang nélkül, pl.:
 - *inter-vertebr-alis*.

Ma hozzávetőlegesen 200 000 alapszóból áll az orvosi nyelv, ezek 95%-a ma is görög–latin eredetű. (Összehasonlításképpen: a magyar nyelv kb. 250 000 szóból áll.) E szókincsből kb. 10 000 anatómiai név, 60 000 betegségnév, 130 000 folyamat-, eszköz-, cselekvés-, gyógyszernév. A görög és a latin mellett – főként a XVIII. századból származó – francia (*drainage*, *pincette*), illetve XX. századi eredetű angol kifejezések (*bypass*, *transmitter*, *shunt*, *outcome*, *input*) is jelen vannak e szókincsben. Az angol szavak mennyisége és aránya egyre nő.

Az orvosi latin szaknyelv (*lingua latina medicinalis*)

Az orvosi terminológia nyelvtani szempontból a latin nyelvtan szabályait követi, szókincse azonban 5 csoportból tevődik össze:

1. latin szavak
2. görög szavak, melyek mindenképpen latinul ragozódnak és a latin helyesírás szabályai szerint kell leírni őket
3. összetett szavak, melyek állhatnak csak latin, csak görög, vagy vegyesen latin és görög elemekből is
4. továbbképzett szavak a fenti típusok bármelyikéből, a latin nyelvtan szóképzési szabályainak megfelelően, pl.: *nomenklatura*/nómenklatúra (nevezéktan)

nomen

lat.= név

kla

gör.= hív, nevez (kaleó)

tura

latin főnévképző

5. valamely élő nyelvből átvett szavak, általában újonnan felfedezett betegségek, diagnosztikai eljárások nevei, napjainkban ezek egyre gyakoribbak és az angol nyelv dominál

A magyartól eltérően nagy kezdőbetűvel írjuk a tulajdonnevekből képzett melléknéveket és határozószókat is, pl. *Latinus* (= latin), *Latine* (= latinul).

A modern anatómiai könyvek helyesírásában már az i=j kiejtés szerinti elvet követik a leírásban is, pl. *ieiunum* helyett *jejunum* (= éhbél).

Latin-görög párhuzamok az orvosi nyelvben

Magyar	Latin	Görög	Példa
agyvelő	<i>cerebrum</i>	<i>encephal-(o)-</i>	<i>cerebralis, encephalitis</i>
alatt	<i>sub-</i>	<i>hypo-</i>	<i>subcutis, hypophysis</i>
betegség	<i>morbus</i>	<i>-pathia, path-(o)-</i>	patológia, <i>hepatopathia</i>
csont	<i>os, oss-</i>	<i>oste-(o)-</i>	<i>osseus, osteomalatia</i>
élet	<i>vita</i>	<i>bio</i>	vitalitás, biológia
fej	<i>caput</i>	<i>cephal-(o)-</i>	<i>capitulum, encephalitis</i>
felett	<i>super</i>	<i>hyper-</i>	<i>superficialis, hipertónia</i>
fog	<i>dens</i>	<i>odont-(o)-</i>	<i>dentin, odolith</i>
ízület	<i>articulatio</i>	<i>arth-</i>	<i>articularis, arthritis</i>

3.13. A magyar nyelvben meghonosodott latin orvosi és köznyelvi kifejezések

Az antropológia, mint minden tudomány, kőkori, mezopotámiai és egyiptomi előzmények után az ókori Görögországban érett tudománnyá az orvostudomány árnyékában, és terminusai az orvosi nyelv részeként az ókori rómaiak közvetítésével jutottak el az európai nyelvekbe. A rómaiak, ha nem volt rá saját szavuk, átvették a görög szót, persze latinos formában, sokszor görög–latin keverék szavak keletkeztek, esetenként pedig tisztán latin terminológia született.

Hazánkban 1946-ig hivatalos nyelv volt a latin, ezért mind a tudományos, mind a köznapi nyelvben rengeteg latin, illetve a latin közvetítette görög szó honosodott meg. Ezek a latin eredetű szavak annyira nyelvünk részeivé váltak, hogy eredeti jelentésükre és származásukra szinte senki sem gondol. De egyesek a mai napig a műveltség és az iskolázottság fokmérőjének tartják, hogy ki mennyi latin szót, kifejezést használ a mindennapi beszédben vagy a tudományos nyelvben.

A meghonosodott szavak helyesírásánál figyelembe kell vennünk, hogy tudományos vagy köznyelvben használjuk-e őket. Az előbbi esetben megmarad a latinos írás, a köznyelvben magyar átírást és sokszor eltérő jelentést találunk. Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy az orvosi nyelvben (és onnan átkerülve a köznyelvbe) mesterségesen megalkotott újkori szavakat is találunk szép számmal, amelyek görög vagy latin szóelemeket tartalmaznak.

Az alábbi táblázat néhány példát mutat be a magyar nyelvben meghonosodott latin tudományos és köznyelvi kifejezésekre.

Főnevek

<i>aer, aeris m.</i>	levegő, gőz, pára
<i>amputatio, -onis f.</i>	ág, gally, vessző levágása, metszés
<i>anatomia, -ae f.</i>	anatómia, bonctan
<i>anthropologia, -ae f.</i>	embertan
<i>anthropologus, -i m.</i>	antropológus
<i>articulatio, -onis f.</i>	ízület, kiejtés, névelő, a növények új ízületi hajtása
<i>atrophia, -ae f.</i>	táplálékhiány, sorvadás, elhalás

<i>bacillus, -i / bacillum, -i n.</i>	pálca, bot
<i>bacterium, -ii n.</i>	botocska, pálcika
<i>balsamum, -i n.</i>	balzsam, ír
<i>biologia, -ae f.</i>	biológia
<i>biopsia, -ae f.</i>	élő szervezetből vett szövet vizsgálata
<i>bitumen, -inis n.</i>	földszurok, gyanta
<i>cella, -ae f.</i>	raktár, kamra, élesztár, szobácska, sejt a kaptárban
<i>definitio, -onis f.</i>	határszabás, pontos kijelölés, értelmezés
<i>deformatio, -onis f.</i>	elcsúfítás, eltorzítás, kisebbités, gyalázás
<i>deformitas, -atis f.</i>	idomtalanság, rúttság
<i>diagnosis, -is f.</i>	megkülönböztetés, megítélés, megállapítás, kórmegeállapítás
<i>embrio, -onis f.</i>	embrió, magzat, újszülött, gödölye
<i>evolutio, -onis f.</i>	(könyvtekercs) kigöngyölítése, olvasása
<i>fossio, -onis f.</i>	ásás, földkiemelés
<i>fovea, -ae f.</i>	verem, gödör
<i>fractura, -ae f.</i>	törés, zúzás
<i>generatio, -onis f.</i>	nemzés, nemző képesség, nemzedék
<i>genus, -eris n.</i>	nem, faj
<i>genetica, -ae f.</i>	genetika
<i>sagitta, -ae f.</i>	nyíl
<i>sapiens, -entis, m.</i>	bölcs; ínyenc

Melléknevek

<i>fossilis, -e</i>	kiásott
<i>gracilis, -e</i>	karcsú, nyúlánk, vékony, sovány
<i>robustus</i> 3	erős, izmos, kemény
<i>sapiens, -entis</i>	okos, értelmes, bölcs

A helyesírási szótár szerint a magyaros átírás a forrásnyelvvél kapcsolatban kialakult közgyakorlattól is függ, továbbá, ha egy tulajdonnév nem szabályosan átírt alakban honosodott meg, hagyományos formájában használjuk. Napjainkra jellemző, hogyha egy szó írásmódjában nem biztos valaki, akkor rákeres mindkettőre az interneten, és amelyik több találati számot ad, azt fogadja el helyesnek. Rémisztő még belegondolni is, hogy az Édes Anyanyelvünk című lapban egy szó helyesírását a kérdéses kifejezés találati számával döntenek el, pedig sajnos megtörtént. Minden tudományterületnek szakmai ajánlásokat kell megfogalmaznia, hogy mely magyaros formákat támogatja a közoktatásban és az ismeretterjesztésben, és külön hangsúlyt kell fektetni az újságírók oktatására.

A latin nyelv oktatása ma már csak elvétve fordul elő a közoktatásban, pedig a latinul tanulók minden más tantárgyban általában jobb eredményt érnek el, legalábbis a nemzetközi megmérésekben jelentős tekintéllyel rendelkező PISA-tesztek szerint és a legjobb gimnáziumok versenyének dobogóján is olyan intézmények szerepelnek, ahol lehetőség van latin tanulásra. 2023-ig minden magyar Nobel-díjas olyan magyar iskolarendszerben tanult, ahol kötelező volt a latin. A 2023-as Fiziológiai és orvostudományi Nobel-díj magyar elnyerője klasszikus latin oktatásban nem részesült, de szegedi biológushallgatóként számtalan latin terminus technikust elsajátított. A 2023-as Fizikai Nobel-díj magyar kitüntetettje esetében is hasonló a helyzet, a mai magyar fizikus szaknyelvben is megszokottan csengenek a latin (és ellatinosított görög) szakkifejezések, ez a tudományos szaknyelvek közös öröksége.

Mintha minden ember vonzódna egy kicsit a latin kifejezésekhez, még mindig a műveltség jelzője, különösen szembeötlő ez például egy pápa halála után, amikor minden helyzetben és minden nyelven felbukkannak a latin kifejezések a beszélgetésekbe és híradásokba beszűrve, amelyeket azért több-kevesebb pontossággal megpróbálnak az adott nyelvre is lefordítani. Például: sede vacante (üres székkal, az üres széket jelentő sedes vacans ablativus esete), conclave (1. conclave, conclavis [n.] szoba, kamra, zárható/zárt helyiség; 2. konklávé, a cum -val, -vel és clavis kulcs összetételből), extra omnes (kívülállók, kifelé!), habemus papam (van pápánk!), anulus piscatoris (halászyűrű; olasz változata elterjedtebb: l'anello del pescatore, a halász gyűrűje).

2023-ban a magyar akadémikusnők is egy latin mondással (Per aspera ad astra, Göröngyös úton a csillagokig) gratuláltak Nobel-díjassá avanzsált kolléganőjüknek. (A magyarban a Göröngyös az út a csillagokig terjedt el, pedig a kettő között van jelentésbeli különbség: a göröngyös úton a csillagokig jelentése az, hogy minden emelkedés küzdelemmel jár.)

4. AZ ORVOSI SZAKNYELV

„Az orvostudomány művelése napjainkban is elképzelhetetlen a latin terminológia ismerete nélkül. A latin szaknyelv használata az orvostársadalomhoz való tartozás külső jele, csakúgy, mint a fehér köpeny vagy a fonendoszkóp.”

Barta Andrea és Varga Éva Katalin, 2016

4.1. Az európai és a magyar orvosi nyelv története

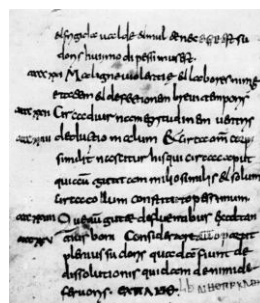
A görög-latin gyökerű orvosi nyelvet orvosi latinnak szokták nevezni, mivel a görög szóelemeket latinos átírásban és zömmel a latin nyelvtan szabályait követve alkalmazza. Az orvosi szaknyelv (terminológia) szókincse azonban több forrásból származik: legkorábbi és egyben legnagyobb része ógörög eredetű szavakból áll, amelyek (latinos átírásban) a klinikai szakszókincs zömét alkotják (pl. *gastritis*, *cardiologia*), másodsorban latin szavakból, amelyek az anatómiai nevezéktan (Nomina Anatomica) szókincsét képezik (pl. *ventriculus cor*). Emellett helyenként örzi az arab közvetítés nyomát (pl. *alcohol*) és egyre több modern kifejezés is használatos (pl. francia eredetű: *plakk*, *pipetta*; olasz eredetű: *varicella*, *influenza*; angol szakszó: *bypass*, *stroke*).

A legrégebbi orvosi feljegyzéseket különböző egyiptomi orvosi papiruszokon maradtak fenn, pl.: Ebers-papirusz és a Smith-papirusz, mindkettő i.e. 1600 körül keletkezett, de a Smith-papiruszt egy régebbi, kb. i.e. 2500-3000-ból származó mű nem teljes másolatának tartják.

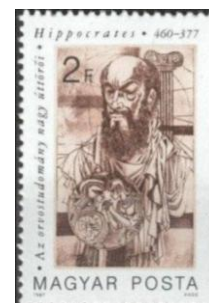
A Hippokratész (ógörögül: *Ἱπποκράτης*, latinul: Hippocrates, i.e. 460–377 körül) nevéhez kötődő Corpus Hippocraticum mintegy 60 írásműve betegségeket, illetve az orvoslás gyakorlati kérdéseit tárgyalják, és ma is használatos szakkifejezéseket is tartalmaznak (pl. *nephritis*, *diagnosis*, *therapia*). Az i.e. V-IV. században keletkezett gyűjtemény döntően befolyásolta a későbbi századok orvosi gondolkodását is, a „hipokratészi” könyvek szakkifejezései és nyelvezete máig az orvosi nyelv alapjának tekinthető, bár keletkezésének idején nem tért el jelentősen az irodalmi nyelvtől. A Hippokratésznek tulajdonított művekben több százra tehető a szakkifejezések, pontosabban a szakkifejezésként használt köznyelvi szavak száma. A görög nyelv folyamatos átalakulása, részint a Corpus sajátos szóhasználata, részint pedig a pontos meghatározásokat igénylő orvosi gyakorlat következtében már az ókorban számos kísérlet született e szókincs rendszerezésére, illetve magyarázatára. A magyarázatok és szöszedetek létrejötte pedig a szaknyelv egyértelmű bizonyítéka.

Peri anatomész	A boncolásról
Peri kardiész	A szívről
Peri adenón	A mirigyekről
Peri oszteon phüsziosz	A csontok természetéről
Peri nuszón	A betegségekről
Peri arthón	Az ízületekről
Peri agmón	A törésekről

Hippokratész:
Corpus Hippocraticum

Hippokratész:
Aforizmák

Hippocrates, Az
orvostudomány
úttörői
bélyegsor, 2 Ft,
1987

A római orvoslás az i.e. III. századig főként mágikus és vallásos ismereteken alapult, majd ettől kezdve a görög tudomány befolyása érvényesült és az ókorban orvoslás nyelve mindvégig a görög maradt, az ókor minden jelentős orvosa görögül alkotott, és munkáiban a görög természetfilozófia fogalmait használta. Kevés példa akad latin nyelvű orvosi témájú értekezésre (Celsus: *De medicina*, Cicero: *De natura deorum*), ennek is köszönhető, hogy az orvosi szakszókincs zöme görög eredetű, és az anatómiai terminológia is jelentős mértékben tartalmaz görög szótöveket. A rómaiak a görög terminológiát szinte változtatás nélkül átvették, de emellett azért fejlődött a latin orvosi nyelv is, melynek kialakításában Marcus Portius Cato Censorius, Cornelius Celsus, Caius Plinius Secundus és Cassius Felix játszott jelentős szerepet az i.e. 250-tól i.sz. 450-ig tartó 6 évszázadban, bár Felix kivételével egyikük sem volt orvos. Ennek ellenére például a gyulladás tüneteinek Celsus-féle leírását a mai napig használjuk: *tumor, rubor, calor, dolor* (duzzanat, pír, melegség, fájdalom). A boncolás és az anatómiai ismeretek terjedésével az alexandriaiak (Praxagorasz, Hérophilosz, Eraszisztragosz) szükségét érezték a nomenklátúra pontosításának, munkásságukból a mai napig ránk maradt pl. a *metacarpalia* vagy a *duodenum*.

Európában a középkor első századai a kolostori orvoslás első időszaka. A szerzetesek nem gyarapították az orvoslás tudományát, szókincsét, ám őrizték a hagyományokat és a szerény orvostudományi ismereteiket. Az európai orvosi nyelv az ókori görög (és latin) orvosi ismeretek, művek, feljegyzések, és ezek Bizáncban és az arabok által fejlesztett, arabra fordított változatainak latinra fordításával és ötvözésével született újjá. Az orvostudományban a nyelv újjászületése, az orvosi nyelv reneszánsza, évszázadokkal korábban kezdődött, mint például a filozófiában vagy a szépirodalomban. Az arab befolyási övezeteken át számos, évszázadokig elfeledett görög orvosi mű és gondolat jutott ismét Európába, s ezt a folyamatot a XII. századtól a keresztes háborúk is erősítették, melyek hatására új tudományágak, gyógynövények, gyakorlati sebészeti eljárások, új orvosi eszközök és új szakkifejezések is megjelentek Európában. Ilyen új szakkifejezés volt pl.: alkímia, kémia, algebra, lombik, szirup, alkohol, gipsz és elixír, melyek ma már köznyelvi szónak számítanak. A latin a fordítások eredményeképpen, a XI–XIV. század között vált az orvostudomány nyelvévé, illetve elsősorban írott nyelvvé. Ez utóbbi tény a szakkifejezések rögzülése szempontjából fontos. A legkorábbi európai orvosi szöszedetek szintén a fordítás céljait szolgálták, s általában *Synonyma* címmel szerepelnek a kéziratok közt. Az első ismert európai orvosi szójegyzék, a pisai Stephanus de Antiochia munkája, 1127-ben született. Ez a mű voltaképpen egy Al-Madzsúsi, *Kitab al-Malaki* című munkájához készült szótár volt, amely később *Synonyma Stephani* címen vált közzismertté.

A bizánci orvostudomány elsősorban Salerno orvosi egyetemén keresztül hatott a Nyugatra. Az első középkori orvosi egyetemet, vagy inkább orvosiskolát (*Schola Medica Salernita*) Salernoban létesítették a X–XI. században. Kezdetől világi iskola volt, az oktatók közt nőket is találunk, ők leginkább a szülészeti tanításában jeleskedtek. Ez volt a kora középkor legfontosabb egészségügyi oktatási intézménye, különös hangsúlyt a sebészet kapott. A monpellier-i egyetemet a XII. század vége felé alapították, és leginkább a Toledón keresztül érkezett arab nyelvű orvosi szövegek fordításaira épített. Sok jeles tanára közül Petrus Hispanus, először X. Gergely pápa udvari orvosa, majd kardinális és végül pápa lett XXI. János néven 1276-ban. Ő volt az egyetlen orvos pápa. A párizsi orvosi egyetem gyökerei is a XI. századra nyúlnak vissza, de egyetemmé formálódása a XIII. századra tehető. II. Frigyes 1224-ben írta elő az orvosik nyilvános „államvizsgáját”, az 5-6 éves orvosképzés befejezéséeként.

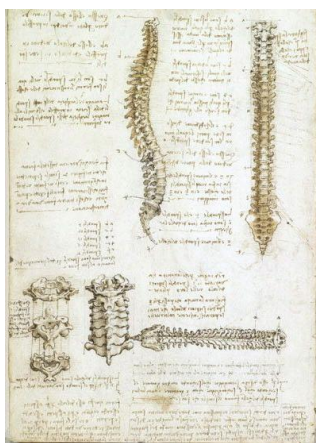
A középkor négyféle orvosi szöveget ismert:

- a kommentárt, amelyet eleinte az oktatásban használtak, később önálló műfajjá vált,
- a compendiumot, amely ókori és arab szerzők műveit kivonatolta latinul,
- a herbáriumot (a gyógynövény- és receptkönyvet),

- a consilia és regimen típusú tanácsadókat.

Mindegyik típus tartalmazott lapszélre írt vagy a szövegbe foglalt szómagyarázatokat. A XI–XIV. század orvosi irodalmára azonban mégis a terminológiai zűrzavar és a latin nyelv vezető szerepe mellett a (német, francia, provanszál, katalán, olasz) nemzeti nyelvű orvosi írások megjelenése jellemző. A zűrzavarhoz az is hozzájárult, hogy az adott terület nemzeti nyelve is folyamatosan befolyásolta az orvosi latin használatát.

Az orvosi szaknyelv történetében a XV. század közepe gyökeres változásokat hozott. Konstantinápoly 1453-as eleste után a görög szellemi elit számos tagja Itáliába menekült, eredeti görög kéziratokat hozva magukkal. Másrészt lassanként elterjedt a könyvnyomtatás, amely teljesen új helyzetet teremtett az orvosi szaknyelv területén. Harmadrészt a legális és illegális boncolások révén valóban megismerhették az emberi testet tudományos alapossággal.

Leonardo da Vinci (1489) Anatómiai kézirat
(tükörírással)

Leonardo da Vinci (1489) Fűrészelt koponya
(tükörírással)

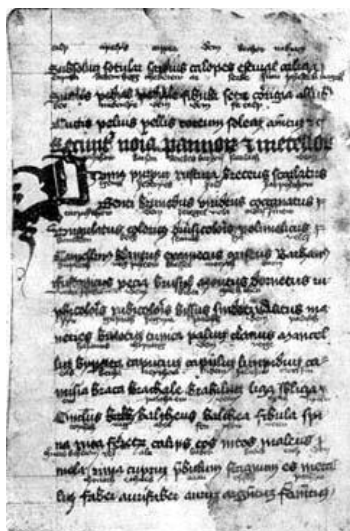
Az első reneszánsz orvosi szótárt Campegius adta ki *Vocabulorum medicinalium ac terminorum difficilium explanationes* (1508) címmel.

Vesalius egységes anatómiai nevezéktant teremtett (*De humani corporis fabrica*, 1543), egyrészt a középkori latin szavakat a klasszikus latin kifejezésekkel helyettesítette, másrészt görög alapszavakat is felhasznált.

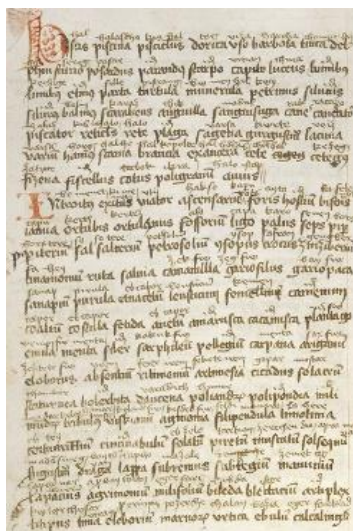
Az első anatómiai szótár Josephus Camerarius *Dikokeuē onomasztiké. Diligens exquisitio nominum, quibus partes corporis humani appellari solent* (1551) című kötete volt. Az első modern orvosi szótár Bartholomaeus Castellus kétnyelvű (görög–latin) orvosi lexikonja volt (*Lexicon medicum graeco-latinum*, 1607). A szakorvosi szótárak azonban csak a XVII. században jelennek meg.

Mivel a 18. századig az európai tudományos nyelv a latin volt, minden mértékadó művet latin nyelven tettek közzé, ezért a mai napig több tudományterületen megmaradt latin terminológia használata (pl. növény- és állatrendszertan, mikrobiológia, anatómia, patológia, sebészet, gyógyszerrendeléstani, történeti embertan).

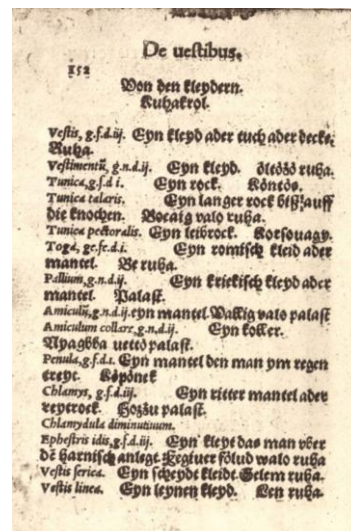
Az első angol nyelvű anatómia 1697-ben született, az első francia 1742-ben, az első német pedig 1783-ban jelent meg. Az első magyar nyelvű, tudományos igényű orvosi könyv 1577-ben keletkezett Erdélyben (XVI. századi orvosi könyv/régi magyar orvosi könyv/OrvK.), de a magyar orvosi nyelv legkorábbi emlékei a szójegyzékek (Besztercei szójegyzék 1395 k., Schlägli szójegyzék 1405 k., Murelius-féle szójegyzék 1533, *Nomenclatura sex lingvarum* 1538) és a füveskönyvek (Beythe András Füveskönyve 1582, Melius Herbárium 1578).

A Besztercei szójegyzék, 1395
körül

A Schlägli Szójegyzék, 1405
körül

Murmelius-féle latin-magyar
szójegyzék, 1533

Mária Terézia 1769-ben járult hozzá a nagyszombati önálló orvoskar létrehozásához, ahol latinul tanítottak Winslow latinul írt tankönyve alapján. II. József németesítési törekvései nyomán a német lett a tanítás, a tankönyvek és a publikációk nyelve. Rácz Sámueltekintik a magyar nyelvű szakirodalom megalapítójának (Az emberi élet általános ismeretét tanító könyv, 1772). Bugát Pálban a magyar szaknyelv megteremtőjét is tisztelik 1828-ban megjelent Hempel fordítása miatt (Bonctudománybeli mű-, meg azon ritkább szavaknak deák-magyar, ill. magyar-deák szótára, melyek ezen munkában előfordulnak; pl. *dentitio* – fogváltás). A magyar anatómiai szaknyelv megteremtője Mihalkovics Géza (Leíró emberboncztan és tájboncztan, 1881, pl.: nagy szárnyak - *ala magna*).

Napjainkban az orvosi szaknyelv terminusainak számát hozzávetőlegesen 170 000-re becsülik (~80 000 gyógyszernév, ~10 000 szerv- és testrész megnevezése, ~20 000 szervi funkció, ~60 000 betegségnév). A végzős orvostanhallgatók aktív szókincsét 6000–8000 szakkifejezésre becsülik.

4.2. A magyar orvosi nyelv

A mai orvosi szaknyelv Magyarországon magyar nyelvű, de terminusai legnagyobbbrészt görög–latin eredetűek. Amennyiben a terminusok többszavasok, a grammatikai konstrukció a latin nyelv szabályait követi. A latin és más idegen szakkifejezések használatát az akadémiai orvosi helyesírás szabályozza, aktuális kérdéseivel pedig a Magyar Orvosi Nyelv folyóirat foglalkozik.

Az orvosi helyesírás egyik alapelve szerint, ha egy szót vagy szó szerkezetet a forrásnyelv szabályainak megfelelően használunk, akkor eredeti írásmódján, eredeti helyesírásán ne változtassunk. A másik alapelv szerint, ha egy idegen szó vagy szó szerkezetet a magyar nyelv szabályai szerint használunk, akkor a szó írásmódja is legyen magyaros.

A két alapelv annyiban mindenképpen kiegészítésre szorul, hogy az első esetben a kiejtésen se változtassunk, míg a második esetben a kiejtés is legyen magyaros.

Az első alapelv alkalmazása azért lehet problematikus, mert anatómiai, orvosi és embertani szakszavaink

- görög,

- görög-latin,
- latin és
- angol

eredetűek, ráadásul az angol kifejezések gyakran latin (görög-latin) eredetűek.

„Az orvosi szaknyelvben ma a görög–latin terminológia az egyedüli, amely nemzeti és nemzetközi szinten is a legmagasabb fokon terminologizált, tömör és egyértelműnek tekinthető terminológia.”

Fogarasi Katalin, 2018

4.3. Az anatómiai nyelv

„Azt javaslom, hogy a megnevezéseket illetően továbbra se vedd figyelembe, hogy azok helyesek-e, vagy sem... Miután ilyennek születtek, a gyakorlatba így mentek át, ezért így kell alkalmazni őket tekintet nélkül arra, hogy valós helyzetet fejeznek-e ki... Az elnevezésben minden megengedett, így mindenki azt használja, amelyik neki tetszik.”

Galénosz, II. sz.

Az anatómiai nevezéktan fő fogalmai

- eredetüket tekintve jórészt
 - latin eredetűek, pl.: *ren* vese, *musculus* izom
 - görög eredetűek, pl.: *ganglion* idegdúc, *olecranon* könyökcsúcs
- felépítésüket tekintve lehetnek
 - egyszavasok, pl. *humerus* karcsont, *cranium* koponya
 - többszavasok
 1. melléknévi jelzőt vagy jelzőket tartalmazók, pl. *tibia dextra* jobb sípcsont, *os frontale* homlokcsont, *musculus pectoralis major* nagy mellizom
 2. birtokos jelzőt vagy jelzőket tartalmazók, pl. *caput humeri* a karcsont feje, *basis cranii* koponyaalap, *sulcus tendinis musculi* az ín hüvelyének barázdája
 3. mindkét fajta jelzőt tartalmazók, pl. *musculus rectus femoris* a comb egyenes izma, *arteria circumflexa scapulae* a lapockát körülvevő verőér

4.3.1. Történeti áttekintés

Az embertan nyelve, a tudományterület jellegzetességei miatt, az orvosi nyelvhez áll legközelebb, és mindkettő szavainak jelentős részét az anatómiai nevek adják. A ma használatos anatómiai nevek hosszú fejlődés eredményei.

Az ősi Egyiptomban a halottkultusz nyomán az évszázadok alatt igen fejlett konzerválási eljárásokat fejlesztettek ki, a balzsamozáshoz el kellett távolítani a zsigereket. A balzsamozást papok végezték, akik minden bizonnyal jelentős anatómiai ismeretekre tettek szert ezen boncolásra emlékeztető eljárás során. Az anatómiai ismeretek fejlettségére utal, hogy orvosaik (akik szintén papok voltak) igen sok sebészeti beavatkozást végeztek. Ezeket részletesen taglalja az Edwin Smith-féle papyrus, amit egyesek az „emberiség első sebészeti tankönyvének” neveznek, de a ma ismert anatómiai kifejezéseink valószínűleg nem innen erednek. Az európai ókori szerzők, mint pl. Galénosz (ógörögül: Κλαύδιος Γαληνός, latinul:

Aelius Galenus vagy Claudius Galenus, 129–216 körül), még kevés szakkifejezést használtak írásaikban, és általában köznyelvi görög szavakat használtak. Azonban az ókori görög, latin, arab és héber szakszavak az évszázadok során egyre szaporodtak, áttekinthetlenné váltak, a középkor anatómiai szakirodalma mai szemmel meglehetősen kaotikus, a XIX. századra pedig már több mint harmincezer szakszó nehezítette a kommunikációt. Jellemző példa, hogy amikor a 16. század elején Vesalius felhasználta mestere, Sylvius szójegyzékét, a csontok elnevezéseit 700(!) új névvel egészítette ki. A 16. század végén igazi innováció jellemezte az erek, izmok és idegek elnevezését. 1880-ban az *epiphysis*-nek (csöves csontok végei) 50 neve volt ismeretes.

A sokféleségen kívül az elnevezések és a kifejezések hibás vagy helytelen használata is régi probléma, már Galénosz is kifejtette véleményét e témában a *De nominibus medicis* című művében. Talán ezért jelentek meg a középkor latin nyelvű medicinájában a megértést és fordítást segítő kéziratok, melyeket gyakran *Synonima* névvel jelöltek (pl. *Synonima Stephani*, XII. sz.). A XVI. századtól a vulgáris, arab és héber kifejezéseket is tartalmazó középlatint („latinobarbari”) a klasszikus latinra igyekeztek lecserélni, pl. Vesalius a *De humani corporis fabrica* (1543) című művében mindent latin kifejezésre cserélt ki. De összetett és hibrid szavak nélkül nem létezhetne orvosi nyelv, ezért csak a rosszul képzett vagy helytelen elnevezések elleni küzdelemnek van létjogosultsága.

A XIX. századtól az élő nyelvek kiszorították a latint, mint a tudomány és az oktatás nyelvét az egyetemekről, de az anatómiában, a göröggel együtt megmaradt a nominatív funkciója, a terminusok görög-latin elnevezések maradtak

Szükség volt, szükség van egy nemzetközileg elfogadott nevezéktanra, ezt a feladatot az Anatomische Gesellschaft (Német Anatómiai Társaság) felvállalta, és 1895-ben Bázelen tartott 9. kongresszusán elfogadta az első modern, rendszerezett anatómiai nevezéktant. (Az anatómiai fogalmaknak „latin” nevük van, ezek összessége a nómenklatúra, amely a szakmunkák megértését, a nemzetközi érintkezést könnyíti meg.)

A BNA (Basle Nomina Anatomica, Baseler Anatomische Nomenklatur) 5291 szakszót tartalmazott, nem alkotott új kifejezéseket (terminológiát), hanem kiválasztotta a korábbi közel 50 ezer szakkifejezésből a legmegfelelőbb elnevezéseket (terminuszokat). Hippokratésztől megtartotta például az *acromion*-t, Arisztotelésztől az *aorta*-t, Celsus-tól a *patella*-t és a *sutura*-t, Galénosztól a *tarsus*-t.

Mivel a BNA döntően német munka volt, az angol, a francia, az olasz és észak-amerikai anatómusok változásokat javasoltak, pl. *extremitas* helyett *membrum*, ezért 1933-ban megjelent a BR (Birmingham Revision), mely egyúttal 5124-re redukálta a szakkifejezések számát.

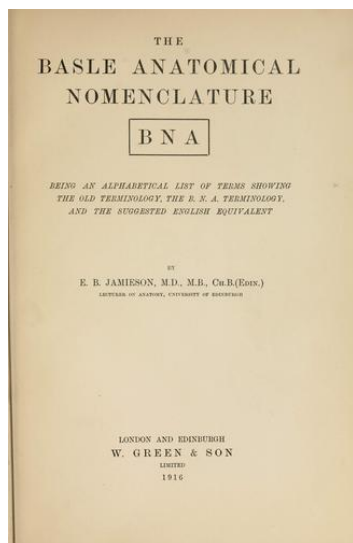
Közben a németek és a japánok is dolgoztak az új változaton, amely 1935-ben jelent meg Jénában. A JNA (Jena Nomina Anatomica) 1300 változtatásai javaslata közül az angolok csak 300-at fogadtak el. Elvetették az ortostatikus (álló) testhelyzetet, és új irányjelöléseket vezettek be: *superior* (felső) és *inferior* (alsó) helyett *cranialis* (koponya felőli) és *caudalis* (farokvégi, test közepétől lefelé eső); *lateralis* (oldalsó) és *medialis* (középső) helyett *radialis* (orsócsont felőli) és *ulnaris* (singcsont felőli), illetve *tibialis* (sípcsont felőli) és *fibularis* (szárkapocscsont felőli).

A Párizsi Nevezéktant (PNA, Parisiensia Nomina Anatomica, későbbi nevén NA, Nomina Anatomica) az IANC (International Anatomic Nomenclature Committee) készítette elő és 1955-ös párizsi konferenciájukon fogadták el. Legfontosabb irányelve a BNA-hoz való visszatérés mind az iránymegjelölésekben, mind az elnevezésekben. A Nomina Anatomica (NA) első kiadása 1956-ban jelent meg, 5640 kifejezést tartalmazott, amelyből 4286 változatlan volt a BNA-hoz képest. (Mivel a PNA nem volt kellő tekintettel az összehasonlítható anatómiára, az állatorvos-anatómusok 1967-ben ennek alapján elkészítették az állatorvosi anatómiai nómenklatúrát (NAV, Nomina Anatomica Veterinaria)).

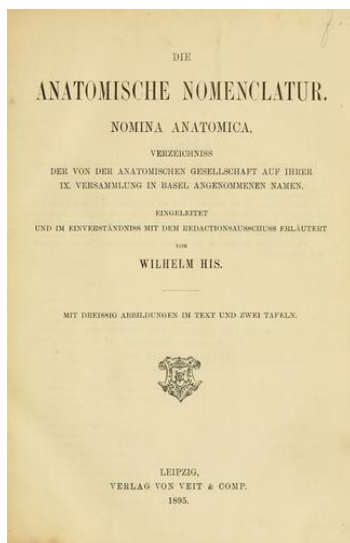
Az IANC (Nemzetközi Anatómiai Nómenklatúrabizottság) 1950 és 1991 között működött, ez alatt 6 alkalommal adták ki az NA módosítását. Teljes egyetértés sosem volt, és

az egymás követő kiadások sem voltak mindig következetesek, pl. 1966: *cavum nasi*, 1977: *cavitas nasi*. (a nemzeti szaknyelvet ez nem érintette, az angolban nasal cavity, a magyarban orrüreg maradt.) Az egyszerűsítések sokszor szembementek a latin nyelv szabályaival, a birtokos névmások melléknévi felváltása pedig angol hatást tükrözött.

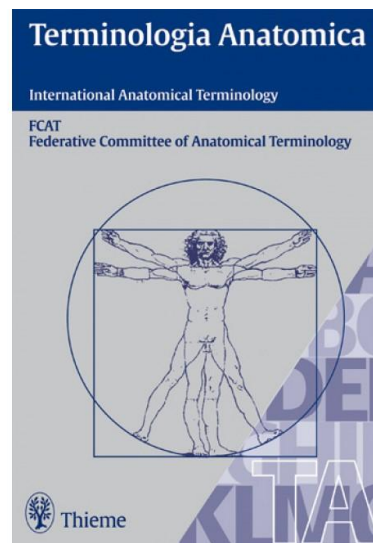
1991-től a szakszójegyzék gondozását a 16 ország 20 képviselőjéből álló FCAT (Federative Committee on Anatomical Terminology) végezte és kiadványát Terminologia Anatomica néven jegyezte. Az új irányvonal kerüli az eponimák (szerzőneves szakmai megnevezések) alkalmazását, de kevesebb, mint felére csökkentés után is közel 300 személynév szerepel az anatómiai megnevezésekben, de mindegyiknek megadták a csak latin szavakkal történő elnevezését is. A Terminologia Anatomica név megmaradt napjainkig, de gondozását az IFAA (International Federation of Associations of Anatomists) keretein belül működő FIPAT (Federative International Programme for Anatomical Terminology) vette át 2019-től.

Basle Nomina Anatomica

Nomina Anatomica

Terminologia Anatomica

4.3.2. Terminologia Anatomica

„A terminológia megértése és ismerete minden tudományban való elmélyedés elengedhetetlen feltétele.”

Donáth Tibor, 1984

Az anatómia leíró tudomány, az egészséges emberi test felépítésével, szerveink alakjával és szerkezetével foglalkozik. A mai nemzetközi anatómiai nevezéktár, a Terminologia anatomica latin-angol szójegyzék közel 7600 anatómiai nevet tartalmaz, amelyek felépülhetnek latin és görög szóelemekből egyaránt, de mindig a latin nyelv nyelvtani szabályai szerint vannak megszerkesztve.

Terminologia Anatomica Ossa; Systema sceletale fejezete mintegy 1000 latin elnevezést tartalmaz, ezeknek alig több mint fele rendelkezik magyar megfelelővel (pl. Anatómiai nevek, Lexicon anatomiae, Orvosi szótár), a többinek csak a latin nevét használják. Esetenként a magyar név tulajdonképpen definíciószerű meghatározás, pl. hamulus lacrimalis – a könnycsont kampó alakú nyúlványa.

Terminologia Anatomica angol anatómiai nevein első pillantásra látszik, hogy pontosan másolják a latin nomenklaturát, többnyire a latin szótöveket angolos formában megőrző kalkok

segítségével, mint például radial styloid process - *processus styloideus radii* (orsócsont íróvesszőnyúlványa), head of phalanx - *caput phalangis* (ujjperc feje).

4.3.2.1. A Terminologia Anatomica irányelvei

Az FCAT (Federative Committee of Anatomical Terminology) által 1998-ban kiadott Terminologia anatomica (TA) standardizált nemzetközi anatómiai nómenklatúra: a latin anatómiai nevek mellett szerepelnek benne az angol nevek is, és mindegyik anatómiai névhez egy kódszám is tartozik.

Egyszavas anatómiai nevek

Az egyszavas anatómiai nevek az egyes képletek jellemző tulajdonságait ábrázolják elnevezéseikben. Gyakran köznyelvi szavakból jöttek létre hasonlóságon alapuló névátvitellel. Pl. a *tibia* (sípcsont) elnevezésében nemcsak az alaki hasonlóság, hanem a felhasználás módjának egyezése is közrejátszott, hiszen állatsontból gyakran készítettek sípot. A hasonlóságon alapuló névátvitel (metafora) és az érintkezésen alapuló névátvitel (metonímia) minden korban az anatómiai nevek fontos névadási módja.

Többszavas anatómiai nevek

A többszavas anatómiai nevek minőségjelzős vagy birtokos jelzős szerkezetek, amelyek az anatómiai képlet alakjára vagy térbeli elhelyezkedésére, illetve valamely szerkezethez való tartozására utalnak. Tartalmaznak egy kulcsszót, amely mindig alanyesetben, a szó szerkezet első helyén áll, ehhez kapcsolódnak a melléknevek vagy a birtokosok, amelyek a szabályos latin szórend szerint követik a kulcsszót.

Míg a leíró anatómia régebbi elnevezései inkább alakra vonatkozó jelzőket tartalmaznak, az újabbak a térbeli elhelyezkedést kifejezőket részesítik előnyben.

A többszavas anatómiai nevek kulcsszavai kifejezhetik az anatómiai képlet főbb osztályait, pl. *os* (csont), jellegzetes részleteit, pl. *processus* (nyúlvány), vagy összeköttetéseit *sutura* (varrat).

Sok szerzői nevet tartalmazó magyar anatómiai nevet használnak a (klinikumban dolgozó) orvosok, pl. *foramen caecum* - Morand-lyuk, *canalis pterygoideus* - Vidianus-csatorna, *impressio trigeminalis* - Meckel-árok, *linea arcuata* - Douglas-vonal, *foveolae granulares* - Pacchioni-gödrök. A Terminologia anatomica Ossa (Csontok) fejezetében azonban egyetlen szerzői név sincs (és az angol vagy az orosz leíró anatómiai nevek között sincs ilyen).

Az anatómiai nevekben birtokos jelzős szerkezet a valamihez való tartozás, valaminek a felszínén, belsejében vagy közelében való elhelyezkedés kifejezésére szolgál, pl.: *arcus vertebrae* - csigolyaív, *caput humeri* - karcsont feje. A nevezéktanban a birtokos szerkezetek egyre inkább háttérbe szorultak, a valamihez való tartozást is főnévből képzett melléknév fejezi ki.

A minőségjelzős szerkezetek főbb csoportjai

- leírhatják az anatómiai képlet alakját, pl. *foramen rotundum* - kerek szélű nyílás
- kifejezhetnek embert körülvevő tárgyakhoz, természeti jelenségekhez való hasonlóságot, pl. *os hamatum* - horgas csont
- az *-ideus* (gör. εἶδος, valamilyen alakú), illetve a *-formis* (lat. forma) szóelem járulhat mind a görög, mind a latin tövekhez, pl. *processus styloideus* - íróvesszőnyúlvány
- utalhatnak az anatómiai képlet térbeli elhelyezkedésre, rendszerint párokba vagy hármas csoportokba rendeződnek, pl. *condylus lateralis / medialis* – külső / belső sípcsontbütök, *phalanx distalis / media / proximalis* - alsó / középső / felső ujjperccsont

Caput I: ANATOMIA GENERALIS

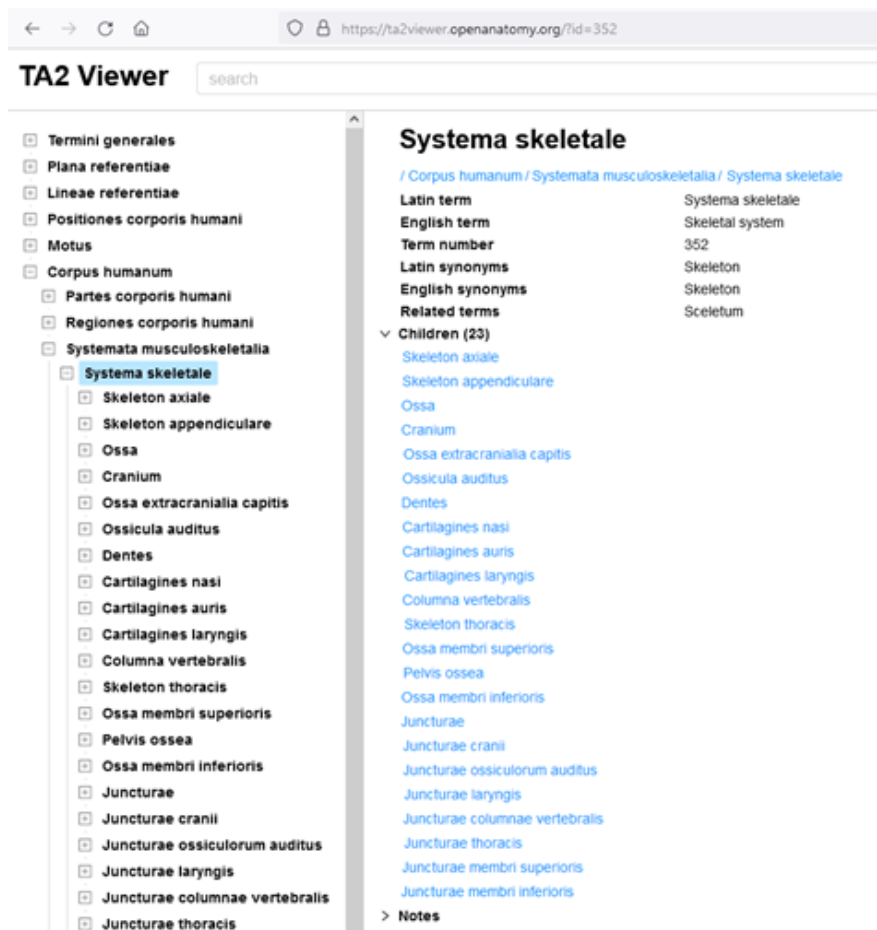
Chapter 1: GENERAL ANATOMY

	Latin term	Latin synonym	UK English	US English	English synonym
1	Termini generales		General terms	General terms	
2	Verticalis		Vertical	Vertical	
3	Horizontalis		Horizontal	Horizontal	
4	Medianus		Median	Median	
5	Coronalis		Coronal	Coronal	
6	Sagittalis		Sagittal	Sagittal	
7	Dexter		Right	Right	
8	Sinister		Left	Left	
9	Intermedius		Intermediate	Intermediate	
10	Medialis		Medial	Medial	
11	Lateralis		Lateral	Lateral	
12	Anterior		Anterior	Anterior	
13	Posterior		Posterior	Posterior	
14	Ventralis		Ventral	Ventral	
15	Dorsalis		Dorsal	Dorsal	
16	Frontalis		Frontal	Frontal	
17	Occipitalis		Occipital	Occipital	
18	Superior		Superior	Superior	
19	Inferior		Inferior	Inferior	
20	Cranialis		Cranial	Cranial	
21	Caudalis		Caudal	Caudal	
22	Rostralis		Rostral	Rostral	
23	Apicalis		Apical	Apical	
24	Basalis		Basal	Basal	
25	Medius		Middle	Middle	
26	Transversus		Transverse	Transverse	
27	Longitudinalis		Longitudinal	Longitudinal	
28	Axialis		Axial	Axial	
29	Externus		External	External	
30	Internus		Internal	Internal	

Terminologia Anatomica (2019)

Terminologia Anatomica			
- Home - Organ Systems - Terminologia Anatomica - General anatomy Skeletal system - Articular system - Muscular system - Alimentary system - Respiratory system - Thoracic cavity - Urinary system - Genital system - Abdominopelvic cavity - Endocrine glands - Cardiovascular system - Lymphoid system - Nervous system - Sense organs - Integumentary system - Download - Credits	◀ 1 2 3 4 5 6 7 ... 20 ▶		
	Code	Latin	English
	1	A02.0.00.000	OSSA; SYSTEMA SKELETALE
	2	A02.0.00.001	Pars ossea
	3	A02.0.00.002	Substantia corticalis
	4	A02.0.00.003	Substantia compacta
	5	A02.0.00.004	Substantia spongiosa; substantia trabecularis
	6	A02.0.00.005	Pars cartilaginea
	7	A02.0.00.006	Pars membranacea
	8	A02.0.00.007	Periosteum
	9	A02.0.00.008	Perichondrium
	10	A02.0.00.009	Skeleton axiale
	11	A02.0.00.010	Skeleton appendiculare
	12	A02.0.00.011	Os longum
	13	A02.0.00.012	Os breve
	14	A02.0.00.013	Os planum
	15	A02.0.00.014	Os irregulare
	16	A02.0.00.015	Os pneumaticum
	17	A02.0.00.016	Os sesamoideum
	18	A02.0.00.017	Diaphysis
	19	A02.0.00.018	Epiphysis
	20	A02.0.00.019	Cartilago epiphysialis
	21	A02.0.00.020	Lamina epiphysialis
	22	A02.0.00.021	Linea epiphysialis
	23	A02.0.00.022	Metaphysis
	24	A02.0.00.023	Apophysis
	25	A02.0.00.024	Tuber

A Terminologia Anatomica online kiadása (2021)

Systema skeletale in the TA2 Viewer, a searchable, dynamic web application of TA2 (2023)

4.3.2.2. A Terminologia Anatomica revíziói

A Terminologia Anatomica felülvizsgálatokon és javításokon esik keresztül, és nem csak nyelvtani hibák miatt. A TA legújabb verziója, a 2019-es TA2 a leíró anatómiai neveknek a klinikai orvosi ágak nyelvhasználatához való közelítését célozza. Vitaanyagként közzé tették az International Federation of Associations of Anatomists honlapján (TA2).

A leíró anatómiában a latin elemek vannak túlsúlyban, de találunk görög eredetű terminuselemeket is, pl. a homonímia elkerülésére szolgál a kéz sajkacsontjának neve, az os scaphoideum, megkülönböztetésként a láb sajkacsontjától, az os naviculare nevű csonttól. A betegségek és állapotok megnevezésében viszont szinte csak görög elemekből felépülő latinósított terminusokat használnak.

Azonban ritkán gondolunk arra, hogy a latin nómenklatúra is folyamatosan változik, állandó revízió és korrekció alatt van, új struktúrákat meg kell nevezni, valamint az anatómiai leírás szemléletének változása miatt a meglévő terminusokban előforduló hibákat javítani, a nem használt archaikus megnevezéseket pedig törölni kell.

A legtöbb új anatómiai kifejezés a klinikum, pl. az ortopédiai sebészet felől érkezik, amikor a különböző nagyobb anatómiai képletek elváltozásait és töréseit próbálják minél pontosabban lokalizálni és leírni. Ezek elsősorban angol kifejezések, és latin terminusok csak megkésve születnek rájuk. Néhány példa az *acetabulum* területéről:

Angol anatómiai leírás	Anatómiai latin kifejezés	Magyar megfelelő
acetabular roof	<i>tectum acetabuli</i>	vápatető
acetabular dome	-	vápaboltozat
anterior/posterior column	-	elülső/hátulsó pillér
anterior/posterior wall	-	elülső/hátulsó fal

A Terminologia Anatomica 2019-es (hatszor módosított) 2. kiadása is tartalmaz újításokat, néhány példa a teljesség igénye nélkül:

- a latin *ventriculus* (*venter*, has) „gyomor” jelentésben való használatának a kiiktatása és helyette a *gaster* bevezetése a szívkamra és agykamra jelentésekkel való homonímia megszüntetésére
- korábban is megadtak görög terminusokat anatómiai nevek szinonimájaként, pl. a latin *testis* (here) mellett a görög *orchis*-t vagy az *uterus* (méh) mellett a *metra*-t. A TA2 azonban nemcsak alternatívát kínál a görög név megadásával, hanem a korábbi latin terminust göröggel cseréli le, pl. a latin *os, oris* (száj) kifejezést a görög *stoma* váltotta fel (de megtartotta az *oralis* melléknevet). A nomenklatura megújítói nyilván a csont jelentésű *os, ossis* homonímiáját szerették volna megszüntetni, de egyrészt nem változtatták ennek megfelelően a szájjal kapcsolatos többi anatómiai nevet, ráadásul egy új, zavaró homonímiát teremtettek, ahol a *stoma* terminus „kis nyílás, metszés” és „mesterségesen létrehozott bélnyílás a hasfalon” jelentéssel rendelkezik.

Példa a szakszójegyzék legnagyobb változásaira, a főbb irányjelzések összehasonlítása:

BNA	JNA			PNA
	fej	törzs	végtag	
<i>superior</i>	<i>superior maxillaris</i>	<i>cranialis</i>	<i>proximalis</i>	<i>superior</i>
<i>inferior</i>	<i>inferior mandibularis</i>	<i>caudalis</i>	<i>distalis</i>	<i>inferior</i>
<i>anterior</i>	<i>anterior frontalis rostralis</i>	<i>ventralis</i>	<i>volaris</i> (felső végtag) <i>ventralis</i> (alsó végtag)	<i>anterior</i>
<i>posterior</i>	<i>posterior occipitalis</i>	<i>dorsalis</i>	<i>dorsalis</i>	<i>posterior</i>
<i>medialis</i>	<i>medialis nasalis</i>	<i>medialis</i>	<i>ulnaris</i> (felső végtag) <i>tibialis</i> (alsó végtag)	<i>medialis</i>
<i>lateralis</i>	<i>lateralis temporalis</i>	<i>lateralis</i>	<i>radialis</i> (felső végtag) <i>fibularis</i> (alsó végtag)	<i>lateralis</i>

A szaknyelv folyamatos törődést igényel, a technikai eszközök és a vizsgálómódszerek fejlődésével együtt új kifejezések jelennek meg, és az egységesítésben is van hová fejlődni, például amit a brazil orvosok *cubiti*-nak neveznek, azt mi *ulna* néven ismerjük.

Kiragadott példák a Terminologia Anatomica (TA) javaslataiból a preferált kifejezésekre:

Hibás vagy elavult kifejezés	Preferált kifejezés	TA kód
<i>annulus fibrosus</i>	<i>anulus fibrosus</i>	A03.2.02.004
<i>C1–C7 (vertebrae)</i>	<i>C1–CVII</i>	A02.2.02.001
<i>facies pelvina (os sacrum)</i>	<i>facies pelvica (os sacrum)</i>	A02.2.05.009

<i>foramen cecum</i>	<i>foramen caecum</i>	A02.1.03.018
<i>foramen processus transversi</i>	<i>foramen transversarium</i>	A02.2.02.003
<i>linea nuchae suprema</i>	<i>linea nuchalis suprema</i>	A02.1.04.024
<i>linea nuchae superior</i>	<i>linea nuchalis superior</i>	A02.1.04.025
<i>linea nuchae inferior</i>	<i>linea nuchalis inferior</i>	A02.1.04.026
<i>os naviculare (manus)</i>	<i>os scaphoideum</i>	A02.4.08.003
<i>processus costarius (LI–LV)</i>	<i>processus costalis</i>	A02.2.04.003
<i>processus muscularis mandibulae</i>	<i>processus coronoideus mandibulae</i>	A02.1.15.032
<i>processus transversus (LI–LV)</i>	<i>processus costalis</i>	A02.2.04.003

Klinikai gyakorlatban használt kifejezések	Vonatkozó kifejezés a TA-ban	TA kód
<i>articulatio Choparti</i>	<i>articulatio tarsi transversa</i>	A03.6.10.201
<i>articulatio Lisfranci</i>	<i>articulationes tarsometatarsales</i>	A03.6.10.601
<i>cavum Meckel</i>	<i>cavum trigeminale</i>	A14.1.01.108

„Jobb meggyőződésem ellenére alkalmazkodnom kell a nemzetközileg elfogadott ún. párizsi (1955) nómenklatúrához (PNA), bár az 1895-ös baseli nómenklatúra (BNA) kétségtelenül lényegesen jobb. Ezen, nemzetközi megállapodásról lévén szó, mi aligha változtathatunk.³³ Különösen bántó a kettős magánhangzók törlése, aminek következménye, hogy ugyanazt a szót más helyesírással kell írunk, ha nómenklatúrai fogalom része (pl. pre-), vagy ha nem nómenklatúrai szakkifejezésben fordul elő (prae-). Ezért az olvasó elnézését kell kérem.”

Szentágothai János, 1971

A Terminologia Anatomica egyik következő kihívása, hogy az angol betűszók használata a leíró anatómiában is terjed és kezd polgárjogot nyerni, olyannyira, hogy ma már a biológus-, biológiatanár és orvostanhallgatók által leggyakrabban használt Sobotta atlaszban is előfordulnak betűszavak:

- PIP – proximal interphalangeal joint – *articulatio interphalangea proximalis*
- DIP – distal interphalangeal joint – *articulatio interphalangea distalis*
- MP – metacarpophalangeal joint – *articulatio metacarpophalangea*

4.3.2.3. Federative International Programme for Anatomical Terminology

Az International Federation of Associations of Anatomists (IFAA) keretein belül működik a Federative International Programme for Anatomical Terminology (FIPAT), mely program célja a nemzetközi standardok definiálása. A FIPAT 2023. februári adatközlése szerint az alábbi terminológiákat fejlesztik:

- Terminologia Anatomica (TA): second edition (TA2, 2019), legutóbbi revízió: 2.07 (2021. 08. 16.)
- Terminologia Histologica (TH): első kiadás (2008) csak papír alapon, TH2 folyamatban
- Terminologia Embryologica (TE): second edition (TE2, 2017)
- Terminologia Neuroanatomica (TNA): online kiadás (2017)
- Terminologia Oroanatomica (TOA): 2014-ben munkacsoport alakult az elkészítésére

- Terminologia Anatomica Anthropologica (TAA): munkacsoport alakult a fizikai antropológia terminológiájának kidolgozására

Minden megjelent és készülő FIPAT kiadvány érinti szakterületünket, külön figyelmet keltő a Terminologia Anatomica Anthropologica. Évekkel ezelőtt egy munkacsoport jött létre a fizikai antropológia szakterminológiájának kidolgozására. Az ember és az emberszabású fajok csontjairól és fogairól szóló szakaszok vázlatait a FIPAT tagjai és tanácsadói áttekintés céljából megkapták, de publikáció még nem született. Fontos lenne figyelemmel kísérnünk ezen munka eredményeit és azokat átültetni a magyar szaknyelvbe is.

4.4. A magyar anatómiai szaknyelv

1794-ben jelent meg Rácz Sámuel A' borbelyi tanításoknak első darabja című műve, az egyik legkorábbi magyar nyelvű, egyetemre szánt tankönyv, melyet a teljes magyar értelmiség lelkesen fogadott:

„Testünkben magyaros néven nevezve Minden részt”

Földi János, 1789

„Görög-módi ruháit Hippokrates le-tette,
'S Magyar köntösre váltotta, 's már azt-is
meg-fzerette”

Csokonai Vitéz Mihály, 1793

A nemzeti anatómiai szaknyelvteremtő munka legfontosabb állomásának Bugát Pál 1828-ban megjelent Hempel fordítását tartják (Az egészséges emberi test boncztudományának alapvonatai). Bugát egy 85 oldalas magyar-latin függelékkel illesztett a fordításhoz Bonctudománybeli mű-, meg azon ritkább szavaknak deák-magyar, ill. magyar-deák szótára, melyek ezen munkában előfordulnak címmel. Bugát műszavai rövidek, gördülékenyek, elsősorban latin mintákat másolnak, ezért az orvosok könnyebben elsajátíthatták azokat. Ez művet tekinthetjük a magyar anatómiai szakszókincs forrásának, részben ma is ezt használjuk. Néhány kiragadott példa a szótárból:

Acetabulum. Izvápa.

Alveolus. Fogsejt.

Alveus. Meder. Fogmeder.

Anatomia. Boncztudoinány.

Anatomus. Bonczoló.

Arcus zygomaticus. Járomív.

Atlas. Fejgyám.

Buccae. Pofok.

Cerebellum. Agyacs.

Cerebrum. Agy.

Collum ossis femoris. — Czombcsont nyaka.

Dentes infantiles. Csecsemfogak.

Dentes lactantes. Tejfogak.

Dentes molares, Örlő v. Zápfogak.

Dentes molares bicuspidali, Kéthegyű zápfogak.

Dentes molares majores, Nagyobb zápfogak.

Dentes permanentes, Maradó fogak.
Dentes sapientiae. Bölcsesség fogai.
Embryo. Fogondzat.
Epiphysis, Forromány.
Femur, Czombkoncz, vagy csont.
Fibula. Szárkapocs.
Focile majus. Könyökélcson. Singcsont.
Foc. minus. Karküllő. Orsócsont.
Foetus. Magzat. *maturus* Kiviselt, érett magzat. *Praematurus*. Időtlen magzat.
Manubrium. Markolat. Fogontyú. Bóda.
Os bregmatis. Falcson.
Os coxendicis. Ülcsont.
Os ischii. Ülcsont.
Os malaria. Arczcsontok.
Os metatarsi hallucis.— Öreguj közepláb csontja.
Ossicula Wormiana. — Worm csontocsa.
Osteogenesis. — Csontermés.
Osteologia. — Csonttanítmány.

Bugát 1843-ban kiadta Természettudományi Szóhalmazát, mely szintén tartalmazott olyan magyar anatómiai kifejezéseket, melyekre a mai napig ráismerhetünk szakszókincsünkben:

Állcsúcs, *fn. mentum*.
 Csipcsont, *fn. os ilium*, os ilei.
 Csipcsonttaréj, *fn. crista ossis ilei*.
 Csonthalál, *fn. necrosis*.
 Csontsenyv, *rachitis*.
 Csontsorvály, *fn. tabes ossium*.
 Csonttörés, *fn. fractura ossis*.
 Csontújrateermődés, *fn. regeneratio ossium*.
 Gerinczsatorna, *fn. canalis vertebralis*.
 Kulcsont, *fn. os claviculare*.
 Mellcsont (szegycsont), *fn.*, os sterni, pectoris.
 Porczizület, *fn. symphysis*.
 Porczizület, *fn. synchondrosis*.
 Porczkorong, *fn. discus cartilagosos*.
 Sejt, *fn. cellula*.

És természetesen volt néhány feledésbe merült szakszava is:

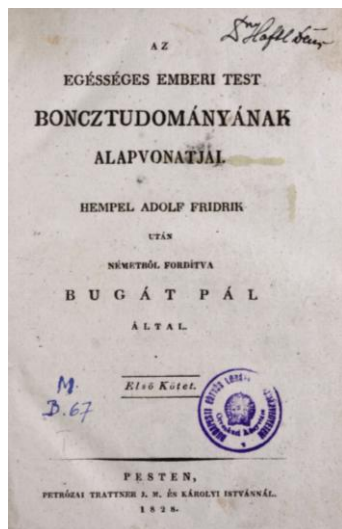
Állcsucslík, *fn. foramen mentale*.
 Csontbél, *fn. diploe*.
 Csontbujálkodás, *fn. hyperostosis*.
 Duglók, *fn. foramen obturatorium*.
 Fancsont, *fn. os pubis*.
 Fölkarcsont, *fn.*, os humeri s. brachii.
 Fúrdok, *fn. foramen*.
 Gerinczcsipizület, *fn. articulatio vertebroiliaca*.
 Kaponyacsont, *fn. os calvariae*.
 Látlik, *fn. foramen opticum*.

Nyekő (mellcsont) , *fn.* sternum.

Szakcsont, *fn.* os hyoideum.

Ugra (ugracsont , szökcsont) , *fn.* talus , astragalus.

Válllapoczká , *fn.* scapula.

Bugát P (1828) Az egészséges emberi test boncztudományának alapvonatai

Bugát P (1843) Természettudományi Szóhalmaz

Markusovszky Lajos 1857-ben indította el a napjainkig is legfontosabb és legismertebb magyar nyelvű orvosi folyóiratot, az Orvosi Hetilapot, amely a teljes orvostudomány művelését tűzte ki célul.

A Czuczor–Fogarasi-szótár munkálataikor a korszerű magyar orvosi szaknyelv alapjai tulajdonképpen megvoltak, de még nem szilárdultak meg, ezért átalakulási folyamatokat is rögzített az 1862 és 1874 között megjelent szótár, az elavulóban levő régi szavak mellett megtaláljuk a nyelvújítás új szavait is. Az anatómiai nevek értelmezésében sokszor a latin név megadása teszi egyértelművé a szaknyelvhez való tartozást.

ÁLLKAPCZA, (áll-kapcza, eredetileg: áll-kapcsa) ösz. fn. 1. ÁLLCSONT

ÁLLKAPOCSFICZAM, (áll-kapocs-ficzam) ösz. fn. Az állkapocs ízfejének kimenülése

BORSÓCSONT, (borsó-csont) ösz. fn. Ezen csont a kéztő első sorának egyike, melynek róna [= sima] lapja a hármoldalcsonttal [=os triquetrum] köttetik öszve, többi része pedig gömbölyűs és érdes lapjával szabad

EKECSONT, (eke-csont) ösz. fn. Boncztanban jelenti az orrüreg közepén levő csontot, mely az orrot két felé választja

FORGÓCSONT, (forgó-csont) ösz. fn. 1) Általán, tekealakú, kerekded csont, mely az állati test, különösen tagok csontszárait öszvetartja és mozgékony természeténél fogva hajthatókká, foroghatókká teszi. Ilyenek, a térdkalács, vállperecz [kulcscsont] stb. 2)

Különösen, a hátgerincz tövén levő csont (*Coxendix*) [csípőcsont]

HAJÓCSONT, (hajó-csont) ösz. fn. Csont az embernek felső lábszárában, mely nemileg hajóalakú (*Os naviculare*)

KARKÜLLŐ, (kar-küllő) ösz. fn. 1) Lemez, melyet hajdan a vivők, és katonák a csapás ellen karjokra kötöttek. 2) A boncztanban, a könyöknek felső kisebb csontja

ÖREGLIK, (öreg-lik) ösz. fn. Széles ért. a maga nemében nagyobb lik. Boncztani ért. lik a nyakszirton. (*Foramen magnum occipitis*)

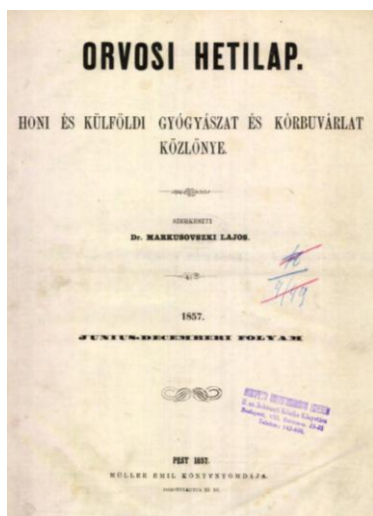
VAKSZĚMCSONT, (vak-szēm-csont) ősz. fn. A koponyának azon csontjai két oldalt, melyek a vakszemet, azaz, halántékot képezik. (*Ossa temporum*)

Mihalkovics Géza 1881-ben az Általános boncztan-ban nemcsak lefordította Krause munkáját, de a Bugát-féle szakszókincset felhasználva megteremtette a magyar anatómiai szaknyelvet, ehhez kapcsolódóan 1895-ben jelent meg A magyar műszók ügye című cikke. A leíró emberboncztan és tájbonztan tankönyve (1888), szövettani és fejlődéstani vázlatokkal, minden latin anatómiai fogalom magyarul szerepel, és utána zárójelben, dőlt betűvel következik a latin megfelelője. Természetesen csontokról is olvashatunk, pl.:

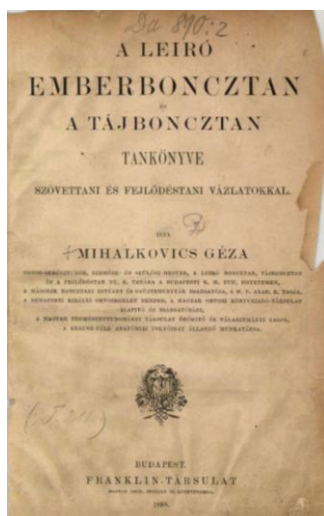
ikcsont (*os sphenoidale*)
nagy szárnyak (*ala magna*)
török nyereg (*sella turcica*)

„A bonctani elnevezések kialakítását a nyelvtani szabályok szigorú figyelembevételére kell, hogy jellemezze, noha ez olykor még a görögről latinra való áttételnél sem sikerül. Például a görög *mastoid* jelentése „emlő alakú”, ez megtoldva a latin *-ens* képzővel *mastoideus*, már „emlő alakú alakú”-t, tehát szöfölséget (pleonazmusos kifejezést) ad.”

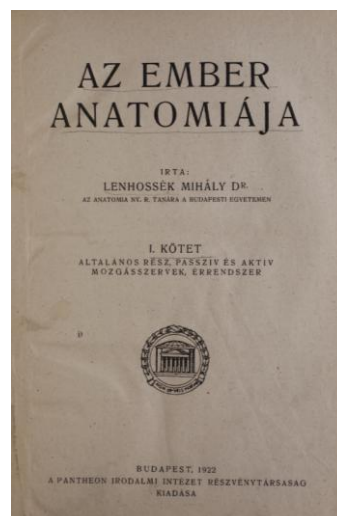
Mihalkovics Géza, 1881

Orvosi Hetilap, 1857, szerk. Markusovszky Lajos

Mihalkovics G (1888) A leíró emberboncztan és a tájbonztan tankönyve

Lenhossék M (1922) Az ember anatómiája

1963-ban jelent meg először Brencsán Orvosi Szótára, mely nem helyesírási, hanem értelmező szótár, azonban a címszavak írásmódja napjainkban is erőteljesen befolyásolja az orvosi írásmódot.

cuprum (Cu) réz (a 29. számú elem)

lege artis (röv l. a.) a művészet szabályai szerint, szabályszerűen, annak rendje és módja szerint

Az Orvosi szótárt 1969-ben átdolgozták, majd az 1983-as kiadása, az Új orvosi szótár, új koncepciót vezetett be: a magyar orvosi szakkifejezések címszóként is megjelennek, a szótár egyúttal orvosi helyesírási tanácsadó szótár, egyes idegen szakszavaknál a javasolt magyaros írásmódot is megadja.

Példák a „Brencsán” különböző kiadásaiából:

	ANTE MORTEM	PERIMORTEM	POST MORTEM	POSTMORTALIS
Brencsán J (1983) Új orvosi szótár. Orvosi kifejezések magyarázata.	ante előtt ~ mortem halál előtt	-	post mortem a halál után	postmortalis → posztmortális (postmortalis) a halál utáni
Brencsán J (1986) Új orvosi szótár. Orvosi kifejezések magyarázata. Második kiadás.	ante előtt ~ mortem halál előtt	-	post mortem a halál után	postmortalis → posztmortális (postmortalis) a halál utáni
Krúdy E (1998) Brencsán orvosi szótár.	ante előtt ~ mortem halál előtt	-	post után, mögött ~ mortem a halál után	-
Benjámin K (2007) Brencsán orvosi szótár.	ante előtt ~ mortem halál előtt	-	post után, mögött ~ mortem a halál után	-

1973-ban jelent meg Donáth Anatómiai nevek című szöveges gyűjteményének első kiadása, mely magyarázza, és egymáshoz viszonyítva identifikálja az anatómia lényeges fogalmait, pl.:

ala, -ae, f. lat.: szárny, szárnyszerű képlet

ala cinerea (BNA, JNA): trigonum n. vagi: szürke szárny: a n. vagus dorsalis magjának megfelelő terület a IV. agykamra fenekén

ala cristae galli: a crista galli szárnyszerű oldalirányú kiemelkedései, melyek a homlokcsonttal együtt a foramen cecumot (TA szerint coecum, a szerk.) határolják

ala major ossis sphenoidalis: az ékcsont nagy szárnya

ala minor ossis sphenoidalis: az ékcsont kis szárnya

ala nasi: orrszárny, cimpa

ala ossis ilii: a csípőlapát felső végének szárnyszerű része

ala vomeris: a vomer felső szélének kettéágazó lemeze

anatomia, -ae, f. gör.: anatómia, bonctan; a szervezet alaki és szerkezeti kérdéseit kutató tudomány. A makroszkópos megismerés fő módszere a boncolás (anatemnein: felvágni)

nomen, -inis, n. lat.: név

nomenclatura, -ae, f.: nómenklatúra, terminológia: szakszavak rendszere valamely tudományágban

nomina anatomica: anatómiai nómenklatúra: a Bazelben (BNA) 1895, Jénában (JNA, 1935), valamint a ma nemzetközileg használatos Párizsban (PNA, 1955) összeállított, New York-ban (1960), Wiesbadenben (1965), Leningrádban (1970), Tokióban (1975) és Mexico Cityben (1980) módosított anatómiai szakszavak összessége

2001-ben elindult a Magyar Orvosi Nyelv folyóirat Bösze szerkesztésében, melyet 2009-ben követett A magyar orvosi nyelv tankönyve, melyet később tankönyvcsaláddá

bővítettek. Ezen kiadványok túlmutatnak az anatómiai szaknyelven, a magyar orvosi nyelv ápolásának és helyes használatának követendő példái.

4.4.1. Terminusalkotás a magyar anatómiai szaknyelvben

A szaknyelvekben a terminusalkotásra, vagyis új dolgok, új fogalmak megnevezésére két alapvető eszköz kínálkozik: a belső szóalkotási módszerek egyike vagy idegen szavak átvétele. Az anatómiai nevekben gyakoriak az ún. tükörjelenségek (kalkok). A nyelvészetben a kalk (*calco* = másolat, olasz) vagy más néven tükörjelenség, egyaránt jelentheti mind a tükörfordítást, mind a tükörjelentést (bár a tükörjelentés eredményének a megnevezésére a kölcsönszó kifejezést is használják). Ráadásul ez a nyelvészeti terminus egyaránt jelentheti a kalk létrejöttének folyamatát és a folyamat eredményeként létrejött lexikai egységet is.

Példák szemantikai kalkokra az anatómiai nevekben

latin	magyar	megjegyzés
<i>pelvis</i>	medence	szláv eredetű, tálszerű edény
<i>scapula</i>	lapocka	szláv eredetű, lapát vagy más, hozzá hasonló, különféle célokra használt, hosszú nyelű, téglalap alakú fejben végződő eszköz
<i>clavicula</i>	kulcscsont	Bugát, 1828: kulcs
<i>tibia</i>	sípcsont	<i>tibia</i> = síp
<i>fibula</i>	szárkapocscsont	<i>fibula</i> = csat, kapocs, tű szár = lábszár
<i>caput femoris</i>	combcsonthfej	antropomorf szemlélet (alaki hasonlóság, elhelyezkedés)
<i>spina scapulae</i>	lapockatövis	állati testrészek és a növényi részek neveinek metaforikus átvitele
<i>canalis mandibulae</i>	állkapocscsatorna	használati tárgyak és emberi alkotások

Példák lexikai kalkokra az anatómiai nevekben

latin	magyar	megjegyzés
<i>os lunatum</i>	holdas csont	<i>luna</i> = hold
<i>os pisiforme</i>	borsócsont	<i>πίσος</i> = borsó

Ma használt anatómiai neveink főként másodlagos terminusalkotással, latin nevek fordításával, „tükrözésével” keletkeztek. Terminusaik többsége hétköznapi használati tárgyak nevéből létrejött metafora, alapja az alaki hasonlóság vagy funkcióbeli egyezés, például *pelvis* (medence, gör. *pellis* (mosdó)tál), *thorax* (mellkas, gör. *thórax* mellvért).

	<i>pelvis</i>	medence	<i>pelvis</i> medence, gör. <i>pellis</i> (mosdó)tál	
thórax	<i>thorax</i>	mellkas	<i>thórax</i> mellvért	
	<i>radius</i>	orsócsont	<i>radius</i> vetélő, küllő	Celsus

			gör. <i>kerkis</i> (egyik) végén elkeskenyedő bot, keresztfonal bevezetésére szolgáló orsó	
	<i>fibula</i>	szárkapocscsont	<i>fibula</i> kapocs, tű gör. <i>peroné</i> tű	Vesalius
	<i>clavicula</i>	kulcscsont	<i>clavicula</i> kulcsocska gör. <i>kleis</i> zár, retesz	Avicenna latin fordítása

4.5. Az orvosi nyelv oktatására és használatára vonatkozó új elméletek, javaslatok és próbálkozások

Van olyan, az egészségügyi szakképzésben tanulók és egészségügyi főiskolai (BSc) képzésekben részt vevők számára írt tankönyv, amely a szaknyelvi használatban a terminus technicus köznyelvi formáját preferálja:

Latin kifejezés	Szaknyelvi használat	Jelentés
<i>anterior</i>	anterior	elülső
<i>caudalis</i>	kaudális	farokvégi
<i>cranialis</i>	kraniális	fejvégi
<i>dexter</i>	dekszter	jobb oldali
<i>distalis</i>	disztális	végtagon törzstől távoli
<i>dorsalis</i>	dorzális	hátdoldali (kéz-, lábháti is), hát felőli
<i>externus</i>	ekszternusz	külső
<i>frontalis</i>	frontális	homlokirányú (sík)
<i>horizontalis</i>	horizontális	vízszintes (sík)
<i>inferior</i>	inferior	alsó
<i>(inter)medius</i>	intermédiusz	közbülső
<i>internus</i>	internusz	belső
<i>lateralis</i>	laterális	középsíktól távoli, oldalsó
<i>medialis</i>	medális	középsíkhöz közeli
<i>mediansagittalis</i>	mediánszaggitális	középső nyílrányú (sík)
<i>palmaris</i>	palmáris	tenyéri
<i>plantaris</i>	plantáris	talpi
<i>posterior</i>	poszterior	hátsó
<i>profundus</i>	profundus	mély, mélyen fekvő
<i>proximalis</i>	prokszimális	végtagon törzshöz közeli
<i>sagittalis</i>	szaggitális	nyílrányú, előlről hátrafelé haladó (síktengely)
<i>sinister</i>	sziniszter	bal oldali
<i>superficialis</i>	szuperficiális	felszíni
<i>superior</i>	szuperior	felső
<i>transversalis</i>	tranzverzális	harántirányú (síktengely)
<i>ventralis</i>	ventrális	hasoldali
<i>volaris</i>	voláris	tenyéri

Ebben az esetben előfordulnak furcsának tűnő kifejezések (dekszter), olyanok, melyek szembe mennek a kiejtési gyakorlattal (tranzverzális) és olyanok is, melyek a helytelen/téves kiejtést

törvényesítik (szaggitális). Aki most tanulja a szaknyelvet, annak természetesen az lesz a természetes, amivel először találkozik.

Ambrus javaslata szerint a magyaros szaknyelvi írásmódban a latin ch, x mellett a ph, th, rh, q(u) és y is megmaradna; a latin ae, oe helyén ä, ö állna; a latin c, s és t átírásának módja, valamint a magánhangzók hosszúságának jelölése pedig a magyar helyesírásnak megfelelő lenne.

Latin	az Ambrus által javasolt magyaros írásforma
ch	pszichológia, ischiász, tachykardia
ph	mikrokephália, nephrektómia, photószenzibilitás
th	pathophyziológia, terápia, thrombózis
rh	rheuma, rhachitisz, rhinoszinuzítis
q(u)	aqua, frequencia, äquilibrium
x	fluxus, extra, xenophília
y	glykogén, heterozygóta, szindróma
ae	leukämia, prävenció, hämokultúra
oe	ödéma, fötus, ösztrogén
c	fakszimile, kollapszus, szkintigráfia, szkenográfia
s	státusz, szuszpenzió, infúzió, dózis
t	infekció, injekció, destrukció

Jövevényszavak és szó szerkezetek beilleszkedése összetett folyamat, alkalmazkodniuk kell a befogadó nyelv mondat szerkezetéhez is. A magyaros kiejtés és a magyar toldalék ugyan már vízváltóként működik, de a mondati eltéréseket a toldalékolás önmagában nem küszöböli ki. A latinban ugyanis többnyire a főnév után áll a jelző, amit a magyaros írásmód természetesen nem követhet, az anatomia functionalis nem lehet anatómia funkcionális. Nem egyeztetjük továbbá magyar szövegkörnyezetben a jelzőt a főnévvel nemben, számban, esetben. Ambrus szerint ezt kiküszöbölhetné a háromalakú (-us, -a, -um végű) és a kétalakú (-is, -e végű) melléknevek és igenevek csonkolása, ahogy azt a nyelv az abszolút, akut, passzív stb., illetve a stabil, mobil, debil stb. esetében már megtette.

	Csonkolt melléknevek és igenevek
jelző -us, -a, -um végződés nélkül	pathologik lipämia, pernicioz anämia
jelző -is, -e végződés nélkül	bronchiál aszthma, kardiovaszkulár centrum

5. AZ EMBERTANI SZAKNYELV

antropológia <gör. 'embertan'>

„Minden tudománynak saját nyelve van, amelyet a kezdő számára elsőként kell tanítani, különben tanulmányai sikertelenek lesznek.”

Isaac Joubert, XVI. sz.

Az embertan nyelve egyidős magával a nyelvvel, mert biztosak lehetünk benne, hogy az első szavak között jelen voltak az emberi testtel, testrészekkel és betegségeikkel kapcsolatos kifejezések. De természetesen (és egyezményesen) csak az első írásos emlékektől (pl. a kósi orvosi iskola, Hippokratész) kezdődően beszélhetünk a szaknyelv formálódásáról, mely sokáig az orvosi nyelvben létezett, kezdetben mesterségnyelvként, később tudománynyelvként, és csak az embertani szókincs rendszerezésével vált önálló tudománynyelvvé.

Az embertan meglehetősen fiatal anyatudományához, az orvosláshoz képest, de ugyan az az anyanyelve és osztozik történetében is. Míg az orvoslás kezdete a homályba vész, és bár Arisztotelész antropológusnak nevezte mindazokat, akik az emberről értekeztek, az antropológia csak 1859-ben „született” meg a Párizsi Antropológiai Társaság megalapításával.

Az európai orvoslás görög nyelven kezdett íródni, a XI–XIV. században latinná formálódott, és a tudós latin nyelv egyben a művelt Európa közös nyelve lett. Deákul írtak, deákul tanultak, a nemzeti nyelvek a hivatalos tudományokból ekkor még kiszorultak, ezért is maradhatott kéziratban Váradi Lencsés Györgynek az 1500-as évek végén elkészült magyar nyelvű munkája (Egész orvosságról való könyv, *Ars medica*). „Nevehomályosult” és „nevemegörzött” jeles személyek pallérozták a magyar orvosi nyelvet, mert ráébredtek, hogy a magyar orvostudomány nem létezhet magyar orvosi nyelv nélkül (ahogy magyar embertan sem létezhet magyar embertani nyelv nélkül). Az első magyar nyelvű antropológiai munkát Antropológia vagyis az ember ismertetése címmel Fejér György jelentette meg 1807-ben. A magyar antropológiai nyelv kezdeményei Apáczai Csere Jánosnál és Bél Mátyásnál is megfigyelhetők, az igazi kezdet a Török Aurél által alapított Anthropológiai Füzetek (1882) volt, a folytatást az egyetemi oktatók által a saját kurzusaikhoz írt jegyzeteik adták, de egészen 1969-ig kellett várni az első magyar nyelvű egyetemi embertani tankönyvre (Lipták Pál). Napjaink magyar nyelvű szakirodalma konferenciakiadványokban, a *Folia Anthropologica*-ban és főleg az Anthropológiai Közleményekben jelenik meg.

5.1. A magyar embertani nyelv korszakai

A magyar embertani nyelv története, korszakai és nyelvelmélei elválaszthatatlanok egyrészt a magyar nyelv, másrészt a magyar orvosi nyelv történetétől, ezért a magyar embertani nyelv korszakolását a magyar nyelv történetének korszakai (Kiss és Pusztai 2018), illetve az erre a korszakolásra felépített magyar orvosi nyelv korszakai (Bösze 2009, Bösze et al. 2022) alapján tekintem át és teszek javaslatot embertani nyelvi korszakok kijelölésére és elnevezésére.

5.1.1. Ősmagyar kor

magyar nyelvi korszak:	ősmagyar kor (i. e. 1000 – i. sz. 896)
	a magyar nyelv kezdeteitől a honfoglalásig
magyar orvosi nyelv korszak:	-
magyar embertani nyelv korszak:	ősmagyar kor (i. e. 1000 – i. sz. 896) (szóbeliség kora)
a magyar embertani nyelv forrásai:	nyelvemléktelen korszak
továbbvezető irodalom:	Kiss és Pusztai 2005, Kiss és Pusztai 2018

a nyelvészek szerint az ősmagyar kor szókészletéből örökölt, alapnyelvi eredetű szavaink:	ágyék, ajak, áll, far, fej, fog, fül, homlok, íny, íz, kéz, könyök, láb, mell, nyelv, orr, öl, száj, szem, torok, ujj, váll, epe, here, lép, máj, szív, vese; háj, velő, vér, haj, könny, nyál, szőr, bőr
---	---

5.1.2. Ómagyar kor

magyar nyelvi korszak:	ómagyar kor (896–1526)
	a honfoglalástól a mohácsi csatáig
magyar orvosi nyelv korszak:	-
magyar embertani nyelv korszak:	ómagyar kor (896–1526) (szójegyzékek kora)
a magyar embertani nyelv forrásai:	szójegyzékek, szótárak, levelek, kódexek
továbbvezető irodalom:	Szamota 1895, Faragó 1963, Tarnai 1984, Kiss és Pusztai 2005, Kiss és Pusztai 2018, Zelliger 2010

Embertani vonatkozású nyelvemlékek	Példák embertan témakörébe sorolható szavakra, kifejezésekre, ill. magyarázatok
Halotti beszéd és könyörgés (1192/1195)	zumtuchel [szümtükhel] (szemetekkel) halalnec halalálál holz [hálálnék hálálálál holsz] (halálnak halálával halsz) choltat [holtát] (holtát, halálát) turchucat [turkokát] (torkát) foianec [fajának] (fajának) ember [embër] (ember)
Soproni szójegyzék (1380-90 k./1435 k.)	labadvya alux (lábad ujja, hallux?) test corpus tetem costa (a tetem eredeti jelentése: csont) porchogo cartilago has venter hat or spindorsum (gerinc?, spina + dorsum?)
Besztercei szójegyzék (1395 k.)	far
Schlägli szójegyzék (1405 k.)	182. Homo – ember - ember 304. sinciput - nayk zirth - nyakszirt 338. maxilla - altetem - álltetem 344. dens - fog - fog 399. pollex - hwuelk - hüvelyk 400. index - mutato vy - mutató ujj 410. costa – tetem - borda 411. cartilago - porchogo - porczogó 448. polles - térd kalach - térdkalács

Murmeliuss Lexicon (1533)	564. Homo — ember. 566. Humuntio — Kys ember. 568. Mas — Ferfy. 569. Masculus — Kys ferfy. 571. Femina — Ásson. 572. Femella — Kisazzon. 574. Infans — Nem solhato germek. 575. Infantia — Germehseg. 576. Puer — Germek. 577. Pueritia — Germek ewdő. 578. Puella — Lián. 579. Ephebus — Iffiu. 584. Iuuenis — Iffiu. 585. Iuuenca — menyeczke. 587. Iuuentus — Iffiusag. 626. Capitulum — Fereczke. 627. Capito — Temerdok fey. 628. Vertex — Embernek teteje. 629. Occiput — Feinek utolso resei. 630. Sinciput — Feinek első rese. 631. Cerebrum — Agia velle. 632. Cerebellum — Agia velleczkei.
Jókai-kódex (XIV–XV. sz.)	feŷ (fej) kez (kéz), bal kez (bal kéz) terd (térd) vall (váll) kar (kar), karyay (karjai) mely (mellkas)

5.1.3. Középmagyar kor

magyar nyelvi korszak:	középmagyar kor (1526–1772)
	a mohácsi csatától a magyar felvilágosodás kezdetéig
magyar orvosi nyelvi korszak:	XVI. sz.: a magyar orvosi nyelv első százada, XVII. sz.: tudatos szóalkotás
magyar embertani nyelvi korszak:	középmagyar kor (1526–1807) (szótárak kora)
a magyar embertani nyelv forrásai:	szótárak, tudós orvosló könyvek
továbbvezető irodalom:	Kiss és Pusztai 2005, Kiss és Pusztai 2018, Bősze et al. 2022

Embertani vonatkozású nyelvemlékek	Példák embertan témakörébe sorolható szavakra, kifejezésekre, ill. magyarázatok
Sylvester János (1536) Grammatica hungarolatina	<i>homo</i> ember <i>unguis</i> kőrdm (köröm) <i>caro</i> hus (hús)
Sylvester János (1541) Ulj Testamentū Mag'ar nélvēñ mell'et az Görög és Diak nélvből vijonnan fordijtank az Mag'ar nipek Kerešt'en hűtben valo ippulifire	AZ BETEGSHIGEKrűl emberi tejt
Pesti Gábor: Nomenclatvra sex lingvarvm, 1538	oldalsont (<i>costa</i>) sark (<i>calcaneus</i>)

Szikszai Fabricius Balázs (1590) Nomenclatura Dictionarium Latino-vngaricum	forgo czőt, vag' farcziga (<i>coxendix, coxa</i>) sjaar tetem (<i>crus, fibula</i>) a' kiben fogak alnak (<i>maxilla in qua fixi sunt dentes</i>) bölcsöbéli gyermek a' ki meeg nem szolhat (<i>infans</i>)
Váradi Lentsés György (1577) Ars Medica	Csontbéli nyavalyákról Csontnak töréséről Törött csontnak kivételéről Ízeknek kimenéséről <i>Dearticulatio, Subluxatio</i> Csontnak az ízből kieséséről <i>Exarticulatio</i> Állkapcának leesése <i>Luxatio mandibulae</i> Nyakcsont helyéből kiesése <i>Spondilia</i> Felső karcsontnak vállból kiesése <i>Aductorium cubitus</i>
Melius Juhász Péter: Herbarium (1578) az faknac fuveknec nevekroel, természetekroel, és hasznairól / magyar nyelvűre, és ez rendre hozta az doctoroc koenyeiboel az Horhi Melius Peter	ember bőr (bőr) czont (csont) czomb (comb) fog fül (fül) fő (fej) has gyomor lép toroc (torok)
Beythe András (1582/1595) Fives koenuev fiseknek es faknac nevekroel, természetekroel es hasznokrol irattatot, es szoeroeztetoet mag'ar nyelvön	gyomor has far torok köldök
Ambrosii Calepinus (1585) Dictinarivm decem lingvarv lvgdvni	boka, tswd (<i>astragalus, talus</i>) dög, holt test (<i>cadaver, cadaver</i>) el száradás, el aszás (<i>atrophia</i>) porczogo (<i>cartilago</i>)
Frankovith Gergely (1588) Hasznos és fölötte szikéséges könyv	ember test has in fő azzonyallat
Szenczi Molnár Albert (1604) Dictionarivm Latinovngaricum	<i>Abolus.</i> Vemheczke, kinek még esztendőjelentő foga nem nőt. <i>Anatome.</i> Testnek fölmetélése. <i>Anatomicus.</i> Holt test metelő. <i>Cóndylus.</i> Vyaid izeinec czomoia. <i>Cóxa.</i> Czipocczont. <i>Eúgium.</i> Az aßonyjallat ßemermetestének kapu hartyaja, mely az Venus első Ostromán rontatikel. <i>Menses.</i> Aßonyi allat Holnapos nyavalyaja. <i>Perióstion.</i> Egy vékony hartya, ki az egész embernek minden czontyait befödi. <i>Pubértas.</i> Kimohozott ifjusag: az Ferfinac 14. az Leanzonac 12. eßtendő korában. <i>Foetus.</i> Tölgyellő.
Apáczai Csere János (1653) Magyar Encyklopaedia	ér köntöse (érfal, <i>tunica vasorum</i>), rezegetti és veri az vér kalapátsotska, kalapátsotska tsontotskája (<i>malleus</i>) ülőhöz hasonló tsontocska (<i>incus</i>) rostás tsont (rostacsont, <i>os ethmoidale</i>)
Pápai Páriz Ferencz (1690) Pax Corporis. Az-az: az emberi test nyavalyáinak okairól, fészkeiről, s' azoknak orvoslásának módgyáról való Tracta. Mellyet mind élő tudós	háta-gerentzi vele (gerincvelő, <i>medulla spinalis</i>) a' ízek mellett a' hártákat és a' tsontokat össze kötő szőrös haj nevelők (ínszalag, <i>tendon</i>)

tanítóinak szájából, mind a' Régieknek tudos Irásokból, 's mind pedig maga sok Betegek körül való Tapasztalásból summáson össze-szedett, és sok ügye-fogyott Szegényeknek hasznokra, mennyire lehetett, értelmessen 's világosan magyar nyelven kiadott.	
Pápai Páriz Ferencz (1708) Dictionarium Latino-Hungaricum et Ungarico-Latinum	<i>Aequimanus.</i> Jobb és bal-kézze egyaránt élő. Dens, tis: m Fog. Dentes primores, tomici: Első metélő fogak. <i>Os, ossis:</i> n. Tsont, tetem.
Bél Mátyás (1735–42) Notitia Hungariae novae historico-geographica	az első magyarországi antropológiai megfigyelés: a csallóközi ember testi jellemzése
Misskóltzy Ferentz (1742) Manuale chirurgicum, avagy chirurgiai úti-társ	<i>Clavicula</i> a nyak aló részén lévő csont <i>Claviculae</i> Peretz-csont: Hát hosszában lévő geréb csontok <i>Os Cribrosum</i> spongiás csont <i>Os Ilion</i> vég-bélnek csontja <i>Os Occipitis</i> Nyak-szün csont <i>Ossa Petrosa temporum</i> Az két halánték csontok <i>Ossa Sincipitis</i> A' Fej' közepin lévő két csontok <i>Scapula</i> ember keze lapitzkái <i>Styolides</i> Kéz bokájának csontja kifordulása
Rác Sámuel (1778–1780) Orvosi tanítás. I., II.	mely-tábla (mellkas) tej-fogok (tejfogak) záp-fogok (örlőfogak) okosság fogai (bölcsességfog)
Rác Sámuel (1794) A' borbelyi tanításoknak első darabja. Az anatómiáról, physiológiáról, pathológiáról, materia medicáról, chirurgiáról és bábaságról	az egyik legkorábbi magyar nyelvű, egyetemre szánt tankönyv ANATÓMIA az emberi testnek részei, és alkatását tanítja. Osteologia: Tsontok Tanítása Syndesmologia: Kötök' Tanítása tsontok, portzogok tsontépület (Sceleton.) mejtont (sternum) ízáp (fibula) Mozdíthatatlan Foglaltatás : Varrás ; Egygyesülés , és Szegezés.
Comenius, Joan[nes] Amos (1798) Orbis pictus. – A világ le-festve. Ford. Sz[ombathi] J[ános].	tsont kaponya all-kapcza harmintzkét fogok gerintz oldal tsontok mely tsont váll-lapolzkák a' kéz karjai könyök könyökorsó far-tsigá tzomb-tont térd kalás láb szár tsonton jobb éi bal szárpapóts

5.1.4. Önálló (régies) magyar embertani nyelv

magyar nyelvi korszak:	újmagyar kor (1772–1920)
	az Ágis tragédiája megjelenésétől a trianoni békeszerződés megkötéséig 1832: a Magyar Tudományos Akadémia kodifikálja a köznyelv írott változatát (magyar helyesírás) 1844: a magyar hivatalos nyelvvé válik
magyar orvosi nyelvi korszak:	XVIII. sz.: a tudományos orvosi nyelv kezdete, XIX. sz.: az egyetemes magyar orvosi nyelv kialakulása
magyar embertani nyelvi korszak:	önálló (régies) magyar embertani nyelv (1807–1882) kora (könyvek kora) az első magyar nyelvű antropológia könyvtől az első antropológiai folyóiratig
a magyar embertani nyelv forrásai:	nyelvújítás korában keletkezett művek, antropológiai közlemények
továbbvezető irodalom:	Kopsch 1937, Bartucz 1964, Farkas 1988, Pásztor 2006, Bősze 2009, Józsa 2014, Bősze et al. 2022

Embertani vonatkozású nyelvemlékek	Példák embertan témakörébe sorolható szavakra, kifejezésekre, ill. magyarázatok
Fejér György (1807) Anthropologia vagy is az ember' esmértetése	Anthropologia - Emberesmértetés Somatologia - emberi test' tudománnya Anthropologus csontok, porcogók csontépület főnek vagy kaponyának csontyai alsó és felső áll – kapczák mettő fog záp vagy őrlőfogak nyakszirt csontnak nagy lyuka gerincz gerezdek (csigolyák)
Kisszántói Pethe Ferencz (1815) Természethistória és mesterségtudomány a Tanítók és Tanulók szükségekre 's az ebben Gyönyörködők hasznokra	<i>tsontalkotmány (skeleton) [94. o.], tsontalkotvány [99. o.]</i> tsont gerintztsont. kerszttsont (szent tsont = os sacrum) memdetzetsont (pelvis) fartsiktont (coccyx) Életműszertudomány (biologia) Testbontolás (anatomia), hejjesebben, Termettudomány (morphologia)
Tudományos Gyűjtemény (1817–1841)	
Bugát Pál (1828) Az egészséges emberi test boncztudományának alapvonatai. Hempel Adolf Fridrik után németből fordítva Bugát Pál által.	Boncztudomány (Anatómia) Emberbonczolás (Anthropotomia) kórtudományos Bonczolás (Anatomia pathologica) Csonttanítmány, Osteologia porcz (cartilago) csontbél (Diploë) lapos csontok hosszú csontok, vagy konczok

	gombölyű csontok Izülés v.foglalvány (Articulatio , Juntura) csontok porczfedett ízvégei gerincoszlop belső homloktövis (Spina frontalis interna) vaklik (Foramen coecum) rostabevágány (Incisura ethmoidalis) orrtövis (Spina nasalis) szemgödriszél (Margo orbitalis) falsont (Ossa bregmatis) Mozdúlhatatlan egyesülés (Synarthrosis) mozdulható egyesülés (Diarthrosis)
Bugát Pál (1828) Bonctudománybeli mű-, meg azon ritkább szavaknak deák-magyar, ill. magyar-deák szótára, melyek ezen munkában előfordulnak (Az egészséges emberi test bonctudományának alapvonataihoz tartozó szótár)	<i>Acetabulum.</i> Izvápa. <i>Alveolus.</i> Fogsejt. <i>Alveus.</i> Meder. Fogmeder. <i>Anatomia.</i> Bonctudomány. <i>Anatomus.</i> Bonczoló. <i>Arcus zygomaticus.</i> Járomív. <i>Atlas.</i> Fejgyám. <i>Buccae.</i> Pofok. <i>Cerebellum.</i> Agyacs. <i>Cerebrum.</i> Agy. <i>Collum ossis femoris.</i> — Czombcsont nyaka. <i>Dentes infantiles.</i> Csecsemfogak. <i>Dentes lactantes.</i> Tejfogak. <i>Dentes molares,</i> Örlő v. Zápfogak. <i>Dentes molares bicuspidali,</i> Kéthegyű zápfogak. <i>Dentes molares majores,</i> Nagyobb zápfogak. <i>Dentes permanentes,</i> Maradó fogak. <i>Dentes sapientiae.</i> Bölcsesség fogai. <i>Embryo.</i> Fogondzat. <i>Epiphysis,</i> Forromány. <i>Femur,</i> Czombkoncz, vagy csont. <i>Fibula.</i> Szárkapocs. <i>Focile majus.</i> Könyökélcson. Singcsont. <i>Foc. minus.</i> Karküllő. Orsócsont. <i>Foetus.</i> Magzat. <i>maturus</i> Kiviselt, érett magzat. <i>Praematurus.</i> Időtlen magzat. <i>Manubrium.</i> Markolat. Fogontyú. Bóda. <i>Os bregmatis.</i> Falsont. <i>Os coxendicis.</i> Ülcsont. <i>Os ischii.</i> Ülcsont. <i>Os malaria.</i> Arczcsontok. <i>Os metatarsi hallucis.</i> — Öreguj középláb csontja. <i>Ossicula Wormiana.</i> — Worm csontoccai. <i>Osteogenesis.</i> — Csontermés. <i>Osteologia.</i> — Csonttanítmány.
Orvosi Tár (1831–1847)	
Bugát Pál, Schedel Ferencz (1833) Magyar-deák, deák-magyar orvosi szókönyv az Orvosi Tár első két évéhez	<i>Embertudomány: anthropologia.</i> <i>Csontgyurma : substantia ossis.</i> <i>Csontgumó : callus.</i> <i>Csontgumó : exostosis.</i> <i>Csontgümő : tophus.</i> <i>Conthártya: periosteum.</i> <i>Csonthártyagyulladás: inflammatio periostei.</i> <i>Csonthusany: osteosarcoma.</i> <i>Csontképlet: textura ossis.</i> <i>Csontlágylás: rhachitis , ossis mollities.</i> <i>Csontosodás : ossificatio.</i> <i>Csontsenyv : rhachitis.</i>

	<i>Csontrák : spina ventosa.</i> <i>Czombkoncz: os femoris.</i> <i>Kórbuvár: pathologus.</i>
Bugát Pál (1843) Természettudományi szóhalmaz	Állcsúcs, <i>fn.</i> mentum. Csipcsont, <i>fn.</i> os ilium, os ilei. Csipcsonttaréj, <i>fn.</i> crista ossis ilei. Csonthalál, <i>fn.</i> necrosis. Csontsenyv, rachitis. Csontsorvály, <i>fn.</i> tabes ossium. Csonttörés, <i>fn.</i> fractura ossis. Csontújratermődés, <i>fn.</i> regeneratio ossium. Gerinczcsatorna, <i>fn.</i> . canalis vertebralis. Kulcsont, <i>fn.</i> . os claviculare. Mellcsont (szegycsont), <i>fn.</i>, os sterni, pectoris. Porczizület, <i>fn.</i> . symphysis. Porczizület, <i>fn.</i> . synchondrosis. Porczkorong, <i>fn.</i> . discus cartilaginosos.
Orvosi Hetilap (1857–)	
Czuczor Gergely, Fogarasi János (1862–1874) A magyar nyelv szótára I-VI	ÁLLKAPCZA, (áll-kapcza, eredetileg: áll-kapcsa) ösz. fn. 1. ÁLLCSONT ÁLLKAPOCSFICZAM, (áll-kapocs-ficzam) ösz. fn. Az állkapocs ízfejeének kimenülése BORSÓCSONT, (borsó-csont) ösz. fn. Ezen csont a kéztő első sorának egyike, melynek róna [= sima] lapja a hármoldalesonttal [=os triquetrum] köttetik öszve, többi része pedig gömbölyűs és érdes lapjával szabad EKECSONT, (eke-csont) ösz. fn. Boncztanban jelenti az orrüreg közepén levő csontot, mely az orrot két felé választja FORGÓCSONT, (forgó-csont) ösz. fn. 1) Általán, tekealakú, kerekded csont, mely az állati test, különösen tagok csontszárait öszvetartja és mozgékony természeténél fogva hajthatókká, foroghatókká teszi. Ilyenek, a térdkalács, vállperez [kulcsont] stb. 2) Különösen, a hátgerincz tövén levő csont (<i>Coxendix</i>) [csípőcsont] HAJÓCSONT, (hajó-csont) ösz. fn. Csont az embernek felső lábszárában, mely nemileg hajóalakú (<i>Os naviculare</i>) KARKÜLLŐ, (kar-küllő) ösz. fn. 1) Lemez, melyet hajdan a vivók, és katonák a csapás ellen karjokra kötöttek. 2) A boncztanban, a könyöknek felső kisebb csontja ÖREGLIK, (öreg-lik) ösz. fn. Széles ért. a maga nemében nagyobb lik. Boncztani ért. lik a nyakszirton. (<i>Foramen magnum occipitis</i>) VAKSZÉMCSONT, (vak-szēm-csont) ösz. fn. A koponyának azon csontjai két oldalt, melyek a vakszemet, azaz, halántéket képezik. (<i>Ossa temporum</i>)
Rónay Jácint (1867) Fajkeletkezés. Az embernek helye a természetben és régisége.	ősember testalkat neanderthali koponya ásatagember arczél-szög szemöld-párkányzat
Természettudományi Közlöny (1869–1967), majd Természet Világa (1968–2020)	
Lenhossék József (1875) Az emberi koponyaisme. Cranioscopia.	az első magyar embertani módszertani munka
Szabó Mihály (1875) Emberisme. Képezdei s magánhasználatra.	Szegeden nyomtatott kézirat tanodák számára
M. kir. Természettudományi Társulat Közlönye (1878–1881)	antropológiai rovat, 24 Török közlemény

5.1.5. Klasszikus magyar embertani nyelv

magyar nyelvi korszak:	újmagyar kor (1772–1920) újabb magyar kor (1920–)
	az újabb magyar kor a trianoni békeszerződéstől napjainkig tart
magyar orvosi nyelvi korszak:	-
magyar embertani nyelvi korszak:	klasszikus magyar embertani nyelv (1882–1969) kora (folyóiratok kora)
	az első antropológiai folyóirattól az első embertani tankönyvig
a magyar embertani nyelv forrásai:	antropológiai folyóiratok, közlemények, nemzetközi nomenklatúrák
továbbvezető irodalom:	Klaniczay 1984, Farkas 1988, Farkas 1995, FCAT 1998, Mihály 2006, Bösze 2009, Józsa 2014, Strzelec et al. 2017, Farkas 2020

Embertani vonatkozású nyelvemlékek	Példák embertan témakörébe sorolható szavakra, kifejezésekre, ill. magyarázatok
Antropológiai Füzetek (1882)	312 oldal, 16 tanulmány
Mihálikovics Géza (1888) A leiró emberboncztan és tájbonztan tankönyve	ikcsont (<i>os sphenoidale</i>) nagy szárnyak (<i>ala magna</i>) török nyereg (<i>sella turcica</i>)
Török Aurél (1894) Jelentés III-ik Béla magyar király és neje testereklyéiről	MTA levelező székfoglaló értekezés
Török Aurél (1894) Adatok az Árpádok testereklyéinek embertani buvárlatához	
nemzetközi nomenklatúra	Anatomische Gesellschaft (1895) BNA (Basle Nomina Anatomica, Baseler Anatomische Nomenklatur), 5291 szakszó
a Magyar Tudós Társaság szak- és műszótárai	
Lenhossék Mihály (1922) Az ember anatómiája	ember-anatómia vagy anthropotomia A physikai anthropologia főképe a népfajok és a történelemelőtti (prae-historikus) ember anatómiájával, továbbá az embernek a hozzá legközelebb álló állatokkal való tüzetes összehasonlításával foglalkozik.
Antropológiai Füzetek (Anthropologia Hungarica) (1923–1939)	összesen 4 évfolyam jelent meg
Acta Biologica Szegediensis (1928–)	rendszeretlenül angol nyelvű antropológiai témájú cikkek
Magyary-Kossa Gyula (1929–1931) Magyar orvosi emlékek I-III.	csontépület (csontváz)
nemzetközi nomenklatúra	International Anatomic Nomenclature Committee (1955) PNA (Parisiensia Nomina Anatomica, későbbi nevén NA, Nomina Anatomica), 5640 kifejezés
Bartucz Lajos (1953) Embertan	kézirat
Bartucz Lajos (1954) Embertan IV. éves biológia-kémia szakos hallgatók részére	felsőoktatási jegyzet
Biológiai Közlemények Pars Anthropologica (1954–1955)	
Biológiai Közlemények – Pars Anthropologica, Anthropologiai Közlemények IV. évfolyam (1956)	
Bartucz Lajos (1956) Emberszármazástan IV. éves biológia-kémia szakos hallgatók számára	felsőoktatási jegyzet

Anthropologiai Közlemények (1957–)	
Donáth Tibor (1959) Anatómiai értelmező szótár	tejfog maradandó fog bölcseességgfog
Lipták P (1962) Embertan és emberszármazástan	egyetemi jegyzet
Brencsán János (1963) Orvosi Szótár	
Lipták Pál (1964) Embertan és emberszármazástan	kézirat
Bartucz Lajos (1966) Palaeopathologia III.- A praehistorikus trepanáció és orvostörténeti vonatkozású sírleletek	

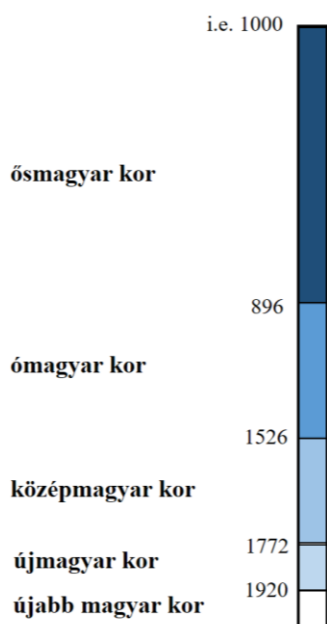
5.1.6. A jelen magyar embertani nyelve

magyar nyelvi korszak:	újabb magyar kor (1920–)
magyar orvosi nyelvi korszak:	-
magyar embertani nyelvi korszak:	a jelen magyar embertani nyelve (1969–) (a publikációk kora)
	az első embertani tankönyvtől napjainkig
a magyar embertani nyelv forrásai:	szakkönyvek, szakfolyóiratok, nomenklatúrák, tankönyvek
továbbvezető irodalom:	Kopsch 1937, Klaniczay 1984, Farkas 1988, Farkas 1995, FCAT 1998, Mihály 2006, Bősze 2009, Józsa 2014, Strzelec et al. 2017, Farkas 2020

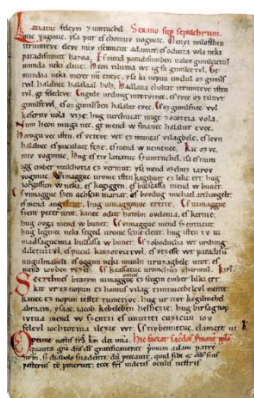
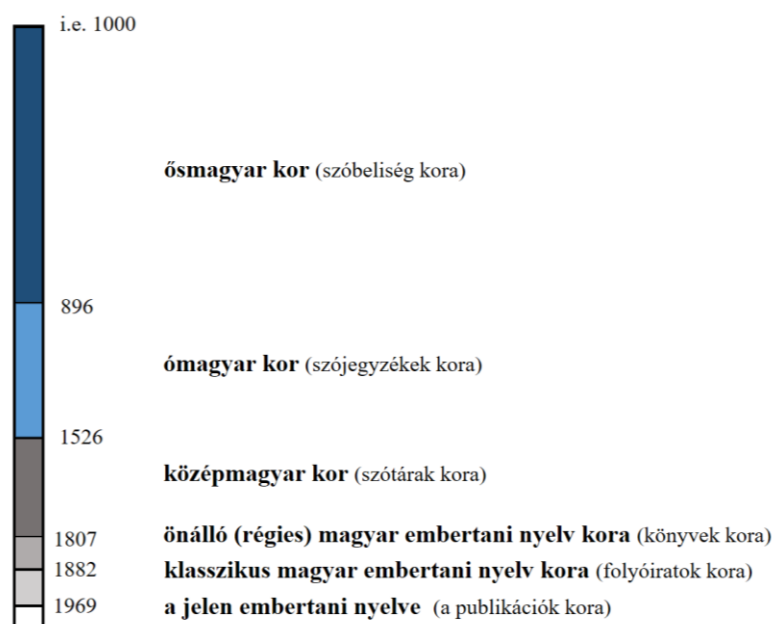
Embertani vonatkozású nyelvmemlékek	Példák embertan témakörébe sorolható szavakra, kifejezésekre, ill. magyarázatok
Lipták Pál (1969) Embertan és emberszármazástan	az első történeti embertani tankönyv
Farkas Gy (1972) Antropológiai praktikum I. Paleoantropológiai metodikák	gyakorlati jegyzet
Farkas Gy (1973) Antropológiai praktikum II. Az élő lakosság antropológiai vizsgálatának módszerei	gyakorlati jegyzet
Donáth Tibor (1973) Anatómiai nevek	anatomia , -ae, f. gör.: anatómia, bonctan; a szervezet alaki és szerkezeti kérdéseit kutató tudomány. A makroszkópos megismerés fő módszere a boncolás (anatemnein: felvágni)
Brencsán János (1983) Új orvosi szótár nemzetközi nomenklatúra	orvosi helyesírási tanácsadó szótár
	Federative Committee on Anatomical Terminology (1991) Terminologia Anatomica Federative International Programme for Anatomical Terminology (2019) Terminologia Anatomica, latin-angol szójegyzék, közel 7600 anatómiai nevet tartalmaz Paleopathology Association (1992) Nomenclature in Palaeopathology
Donáth Tibor (1999) Lexicon Anatomiae – Anatómiai szótár – Anatomical Dictionary – Anatomisches Wörterbuch. Négy nyelvű anatómiai szótár.	os n.; ossis n. <i>bone</i> Knochen <i>m</i> <i>csont</i>
Magyar Orvosi Nyelv (2001–)	
Folia Anthropologica (2003–)	

Bősze Péter (2009) A magyar orvosi nyelv tankönyve	tankönyvcsaláddá fejlesztve: Bősze P (2018) Magyar orvosi nyelv – Helyesírási útmutató Bősze P (2019) Magyar orvosi nyelv – Egyetemi tételkötet Bősze P (2019) Magyar orvosi nyelv – Nyelvhasználati megfontolások Bősze P, Kapronczay K, Keszler B (2022) A magyar orvosi nyelv története.
Balázs János (2022) A magyar embertani szaknyelv	egyetemi jegyzet

A magyar nyelvtörténet főbb szakaszai

A magyar embertani nyelv történetének főbb szakaszai

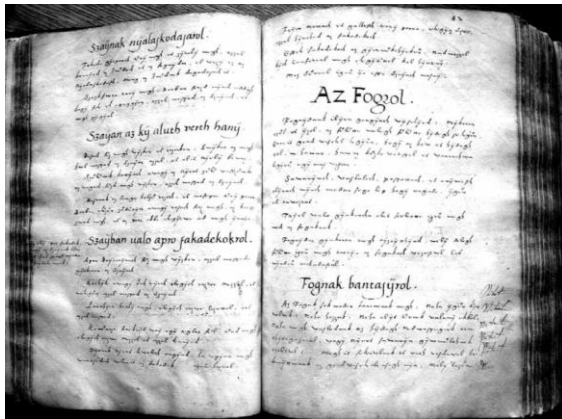

Halotti beszéd és könyörgés, 1192/1195, Pray-kódex 136. o.

Sylvester J (1541) Újtestamentum magyar nyelven

Lentsés Gy (1577) Ars Medica

HERBARIVM. AZ FAKNAC FVV ENNEC NEVEIKRÖL, TILMESETELK. RÖL. É. HATNAVAL. Magyar nyelvűre, és ez reálitá hofra az Doctores Könyvüzből az Hortu Melius Peter.

Nyomatott Colofúrat Helai Gáspárne
Műhelyéből, a. j. 78. Évtendőben.

Melius Juhász P (1578) Herbarium

**DICTIONARIUM
LATINOVNGA-
RICVM.**
OPVS NOVVM ET HACTE-
NVS NVSQVAM EDITVM: IN QVO
OMNES OMNIVM PROSAE ET POESIS LINGVAE LATINAE
VOCABVLA, quodlibet posita, proprijs sine &
translatis sunt Vngaricè reddita. Nomina item propria
Regni, Comitatus, Iuliorum, Matrum, Plurium, Syvarum, Lacum, Montium,
Populorum, Vitorum, Meliorum, Vrbium, Vicorum & finitum, cum
breui & perspicua definitione Vngarica sunt interpres-
tae, quae singula ita sunt digesta, ut sub initia-
lia littera facile reperiantur.

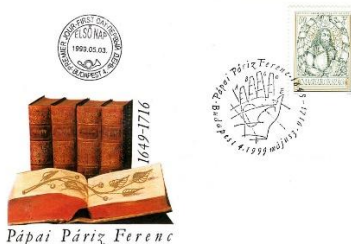
Item vice versa
**DICTIONARIUM VNGARI-
COLATINVM, IN QVO PRÆTER DITIONVM VN-
GARICARVM interpretationem Latinarum, a quodlibet in Vngarico, quorum uer-
ba in Latinae linguae Vocabulario sunt expressa, eorum Latinae
verba, quae sunt in Vocabulario, breuiter sunt expressa.**

ALBERTVM MOLNAR
Szcenciensem Vngarum:
Accedunt ad eadem libri, Difficiles aliquot voces in Iure Vngarico,
cum notatione Iohannis Sambuci, Ciceroniae, item Epistolae
Anastasiae & ad Iohannem.

Procurant ELIA HETTERO Germano:
NORIBERGÆ,
Cum Sacrae Caesariae Maiestatis: Gr. nec non Regiæ
Galliarum & Navarræ, Gr. Privilegiis.

ANNO: MDLXIII.

Szenczi Molnár A (1604)
Dictionarivm Latinovngaricum

Pápai Páriz Ferenc FDC (első
napi boríték), 1999

**P A X
CORPORIS.**
Az-az:
Az emberi Test Nyavalyáinak Okairól, Fészkeiről, 's azoknak Orvoslásának módgyáról való
T R A C T A.
Mellyet mind élő Tudós Tanítóinak szájokból, mind a Régieknek tudos Írásokból, 's mind pedig magafok Betegek körül való Tapasztalásból summáson össze-fzedett, és fok ügye-fogyott Sze-gényeknek hasznokra, mennyire lehetett, értelmessen 's világosan Magyar nyelven kiadott:

PAPAI PARIZ FERENCZ
M.D. Helvétiaiban azon Facultásban Hí-
zet Affessor; az Enyedi Collegiumban egyik Tanító.
Mostan pedig újabbban, az Auctor Fia
PAPAI PARIZ ANDRÁS
M.D. Inspectioja, 's némelly helyeken
tett igazítása alatt, sokaknak várá-
sokra, Világra borszállított.

KOLOSVARATT az Acad. Bútkékel 1747. Évté-
dőben.

Pápai Páriz F (1690) PAX
CORPORIS. Az-az: az emberi
test nyavalyáinak okairól,
fészkeiről, 's azoknak
orvoslásának módgyáról való
Tracta. Mellyet mind élő tudós
tanítóinak szájokból, mind a'
Régieknek tudos Írásokból, 's
mind pedig maga sok Betegek
körüli való Tapasztalásból
summáson össze-fzedett, és
sok ügye-fogyott
Szegényeknek hasznokra,
mennyire lehetett, értelmessen
's világosan magyar nyelven
kiadott.

**IOANN. AMOS COMENII
ORBIS PICTUS,**
IN
HUNGARICUM ET GERMANICUM
TRANSLATUS,
ET HIC IANVE
EMENDATUS.

**A'
VILÁG LE-FESTVE.**
Magyarra fordítottatott,
és.
hellyel-hellyel meg-jobbítottatott
Sz. J. által
S. Patakon 1796-dik éft.

Die Welt in Bildern.
In die
Ungarische und Deutsche Sprache übersezt
und
hin und wieder berbeffert.

Nyomatattatott Pozsonban,
Wéber Simon Peter költőgevel és betűíróval. 1793.

Comenius JA (1798) Orbis
pictus

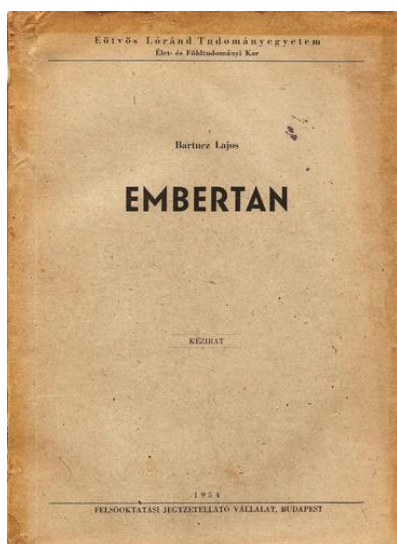

Szombathi János Orbis pictus fordítása
Comenius JA (1798) Orbis pictus. – A világ le-festve.

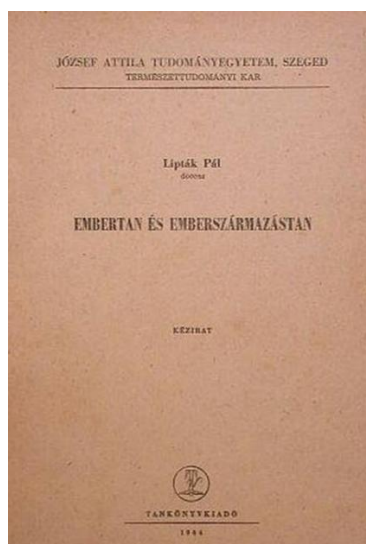
A' csontok ezek a' főben, a kaponya; 6. a' két all-kapczák, 7. harmintzkét fogokkal; 8. továbbá a' gerintz, 9. a testnek oszlopa, a' melly huszonnegy forgó csontokból áll, hogy a' test meg hajthassa. Ismét az oldal csontok, 10 szám szerint huszon negyen. A' mely csont, 11. a' két váll-lapolzókák, 12. a' kéz karjai, 15. a' könyök, és könyökorsó. A' far-csigája. 15. a' tizomb-csont, 14. a' térd kaláts a' láb szár csonton, 16. 17. a' jobb éi bal szárkapóts. A' kéznek csontjai 18. szám-szerint huszon-két, a' lábe 19. huszon-két. A' csontokban velő vagyon.

A test részeinek megnevezése az alapszavak eredete szerint

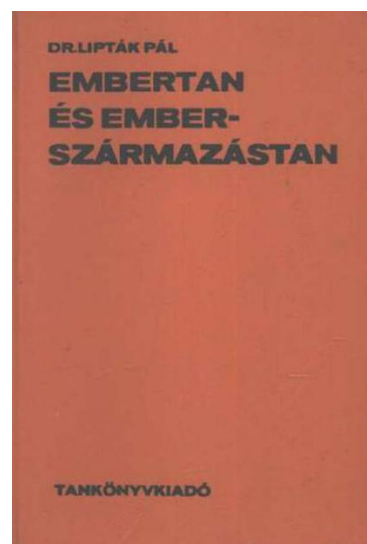
finnugor, uráli	áll, fej, homlok, ín, íny, ízület, könyök, ujj, váll
ótörök	boka, kar, térd
bizonytalan (uráli? szláv?)	agy, csukló, csont, gerinc, láb, talp, tenyér
ismeretlen	köröm, nyak, ököl, tag

Bartucz L (1954) Embertan
(kézirat)

Lipták P (1964) Embertan és
emberszármazástan (kézirat)

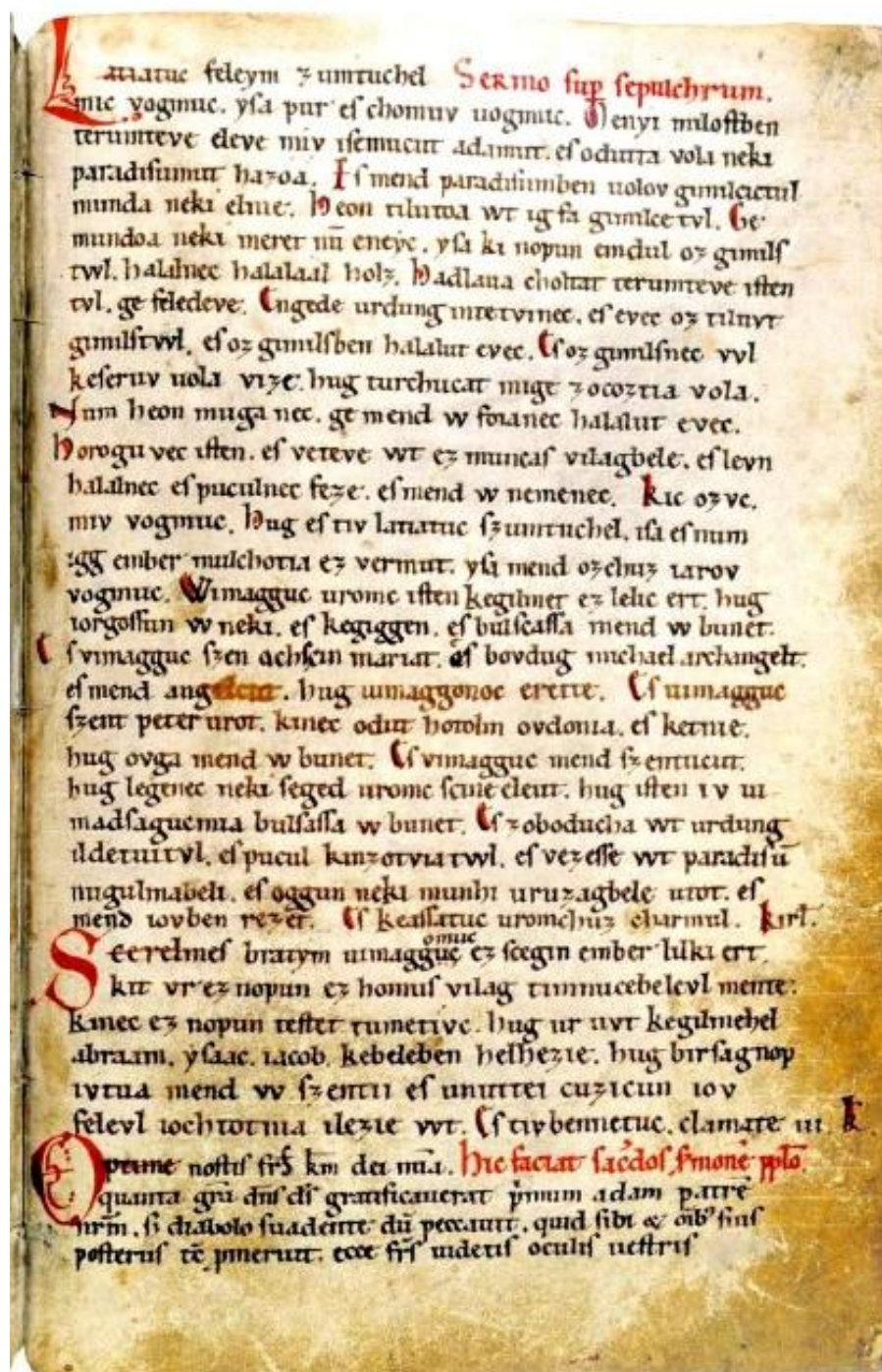

Lipták P (1969) Embertan és
emberszármazástan (tankönyv)

5.2. Szemelvények a magyar embertani nyelv nyelvemlékeiből

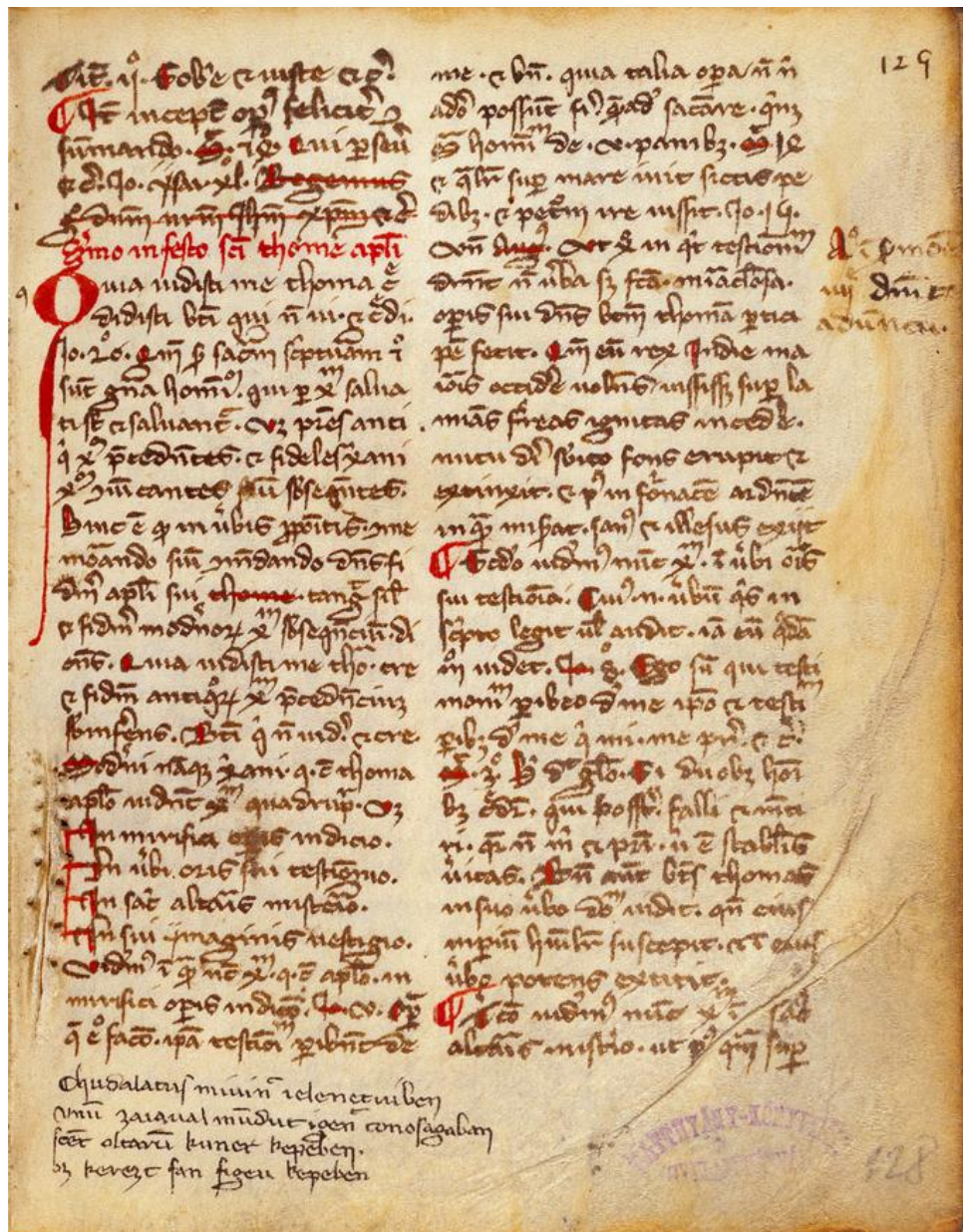

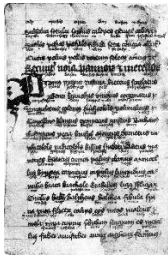
Halotti beszéd és könyörgés, 1192-1195 körül,
anyakódex: Pray-kódex (latin nyelvű sacramentarium)

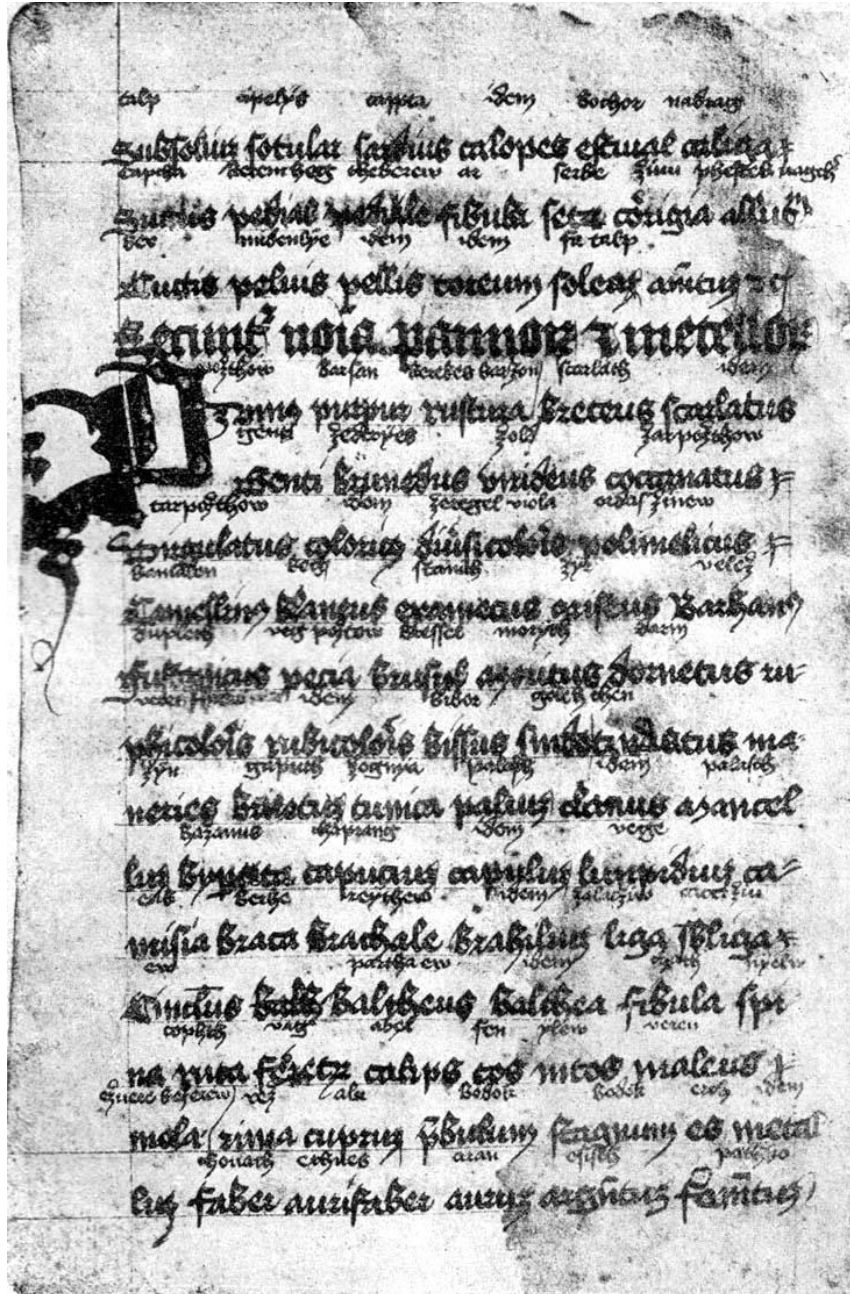
Gyulafehérvári sorok, 14. század első harmada,
15 magyar sor, anyakódex: Gyulafehérvári kódex, kurzív írás

Besztercei szójegyzék, 1395 körül,

10 levél, 21 csoportba rendezett latin szavak fölé 1316 magyar szó van bejegyezve, írása bastarda és gothica textualis formata

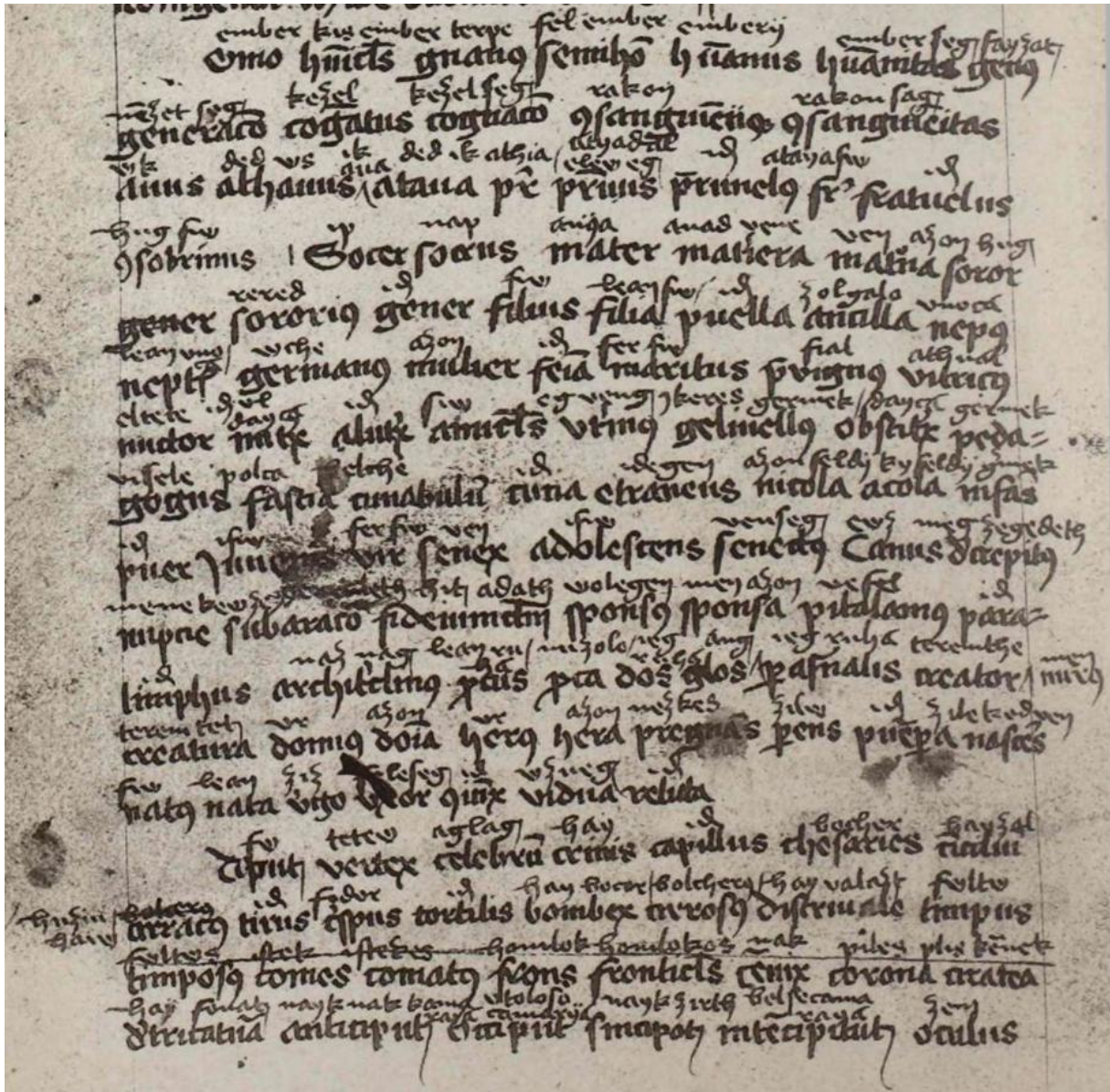

Schlägli szójegyzék, 1405 körül,

papír, 7 levél, 2140 magyar szót, 32 fogalmi csoportot tartalmaz, pl. Deus (Isten), Mondus (világ), Decem (számnevek), Homo (ember), a latin szavak írása vastagabb bastarda, a magyar szavaké vékonyabb, apróbb betűs kurzív

Minden csoport latin kezdetét nagy iniciáléval tervezte a másoló, de a helyük többnyire üresen maradt, néhány helyen később pótolták kezdetleges rajzú vörös maiusculás betűkkel. Az iniciálé (vagy a helye) után is nagy betű áll.

In: Szamota István (1894) A schlägli magyar szójegyzék. A xv. század első negyedéből. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest

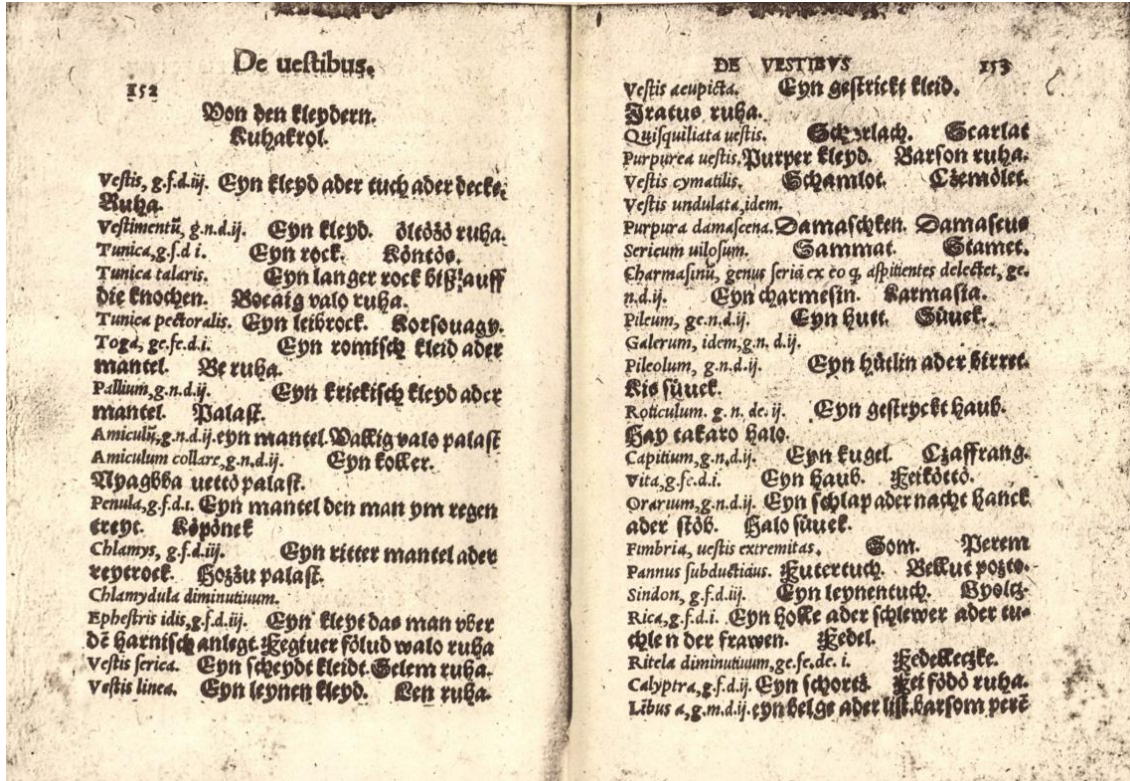
A Schlägli magyar szójegyzék 1894-es átirata

182. Homo — ember.
 183. huminculus — kis ember.
 184. gnanus — terpe — törpe.
 185. semihomo — fel ember — fél ember.
 188. genus — fajzat — fajzat.
 189. generáció — nemzet seg — nemzetség.
 198. pater — athia — atya.
 201. frater — ataya fiw — atyafiú.
 203. consobrinus — hug fiw — bűgfű.
 206. mater — anya — anya.
 208. matrona — ven azon — vén asszony.
 209. soror — hug — bűg.
 212. filius — fiw — fiú.
 213. filia — lean fiw — leányfiú.
 238. infans — gyermek — gyermek.
 240. juuenis — ifiw — ifjú.
 241. vir — fer fiw — férfiú.
 242. senex — ven — vén.
 243. adolescens — ifiw — ifjú.
 244. senectus — venseg — vénség.
 272. nata — lean — leány.
 273. virgo — ziz — szűz.
 280. celebrum — aglag — agylágy.
 281. crinis — hay — haj.
 296. frons — homlok.
 298. ceruix — nak — nyak.
 103. occiput — vtolosó camarya — utolsó kamarája.
 304. sinciput — nayk zirth — nyakszirt.
 305. interciput — belse camaraya — belső kamarája.
 306. oculus — zem — szem.
 307. palpebra — zem fedel — szemfedél.
 308. supercilium — zemeldek — szemöldök.
 326. nasus — or — orr.
 329. naricula — or lik — orrlík.
 330. os — zaii — száj.
 338. maxilla — altetem — álltetem.
 344. dens — fog.
 348. molaris — zap fog — zápfog.
 350. pallatum — en — íny.
 352. lingua — nyelvű — nyelv.
 373. collum — nayk — nyak.
 376. mamilla — emlő — emlő.
 380. humerus — val — váll.
 381. scapula idem vel — lapchka — lapoczká.
 383. brachium — kar.
 384. cubitus — kenek — könyök.
 385. vulva — picha — pica.
 386. vlna — seng — sing.
 387. neruus — in — ín.
 388. vena — er — ér.
 389. manus — kéz — kéz.
 390. pugnus — vkul — ököl.
 391. pugnellus — marok.
 392. palma — tener — tenyér.
 393. palmes — araz — arasz.
 394. ir — tener — tenyér.
 398. digitus — vy — újj.
 399. pollex — hwuelk — hüvelyk.
 400. index — mutato vy — mutató újj.
 401. medius — kezep vy — közep újj.
 402. anularius — geres vij — gyűrűs újj.
 403. auricularis — kis vi) — kis újj.
 406. corpus — testh — test.
 411. cartilago — porchogo — porcogó.
 412. latus — oldal.
 431. dorsum — hath — hát.
 438. femeor — far.
 439. membrum — tag.
 47. genu — térd — térd.
 448. polles — térd kalach — térdkalács.
 449. crus — zár — szár.
 450. pes — láb — láb.
 451. medula — velw — velő.
 452. tibia — boca — boka.
 453. calx — sark.
 454. planta — talp.

Murmelius-féle latin-magyar szójegyzék, 1533,

in: Szamota István (1895) A Murmelius-féle latin-magyar szójegyzék 1533-ból. Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből. XVI. kötet 7. szám

A Murmelius-féle latin-magyar szójegyzék 1895-ös átirata

MURMELIUS SZÓJEGYZÉKE.

9

10

SZAMOTA ISTVÁN.

531. Simius — *Maium*.
532. Simia — *Nösten maium*.
533. Ceropiteus — *Nag farko maium*.
534. Elephas — *elephant*.
535. Vnicornis — *Vnicornis*.
536. Gryphus — *Gryff*.
537. Bubalus — *Bial*.
538. Pardus — *Tarca sinó vad*.
539. Leopardus — *Leopard*.
XLIII. 540. Hystrix — *Sertes disno*.
541. Glis — *Pöle*.
542. Ceruus — *Saruus*.
543. Cerua — *Nösten saruus*.
544. Hinulus — *Saruaczka*.
545. Chamelus — *Teue*.
546. Dromedarius — *Gyorsan juto allat*.
547. Auis — *Madar*.
548. Auicula — *Madarka*.
549. Piscis — *Hal*.
550. Pisciculus — *Halaczká*.
551. Serpens — *Kígyó*.
552. Vermis — *Féreg*.
553. Vermiculus — *Féregcske*.
554. Animal volatile — *Röpsös lelk és allat*.
555. Volucris — *Sarnias*.
556. Involucris — *Sarniatlan*.
557. Involucris auis — *Sarniatlan madar*.
XLIV. 558. Animal natatilis — *Vízi erső allat*.
559. Animal reptile — *Másó*.
560. Animal terrestre — *Földi lelkés allat*.
561. Animal aquaticum — *Vízi lelkés allat*.
562. Animal amphibium — *Vízen élő allat*.
563. De estatibus et partibus hominis — *Ludókról és embernek reséről*.
564. Homo — *ember*.
565. Humanus — *emberseghes*.
566. Humuntio — *Kys ember*.

567. Humanitas — *emberseg*.
568. Mas — *Ferfy*.
XLV. 569. Masculus — *Kys ferfy*.
570. Eunuchus — *Herelt ember*.
571. Femina — *Asson*.
572. Femella — *Kisasszon*.
573. Feminens — *Assoni dolog*.
574. Infans — *Neu söhato gyermek*.
575. Infantia — *Germekseg*.
576. Puer — *Germek*.
577. Pueritia — *Germek evő*.
578. Puella — *Lian*.
579. Ephebus — *Ifjú*.
XLVI. 580. Ephebia — *Ifjúságnak első éve*.
581. Adolescens — *Neuendő inas*.
582. Adollescencia — *Neuendő lian*.
583. Adollescencia — *Ifjúságnak evede*.
584. Iuuenis — *Ifjú*.
585. Iuuenes — *menyecske*.
586. Iuuenta — *Huzatendő stanvaló evő*.
587. Iuuentus — *Ifjúság*.
588. Virgo — *Sás*.
XLVII. 589. Virgineus — *Sásy golod*.
590. Vir — *Férő*.
591. Virunculus — *Süszecske*.
592. Virilis — *Ferfy dolog*.
593. Mulier — *Asson*.
594. Muliercula — *Assonka*.
595. Muliebris — *Assoni dolog*.
596. Senex — *Vén*.
597. Anus — *Vénasson*.
598. Decrepitus — *Ighen vén ember*.
599. Senecta — *Vénseg*.
600. Senectus — *Asson vénsege*.
601. Animus — *elme*.
602. Mens — *Lélek*.
603. Intellectus — *értelme*.
604. Ratio — *Okkosság*.
605. Voluntas — *Akarat*.
XLVIII. 606. Liberum arbitrium — *Sabat akarat*.

607. Appetitus — *Kiüanság*.
608. Ingenium — *elme*.
609. Ingeniosus — *elmes*.
610. Sensus — *érzékesség — Érzékenység*.
611. Memoria — *emlékizet*.
612. Conscientia — *Léti esmeret*.
613. Synteresis — *okkosság*.
614. Visus — *Létas*.
615. Auditus — *Hallás*.
616. Odoratus — *Illatozás*.
617. Gustus — *Nyelődokleis*.
618. Tactus — *Illetés*.
619. Corpus — *Tet*.
620. Corporeus — *Tetős*.
621. Membrum — *Tay*.
622. Artus — *Tayoznak kötéli*.
623. Viscus — *Bel*.
XLIX. 624. Cutis — *Bőr*.
625. Caput — *Fő*.
626. Capitulum — *Főecske*.
627. Capito — *Temerőlk fej*.
628. Vertex — *Embernek tető*.
629. Occiput — *Főnek vtolso reső*.
630. Sinciput — *Főnek első rese*.
631. Cerebrum — *Agia velee*.
632. Cerebellum — *Agia vélecske*.
633. Capillus — *Haj*.
634. Capillatus — *Hajás*.
635. Cani, canorum — *őz haitak*.
636. Canus — *őz ember*.
637. Canides — *őzseg*.
L. 638. Antix — *Embernek homlokán*.
639. Cincinnus — *Hozzu hay*.
640. Cirrus — *Tekert hay*.
641. Crispus — *Fodor hay*.
642. Rufus — *Haynal symo*.
643. Coma — *Asson ember haita*.
644. Casaries — *Ember haita*.
645. Caluaria — *Agia kaponyája*.
646. Pilus — *Sőr*.
647. Frons — *Homlok*.

648. Fronto — *Seles homlok*.
649. Facies — *Valtosatlan sin*.
650. Vultus — *Oreza*.
LI. 651. Vultuosus — *Somoro orezas*.
652. Tempora — *Ket homlok*.
653. Oculus — *Sem*.
654. Ocellus — *Senecské*.
655. Pupilla — *Sem fene*.
656. Album oculi — *Semnek feerneyhe*.
657. Oculi angulus — *Semnek ket cey*.
658. Strabo — *Sandal*.
659. Cocles — *Felémő*.
660. Petus — *Kinek egy seme küsb*.
661. Lucinus — *Kinek mindket seme kised*.
LII. 662. Gena — *Embernek seme felve*.
663. Cilium — *Semnek veyhe*.
664. Palpebra — *Semnek otalma*.
665. Supercilium — *Semőtlök*.
666. Anris — *Fyl*.
667. Auricula — *Fyllecske*.
668. Flacus — *Fyltő*.
669. Auritus — *Füles*.
670. Nasus — *Or*.
671. Naris — *Or*.
672. Naso — *Nag orro*.
673. Nasutus — *Orraual meg czufolo*.
674. Sinus — *Hargas orro*.
675. Resimus — *Fel hargat orro*.
676. Silonis — *Kösető orro*.
677. Os, oris — *Saia*.
LIII. 678. Osulum — *Csok*.
679. Rictus — *Nag saia*.
680. Dens — *Fog*.
681. Dentes praeciores — *Draga fogag*.
682. Maxillares dentes — *Zap fogag*.
683. Medij dentes — *Közep fogag*.
684. Genuini dentes — *Vegső fogag*.
685. Maxilla — *Fog tarto al*.
686. Mandibula — *Fog hel*.
687. Gingiva — *Fognak keli hele*.
688. Palatum — *Fognak belőreze*.

541. L. Ny. Sz. továbbá B. Sz. 1081. és Schl. Sz. 1664 és 1667. 544. E helyett szartasocska. — 554. L. Ny. Sz. — 581. Az inas szó itteni értelmére I. Ny. Sz. (323)

610, 616—618, 620, 627. Ny. Sz.; 616 és 617. még Schl. Sz. 331 és 332. sz. — 668. Ny. Sz.-ban nincs. — 681. Itt a praeciosus vezette tévútra. (324)

MURMELIUS SZÓJEGYZÉKE.

11

689. Bucca — *Sanak belő rese*.
690. Mentum — *Al*.
691. Mala — *Orezanak rese*.
LIV. 692. Labium — *Aiak*.
693. Labeo — *Aiakas*.
694. Lingua — *Allatna nyelve*.
695. Lingula — *Nyelvecské*.
696. Saliva — *Nyal*.
697. Spuma — *Tátek*.
698. Barba — *Sakal*.
699. Promissa barba — *Hozzu zakal*.
700. Barbatus — *Sakalas*.
701. Imberbis — *Sakaltalan*.
702. Lanugo — *Surnia azaz első sakal*.
703. Collum — *Nyak*.
704. Ingulus — *Nyaknak első rese*.
705. Ceruix — *Nyaknak vtolso rese*.
706. Guttur — *Torok*.
707. Gurgulio — *Adam almaia*.
708. Gula — *Vélcas torok*.
LV. 709. Faux — *Torok*.
710. Vna — *Saka*.
711. Epiglosia — *Torok dioia*.
712. Stomachus — *Has*.
713. Pulmo — *Tüdő*.
714. Cor — *Sy*.
715. Coreulum — *Syuecke*.
716. Pectus — *Melly*.
717. Pectusculum — *Kys melly*.
718. Iecur — *Maia*.
719. Fel — *Fépe*.
720. Splen — *Vesse*.
721. Ren — *Bel*.
722. Intestinum — *tay*.
LVI. 723. Viscus — *Vékonia*.
724. Iliu — *Embernek syue körneke*.
725. Extu — *Hoiag*.
726. Vesica — *Hoiag*.

727. Praecordia — *Syuek haloia*.
728. Omentum — *Cheples gaay (háj)*.
729. Lactes — *Feknek vta*.
730. Alnus — *Ganay hele*.
731. Truncus — *Tonek középe rese*.
732. Torax — *Tonek első rese*.
LVII. 733. Mamma — *Csőcske*.
734. Mamilla — *Csőcsőcske*.
735. Huber pecudum — *Barum csőcske*.
736. Papilla — *Csőcske cege*.
737. Venter — *Has*.
738. Ventriculus — *Kys has*.
739. Vmbilicus — *Köldök*.
740. Dorsum — *Hat*.
741. Spina dors — *Hata orya*.
742. Scapula — *Valkőz larcocza*.
743. Interscapilium — *Ket Valkőzzy*.
744. Humerus — *Val*.
745. Axilla — *Holnalia*.
746. Subalares pili — *Holna allat caló sőr*.
LVIII. 747. Brachium — *Embernek karia*.
748. Musculus — *Kéznek ina*.
749. Lacertum — *Kar*.
750. Cubitus — *Kéz haylas*.
751. Manus — *Kéz*.
752. Dextra — *Jog*.
753. Sinistra — *Balog*.
754. Ambidexter — *Ki mint ket kezre tudia*.
755. Digitus — *Vy*.
756. Digitulus — *Kys vy*.
757. Vagus — *Köröm*.
758. Vaguculus — *Kys köröm*.
759. Pollex — *Huvelk*.
LIX. 760. Index — *Mutato vy Nag vy*.
761. Digitus famosus — *Közep vy*.
762. Digitus annularis — *Gyűrő vy*.

702. Surnia. ismeretlen szó, sem a Ny. Sz.-ban, sem a régi Tsz.-ban nincs. — 707. Ny. Sz. — 708. Megfejtetlen szó. — 710. Szak, lisd Ny. Sz. az itteni alak épen olyan, mint zúza, vékonya, orja stb. — 720—725. A latin szók nem felelnek meg a magyar kitételeknek. — 728. Mellékalkja Csoposz-háj. I. Ny. Sz. — 741, 742. Ny. Sz. — 750. Ny. Sz.-ban nincs. — 752 és 753. Ny. Sz.; továbbá: 1395. Monasterii de Zentyog. Lelész Acta 22. 19. — 1449. Jacobo Jog M. N. M. Küllay cs. l.

M. T. AK. VENT. A NYELV- ÉS IRASZT. KÖRÖSÜL. 1895. XVI. K. 7. SZ.

2

RÁCZ SÁMUEL (1794)

A' borbelyi tanításoknak első darabja. Az anatómiáról, physiológiáról, pathológiáról, materia medicáról, chirurgiáról és bábaságról

Trattner Mátyás, Pest
pp. Ø, 3-4

HARMADIK ÍRÁS.
1793-dik esztendőben
A' KÖNYV - SZERZŐH ÖZ.
U R A M!

Örvendez a' Magyar Haza, hogy a' mostani
Eskuláp' Fiait hallja Magyar hangon szólani:
Hogy Görög-módi ruháit Hippokrates le-tette,
'S Magyar köntösre váltotta, 's már azt-is
meg-fzerette;
Galénus már Pestet lakja, szállván Magyar
nyelven a',
Hangzik a' Dunának mind két partjain Avi-
tzena.
'S mikor a' Magyarok e'képp' örömeit ki-öntik:
Akkor az ÚR érdemeit állják, 's Nevét kö-
szöntik.
Zengjed vízek nagy Királya díséreteit annak,
Ki szájába tífza Magyar hangot adott Hoff-
mannak.
Hogy a' Befzred fellegetek fellyül-múló ha-
valsa
Azokat a' Magyar térre vízfzla-hangoztassa.
Külömben nem árt azoknak femmildő-haladék,
Kivált, ha a' millyen az ÚR, olyan lefzsz a'
Maradék;
Hullatni fog a' Magyarfág öröm-könyvek' zá-
porát,
Azzal öntözvén egy igaz Magyar hazafi'porát.
Míg Magyar lefzsz, és a' Magyar míg Búrhávit
szereit:
Meg-marad az ÚRnak Neve, meg-marad
díséretei.

En pedig kérem az URat kedves Hazám ké-
pében, —
Kinek igaz híve lefzek éltém egész rendében,
Légyen kedves az ÚR előtt Nemzetem Ditső-
fége. — —
Minden igaz Hazafinál a' leg-nemelebb vég e'
'S tífzetelemnek e' tsekély jelét végye ked-
vesen;
Nyújtya ezt egy igaz Magyar, egy Hazafi
lízíven,
Míg Magyar vérrel buzognak élet-ere ágai,
Hazájának, és az ÚRnak
híve lefzsz
Csokonai, m. k.
Debretzen 9-dik Jan. 1793.

A Z
EMBERI TESTNEK TSONTÉPÜLETE.
(Sceleton.)

Tsontépületnek mondatnak az emberi
testnek magok' természeti helyekben öfzve-
kapsoltatott tsontyai.

Mikor a' tsontok magok tulajdon kö-
tőjekkel vagynak öfzve-foglaltatva, akkor a'
tsontépület természetesnek mondatik; mester-
séges ellenben, ha a' természeti kötők he-
lyett vas, vagy réz fonalak vétetődnek, és
a' tsontok azokkal köttetnek öfzve.

A' Tsontépület öfztiatik: Főre; Derék-
re, vagy is törsoekre; felső és alsó Végekre.
A' Fő Kaponyára, és Abrázatra. Az Abrá-
zat felső és alsó Állkaptzára. A' Derék Ge-
rintzre; Mejre; és Medentzére. A' felső vé-
gek öfztiatnak Vállakra; Karakra; Könyö-
kökre; és Kezekre. A' Kezek Kéz-gyökérre;
Közép-kézre; és Újjakra. Az alsó végek
Tzombra; Szárra; és Lábra. A' Lábok
Láb-gyökérre; Közép-lábra; és Lábújjakra.

A' TSONTOKNAK SZÁMAK, ÉS NE-
VEZETEL.
(Numerus & Nomina Ossium.)

A' Meg-állapodott idejű embereknak
tsontépülettye 240. tsontokból áll.

A' Kaponyában nyöltz tsontokat szám-
lálunk; tudni-illik: egy homloktsonatot; egy

nyakfzirtsonatot; két fáltsontokat; két vak-
fzemtsontotok; egy éktsontot; egy rofsta-
tsontot.

A' Felső Állkaptzában tizenhárom tson-
tok vagynak; tudni-illik: két felső álltsont-
tak; két járomtsontok; két könyvtsontok;
két ortsontok; két ínytsontok; két alsó or-
tsigák; és egy eketson. Az alsó állkaptza egy
tsontból áll, mely alsó álltsontnak nevez-
tetik.

A' Szájának üregében harmintzhárom tson-
tok talátnak; tudni-illik: harmintzhét fo-
gok, és egy nyelvtson.

A' Fulben négy tsontok vagynak; tudni-
illik: egy kengyel; egy pöröly; egy üllő; és
egy kerektsonotska.

A' Gerintzben húzfzonnégy tsontokat szám-
lálunk; tudni-illik: hét nyakgerintzeket, ti-
zenkét hátgerintzeket, és öt ágyékgerintzeket.

A' Mejben húzfzonnöt tsontok talátnak;
tudni-illik: egy mejtson; és húzfzonnégy ól-
daltsonok.

A' Medentze négy tsontokból áll, tudni-
illik: két tsipő tsontokból; egy kereftson-
ból; és egy fartsikból.

A' Vállban két tsontok vagynak: egy
vállapatzka; és egy vállkólts. A' kar egy
tsontból áll, mely kartsontnak nevezetik.

A' könyökben két tsontok talátnak, tudni-
illik: egy könyöksing, és egy könyök orsó.

A' Kézgyökér nyöltz tsontokból áll, mel-
lyek két sorban feküfznek. A' Közép-kézben
öt tsontok vagynak; tudni-illik: négy Kö-

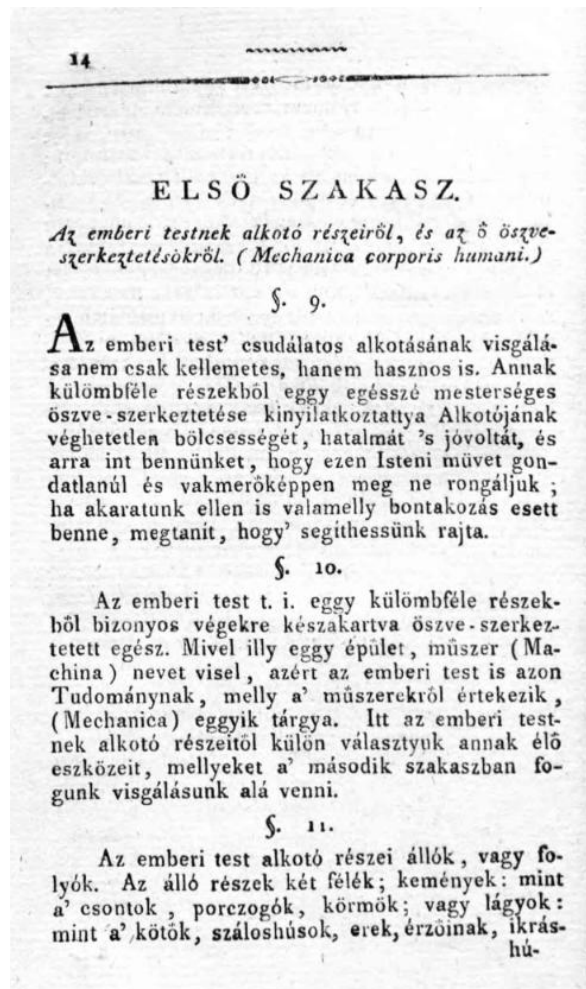

Fejér György (1807)

Anthropologia vagy is az ember' esmértetése.

Királyi Magyar Universitas, Buda

pp. 13-17

húsok, és a' belső tagok. A' folyó részek vagy az álló részeknek elementumok között hevernek, és azokat összevonnak, mint a' velő, zsír, 's a' t. vagy az erekben, 's különös edényekben folydogálnak. Az erekben és különös edényekben tartott és folydogáló folyó részek három félék: ú. m. *iben* a' nyers nedvességek a' beszívó edényekben; *szor* a' vér a' szivben, 's az élet-és vére-
rekben. *szor* Az elválasztott nedvességek a' választó edényekben; mint az epe, nyál, mag 's a' t. — Mind ezen részek össze-szerkeztetésöknek az a' vége, hogy az emberi test szabad munkálkodásra, akaratlan és akaratos mozgásokra, és külömbféle érzésekre alkalmas legyen: és amaz Isteni szikrának a' Léleknek kész eszköztársává vájon, ez által pedig bizonyos nemesebb, és felsége-
sebb célra szert tehesen, mellyben áll az emberi rendeltetés. Mivel az emberi testnek mesterséges alkotása ezeknek állhatatossan, és rendszer-
reint meg is felel, tagadhatatlan, hogy nem vaktá-
ból, vagy esetből — mellynek semmi nyoma sinez az egész természetben, minden bizonyos okból származván — való az ő össze-szerkeztetése, hanem úgy végeztetett el, meghatározott, és rendeltetett ama' vég fő októl, kinek neve *Isten!*

§. 12.

Egész test' fundamentoma a' csontokban áll, mellyek a' testnek támaszokat és állást adnak; a' belső részeket oltalmazzák, és a' szálós húsokat magokon tartják. Külömbféle szabásuk: hosszúak, gömbölyűek, laposak, csomósak 's a' t. Allat-
tyok háromféle: keményen össze-nyvezetett, spongyiás, és rostos. A' hosszú csontoknak köz-
zépek kemény, végök spongyiás, és belső részök rostos. A' kemény rész csonttáblákból, a' spon-
gyiás csont holtokból, a' rostos csontrostokból,
vagy

vagy szálókból áll. A' csontok' kemény részeik fe-
jépirosok; a' spongyiások hamuszínű pirosok. A'
megállapodott emberben legalább is kétszáz negy-
ven illy csontok számláltnak, mellyeknek tulaj-
don össze-rakások csontépületnek nevezetnek.

§. 13.

Ezen csontépület osztatik főre, derékra vagy törzsökre, és tagokra, azaz: alsó 's felső végekre. A' főnek vagy kaponyának csontyai, mellyek kö-
zül a' homlok, vakszem, ék, rosta, és nyak-szirt-
csontok legnevezetesebbek, az ábrázatnak bol-
tozatul és erős fundamentomul szolgálnak. Az al-
só és felső áll-kapozáknak válujiba a' fogak szu-
rattattak bé, mellyek közönségesen a' jól nőtt em-
berekben harminzkét számmal vannak, és három
nemekre osztatnak: négy metző, azaz első fogak-
ra; két szemfogakra, a' metző fogak mellett, t. i.
minden felől egy egy, 's tíz záp vagy orlófogak-
ra, mellyekből mindenik szemfog után öt öt kö-
vetkezik. A' foghúson kívül álló részök vagy ko-
ronájok a' fogaknak kemény, üveges mázzal van
béborítva, melly őket széptíti is, és az emésztő
savanyúságok ellen is oltalmazza. A' hússal bé-
borított részök, a' gyökerek, a' metző fogaknak
egy és vékony; a' szemfogaké is egy ugyan,
de hosszabb és vastagabb; az első záp-fognak is
egy a' gyökere; a' többieké kettős, három, né-
gyes is. Ezek a' gyökerek néha össze is nőnek. Min-
den gyökérben egy lyuk vagyon, mellyen az ér-
zőin, és az életér a' fogba bé, a' vérér pedig a'
fogból kimegy. Ezen In szerzi ama' nagy kinokat,
mellyek a' fogfájást követni szokták.

§. 14.

A' Derék gerinczre, melyre, és medenczére
osztatik. *Gerincz*nek mondatik az a' csont-oszlop,
melly

melly a' nyakszirt csontnak nagy lyukától a' test'
derékának hátulsó felén egészen a' kereszt cson-
tig leszolgál, és huszon négy gerinczéből áll. Ez
tamogattya az egész derekat, és a' rajta fekvő főt.
A' hét felső gerinczek nyakgerincznek nevezetnek;
mellyekre következnek a' tizenkét hátgerinczek, és
az öt ágyékgerinczek. — A' *mellycsont* másfél hü-
veknyi, széles, lapos, 's a' hegyes törhöz hason-
ló; a' nyaktól fogva elől a' szivgödörökig lehat,
hol porozgó toldalékkal végződik. A' hát gerin-
czekből tizenkét pár oldalsontok előre, de nem
egyenesen, hanem kevesé felfelé a' mellyhez hor-
gadnak és a' mellyüreget formálják. Osztatnak
hét valóságos, és öt fattyu oldalsontokra; a' va-
lóságossak a' mellycsontéhoz kapcsoltnak, a' fat-
tyuk a' mellycsontot el nem érik. — Az öt ágyék
gerinczek a' keresztcsontal, kétesipő csontokkal,
és a' faresikkal egy borotváló medenczéhez ha-
sonló *Medenczét* formálnak. A' keresztcsont on-
nét vette nevezetét; mert a' negyedik és ötödik á-
gyék-gerinczel mintegy keresztet formál. Ezen
tájban igen sok érzőinak érkeznek össze, mel-
lyeket a' hideg és meleg igen könnyen érdekel;
innét származnak a' keresztcsont-fájdalmak. A'
keresztcsontnak hegyén van a' három szegeletű
faresik; három fattyu gerinczéből áll, és az em-
berekben befelé hajol.

§. 15.

A' Tagok, vagyis végék felsőkre, és alsókra
osztatnak. Felsők a' vállak, karok, könyökök,
és a' kezek. A' vállakban megkülönböztetnek a'
hát felső oldalain a' három szegeletű, lapos, 's
terhfordásra alkalmas lapatzkák, és a' vállkol-
csok, mellyek a' deák S. betűhöz hasonló formá-
juak és a' váll lapatzkákat a' mellycsontéhoz kapcsol-
ják; alsó színeken valami barázda vagyon, 's a' at-
B 104

Kisszántói Pethe Ferenc (1815)

Természethistória és mesterségtudomány a Tanítók és Tanulók szükségekre 's az ebben Gyönyörködők hasznokra.

Nemzeti Gazda Hivatal, Bécs

pp. 21-22, 103-104, 120, 124, 128, 134

2. Alakos, vagy, alakot szolgáltató tudományok ezek: **Testbontolás** (anatomia), hejjesebben, **Termettudomány** (morphologia); mely az életműszer' mekkoraságos szerire, részeinek a' szerire, a' mint azok egymáson kívül és egymáshoz vannak, azoknak formájára és fektére igyél: **Emberkímia** (anthropo-chymia); melynek a' tárgya az elegyek' szeri, és az elegyítés fojamat (processus), az a' mód, a' mint az alakok egy közös ureg' (térhely) megtöltésére által lépnek, abban megmaradnak, és abból ismét előállanak: **Életértekezés** (az úgynevezett physiologia) a' régibb értelemben, vagy a' részek' hasznárólvaló tanúság, mely az életműszer' munkásságait (szakmánnyait, functiones) adjaelő, és az életmívü részeket jegyziki 's. béjjegezimeg, a' mellyek által azok végbevitetődnek: és a' **Lélektudomány** (psychologia); melynek a' tárgya az emberi lélek' munkásságai, a' testől nemfüggve.

3. Az **Egésszítő** tudományok úgy is tekintik az emberi életműszert, mint felosztatlan egészet: mindazáltal, annak minden béjjegeiből, tsupántsak magános pertzeket vesznekfel. Ide tartozik az ember' **Természethistóriája** (hist. naturae humanae), mely az embert, mint külső jelenséget, a' dolgok' sorában magához legközelebb álló Valókhöz szabja, és annak különböző mértékleteit, természethistóriáson kifejtegeti: — és az úgynevezett **Emberesméret** (anthropologia), melynek a' tárgya az emberiség' béjjege, a' test és lélek közöttvaló szövetség, és ezeknek egymáshozvaló szeri (egymássalvaló köze). — Ezeket a' hozzá atyafiságos tudományokat elfogadván az **Életértekezés**, azokból egy **Egészset** alkot.

zott tzikkejezései által, mással közölje: melyrenézve, az ő hangmíveinek, van is egy saját, az állatokéitól különböző alkotvánnya. Őtet illeti még tulajdonúl a' nevetés és sírás, mint bizonyos indúlatmozgások' következtetése: az állatok' katzagása tsak tsupa kongás, vagy az ábrázatvonásoknak változása, ugyanakkori és okkaljáró indúlatmunkásság nélkül; a' könnyezés, nem több ezeknél, mint egy, különben az óron kifojó foadéknak, a' szemekből lett kifojása, indúlat nélkül. Végre, a' szűzességjelt (hymen), mely az embernyőstént kikötőleg illeti, bizonyos tekintetben úgy kell nézni, mint erköltsi ártatlanság' alakos (vagy testi) jelét.

g.) A' lelki természetnek ez a' felsőbb telyessége, és ez a' nagyobb függetlenség a' földi világtól, kimutattja magát az által, hogy az emberi testnek nem vízfektű (horizontalis), hanem tsüngő (perpend.) természete vagy on, hogy egyedül és tsak őtet illeti egy tökéletes egyenes állás; mely által a' fő legtávolabb esik a' földhöz. Alkotódása, világosan mutattja azt, hogy őtet a' természet valóban fennálva-járásra rendelte. A' karjai igen kifelé állanak a' négylábon-járáshoz, a' hosszabb, kétszeres hajlásu, vízfektű kúls-tsontnál fogva (clavicula); a' lábaihozképpst, igen gyengék, és a' felső karja' serpenyője nem eléggé méjj. A' feje tsüngősön áll a' nyakán, és a' felső nyak-tsüröknek nints menedékes lapja: a' feje' hátúlja nehezebb, és a' fejét, a' négylábu-járásban, nem tartatná vízfektében vagy fel, mivel' a' tarkónak nints elég erős kötőlékje (nyakszirt), a' millyen az állatoknak van. A' gerintztsontok lapossan és egyenesen fekszenek egymáson, és lefelé vastagodók; a' kereszt-tsont (szent tsont= os sacrum) különösen vastag és széles. A' mendetzetsontok (pelvis) szélesek, egymástól távol állanak és lapátformák. A' szeméremtsontok' egy-

gyesülése lapos, keskeny és nem magas. Az alsó ki-nyúló tagok (a' lábak) hosszabbak és vastagabbak, mint a' felsők; a' tzombtsontnak hosszú és menedékes nyaka, és tsaknem gömböjű gombja van, mely egy méjj serpenyőben mozog; a' lábfo, az éretlen gyermekben is, elébb ki formálódik, mint a' kézfo.

Az Állatország' Felosztása.

A' Legújabbakhoz közelítve:

- I. Osztáj:** Ember, vagy tsüngös egyenességgel járó, két tökéletes kezű, értelmes beszédű, böltselkedő-okos-állat. — Mellyet sok jeles és saját esméretjegye, minden állat felett felemel: teste' külső természetére, közelit valamennyire az Állatok' egyik Serege' egyik Rendinek tökéletesebben életmívelt Fajához, a' valódi Majmokhoz; alkotványára nézve, kevésben.
- II. Osztáj:** Pirosvérű, hátgerintzes állatok (vertebrata). — Mellyek tagizenként állanak egyben, és tsontalkotmányok van (skeleton).
- 1. Sereg:** Piros melegvérű, kétrekeszes szívű állatok (cor biloculare).
- a. Tábor:** Elevent köjködzők vagy Em-lősők (mammalia).
- b. Tábor:** Tojást tojók vagy Madarak (aves).
- 2. Sereg:** Piros hűvösvérű, egyrekeszes szívű állatok (cor uniloculare).
- a. Tábor:** Tüdővel lélekzők (amphibia).
- b. Tábor:** Kopótyóval lélekzők (piscis).
- III. Osztáj:** Vérhelyt álló Fejérnedvű, hátgerintztelen állatok (invertebrata).
- 1. Sereg:** Egyrekeszes szívű, kerülönedvű, kopótyóval lélekző állatok.

— 124 —

ELSŐ OSZTÁJ

Ember

59. §.

EMBER; Homo; Mensch.

Egy Sereg, Egy Rend, egy Faj: EMBER. — Tsüngös egyenességgel járó, két tökéletes kezű, értelmes beszédű, böltselkedő-okos. (Homo erectus, bimanus. Mentum prominulum. Dentes aequaliter approximati, incisores in feriores erecti).

Az egész Emberi-Nemzet, az egész földön, tudunkra egy törőkből származván, és egy Fajból állván, nem szükség' azt a 'Természethistória' alkotmányában, ha már tsakugyan ott kell neki lenni, mint szokták, külön számozni, mint már: I Rend: Ember; 1 Nem (azaz, Faj): Bölts Ember: mivel', nem-hogy Faj vagy Fajta, sőt Alfajta sins más olyan, a melyre ugyanaz az emberi béjje bölts, vagy akarmelyik más titulus is, méltán fel nem illene, ha a körülállások egyformák. Elég az Emberről, természeti állapotjában azt mondani, hogy az Ember egy Sereg, egy Rend, sőt egy Faj, — akarmennyire különbözőn egyik a' másiktól külső minéműsegeire tekintve: mert a' legutólsónak nevezhető Emberfajtából is szint-úgy lehetne, pl. ánglus-Ministert vagy Török-Tászárt nevelni, mint a' legelsőből; mely tehetség, semmiféle más állattal, mellyet éppen azért hívunk oktalannak, nem köz; az Emberre pedig, valamennyi hi-ba nélkül van, mindenikre felillik, mihelyt a' körülállás illendően kedvez.

A' Természethistóriának, mely a' nélkül is tsak

désnek, hanem az azokrólvaló világos és megfontolt gondolkodásnak a' készítménye. Az oktalan állatok, erre tehetetlenek, és a' dolgokról, sem előre, sem pedig azokra vissza, nem tudnak értelemmel és rendes okoskodással gondolkozni, minden tselekedetek azokban, tsak a' természeti szükség által lett izgatásnak, és ítélet-nélkülvaló szokásnak a' következése. — Egy szóval, míg a' majmok, ezek az ember' atyafiságát követelő (praetendáló) állatok, úgy valamint mi őróllók, magoknak Természethistóriát nem írnak, és abban minket a' rendbe nem iktatnak; mindaddig ők majmok és oktalan állatok, mi pedig emberek maradunk, 's atyafiságra nem lépünk.

Lattuk elébb, hogy az Ember-Sereg tsak egy Fajta; valahány van, és akarmelyik népség, akarmely időben, akarmelyik égtáj alatt élt vagy él, mindaz, ugyanazon egy törőkfajtól származhatott. Meg kell ugyan azt vallani, hogy semmiféle más állat-fajtában nem találñfel, külső termetére, formájára és színére nézve is, azt a' végzetetlen különbséget, a' mely az emberi Sereg' minden magánossai között megvan; mert, azon ezer- vagy talán még több millióból álló magános emberek között, a' mellyek a' mi földünkön élnek, 's ama' sok ezer milliókat is ide számlálván, a' mellyek valaha vóltak, úgy tapasztalni, hogy tsak két magános ember sins és nem is vólt talán soha, nevezetesen az ábrázattjára nézve, egyforma, úgy, mint ez vagy amaz állatfajta lenni szokott; ugyanazon egy pár szüleknek minden gyermekei különböznek egymástól: mindazáltal, mivel' mindezekben a' külső termethen annyira különböző emberekben, általljában megvan az embert minden más állatoktól megkülömböztető fő-béjjeg, melyet elébb az ember' históriája' kezdetén előadtunk;

Mokry Bénéjamin (1818)

Némelly gondolatok és elmélkedések a Tudósokról közönségesen.

Tudományos Gyűjtemény XII:30–68

p. 42

A' Historikusok és Poéták a' régi Aegyptombeli balzsamozók classisára tartoznak, a' kik a' nevezetes nagy személyeknek emlékezetre méltó tetteiket eleven emlékezetben tartják, valamint az utólsóbbak a' holt testeket épségben megtartották. *) A' késő maradék ezen jeles és vitéz tetteknek csak a' Múmiáját látja. Az Irók között legjobbaknak legalkalmatossabbaknak azokat lehet tartani a' kik a' holt testeket írások módjának virágával fel ékesíteni tudják, és azoknak inkább életet és elevenséget, mint pedig külső mázos szint tudnak adni.

A' képzelődés mesterségei azokban, a' kiket azok fel tűzessitenek és mint egybelsőképen megilletnek, már előre valamelly nagy érzékenységet, a' szép mesterségekre való eleven érzést tesznek fel, — Ez az érzékenység, a' melly sokszor az Organumok ingereltetésekből avagy azoknak

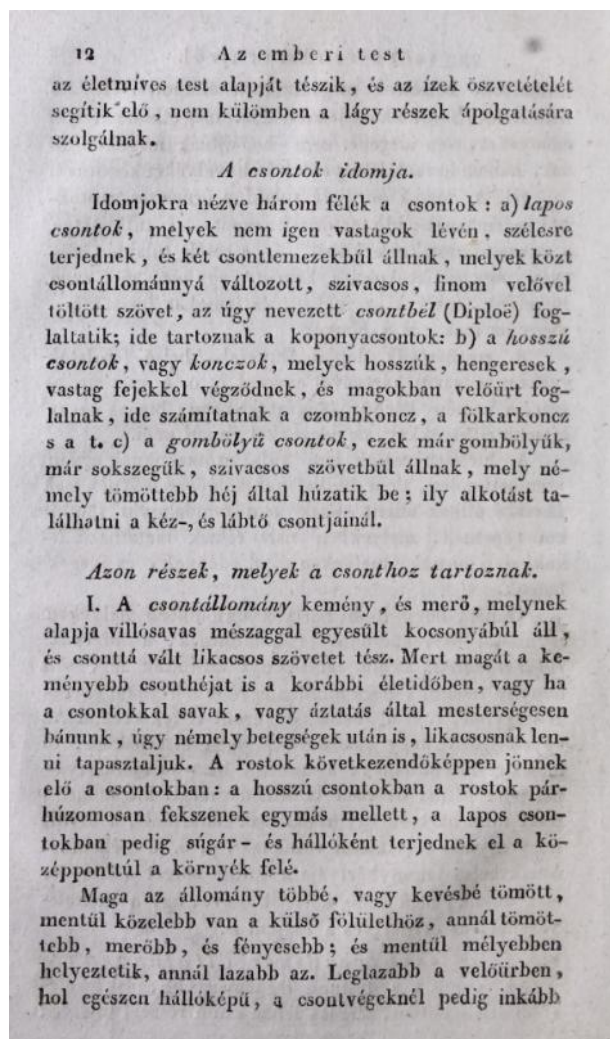
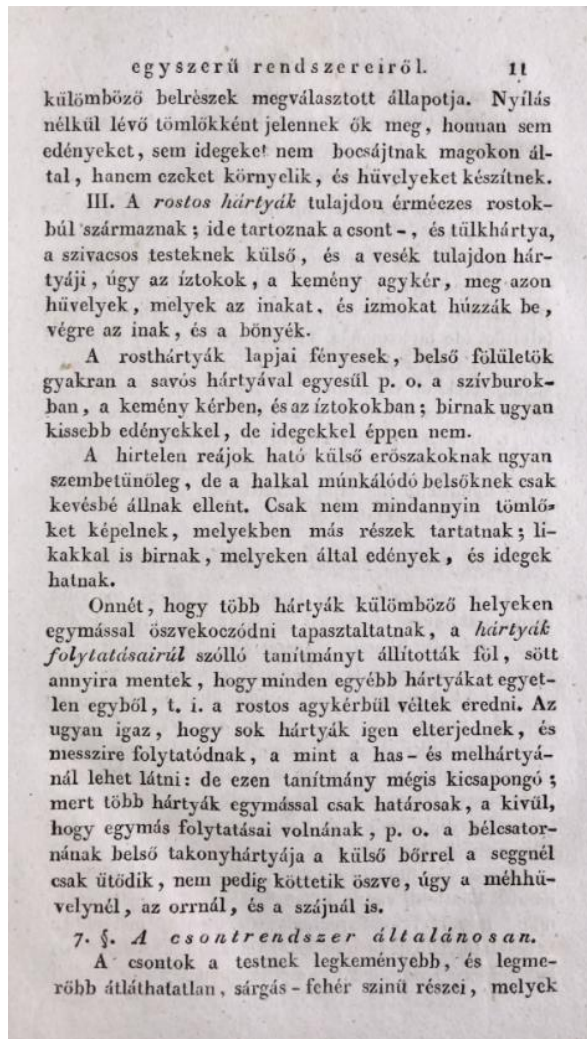
*) Ezek olyan emberek voltak az Aegyptombelieknél a' kik a' holt testeket hébalsamozták. Némellyek közzülök a' holtak agyavelejét az orrok lyukain az arra végre készített vas által kiszedték; némellyek aethiopiai lapos kővel, a' melly oly éles volt, mint a' beretva, az ágyékokat felhasítván a' belső részeket kivették, és annak helyét mindenféle fűszerszármokkal megtöltötték, jó szagú kenetekkel és balsammal bekenték. Annakutána bizonyos napok múlva vékony gyóltsból való faslival v. pántlikával végig bétékergették, és azt valamelly gyantának nemével vékonyan össze enyvezték v. ragasztották: Az ekképen elkészített holt testeknek formájok, ábrázatjoknak vonásai, sőt még a' szemöldökök és szempillájok is épségben megmaradt, a' mellyeket az Aegyptombeliek fedeletlen koporsóban felállítva és a' falhoz támasztva tartottak a' házoknál v. a' Kryptákban, a' kiknek volt. Ezek nevezetnek már Múmiáknak. A' legpompásabb neme a' hébalzsamozásnak, mint egy ezer thallérba vagy ezer ötszáz forintba került, a' mi pénzünk szerint.

Bugát Pál (1828)

Az egészséges emberi test boncztudományának alapvonatai. Hempel Adolf Fridrik után németből fordítva Bugát Pál által.

Petróza Trattner és Károlyi István, Pest
pp. 11-13, 36-39

taplós. Véredények a csont állományban annál kevesebb számmal jutnak, mintül jobban ki van a csont fejlődve, melyeken kívül a velőhártyában még egy nevezetes edény is hat, mely a velőhártyába számos ágakat terjeszt ki.

II. A *porcz* (cartilago) tekintetére, és alkotására nézve a csontoktól messzire távozik, színe tejfehér, félben átlátszó, sima, igen érmézes, és bizonyos vékony valamennyire rostos hártyával a *porczhártyával* (Perichondrium) fedeztetik, mely az ízek porczajánál ugyan nincsen meg; de ezek a helyett vélok szorosan összevevő iznedvhártyákkal borítotnak. A porcz, midőn a csontok tökéletesen kifejlődtek, csak ezeknek végein találhatók; de azon kívül még több részeket készít, a gögőt, a külörst, a külfült s a t. Érmézes ereje által az ízek mozgásait segíti elő, és simasága által azoknak minden horzsolásait akadályozza meg. A porcz természete oly kevésbé világos, mint az izom-, és idegrostoké. Merő sejtszövetből látszik lenni, mely húzódékony nyirkkal van kitöltve. Véredények csak csekély számmal hatnak belé, de annál több hajszálédényekkel bir, melyek színtelen nedvet, visznek, és a porcz táplálására szolgálnak. A porcz a csonttól némely jelek által különböztetik, velője t. i. nincsen, megsértése nem kéreg, hanem sebhely által gyógyul össze, pirosító buzér által nem változtatik meg s a t. Fölösztatnak a porczok *állandók*, és *csontosodókra*. Az első az egész életben porczok maradnak, noha olykor beteges állapotban megcsontosodnak, ezekhez tartoznak a szemhéjjak, az orr, fül, góg, gögsíp, borda, és csontvégeknek porczai. Az utolsók az életmíves természet törvényei szerint a test növéseivel válnak csonttá.

III. A *csonthártya* (Periosteum) erős tulajdon rostos edényes hártya, mely a csontot kívülről szorosan környeli, a magzatnál azonban azon lazabban

I. G. WALTER Abhandlung von den trockenen Knochen des menschlichen Körpers. Berlin 1763. 8. — 1778. 8. — 1798. 8.

E. SANDIFORT descriptio ossium hominis. L. B. 1785. 4.

I. F. BLUMENBACH Geschichte, und Beschreibung der Knochen des menschlichen Körpers. Göttingen 1786. 8. — második kiadat 1807. 8.

I. H. LOSCHGE die Knochen des menschlichen Körpers und ihre vorzüglichsten Bänder. Erlang. 1789 — 1792. — második kiadat 1804. — harmadik kiadat 1813.

I. BELL the anatomy of the bones muscles, and joints. Edinb. 1793. 4.

18. §. A csontváz általánosan.

Valamennyi csont illendő összevűgűse *csontváz*nak (Sceleton) mondatik. Ezen összevűgűtetés két féleként men végbe: vagy úgy készítetnek el a csontok, hogy az összevűgűtetést egyedül a szállagok teszik, *természetes csontváz* (Sceleton naturale); vagy pedig a csontok érczfonalakkal tartatnak együvé, *mesterséges csontváz* (Sceleton artificiale). Egy meglelt embernél az egész csontváz mintegy 242 csontokból áll, melyek három részre osztlanak: a) a fej, b) a törzsök, c) és a felső meg alsó végtagok csontjaira.

19. §. A csontok összevűgűtetéseinek nevei.

A mozgékony-ság fókaira tekintvén, a csontok összevűgűtetéseinek nevei két főszeregre osztatnak: 1) mozgás nélkül, 2) mozgással lévő összevűgűtetésre.

I. *Mozdulhatatlan egyesülés* (Synarthrosis). A csontok részint közvetlenül koczódnak egymáshoz; részint némely közöttük fekvő test segedelme által szerkűzetnek össze; de minden esetre egymással úgy egyesűlenek, hogy a mozgásnak semmi nyomát nem mutatják. Ezen sereg három osztályokra felik:

1.) *Varrányok* (Suturac). Ezek csak a fejesontoknál jelennek meg, és kétfélek: a) két összevűgűződő csontok szélei mélyen ki vannak csipkedve, és csipkézeteik élesek, ki állók, úgy, hogy az egyik csontszélének csipkézetei az állellenben lévő csont szélének kívülgyeletei közé vétetnek, és viszont; az egyesűlésnek ezen faja *valódi varrány*nak (Sutura vera) mondatik. Három vagy négy ily varrányok találhatók a fejesontokon, melyeknek tulajdon nevei adattak. *Koszorú-varrány*nak (Sutura coronalis) mondatik a homlok, és falcsontok közt lévő összevűgűtés; *nyilvarrány*nak (Sutura sagittalis) nevezetik az, mely a két falcsontokat köti össze; *lambdaképu varrány* (Sutura lambdoidea) pedig az, mely a falcsontok, és nyakszirt csont közt helyeztetik; *végre homlok-varrány*nak (Sutura frontalis) nevet kapja az, mely, ha jelen van, a koszorú-varránytól a homlok csont közepén men az orrig alá. b) A csontok nem csipkézetes, hanem csak érdes széleikkel ütődnek össze, mely összevűgűtetés *összevűllésnek*, v. *ál-varrány*nak (Harmonia, sutura spuria) mondatik.

2.) *Ík-izűlés* (Gomphosis) az, midőn egy csont a másikba úgy ütetik, mint a szög a fába. Ezen egyesűlésnek csak a fogaknál van példája.

3.) *Porczizűlés* (Symphysis) által két csontok egy harmadik rész által mozduatlanul egyesűtetnek, a mi porczok, és erős inas szállagok által történik. A szállagok fehér rostos nyálábokból állnak, melyek némelykor egymás fölött több rétegekben fekszenek, és csikolt tekintetet mutatnak. Érmézesességük a rostok vastagsága, és erőssége szerint különbözik. Ilyként vannak összevűgűtve a fantsontok magok magokkal, a csipcsontok a keresztcsonttal.

II. *A mozduható egyesűlésnél* (Diarthrosis) való-ságos izűlésnek van helye (8. §.) melynél a mozgékony-ságnak foka különbözik, és a mely négy féleképp mutatja magát.

1.) *A feszes izűlésnél* (Amphiarthrosis) a mozgás csekély, és csak alig észrevehető, melynél a tokszálagok a csontokon feszebben fekszenek, ily izűlést láthatni a láb- és kéztő csontjai közt, a bokák és szűkcsont közt, a bordák és gerincek közt.

2.) *A csukló izűlésnél* (Gynglymus) két csont úgy egyesűl, hogy a mozgás csak egy egyenes irányban lehetséges. Ez által csak hajtás és feszítés engedtetik meg, p. o. a czomb- és sípesont közt, az ujak perczei közt, s. a. t.

3.) *A forgó izűlésnél* (Rotatio, Trochoides) egy csont a más körül fél körben mozog. Ilyen a fejjám, a tengely, az orsó és sing között lévő mozgás.

4.) *Szabad izűlés* (Arthrodia). Ez a legszabadabb mozgás. Az egyik csonton fej látszatik, mely egy másik csont völgyeletébe vétetik, úgy hogy közönségesen a fejes csont a másikban egy egész kört írhat le p. o. az egész kar mozgása a lapcsont és a fölkarcsont közt; a középkéz csontjai, és az ujak első perczei közt, s. a. t.

MÁSODIK SZAKASZ.

A FEJ CSONTJAI.

20. §. Ezekről általánosan.

Az egész csontfej, mely közönségesen peteképu, a törzsükön fekszik szabadon, s egyedül az első nyakgerincz által kötetik az utolsóval össze. Több csontokból áll, melyek két osztályra szakadnak.

- 1.) Azokra, melyek a koponyát (Ossa cranii) készítik,
- 2.) melyek az ábrázat (Ossa faciei) alapját tézik.

ELŐ FŐRÉS Z.

A KOPONYÁNAK CSONTJAI.

21. §. A koponya.

A *koponya* (Cranium, s. calvaria) azon csontház, mely az ábrázat csontjain fölül helyzetetik, s üreget képel, melyben, az agy foglaltatik.

A csontok, melyekből ezen csontbolt tétetik össze, két lemezből állnak, melyeket *csontbél* (Diploë) forraszt össze. A belső csontlap merőbb, töredékenyebb, és értékek által könnyebben meg hasad, azért is *üveg-lapnak* mondatik. A koponya következő nyolcz csontból áll: 1) a homlokcsont (Os frontis). 2) 3) a két falcsont (Ossa bregmatis). 4) a nyakszirtesont (Os occipitis). 5) 6) a két halántékesont (Ossa temporum). 7) az íkcsont (Os sphenoidum). 8) a rosta csontból (Os ethmoidum).

22. §. *A homlokcsont* (Os frontis, s. coronale).

A koponyának melső részén fekszik, és fölfelé egész a fejtetőig, lefelé a koponya alapjáig terjeszkedik.

Két részre osztatik: a homlokrészre, és a szemgödörreszekre. A kettő között a határt azon ívképzés teszi, melynél a szemgödör ered; a homlokrész ezen szélétől lép fölfelé, a szemgödörreszek pedig ettől meaneke vízerányosan hát felé.

I. A *homlokrész* (Pars frontalis) a homlokot képezi. Fölfelé egész a fejtetőig, oldalt a halántékig terjed. Két lapja van, melyek közül a külső domború, a belső homorú.

1.) A *külső lap* domború, sima. Rajta szinte a közepén két gömbölyűs egyik a másik ellenében fekvő emelkedések a *homlokdombok* (Tubera frontalia) látnak, melyek a néhai csontpontoknak helyei. A homlokdombok alatt két ívképzés fejdén kifelé futó emelkedéseket a *szemöldöveket* (Arcus superciliares) lehet észre venni, melyeken a szemöldök nyugszonak; ezek csak a születés után fejlődnek ki. Belől mindketten egy színté három szegletű róna hely által választatnak meg, melyet *tarhelynek* (Glabella) mondanak. Kívül ellenben az ívekhez a *félkörös síklapnak* (Planum semicirculare) kezdete ütődik, hová a halántékizom melső része fe-
szül,

Bugát Pál (1828)

Bonctudománybeli mű-, meg azon ritkább szavaknak deák-magyar, ill. magyar-deák szótára, melyek ezen munkában előfordulnak (Az egészséges emberi test bonctudományának alapvonataihoz tartozó szótár)
pp. 27-28

Nervus.	Os	27
<i>N. trochlearis.</i> Sodor - v. sodrideg.	<i>N. Zygomatici.</i> Járomy. jármideg.	
— <i>ulnaris.</i> Singideg.	<i>Neurilema.</i> Ideghüvely.	
— <i>vagus.</i> Bolygideg.	<i>Nodus Arantii.</i> Arantgombocsa.	
— <i>vestibuli.</i> — Tornászidege.	<i>Norma.</i> Szabda.	
— <i>Vidianus.</i> — Vidianidege.	<i>Novus.</i> új.	
	<i>Nucha.</i> Tarkó v. Nyaktő.	
	<i>Nymphae.</i> Vizlányok.	
O.		
<i>Occiput.</i> Nyakszirt.	<i>Os coxendicis.</i> Ülcsont.	
<i>Oesophagus.</i> Bőrzsing.	— <i>cranii.</i> Koponya csontjai.	
<i>Olecranon.</i> Könyökcsúcs. v. Kampó.	— <i>cribriforme.</i> — Rostacsont.	
<i>Omentum.</i> Cseplezek.	— <i>cuboideum.</i> Kőhcsont.	
<i>Omentula.</i> Cseplezcsék.	— <i>cuneiformia.</i> Íképűcsontok.	
<i>Omentum colicum.</i> Hurkacseplez.	— <i>ethmoideum.</i> — Rostacsont.	
<i>Omentum gastrocolicum.</i> Gyomorhurkacseplez.	— <i>faciei.</i> Ábrázat csontjai.	
<i>Omentum gastrohepaticum.</i> Gyomormájcseplez.	— <i>femoris.</i> Czombcsont v. konc.	
<i>Omplata.</i> Hónlap.	— <i>frontis.</i> Homlokcsont.	
<i>Orbicularis ciliaris.</i> Sűgártányér.	— <i>hamatum.</i> Horogcsont.	
<i>Orbita.</i> Szemgödör.	— <i>humeri.</i> Váll csontjai.	
<i>Organon.</i> Eletmív.	— <i>hyoides.</i> Szakcsont.	
<i>Organisatio.</i> Eletmívezettség, v. mívelttség.	— <i>ileum.</i> Csípcsont. Bélcsont.	
<i>Organisatus.</i> Eletmívelt, v. mívezett.	— <i>innominata.</i> Névtelen csontok.	
<i>Organicus.</i> Eletmíves.	— <i>intermaxillare.</i> Állközötti csont.	
<i>Orificium uteri.</i> Méhszáj.	— <i>ischii.</i> Ülcsont.	
<i>Orificium vaginae.</i> Pina.	— <i>lacrymalia.</i> Könnyűcsontok.	
<i>Os tinae.</i> Czompószáj.	— <i>latum.</i> Keresztescsont.	
<i>Ossa.</i> Csontok.	— <i>longum.</i> Hosszú csont, az az konc.	
<i>Os brachii.</i> Fülkarcsont.	— <i>lunatum.</i> Hódcsont.	
— <i>bregmatis.</i> Falcson.	— <i>malaria.</i> Arczsontok.	
— <i>capitulum.</i> Fejcsont.	— <i>maxillare inferius.</i> —	
— <i>clunium.</i> Keresztescsont.	Állkapocs.	
— <i>coccygis.</i> Farcsecsont.		
— <i>coxarum.</i> — Medencze csontjai.		

28	Os	Ovum.
<i>Os maxillaria superiora.</i> Felső állcsontok.	<i>Os vesipiforme.</i> — Darázs-csont.	
— <i>metacarpi pollicis.</i> Hüvelyk közepkez csontja.	— <i>zygomatice.</i> — Járomcsontok.	
— <i>metatarsi.</i> Középláb csontja.	<i>Ossicula auditus.</i> Hallcsontocskok.	
— <i>metatarsi hallucis.</i> — Öreguj középláb csontja.	<i>Ossicula plana.</i> Róna csontocskok.	
— <i>multangulum majus et minus.</i> Nagy és kis sokszegű csont.	<i>Ossicula triquetra.</i> Pálhacsontocskok.	
<i>Ossa nasi.</i> Orrcsontok.	<i>Ossicula Wormiana.</i> — Worm csontocskai.	
<i>Os naviculare carpi et tarsi.</i> Kéz- és lábtő hajócsontja.	<i>Ossiculum Sylvii.</i> Sylvius csontocsa.	
— <i>occipitis.</i> — Nyakszirtcsont.	<i>Osteogenesis.</i> — Csonttermés.	
— <i>palatina.</i> Ínycsontok.	<i>Osteologia.</i> — Csonttanítvány.	
— <i>parietalia.</i> — Falcson-	<i>Ostium cutaneum.</i> Bőrníflás.	
tok.	<i>Ostia ventriculi.</i> Gyomor nyílásai.	
— <i>pectinis.</i> Fésűcsont.	<i>Ostium ventriculi duodenale.</i> Gyomor nyomnyílása.	
— <i>pectoris.</i> Mel - vagy szegycsont.	<i>Ostium ventriculi oesophageum.</i> Gyomor bórzsingnyílása.	
— <i>petrosus.</i> — Szikla-	<i>Ostium ventriculi cordis arteriosum.</i> Szívgyomor ütérés nyílása.	
csont.	<i>Ostium ventriculi cordis venosum.</i> — Szívgyomor vérekes nyílása.	
— <i>pisiforme.</i> Borsócsont.	<i>Ostium venae coronariae.</i> Koszorús vérekes nyílása.	
— <i>pubis.</i> Fancsont.	<i>Ovaria.</i> Petefészkek.	
— <i>sacrum.</i> Keresztescsont.	<i>Ovula Grafianna.</i> — Gráf petécei.	
— <i>scaphoideum.</i> Csónakcsont.	— <i>Nabothi.</i> Naboth petécei.	
— <i>sesamoidea.</i> — Lencse-	<i>Ovum.</i> Pete. Emberpete.	
csontok.		
— <i>sphenoideum.</i> Íkesont.		
— <i>tarsi.</i> Lábtő csontjai.		
— <i>temporum.</i> Halántékcsont.		
— <i>triquetrum.</i> Hármoldalcsont.		
— <i>turbinata.</i> — Örvényes csontok.		
— <i>unciforme.</i> Kajmács-		
csont.		
— <i>unguis.</i> Körömcsont.		

Bugát Pál, Schedel Ferencz (1833) Magyar-deák, deák-magyar orvosi szókönyv az Orvosi Tár első két évéhez.

Az Orvosi Tár Hivatala, Pest
pp. 17-18, 114, 159

Csengés — Csontfűrész. 17	
Csengés: tinnitus.	Csipesont: os ilei.
Csengő virág olaj: oleum hyperici.	Csipesz: volsella.
Cseplez: omentum.	Csiphely: locus punctio-
Csepphajtás: embrocatio.	Csipekés: in quincun-
Cserepedzet: rhagades.	Csipekés: in quincun-
Cserhéjőzet: decoctum cort. quercus.	Csipekés: in quincun-
Csermely: rivus.	Csipekés: in quincun-
Csése: calyx.	Csipekés: in quincun-
Csészeszárnnyökér: radix polygalae.	Csipekés: in quincun-
Csigolya: vertebra.	Csipekés: in quincun-
Csik: stria.	Csipekés: in quincun-
Csikaró természetű: drasticus.	Csipekés: in quincun-
Csikló: elitoris.	Csipekés: in quincun-
Csikolt: striatus.	Csipekés: in quincun-
Csikolt testek: corpora striata.	Csipekés: in quincun-
Csikorka: gratiola.	Csipekés: in quincun-
Csikorkavonat: extr. gratiolae.	Csipekés: in quincun-
Csillaeczet: acetum scillae.	Csipekés: in quincun-
Csillaeczetméz: oxymel scillae.	Csipekés: in quincun-
Csillagökök: radix scillae.	Csipekés: in quincun-
Csillagjóslás: astromantia.	Csipekés: in quincun-
Csillám: fulgor, splendor.	Csipekés: in quincun-
Csillámos: micae instar splendens.	Csipekés: in quincun-
Csillapító festvény: tinctura anodyna.	Csipekés: in quincun-
Csillavonat: extractum scillae.	Csipekés: in quincun-
Csibél: intestinum ileum.	Csipekés: in quincun-

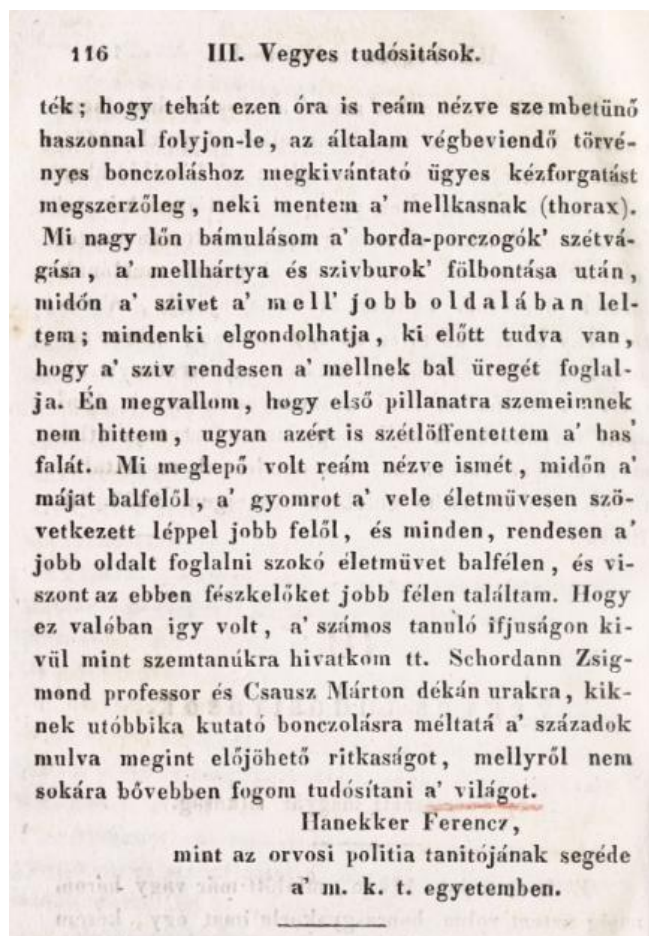
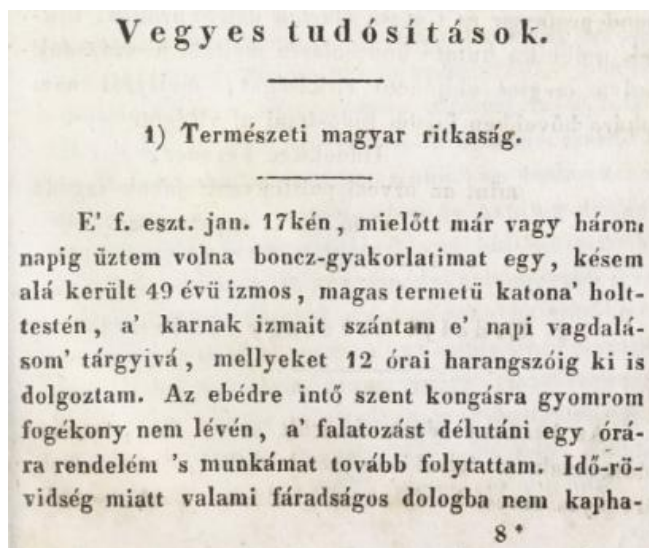
18 Csontgyurma — Czetagyfagyú.	
Csontgyurma: substantia ossis.	Csorvás áltüdőlob: pneumonia gastrica notha.
Csontgöb: tophus.	Csorvás előzőn: saburrale effluvium.
Csontgumó: callus.	Csorvás kórbeleg: character gastricus.
Csontgumó: exostosis.	Csorvás láz: febris gastrica.
Csontgumó: tophus.	Csorvás torokgyík: angina gastrica.
Conthártya: periosteum.	Csorvás tüdőlob: pneumonia gastrica.
Csonthártyagyulladás: inflammatio periosteae.	Csúcsos álhimlők: variellae acuminatae.
Csonthusany: osteosarcoma.	Csudászűlött: monstrum.
Csontképlet: textura ossis.	Csudaszűlött: monstrum.
Csontlágylás: rhachitis, ossis mollities.	Csuka - máj - olaj: oleum hepatis aseli.
Csonttolló: — Beinscheere.	Csuklás: singultus.
Csontosodás: ossificatio.	Csukló: ginglymus.
Csontsenyv: rhachitis.	Csupasz: nudus, a, uni.
Csonttrák: spina ventosa.	Csupor: olla minor.
Csontsipoly: fistula ossea, Knochenfistel.	Curcuma festvény: TR. curcuma.
Csontszínszu: pedarthrocace.	Csúz: rheuma.
Csontszu: caries.	Csúzellenes gyógymód: methodus medendi anti-rheumatica.
Csontszuval szövethézt: carie complicatum.	Csúzos láz: febris rheumatica.
Csontszuvas, cariosus, a, um.	Csöcselék: vulgus, nauci.
Csonttöboly: exostosis.	Csöcsülék: strictura.
Csonttörés: fractura ossis.	Csöves: tubulosus.
Csontváz: sceleton.	Czámoly: aquilegia.
Csorva: saburra.	Czélbavett öngyilkolás: suicidium (autochiria) attentatum.
Csorvaellenes: antisaburralis.	Czélbavett önölés: suicidium attentatum.
Csorvaepés béleg: character gastrico-biliosus.	Czetagyfagyú: sperma ceti.
Csorvás: gastricus, saburralis.	
Csorvás állapot: status gastricus.	

Anthropologia; embertudomány.	Aorta descendens: lehágó függér.
Antiapoplepticus: gutaellenes.	Apathia: érdek-hiány, kedvhiány.
Antiatrophicus: aszalványellenes.	Apertus: tár.
Antibrachium: alkar.	Aphonia: hangtalanság.
Anticatarhalis: hurutellenes.	Aphrodisiacum: szerelmi gerjesztő.
Antidotum: ellenmérég.	Aptha: zsebre.
Antimonialia: dárdany-neműek.	Aponeurosis: bőnye.
Antimonium: dárdany, piskolcz.	Aponeurosis muscularis: izombőnye.
Antimonium crudum: nyers dárdany.	Aponeurosis ossis pectoris: szegycsont' bőnyéje.
Antimonium diaphoreticum non ablutum: mosatlan izzdárdag.	Apoplexia: gutaütés.
Antipsoricus: rühellenes.	Apoplexia sanguinea: véres gutaütés.
Antiphlogisticus: lobellenes.	Apoplexia serosa: savós gutaütés.
Antisaburralis: csorvaellenes.	Apothecarius: gyógyszerész.
Antisepticum: posellenes szer.	Apparatus antiphlogisticus: lobellenes v. lobüző készülék.
Antispasticum: görcsstillapító, görcsellenesszer.	Apparatus chirurgicus: sebészi készülék.
Antisyphiliticus: bujasenyvellenes.	Apparitus: tünetmenny.
Antliata: szíposak.	Appendix ventriculi: gyomorfüggelék.
Antlia pro evacuatione ventriculi deserviens: gyomor szivattyú.	Appetentia: áhítás.
Anus artificialis: mesterséges alfél, v. segg.	Appetere: áhítani.
Anxietas nervosa: ideges nyugtalanság, szorongódás.	Appetitus: étvágy.
Aorta: függér.	Apyrexia: lázköz, lázszünet.
Aorta adscendens: fölhágó függér.	Aqua calcis: mészvíz.
	Aqua cerasorum nigrorum: fekete cseresznyevíz.
	Aqua destillata: lepárolt víz.
	Aqua fortis: választó víz.

Organisatum: életművet.	Osteosarcoma: csonthusany.
Organismus: életműség.	Ostracoderma: osztriga.
Organon: életmű.	Os zygomaticum: járomcsont.
Organon respiratorium: lélekzési életmű.	Otalgia: fülfájás.
Organon uropoeticum: húgykészítő életmű.	Otorrhoea: fülfolyás, fül-szivár.
Organon vicinissimum: tőszomszéd életmű.	Ovalis: monyorú.
Orificium: szájzat.	Ovarium: petefészkek.
Orificium ani: alfelnyílás.	Orum: pete.
Orificium fistulae: sípolynyílás.	Oxalas calcariae: sóska-savas mészag.
Orificium uteri: méhszáj.	Oxalas kali: sóska-savas hamag.
Orthopnoea: váll-lihegés.	Oxalas magnesia: sóska-savas keserag.
Os bregmatis: falcson.	Oxycratum: eczetvíz.
Oscillatio: rézzenés.	Oxydantia: savítók.
Os ethmoideum: rosta-csont.	Oxydari: megsavulni.
Os femoris: csombkonez.	Oxydatio: savítás.
Os hyoideum: szakcsont.	Oxydum ferri lib.: szabad vasacs.
Os ilei: csípicsont.	Oxydum hydrargyri ammoniacale: húgyagos fekete higacs.
Os interarticulare: ízcson.	Oxydum nitri hydrosulfuratum rubrum: veres kéndárdacs.
Os longum cumprimis recens: konez; hinc os medulla fartum: velős konez.	Oxydum stibii: barna dárdacs.
Os occipitis: nyakszirt-csont.	Oxydum: savítat.
Os petrosum: sziklacsont.	Oxydum hydrargyri: higany-savítat.
Ossa pubis: szemérem-csontok.	Oxydum hydrargyri nigrum: fekete higacs.
Os scapulae: lapcsont.	Oxydum stanni: ónag.
Ossificatio: csontosodás.	Oxydum stibii ablutum: lemosott izzasztó dárdag.
Ossis ethmoidei crista: rosta-csont' kakastaréja.	
Ossis mollities: csontlágyulás.	
Ossis tumescencia: csontduzzadás.	

Hanekker Ferencz (1833) Természeti magyar ritkaság. Orvosi Tár 3(12):115–116

Bugát Pál (1843)

Természettudományi szóhalmaz.

Magyar Királyi Nyomda, Buda

pp. 67, 247

67	CSÓNAKOS, — CSORDÁZÓK.	68
Csónakos, <i>fn.</i> carinatus, navicularis.	Csontfejezés, <i>fn.</i> decapitatio ossium.	Csontpont, <i>fn.</i> punctum ossificationis.
Csónakpólya, (csónakos pólya) <i>fn.</i> fascia carinosa, (Rahnbinde).	Csontfekély, <i>fn.</i> ulcus ossium.	Csontporhanyósság, <i>fn.</i> friabilitas ossium.
Csonk, <i>fn.</i> truncus, <i>b.</i>	Csontfene, (csontüszök), <i>fn.</i> necrosis.	Csontrák, <i>fn.</i> spina ventosa.
Csonka, <i>mn.</i> truncatus, obtusus, mutilus.	Csontfogalvány, <i>fn.</i> commissura ossea.	Csontrendszer, <i>fn.</i> systema ossium.
Csonkaság, <i>fn.</i> obtusitas, status mutilus.	Csontfogó, <i>fn.</i> forceps pro ossibus; rugalmas —: federende Knochenzange.	Csontreszelő, <i>fn.</i> lima pro ossibus, (Knochenfeile, Knochenraspel).
Csonkatag, <i>mn.</i> peromelus, mutilatus.	Csontforrasztó, <i>fn.</i> chamaecistus; <i>mn.</i> ossa solidans; — fű: chamaecistus; — kö: osteocolla.	Csontromlás, <i>fn.</i> osteophthoria.
Csonkít, <i>cs.</i> amputat, mutilat.	Csontfűrész, <i>fn.</i> serra amputatoria, (Knochenfäge).	Csontsebzés, <i>fn.</i> laesio ossis.
Csonkítás, <i>fn.</i> amputatio.	Csontgenyedés, <i>fn.</i> suppuratio ossium.	Csontseny, <i>fn.</i> rhachitis.
Csonkolatcsücsök, <i>fn.</i> anguli truncaturae, <i>p.</i>	Csontgöb, <i>fn.</i> tophus.	Csontsenyves, <i>mn.</i> rhachiticus.
Csonkolatély, <i>fn.</i> margo truncaturae, <i>p.</i>	Csontgumó, <i>fn.</i> callus ossis.	Csontsipoly, <i>fn.</i> fistula ossea.
Csonkolatlap, <i>fn.</i> planum truncaturae, <i>p.</i>	Csontgümő, <i>fn.</i> tophus.	Csontsorvály, <i>fn.</i> tinea ossium.
Csonkolt, <i>mn.</i> truncatus, <i>p.</i>	Csontgyurma, <i>fn.</i> massa ossea.	Csontszálfagó, <i>fn.</i> forceps pro desumendis festucis ossis, (Knochen splitterzange).
Csonkület, <i>fn.</i> truncatura, <i>p.</i>	Csonthalál, <i>fn.</i> necrosis; (Absterben des Knochen).	Csontszalonnadag, <i>fn.</i> osteoscleroma.
Csont, <i>fn.</i> os (dicitur etiam tetem) ikképü —: os cuneiforme; képtelen —: os informe; kis sokszegű —: os multangulum minus; nagy sokszegű —: os multangulum majus; névtelen —: os inominatum seu coxarum; örvényes —: os turbinatum; (Csont sumitur etiam adjective, ut plurima substantivorum hungaricorum, osseus, a, um).	Csonthártya, <i>fn.</i> periosteum.	Csontszén, <i>fn.</i> carbo animalis, spodium ustum.
Csontállomány, <i>fn.</i> substantia ossea.	Csonthártyalob, <i>fn.</i> periostitis; ezüzos —: p. rheumatica.	Csontszén, <i>fn.</i> carbo animalis, spodium ustum.
Csontállvány, <i>fn.</i> skeleton; (medullus csontváz).	Csonthártyavakaró, <i>fn.</i> instrumentum pro desumendo periosteodeserviensi, (Beinhautschaber).	Csontszív, <i>fn.</i> pedarthrocace.
Csontanyag, <i>fn.</i> materia ossea.	Csonthártyavizeny, <i>fn.</i> oedema periostei.	Csontszövet, <i>fn.</i> textura ossium.
Csontár, <i>fn.</i> drupa, putamen; egy —, négy makkú —: drupamono —, telapryena; ál —: drupa spuria.	Csonthidfűrész, <i>fn.</i> serra pro desumendo ponte osseo (Knochenbrüdenfäge).	Csontszu, <i>fn.</i> caries; görvetyes —: caries scrophulosa; központi —: caries centralis; taplós —: caries fungosa.
Csontárgyművelés, <i>fn.</i> drupa.	Csonthusany, <i>fn.</i> osteosarcoma.	Csonttaniomány, <i>fn.</i> osteologia, <i>b.</i>
Csontárosak, <i>fn.</i> drupaceae.	Csontizéglő, <i>fn.</i> inflammatio ossium epiphysium, (Entzündung b. Gelenken b. Knochen).	Csonttérít, <i>fn.</i> osteodiasis.
Csontbehordadás, <i>fn.</i> impressio ossium.	Csontképlet, <i>fn.</i> ossis formatio.	Csonttermés, <i>fn.</i> osteogenesis.
Csontbékó, <i>fn.</i> podagra (melius lábköszvény).	Csontképzés, (csontképlődés), <i>fn.</i> formatio ossis, (Knochenbildung).	Csonttermődés, <i>fn.</i> osteogenia.
Csontbél, <i>fn.</i> diploe, <i>b.</i>	Csontkocsonya, <i>fn.</i> gelatina ossis.	Csonttoboly, (holttetem), <i>fn.</i> exostosis, tophus.
Csontbujálkodás, <i>fn.</i> hyperostosis, <i>b.</i>	Csontkőnyacsforma, <i>fn.</i> canalis lacrymalis osseus.	Csonttörékenység, <i>fn.</i> fragilitas ossium.
Csontesemő, <i>fn.</i> nodus ossis.	Csontkusztora, <i>fn.</i> culter pro ossibus, (Knochensteuri).	Csonttörés, <i>fn.</i> fractura ossis.
Csontesőr (lékemelő), <i>fn.</i> (Bein-schraube).	Csontlágylás, <i>fn.</i> osteomalacia, mollities ossium.	Csontújrateermődés, <i>fn.</i> regeneratio ossium.
Csontesőr és emelő, <i>fn.</i> Liftschend und Sebel.	Csontlazulat, <i>fn.</i> osteoporosis.	Csontvakaró, <i>fn.</i> instrumentum pro deradendo perioste; (rougine); ütőzletű —: (fürstulitz flügel Beinhautschaber) (rougine).
Csontdag, (csontdagacs), <i>fn.</i> tophus, exostosis, osteophyma, nodus.	Csontleke, <i>fn.</i> (Knochenflecken), <i>b.</i>	Csontváz, <i>fn.</i> skeleton; természetes —: skeleton naturale; mesterséges —: skeleton artificiale.
Csontduzzadás, <i>fn.</i> ossis tumescencia.	Csontlob, <i>fn.</i> ostitis, inflammatio ossium.	Csontvázkészítés, <i>fn.</i> skeletonpoica.
Csontelhalás, <i>fn.</i> necrosis, (Absterben des Knochen).	Csontmagg, <i>fn.</i> drupa.	Csontvázosak, <i>fn.</i> vertebrata.
Csontfa, <i>fn.</i> virga sanguinea.	Csontmetesz, <i>fn.</i> osteofomus, <i>b.</i>	Csontvelő, <i>fn.</i> medulla ossium.
Csontfagyúdág, <i>fn.</i> osteoscleroma.	Csontnövés, <i>fn.</i> exostosis.	Csontvesztés, <i>fn.</i> caries ossis, spina ventosa.
Csontfájdalom, <i>fn.</i> dolor osteocephalus.	Csontnyúlás, <i>fn.</i> osteoparefama.	Csontvízkór, <i>fn.</i> hydrosteeon.
Csontfej, <i>fn.</i> cranium; caput ossis.	Csontoc, (csontocsa) <i>fn.</i> ossiculum; róma — ok: ossicula plana; Sylvius — a: ossiculum Sylvii; Worm — a: ossiculum Wormianum.	Csoporda, <i>fn.</i> brigada.
	Csontolló, <i>fn.</i> forfex pro ossibus (Beinhautschere).	Csoport, <i>fn.</i> aggregatum, <i>p.</i>
	Csontodosás, <i>fn.</i> ossificatio.	Csoportály, <i>fn.</i> cassius Cuv.
	Csontpikkelyű, <i>fn.</i> ostracion;	Csoportódzás, <i>fn.</i> aggregatio, <i>p.</i>
	Csontpikkelyű, <i>fn.</i> ostracion;	Csőr, <i>fn.</i> cochlea, (Schnecke).
	Csontpikkelyű, <i>fn.</i> ostracion;	Csörg, <i>fn.</i> fustis (vulgo dörring).
	Csontpikkelyű, <i>fn.</i> ostracion;	Csórát, <i>fn.</i> eurylamus.
	Csontpikkelyű, <i>fn.</i> ostracion;	Csorbaka, <i>fn.</i> sonchus oleraceus, lactuca leporina.
	Csontpikkelyű, <i>fn.</i> ostracion;	Csorbóka, <i>fn.</i> sonchus; dudva —: s. oleraceus; havasi —: s. alpinus; mezői —: s. arvensis; zsemlyéki —: s. palustris.
	Csontpikkelyű, <i>fn.</i> ostracion;	Csordály, <i>fn.</i> dacia Cuv.
	Csontpikkelyű, <i>fn.</i> ostracion;	Csordázók, <i>fn.</i> nomades.

Kollanccs, *fn.* acarus.
 Kolokán, *fn.* stratiotes; imer — : a. aloides.
 Kolombfestvény, *fn.* tinctura radiceis colombo.
 Kolombgyökér, *fn.* radix colombo; fangolt — por: pulvis radiceis colombo alcoholicisatus.
 Kolombgyökérvonat, *fn.* extractum radiceis colombo.
 Kolompár, *fn.* faber laminarius.
 Kolompír, *fn.* solanum tuberosum.
 Kolop (legény), *fn.* sodalis.
 Kolos, *fn.* scholastica.
 Kolosma, *fn.* indoxium.
 Keltant, *cs.* sonitum edit, v. portam pulsat.
 Koltó, *fn.* pánczélos v. kőmaró — : cottus cataphractus; kórhány — : c. grunniens; fejcs v. putra — : c. gobio.
 Kólya, *fn.* carpentum, essedum, pilentum.
 Komló, *fn.* humulus; felfutó — : h. lupulus.
 Komlóhegy, *fn.* turiones lupuli (rectius komlófövény).
 Komlófövény, *fn.* turiones lupuli.
 Komócsin, *fn.* phlegma; fekete — : ph. alpinum; mezei — : ph. pratense; esicsókás — : ph. nodosum.
 Komoly, *mn.* serius, gravis.
 Komolyság, *fn.* seriositas.
 Komor, *mn.* melancholicus; ator, teter.
 Komorka, *fn.* comarum; tavi — : c. palustre.
 Komorkék, *mn.* obscure coerulescens.
 Komorkúr, *fn.* melancholia.
 Komorsárga, *mn.* obscure flavus.
 Komortörös, *mn.* obscurus ruber.
 Kompaszeign, *fn.* ostrea pleuronectes.
 Kompona, *fn.* bilanx; libra.
 Kompos, *fn.* nautilus.
 Komra, *fn.* camera; fénylő — : camera lucida; sötét v. homályos — : camera obscura.
 Koncz, *fn.* os longum; os cylindricum; os medulla ferotum.
 Koncznemű, *mn.* inter ossa longa pertinens.
 Konda, *fn.* grex porcorum.
 Kondálló, *fn.* sulcus rotæ (Rab. furtæ).
 Kondér, *fn.* eucema, alienum.
 Kongyér, *fn.* congius.
 Kónizs, *fn.* conysa; herzedt — : c. squarrosa; kővi — : c. saxatilis; szenyec — : c. sordida.
 Konkoly, *fn.* agrostemma; ernyős — : a. flou jovis; kopasz — : a. coeli rosa; rózsás — : a. coronaria; vetéai — : a. githa-

go; úszógös — : lolium temulentum.
 Konok, *mn.* obstinatus.
 Konokfej, *fn.* caput obstipum.
 Konog, *k.* personat, tinnit.
 Kouta, (csókna), *mn.* manens.
 Koutár, *mn.* artis imperitus.
 Kontarkodik, *k.* extra coctum imperito modo artem exerceet.
 Kontárság, *fn.* empiria.
 Konty, (bóbíta, taréj), *fn.* crista, p.
 Kontyáscok, *fn.* arideae.
 Kontygyökér, *fn.* radix ari; — por: pulvis radiceis ari.
 Kontyolt, *mn.* cristatus.
 Kontyosfű, *fn.* arum maculatum.
 Kontyvirág, *fn.* arum; moeskos — : a. maculatum; sátkány — : a. dracunculus.
 Konya, *mn.* cernuus, p. reelinatus, reflexus.
 Konyha, *fn.* culina.
 Konyhasó, *fn.* sal communis, chlorantrum.
 Kopác, *fn.* putamen, sylvetum.
 Kopácskereg, *fn.* putamen viride.
 Kopajbalsam, *fn.* balsamus copajvae.
 Kopajtermő, *fn.* copalfern.
 Kopály, *fn.* calvities.
 Kopár, *mn.* glaber; depilis.
 Kopárgombák, *fn.* gymnomycetes.
 Kopasz, *mn.* depilis, calvus.
 Kopaszszőrűk, *fn.* gymnosporae.
 Kopaszható, *fn.* gymnotus; sajgatóhal — : g. electricus.
 Kópíex, *fn.* species corbis pro conservatione ovorum (fűz v. rekesztyű vesszőből kötött tojástartó eszköz).
 Kophal, *fn.* gobio.
 Kopogár, *fn.* synalexis.
 Kopoltya, (kopátó, kopojtyú), *fn.* branchiae.
 Kopoltýűfedél, *fn.* operculum branchiale.
 Kopolya, (sárfenek), *fn.* coenum, lacuna, p.
 Koponya, *fn.* cranium, calvaria.
 Koponyafúr, *fn.* trepanum (Eph. belbohrer).
 Koponyahátny, *fn.* acrania.
 Koponyahorpadás, *fn.* decessio cranii.
 Koponyalap, *fn.* basis cranii.
 Koponyák, *fn.* asarum.
 Koponyaféreg, *fn.* lerna; kárász — : l. cyprinacea.
 Koponyahártya, *fn.* membrana branchiostega.
 Koponyanyílás, *fn.* apertura branchialis.
 Koppadt, (cupasz, gulács, meztelen), *mn.* nudus.
 Koppaszt, *cz.* depilat.
 Koppasztás, *fn.* depilatio.

Koppasztók, *fn.* depilatoria.
 Kopri, *mn.* nimium tonsus.
 Kor, *fn.* aetas; serdülő — : aetas iuxta, legitima.
 Kór, *fn.* morbus; küteges — : morbus exanthematicus; undkötő — : pandemia.
 Kora, *mn.* praecox.
 Kórág, *fn.* morbus chronicus.
 Kórakak, *fn.* forma morbi.
 Kórális, *fn.* corallium.
 Kóralkotmány, *fn.* constitutio pandemia.
 Kórál, *fn.* corallium.
 Kórállapot, *fn.* status morbi; állványos, csorvás — : constitutio stationaria gastrica.
 Korallmoh, *fn.* corallina; lige — : e. opuntia; patikai — : e. officinalis; vörös — : e. rubens; enyvezett — : e. conglutinata; penzel — : e. penicillus.
 Koraszülött, *fn.* abortivum.
 Kóranyag, *fn.* materia morbi.
 Kórópol, *fn.* parabolaus (Szeg. Imbáster).
 Kórópoló, *mn.* morbum sustinens.
 Koraszülés, *fn.* abortus.
 Kórátalakulás, *fn.* formae morbi mutatio.
 Kóráttermézettség, *fn.* naturae morbi mutatio.
 Kórátétel, *fn.* metastasis.
 Kórátételes, *mn.* metastaticus.
 Kórátváltozás, *fn.* diadoche, metaschematismus.
 Kórásfű, *fn.* reseda luteola.
 Kórmentes, *fn.* affectio morbosa.
 Kórólyeg, *fn.* character morbi.
 Kárbonczolás, *fn.* sectio pathologica.
 Kárboncztudomány, *fn.* anatomia pathologica.
 Kárbonvár, *fn.* pathologus.
 Kores, *mn.* spurius, nathus, hybridus.
 Koresélelműzettség, *fn.* organisatio spuria.
 Koresolya, *fn.* plant inclinati species passim pro demittendis doliiis vinariis deserviens (Böcherer).
 Koresolyázik (a' jégén), *k.* super glacie lubricat.
 Koresos, *mn.* hybridus.
 Koresozinó, *mn.* destructi coloris (mijfárba).
 Koresvegyület, *fn.* kaakochymia.
 Koreszót, *fn.* antipendium.
 Kordé, *fn.* nuga, joctus; — *mn.* inanis, nunci; — *dolog:* res inanis.
 Kordera, *ih.* obiter, perfunctorio; — *venni valamit:* obiter sumere; — *kitanulni:* memoriter addiscere.

Nyáry Jenő (1881)

Az aggteleki barlang mint őskori temető. (Monumenta Hungariae Archaeologica aevi praeistorici)

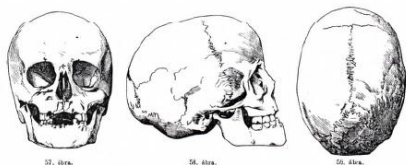
A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatala, Budapest
pp. 41-44

AZ AGGTELEKI BARLANGBAN TALÁLT VÁZAK.

41

a sav tulajomóvá lesz s a fogakat megolvastítja. Az aggteleki barlangban talált koponyák közül két görbülettel az egyenlő látnak hűdse fogakat.

Végül meg kell jegyezni, hogy a fogak egyarányú koptatása után itélve, az aggteleki barlangban élt emberek mindeik oldalán levő fogaikkal rágáltak, s ez által az odvasodás veszélyének, nagyobb mérvű fogkóroskodásnak s az íny elbetegeződésének nem voltak alávetve, mert azon fogak, melyekkel nem rág az ember, rendszeren nyálakkal bevonják s rossz következésnek vannak kitéve.

Fogkoptatás más őskori koponyákon is észlelték, így például az egyiptomi múmiáknál, de azok többnyire átütözték és hiányos, s nem részint irányt voltak, úgy, hogy azok határozottan homokos eledelekkel való tipifikozásra mutatnak. Később Cuvier is ezt megemlíti. Ellenben az aggtelekiéknél gyakran részint fogkoptatás mutatkozik, s mi a nővérs-eledeleknek tulajdonítandó.

Mindhoogy az aggteleki barlanglakók legzsengőbb koruktól, a fogakra pézve ártalmas eledelekkel nem éltek, a gyermekeknek jó fogkoptatást, és az erős fogakat látnak.

6. A fogak színe sárgák lévén, a kékesfehér színeknél tartósabbak, nincsenek az odvasodásnak alávetve, mint emezek.

7. Az aggteleki barlangban úgy a dolichocephal, mint a brachiocephal koponyájú felnőt.

¹ A belgiumi Lesse völgy déli felénél szintén sajátos fogkopias mutatkozik; az ékezesek úgy metsző mint zápgépek egyformán rágnak, azoknak kopás is egyenletes volt. Egyébiránt a jelenség a görögországi és ekkorinál is tapasztalható.

AZ AGGTELEKI BARLANG MINT ŐSKORI TEMETŐ.

6

AZ AGGTELEKI BARLANGBAN TALÁLT VÁZAK.

43

Alkornon tízenhárom egyen maradványát vizsgáltam meg: két férfié, 5 nőé s 5 gyermeké. A koponyáit szisztematikusan látnak, s a legtöbb a következő leírások vonatkozásában a melyek ny rendszeren fölismerték a táblázatban.

Az 1. sz. a. egy 13-16 év közötti egyen koponyája; a második zápgépek élete végén való kicsapendó. A koponya hosszú, az egyrés a hossz-főjeléhez tartozott, mint a hogy e faj az őskorban Európában előfordul; a hossz-szélességi index (ld. a táblázat 1. alatti) 72-4. (57., 58., 59. ábrák.)

A 2. sz. alatti koponya férfi, alakja ugyancsak, mint az előbbi; hossz-szélességi indexe 68-9, tehát a francia antropológusok értelmezésén a dolichocephalák közé tartozik. Ez egyen körülbelül 30 éves lehetett, mikor meghalt. (60., 61., 62. ábrák.)

2. sz. Brachiocephal koponya 82-4 hossz-szélességi. Alkornasint idős nő, két jegyzetemben 50 évesnek becsülték. Orcaontjai: magas és hajlott orr mutatója, az orrnyak inkább kerekded. (63., 64., 65. ábrák.)

3. sz. 75-1 hossz-szélességi indexű fiatal férfikoponya. Az alsó állkapocs hiányzik, a többi részmentek épek. Felsőrés a fiatal nőgale sphenoidalek maguak. (66., 67., 68. ábrák.)

5. sz. Női koponya, hossz-szélességi 79-4. A bőségség foga még nem ártott ki, kora körülbelül 20 év. A koponyán zöldes színűzet rehető észre. (69., 70., 71. ábrák.)

6. sz. Idős nő koponyája; kora körülbelül 50 év. Hossz-szélességi 81-4. (72., 73., 74. ábrák.)

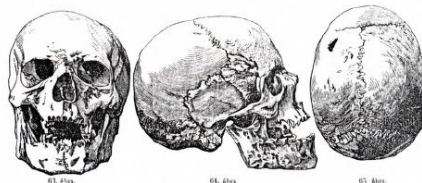
47

AZ AGGTELEKI BARLANGBAN TALÁLT VÁZAK.

42

tekintl egyaránt észrevehető a fogak nagymérvű lekopatása. A liszkovai barlangban lelt embéri fogak kívülől vannak határozottan lekopatva, 45 egyen közül négynél odvas fogak mutatkoznak. Valamint az aggteleki barlangban egy időskorúknak állcsontját megtaláltuk, úgy itt is letek egy állcsontot, hol az alveolok be lévő nőtve, azt lehet következtetnünk, hogy azon egyen magas kort ért el.¹

Dr. Kollmann müncheni tudár, az embertani és ősrészeszeti congressus alkalmával Budapestben

megjelölésén, az aggteleki leletet tudományozta s később munkán kiegészítését alábbi dolgozattal küldte be. Tartalmát érdeklőségűd fogra, magyarázó szövegeze, egész terjedelmében alom.

KOPONYÁK AZ AGGTELEKI BARLANGBÓL.

• A budapesti nemzetközi congressus alatt, alkalmam nyílt az aggteleki érdekes leletet, nove-

zetesen az embermaradványokat közelebbről megvizsgálhatni. A megnézésű koponyákon a Virchow-féle cranio-meterrrel eszközölve a legfontosabb átmérőket, a többire nézve csak egyrémely, a rövid időből mért, velő jegyzete szorítottam.

¹ Die Liszkovai Höhle im Banitzgey (Liptow Komitate) von L. v. Lacz. 1878.

AZ AGGTELEKI BARLANGBAN TALÁLT VÁZAK.

44

Mind a koponyák meglehetően jó állapotban maradtak meg, maguak, hossz-szélességi indexük

74-6-83-3 közt ingadozik. A következők azonban igen szűkebbek s. a.:

a 7. számú (10-12 év közötti) nő gyermek koponyája, erősen előre görbült falcsontokkal (postuma deformitas). Határozott dolichocephal.

A 8. számú az előbbihez hasonló gyermek koponyája.

A 9. számú valószínűleg női koponya, tökéletesen megfelel a dolichocephal típusnak.

A 10. számú koponyából csak a koponya-bőrnek egy része van meg; valószínűleg brachiocephal nő egyén.

A 11. számú gyermekkoponya, a külső metazigagál épen kitérő fölében voltak.

A 12. és 13. számúak ugyancsak gyermekkoponyák maradványai, nyílt hurokzattal.

AZ AGGTELEKI BARLANGBAN TALÁLT KOPONYÁK MÉRRETI

Táblázatosan kimutatva.

	1	2.	3.	4.	5.	6.
Érték	473	520	487	515	498	495
Hosszúság	170	1805	163	181	170	167
Szélesség	123	124	133	136	135	134
Hossz-szélességi 2.	55	52	50	50-5	50	52
Magasság	198	140	135	135	133	134
Árca-hossz	90	—	1025	—	—	—
Orcaont	—	—	50	—	—	—
Járatlanul töltve	84	—	1025	50	—	—
Ismeretlenül töltve	88	—	305	105	—	—
Bárgyal hossza	37	—	45	51	—	—
— szélessége	28	—	34	35	—	—
Hossz-szélességi	72-4	68-9	82-1	75-1	79-4	81-4
Hossz-szélességi	75-9	77-8	83-3	72-6	79-4	81-4
Szélességi-rangsági index	104	112	101	99	100	100
Érték	13-16	30	50	35	30	30
Nem	—	5	9	5	9	9

A craniológiai vizsgálat eredményei több tekintetben igen érdekesek.

Mindenekelőtt a halottak iránti nagy pietása mutat az a körülmény, hogy még az egy éven alatti gyermekek is, kiknél még a nyílt hurok-teret (Birnbaum-féle) mentesített, szorgosan eltemették. Mindannyian, öreg asszonyok és szegény kislányok, egyforma gyűngővel gondozva, fehérek s színes-festék alatt. Nincs itt semmi abból a barbár kultuszból, minő a bizsáki barlangban észlelték, hol embereket rágáltak, itt inkább szelek szörök thánk éltek. Ezre különös súlyt hők foktatnak, minő e temetkezési hely iránylag igen régi. Aligha való a fehérből, minő a vázknál csak kő- és csontszé-kezők találtak. Vajjon az 5. számú koponyán találtat zöldes folt a teten mellé alott bronz hatása-e? vagy valamely réz-teretű kőzet, melyet a földön szorított ed, az már még állapítat meg; mily bizonyos, hogy e tüffeszt alatt talált emberek háztartása kőzet s emelől való s hogy temetkezési helyük a eszelek közelekről, vagy mint az embéri cultura e koroknál nevezik : a neolitik-koról való.

A craniológiai kutatás eredménye azonban még más szempontból is érdekes; e telepen ugyanis nincs meg a természetnek tetőz egyfajta, kékesen porlakoznak egyrés mellett két fajak képviselői, bekések a halálban, mint egykoron, mikor együtt laktak a barlangot. E körülmény majdhon mindmáig előfordul. A hol hosszú fejűkre alakult, ott van mellettük a rövidfejű. E nevezetes jelenség

Török Aurél (1894)

Adatok az emberszabású lények koponya-átalakulásához. Egy fiatal gorilla-koponyáról.

Értekezések a természettudományok köréből XXIII. kötet 10. szám,
Budapest
pp. 10-12.

B) A koponyaalakok állandó síkok (normae) szerint való vizsgálatának módszere.

Ha a koponyaalakok szabatos összehasonlításáról van szó, nyilvánvaló, hogy az egyes koponyaalakok tüzetes leírásakor valamennyi koponyát azonos síkokba kell állítanunk; mert a már fentebb említett változatok csakis ily föltét mellett ismerhetők fel. Már az öreg *Blumenbach* is érezte szükségét e föltét teljesítésének és csakugyan ő volt az első, ki kísérleteket tett a földön élő különböző emberfajtáknak feltünőbben jellemző koponyaalakjait egy bizonyos síkba állítva nézegetni, a mely síkot még mai napig is az ő tiszteletére *Blumenbach-féle síknak* (*Norma Blumenbachii* s. *verticalis*) nevezzük.

Blumenbach kísérlete abból állt, hogy a csontos koponyákat a sík padlóra rakta egymás mellé és felülről (madártávlatból) nézegette az ekként fekvő koponyák tetejének (vertex) keretét. A koponyáknak illetően való összehasonlításánál is nevezetes különbségeken (változatokon) akadt meg a szeme. A legnevezetesebb különbség, a melyet e kísérleteknél észrevehetni az, hogy az összes koponyatetőket két nagy csoportra lehet osztani. Ugymint olyanokra, a melyeknél a koponyát felülről nézve a koponya teteje (az agyvelő-tok kerülete) a járomhidakat teljesen elfödí, úgy hogy ezek-

nél a »*norma verticalis*«-ban a járomhidakból mi sem látszik; és olyanokra, a melyeknél a járomhidak kisebb-nagyobb mértékben a koponyatető keretéből kiállanak s így tehát láthatók is. Mi az előbbi koponyaalakokat *rejtett jármuaknak* (cryptozyg), az utóbbiakat pedig *nyílt jármuaknak* (phaenozyg) nevezzük. A koponyatetők ez alaki sajátysága igen nevezetes, mert míg az előbbi csoport általában véve az emberi koponyaalakokra nézve jellemző, addig az utóbbi az állatokéira nézve az (*vesd össze p. a tábla 1. és 16. ábr.*).

Az első kísérlet ily érdekes eredménnyel járván s a tudósok a koponyaalakoknak illetően való összehasonlításának a hasznára egyszer figyelmesekké tétetvén, más újabb kísérletek eszméje fogamzott meg bennök. Nevezetesen megkísérelték, hogy vajjon nem lehetne-e ily jellemző alaki eltéréseket akkor is megállapítani, ha a koponyát elülről, hátulról, oldalról és alulról nézegetjük. És csakugyan, habár nem is előre megállapított változatlan síkba állítva, az egyik, mint p. *Owen*, a koponya összehasonlító vizsgálatánál főleg a koponya alapjára, egy másik, mint p. *Henle*, a koponya homloki síkjára, s így továbbá *v. Baer* a koponya hátsó részére, vagyis a nyakszírti síkjára, *Virchow* pedig a koponya oldalsó vagy halántéki síkjára fektette a fősúlyt. Így tehát lasanként a koponyaalakot mind a hat oldala szerint kezdték a tudósok vizsgálni és mai napig a kezdeményező buvárok neveivel kapcsolatosan nevezzük el e koponyavizsgálati síkokat: 1. *Norma verticalis* s. *Blumenbachii*, 2. *N. basilaris* s. *Owenii*, 3. *N. frontalis* s. *Henleii*, 4. *N. occipitalis* s. *Baerii*, 5. *N. temporalis (dextra et sinistra)* s. *Virchowii*.

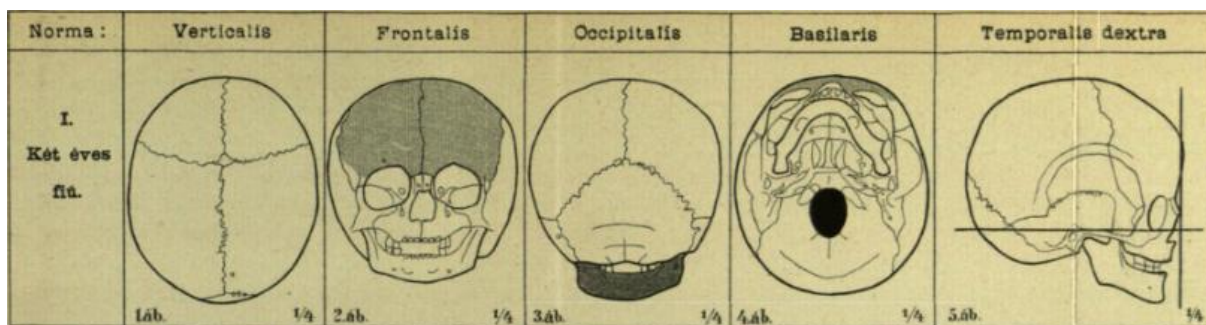
Mint az imént említém, mind e kísérleteknél semmiféle szigorúbb tudományos rendszer nem létezett, miért is mind e kísérletek hibákban bővelkedtek.

Vegyük ugyanis tekintetbe, hogy a csontos koponyának az egész felülete sokféleképen görbített, továbbá, hogy az egyes felületek, nevezetesen a tető-, homlok-, halánték- és nyakszírtbeli felületek nemcsak hogy éles határvonalaktól nincsenek bekerítve, hanem egymásba — éppen az említett görbületeknél fogva — mintegy észrevétlenül átmennek s ekként biztosan senkisésem mondhatja meg, hol kezdődik és

végződik az egyik és másik felület; nyilvánvaló, hogy az ily módon való összehasonlítása az egyes koponyaalakoknak többféle csalódásokkal kellett hogy járjon.

Gondoljuk meg, hogy egészen más alakot mutat a koponya teteje (N. verticalis) ha állkapcsostul teszszük a földre vagy a nélkül, és az utóbbi esetben megint, ha a fogsorozat teljes vagy hiányzik. Egy szóval merő csalódás az, ha a koponyát alapjával a földre rakjuk s azt hiszszük, hogy mert a föld (padolat vagy asztal) síkja vízszintes, a koponyák is mind egyazon sík szerint vannak elhelyezve és nemkülönben csalódnánk, ha a koponyát ekként az asztal síkjára állítva, azokat majd elülről, majd hátulról vagy oldalról nézegetvén és egymással összehasonlítván hinnők, hogy az összehasonlítás ugyanaz állandó síkok szerint lehetett volna végbe. Az a kísérlet pedig, mikor a koponyát a tetejével állítjuk az asztal síkjára (és mért ily helyzetben az meg nem állhatván, tetszés szerint köröskörül rögzítjük) s így nézegetünk felülről a koponya alapjára (N. basilaris), oly szembeszökő hibákkal van összekötve, hogy erről tovább beszélni egészen felesleges. Már pedig a tudósok igen sokáig, egy félszázadon túl így nézegették és hasonlították össze a különböző emberfajták koponya változatait.

v. Diering (a híres jogtudós fia) érdeme, hogy ő 1872-ben mindez eljárásoknak merőben való hibásságát kimutatta, mikor egyszersmind kimondá: hogy valamennyi mérés, a mely nem egy állandó alapsík alkalmazása mellett tétetik, okvetetlenül elhibázottnak tekintendő.

5.3. Napjaink magyar embertani nyelve

Az embertani nyelv fogalma

Az embertani szaknyelv elsősorban a biológiai antropológiával foglalkozó (és a biológia más területein dolgozó) szakemberek egymással folytatott kommunikációjukban használt nyelvváltozat. Olyan elvont, egységesített fogalmi jelentések rendszeréről van szó, amelyek használata a nyelvhasználók részéről egyaránt feltételez előzetes tanulást és szakmai szocializációt.

Az embertani nyelv tudománynyelv.

Egyetemes, nemzetközi, nemzetközileg használt szókészlettel, nemzetközi bizottságok törekszenek a szakfogalmakat meghatározására, szókészlete folyamatosan bővül, nemzetközi nyelve ma az angol.

Embertani szókincs az antropológia fogalomkörével (pl. anatómia, szövettan, élettan, stb. minden része, variációi és betegségei) kapcsolatos minden szakkifejezés.

A magyar embertani nyelv hiányos, csak részben felel meg a magyar embertan, biológia és orvostudomány igényeinek.

Szaknyelvünk, a hagyományos latin és görög szakszavak mellett, tele van angol szakkifejezésekkel, angolul írt fogalmakkal. Az elmúlt száz-kétszáz évben az orvosi latin és görög kifejezések túlnyomó többségét magyarították, részben magyarosodtak, és ezeket az embertan is átvette. Az angol szakkifejezések, szakszavak jelentős részének azonban nincs magyar megfelelője, vagyis a magyar szókinccs hiányos, nem alkalmas minden új dolog maradéktalan kifejezésére.

A magyar orvosi nyelv kezd elsatnyulni: az angol szavak sokaságától felhígul, s hemzsegek benne a hibásan képzett és öszvérszavak, a mindenféle, hasztalan rövidítések és az oly sokszor fölösleges betűszók is. És ez egyértelműen kihat a paleopatológia nyelvzetére is.

Az anatómiai képletek, orvosi szakkifejezések jelentős részét a latin–görög orvosi nyelv szerint használjuk, egyesek szerint a magyar formák rovására. A magyar embertani szaknyelvben az anatómiai latinnak, az orvosi latinnak, az embertani latinnak hagyománya van, szerepeltetésük indokolt és nem megy a magyar embertani szaknyelv rovására. A mindennapos egyetemi oktatási tapasztalat azt mutatja, hogy szükség van mind a latin, mind a magyar szakszavak használatára, a párhuzamos használat segíti a megértést, segíti a hétköznapi tudás és az iskolai tudás közötti kapcsolat kialakítását. Természetesen a hallgatók egy része igényli az angol (spanyol, kínai, hindi...) kifejezéseket is, de a biológushallgatók között általános nézet, hogy egy csontanatómiai képletet precízen megnevezni csak latinul lehet. Ami azért is öröndetes, mert a biológushallgatókat és a leendő biológiai tanárokat úgy szocializálják tanulmányaik során, hogy mindennek angol rövidítése van, amit csak angolul lehet kibontani.

A magyar embertani nyelv helyesírása magyartalanodik, a magyar antropológusok az érettségi után ritkán foglalkoznak a magyar nyelv ápolásával, és a publikáló szerzők is csak az angol nyelvtan rejtelseivel foglalkoznak éveken, évtizedeken keresztül, hiszen angolul kell publikálni, angolul kell kommunikálni. És az angol nyelvtani gondolkodásmód átszivárog a magyar nyelvhasználatba is.

Az anatómia latin–görög nevezéktanának, fogalomrendszerének oktatása és használata is nélkülözhetetlen. Túl kulturális, művelődési jelentőségén, ez szakmánk meghatározó eleme és „tolvajnyelve”. Végzetes hiba volna egyetemeink évszázados klasszikus oktatási módszerét feladni, a rosszul értelmezett, erőszakolt magyarítás miatt! Nemcsak megfér egymás mellett az orvosi latin–görög és a magyar orvosi/embertani nyelv, de egyik sem a másik rovására és mindkettő teljes értékű.

A magyar szakkifejezések képzési elvei és módjai

- Az idegen szakkifejezéseknek egyetlen magyar megfelelőjét fogadjuk el hivatalosnak (akkor is, ha hasonló is megfelelő lenne). Meghatározásként – dolgozatokban, könyvekben, előadásokon, hétköznapi beszédben – mindig csak azt az egy hivatalos magyar megfelelőt használjuk (a többit csak a változatosság kedvéért, szöveggazdagításra használhatjuk).
- A hivatalosnak tekintett meghatározásokat az MTA által elfogadott, jóváhagyott szakszótárban közre kell adni.
- A magyarítás manapság inkább szakemberek csoportjának együttes munkája, mintsem egyéneké. A közösen megfogalmazott, egyetértésből született szakkifejezések terjedjenek el és váljanak általánossá.

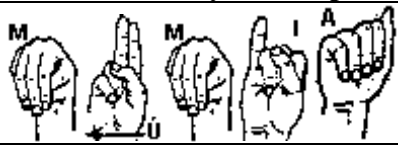
A definíciónak több fajtája különböztethető meg, melyek gyakorisága és elfogadhatósága szakterületenként változik, a természettudományok, ezen belül a biológiai embertan területén az ún. klasszikus/tartalmi és az ún. oszténzív (rámutatásos) definíció a leggyakoribb. A klasszikus definíció során hogy a szakkifejezést, terminus technicust (definiendumot, meghatározandót) egy már ismertnek vagy egyszerűbbnek tekinthető elemmel (definienssel, meghatározóval) magyarázzuk meg. Oszténzív (rámutatásos) definícióról akkor beszélhetünk, ha ábrákkal, fotókkal (pl. *humerus* fotója) vagy képletekkel (H_2O) definiálunk.

A magyar embertani nyelvre ható változások

- a tudományterület fejlődése
- szakmapolitikai elvárások
- nemzetközi együttműködések
- társtudományok fejlődése módszerekben és műszerekben
- angol nyelv térhódítása
- értékeink felismerése, hagyományaink felértékelődése

Antropológus elődeink írásaikon és az általuk kinevelt utódaikon, vagyis a mi mentorainkon keresztül a mai napig nagy hatással vannak ránk és az ifjú embertanászok szakmai nyelvezetére, még akkor is, ha az antropológiáról alkotott koncepciónk jelentős változáson ment keresztül. Gondoljunk csak a publikációk és a szakdolgozatok címekre! Bár sokszor megmosolyogjuk nagy öregjeink irodalomlistáját, azért gyakran előfordul, hogy Bartucz (pl. A hevesi honfoglaló magyar csontváz (1939), Miről mesélnek a magyar jakobinusok csontvázai (1945), Adatok a koponyalékelés /trepanáció/ és a bregmasebek kapcsolatának problémájához magyarországi népvándorláskori koponyák alapján (1950)), vagy éppen Lipták (pl. Anthropological analysis of the Arpadian age population of Orosháza-Rákóczi-telep (1962), Adatok Orosháza 10–13. századi népességének embertani ismeretéhez (1965), A Nádudvar-töröklaponyagi X–XI. századi temető antropológiai vizsgálata (1968), Man in space and time (1972)) szavai visszhangoznak írásainkban.

A magyar embertani szaknyelv mindig is latin betűs íráson alapult, függetlenül attól, hogy a szakszavai nem csak latin betűket használó nyelvekből (latin, magyar, angol, német, francia) származnak, hanem szép számmal tartalmaz görög, perzsa és arab eredetű szavakat is, melyek eredetileg nem latin betűsen íródtak, de csak és kizárólag átiratban kerültek be a szakszókincsbe. Ilyen például a múmia szavunk, mely a perzsa ومیاء [mūmiyā'] szóból származik. Múmiaként írta le Mokry Bénéjamin (1818) és így tartalmazta a Magyar nyelv szótára (1862) is. A latin betűs íráson kívül egyéb közlési formák nem honosodtak meg, ezért nem részei a magyar embertani szaknyelvnek és tapasztalatom szerint nem réssze az antropológusok közötti kommunikációnak (bár még nem vizsgálták, de terminus technicusaink valószínűleg átültethetők jelnyelvre):

a szaknyelvi korpusz része	nem része a szaknyelvi korpusznak
múmia	
	-- ..- -- ..- -
	𐀀𐀁𐀂𐀃𐀄

Az orvosokhoz hasonlóan kétnyelvű nyelvhasználóknak tekinthetjük az antropológusokat is, a görög-latin terminológia használata mellett fontos, hogy a szakmai tartalmakat a hallgatók és a laikusok nyelvén is közvetíteni tudják ismeretterjesztés vagy oktatás során. Az információcsere hatékonyságához elengedhetetlen, hogy az antropológus képes legyen váltani a szakemberek egymást közt használatos szaknyelvről a laikus való kommunikációhoz szükséges laikus nyelvre. A biológus és biológiatanár képzés során a görög-latin terminusok használatához szocializálódott szakembernek minden esetben kódváltást kell alkalmazni a nem szakmabeliekkel folytatott kommunikáció során, valamint e kódrendszert a laikus beszélő iskolázottságához, ismereteihez és lelkiállapotához is illeszteni kell.

- 1905 — Az emberiség faji felosztásáról. — Földr. Közlem. 33. 22—24.
 — A puebló indiánokról. — Földr. Közlem. 33. 405—406.
 1906 — Kihalófélben levő népek Német-Új-Guinea körül. — Földr. Közlem. 34. 24—27.
 — Törpe népekről. — Ttud. Közl. 38. 680—686.
 1908 — A csontos orr négy fő vonalmérete törvényszerűségének és correlációjának vizsgálata 3000 magyar koponyánál. — Budapest, 63 pp.
 — Adatok a nagy magyar Alföld népi építkezésekhez. — Népr. Ért. 9. 25—32.
 — Apor Anna: Az emberi koponya halántékáján fellépő agyvelőrelief vizsgálata. (Ref.) — Népr. Ért. 9. 219—220.
 1909 — A közép-amerikai indiánus törzsek jövőjéről. — Földr. Közlem. 37. 72—77.
 — A jászdzsai honfoglaláskori koponyákról. Ttud. Közl. 41. 124.
 — A honfoglaló magyarok embertani tekintetben. — Ttud. Közl. 41. 154—157.
 — Az orr anthropologiai vizsgálatáról. — Egyetemi Természettud. Szövetség 1908—1909. évkönyve, Budapest, 12 pp.
 — Az orr divatáról. — Urania, 10. 58—64.
 1910 — A matyók anthropológiájáról. — Ttud. Közl. 42. 823.
 — Pár szó az alföldi magyarság anthropológiájáról. — Népr. Ért. 11. 246—253.
 1911 — A matyók anthropológiájáról. — Magy. Orv. Termvizsg. XXXV. Vándorgy. Munk. 193—195.
 — A mai magyarság természetéről. — Népr. Ért. 12. 278—292.
 — A koponya alakjának mai bűvárlata. — Ttud. Közl. pótfüz. 43. 188—190.
 1912 — A mai magyarság „cephal-index”-éről. — Népr. Ért. 13. 246—268.
 — Arad megye népének anthropologiai vázlata. — Magy. Várm. Vár. Monogr. Arad megye, 104—254.
 — Anthropologiai vizsgálatok az Alföldön. — Földr. Közlem. 40. 173—178.
 — A haj rasszanthropologiai jelentősége. — Ttud. Közl. pótfüz. 44. 104—107.
 — Az agyvelő és az értelem. — Ttud. Közl. pótfüz. 44. 120—122.
 — A busmánok rasszanthropologiai szempontból. — Ttud. Közl. pótfüz. 44. 199—201.
 — Az ember harmadik szembéje. — Ttud. Közl. 44. 726—728.
 — A mongol szem. — Ttud. Közl. 44. 758—760.
 — A mai magyarság termete. — Ttud. Közl. 44. 845—849.
 — Dr. Török Aurél. Nekrológ. — Vasárnapi Ujság.
 — Heinrich Winkler, Breslau: Die mongoloiden Völker Europas und die Basken. (Ref.) Földr. Közlem. 40. 233—234.
 1913 — Göcsej és Hetés népének anthropológiájáról. — Ethngr. 24. 9—19.
 — A jászdzsai honfoglaláskori koponyákról. I., II. — Népr. Ért. 14. 334—358. és 15. (1914). 167—176.
 — A moustéri ősember koponyájának új összeállítása. — Ttud. Közl. pótfüz. 45. 110—111.
 — Az ajkak embertani szempontból. — Ttud. Közl. 45. 361—364.
 — A körvonalarajzok szerepe az embertanban. — Ttud. Közl. pótfüz. 45. 210—212.
 — Az ősember újonnan felfedezett művészi alkotása. — Ttud. Közl. 45. 782—783.
 — A család anthropologiai vizsgálata. — Ttud. Közl. 45.
 1914 — Az emberi korcsrasszokról. — Ttud. Közl. 46. 125—126.
 — A weimari ősember állkapcsa. — Ttud. Közl. 46. 154—156.
 — Az ősember bőrének színe. — Ttud. Közl. 46. 358—359.
 — Az ausztráliai bennszülöttek kihalása. — Ttud. Közl. 46. 395—396.
 — Az európaiak koponyaalakjának eredete. — Ttud. Közl. 46. 665—666.
 — A balkezűségről. — Ttud. Közl. 46. 707—709.
 1915 — Embertan és régészet. — Archaeol. Ért. 35. 1—10.
 — Az obercasseli ősember. — Ttud. Közl. pótfüz. 47. 66—70.
 — A „fehér ember” színezetének jelentősége. — Ttud. Közl. 47. 265—266.

Bartucz Lajos szakirodalmi munkásságának jegyzéke 1905-1915

5.4. A magyar (nyelvű) embertani szakirodalom

„A szaknyelv szerszám. Miként az alkotóművész, a kreatív iparos sem képes szerszám nélkül kifogástalanul dolgozni, így a tudományok világában a tudományos eredmények megfogalmazása is szerszámmal, azaz közérthető, egységes szaknyelvet kíván. Ezt a szaknyelvet a tudományos dolgozónak kell új közleményei írása során állandóan csiszolnia, frissítenie.”

Donáth Tibor, 2009

Az antropológia, sok más tudományterülethez hasonlóan, nemzetközi: a határok nélküli kutatás és együttműködés egy egységes fogalomrendszer kialakulására hat. A közös értelmezés nagyon fontos, de az embertanban nincs szükség arra, hogy az orvosokhoz hasonlóan nemzetközi bizottságokat hozzunk létre a fogalmak megszövegezésére, legalábbis addig, amíg az egyes országok nem kezdenek olyan saját meghatározásokat alkalmazni, ami a tudományterületet áttekinthetetlenné nem teszi.

Az antropológia nemzetközi nyelve az angol, s ezt sokan helyénvalónak tartják, mert az országokat, a földrészeket áthidaló kapcsolattartás csak közös nyelven lehetséges. Közös nyelv feltétlenül kell, de miért az angol? A non-nativ speaker-ek hátrányból indulnak, az antropológust nem az alapján ítélik meg, hogy milyen antropológus, hanem hogy milyen angolos. Ha a nemzetközi nyelv egy kitalált nyelv lenne, vagy egy holt nyelv, például a latin, akkor minden kutató egyforma nehézséggel publikálna.

Mivel az antropológia nemzetközi, az új ismeretek angol nyelven születnek. Az angol nyelv térhódítása viszont visszahat magára az angol nyelvre: milliók zagyva angolja az irodalmi angol nyelvet hígítja és zülleszt, a világnyelv szükségszerűen egyszerűsödik, silányul. Jellegzetes törekvés a görög betűk, római számok elhagyása, mondván: sokan nem ismerik a tengerentúlon, ráadásul az internetes keresőrendszerek sem tudják kezelni a különleges karaktereket. És „természetesen” a tudós alkalmazkodik a digitális világhoz, és nem fordítva.

Napjainkban az Anthropologiai Közlemények a legjelentősebb magyar nyelvű embertani folyóirata, melyet a Magyar Biológiai Társaság Embertani Szakosztálya ad ki a Magyar Tudományos Akadémia Biológiai Tudományok Osztályának felügyeletével és támogatásával. Minden kéziratot legalább két független, anonim lektor bírál el, a tanulmányok jelentős része magyar nyelvű (angol nyelvű összefoglalóval), de angol nyelvű kéziratokat is elfogad a Szerkesztőség.

5.5. A magyar embertani nyelv megőrzése és fejlesztése

„Ne tévesszük szem elől, hogy nem csupán passzív használói vagyunk nyelvünknek, hanem épp a használat révén teremtfői is. Nyelvünk olyanná válik, amilyenné mi magunk alakítjuk.”

Németh Éva, 2007

Nekünk, magyar antropológusoknak, talán sosem lesz olyan testületünk, mint az orvosok Magyar Orvostörténelmi Társasága, és talán sosem lesznek olyan folyóirataink, mint az Orvostörténelmi Közlemények vagy a Magyar Orvosi Nyelv. És talán sosem lesz olyan testületünk, mint az 2014-ben alakult Orvosi Nyelvi Munkabizottság a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottságán belül. Az antropológusok kicsiny számából adódóan valószínűleg nem lesz szaknyelvi intézetünk sem (a Semmelweis Egyetem Szaknyelvi Intézetében orvosi, fogorvosi, gyógyszerészeti, egészségtudományi, egészségügyi informatikai és konduktori szaknyelvek oktatása és egészségtudományi szakfordítók és tolmácsok képzése folyik, továbbá az egészségügyi kommunikáció interprofesszionális kutatása és innovatív fejlesztése, bármit is jelentsen ez). Talán nincs is rá szükségünk, hiszen mintha csak a köztudatban léteznénk, hivatalosan pedig mintha nem is. Hiszen nincs biológiai antropológus elnevezésű szak vagy szakirány a magyar felsőoktatásban, sem erre utaló bejegyzés az oklevélben, és állások vagy pozíciók sincsenek ilyen néven. Ezért kritikus fontosságú, hogy definiáljuk mivel foglalkozik ez a tudományterület napjainkban, milyen rész-

és társtudományai vannak, és milyen módon kommunikálunk. Hiszen a történeti embertan több annál, hogy raktározzuk a régészek által kiásottakat és csontmintát szolgáltatassunk a genetikusoknak. Az embertan ápolása az embertani nyelv ápolása, és viszont.

Ahogy a magyar orvosi szaknyelv elválaszthatatlan részét alkotja az orvosi latin, úgy a magyar embertani nyelv elválaszthatatlan részét kell, hogy alkossa az embertani latin és annak magyar fordítása. A példaanyagot az anatómia (mint a biológiai embertan részterülete) esetében a Terminologia anatomica (TA) című nemzetközi anatómiai nómenklatúra jelenti, bár ennek hivatalos teljes magyar fordítása nem áll rendelkezésre. A történeti embertani kutatási anyagban előforduló betegségek elnevezései kapcsán az Egészségügyi Világszervezet (WHO) által kiadott International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems X. revision (ICD-X.) lehet támpont, melynek hivatalos magyar nyelvű fordítása A betegségek és az egészséggel kapcsolatos problémák nemzetközi statisztikai osztályozása X. revízió (BNO-X.) néven férhető hozzá.

A Betegségek nemzetközi osztályozás X. revízió három számjegyű tételek jegyzéke, 2021	A csont és ízületi porc rosszindulatú daganatai C40 A végtagok csontjának és ízületi porcának rosszindulatú daganata C41 Egyéb és nem meghatározott elhelyezkedésű csont és ízületi porc rosszindulatú daganata
---	---

A betegségek és az egészséggel kapcsolatos problémák nemzetközi statisztikai osztályozása, X. revízió (BNO-X.)

5.5.1. Miért fontos a magyar embertani nyelv?

- A magyar (a portugál, a dán, az orosz stb.) embertan csak a magyar (a portugál, a dán, az orosz stb.) embertani nyelven létezhet.
- Magyar anyanyelvűek körében az egyértelmű, félreérthetetlen párbeszédet csak a magyar embertani nyelv használata biztosítja maradéktalanul.
- Napjaink átlagemberében fokozott a kíváncsiság az orvoslás, a biológia és ezen belül az embertan kutatási eredményei iránt. A magyar társadalom elvárásának egyedül a magyar szakkifejezések alkalmazásával tehetünk eleget, az idegen nyelvű szakfogalmak a köznyelvben többnyire céltalanok. Ismeretterjesztés, tájékoztatás csak szabatos magyar embertani nyelven lehetséges.
- A magyar embertani nyelv – mint minden szaknyelv – a magyar nyelv teljesítőképességének, ebből következően versenyképességének, áttételesen pedig az anyanyelvi közösség versenyképességének is fontos tényezője.

Minden nemzetnek joga (kötelessége?), hogy az oktatásban a szakkifejezéseket saját nyelvén is megjelenítse, illetve ezeket a nemzeti nyelven alkotott szakkifejezéseket cikkekben, könyvekben és konferenciákon használhassa, hiszen ez az alapja a nemzeti szaknyelvnek (lingua franca). Ennek a folyamatnak a része lehetne az angol IAT-hez vagy a francia nomenclature anatomique française-hez hasonlóan egy magyar embertani nevezéktan elkészítése, mely természetesen a magyar orvosi, azon belül is a magyar anatómiai szaknyelven alapulna. A munka nyelvészeti szempontból nem olyan egyszerű, mint az angol esetében, ahol a szaknyelv legalább 70%-a latin vagy görög eredetű pl. *arteria* – artery, *maior* – major. A magyar szakszókincsben nincs az angolhoz hasonló latin-görög tő, amit prefixekkel és igealakokkal láthatnánk el, minden latin kifejezésre új magyar szót kell alkotni, és a magyar antropológusok rendkívül alacsony száma sem tesz lehetővé olyan széles merítést, mint a magyar orvosi nyelv esetében.

A magyar embertani nyelvben sem kerülhető el az eponimák használata (pl. Achilles-ín), a képletek szerzőneves használatának nagy hagyománya van, és jobban segíti mind az oktatást, mind a kommunikációt szakmán belül és szakmán túl, mint a hosszú latin körülírások.

Az embertani szaknyelv manapság főleg angol szakszavakkal bővül, a magyar orvosi szaknyelvvvel foglalkozók szerint ezen szavaknak és fogalmaknak általában nem fontos sem a magyarítása, sem a latinositása, használhatjuk/használjuk őket angolul. A mindennapokban az embertan területén alkotók is ezt teszik, de a jövőben máshogy is dönthetünk közösen.

A számítógépek terjedése, az internet, a biológiai szakterületek „forradalmi” miatt robbanásszerűen bővülnek ismereteink, ezáltal százával születnek új elnevezések és kifejezések, de szinte csak angolul. Ezek az angol szavak előzönlük a szaknyelveket és azokon keresztül a köznyelvet is. Ennek számos következménye van/lehet:

- angol szavak túlzott beépülése az embertani nyelvbe,
- angol-magyar keverékszavak keletkezése,
- idegen szókapcsolatok, idegen mondszerkesztés átvétele,
- alaktani és hangtani módosulások,
- rövidítések és betűszavak elterjedése.

A nyelv az antropológus (biológus és kiváltképp a biológianár) legfontosabb általános munkaeszköze: tájékozódik, tájékoztat, és oktat/tanít is vele. Az elemi nyelvi ismeretekre minden hallgatónak feltétlenül szüksége van, az antropológusoknak (biológusoknak, biológianároknak) úgy kellene kikerülni az egyetemről, hogy:

- tisztában van az alapvető nyelvi, embertani/biológiai nyelvi ismeretekkel, valamint a szaknyelvnél sajátos helyesírási szabályaival és a helyes magyar mondszerkesztéssel,
- legyen tájékozott a tudományos közlemények írásáról, szerkesztéséről, bírálatáról és értékeléséről; a folyóiratokról; a szakkönyvekről; a tudomány világhálós keresési lehetőségeiről, a nagy adattárakról
- ezek ismeretében képes legyen megítélni, hogy a keresési javaslatok, a közölt adatok és javaslatok mennyire mérvadóak és alkalmazhatók-e a saját gyakorlatukban,
- alkosson fogalmat tudományos társaságokról, szövetségekről, a tudományos rendezvényekről és a tudományos előadások tartásáról, a poszterek készítéséről, jelentőségéről,
- tudatosuljon benne a magyar embertani/biológiai nyelv és nyelvhasználat fontossága: az, hogy ő is felelős a szakmai nyelvért, ezen keresztül pedig a magyar nyelvért

5.5.2. Következő lépések

Első és legfontosabb feladatként nekünk, a szakma művelőinek részletesen meg kell vizsgálnunk, hogy napjainkban mi magunk mit értünk embertanon (antropológia, humánbiológia, Anthropology) és mit értünk a szaknyelvén, és milyen szavakkal tudjuk ezeket a legpontosabban kifejezni. Általában nem is próbáljuk egy szóval lefedni a tudományterületet (Biological Anthropology, Physical Anthropology) és ennek a körülírásnak van magyar hagyománya is (történeti embertan). Az embertanon belüli specializáció (Paleopathology) és az embertan inter- és multidiszciplinárisává válása (Chemical Anthropology, Paleomicrobiology, Archeogenetics) természetesen az elnevezésekben is tükröződik, sokszor segítve az azonosítást. Ebben a könyvben a klasszikus történeti embertan, azon belül az anatómia és a paleopatológia szaknyelvét tekintjük át, mert talán ezeken a szakterületen érezhető leginkább egyrészt az orvosi latin, másrészt a nemzetközi publikációkban szinte egyedülivé vált angol nyelv mindennapokba begyűrűző hatása, mely nemcsak a magyar, de a latin szavakat is kiszorítja. Ezt a folyamatot erősíti a hallgatói attitűdök változása (Miért kell latin kifejezéseket tudni?

Miért kellene magyarul publikálni?) és a kutatói lét megváltozása, és nem tudni, hogy a kihívásokhoz való alkalmazkodás során mely értékek maradnak fenn, és melyeket hagyjuk veszni. A magyar antropológiai szaknyelv hagyományosan megtartja a magyar orvosi latin elnevezéseket, de törekszik az idegen szakkifejezések beolvasztására, ugyanakkor törekszik a magyar szakszókincs ápolására is. De csak a latin elnevezések oktatására és használatára törekszik, magának a latin nyelv oktatására és használatára nem, az természetesen nem szerepelhet céljai között, és nem csak azért, mert a latin szakszavak jelentős része görög eredetű, és sok esetben megmaradt a görög írásmód és kiejtés.

A magyar embertani szaknyelvben, ahogy a magyar orvosi szaknyelvben is, szokás az anatómiai struktúrák latin nevének, sokszor csak a latin nevének használata. Az orvostanhallgatók, biológushallgatók és a biológiatanár szakos hallgatók is legtöbbször csak a latin anatómiai neveket tanulják és a magyar neveket nem kell ismerniük. Ezt a napjainkban sokak szemében elavultnak tűnő elvárás a szakmák hagyományain kívül az is indokolja, hogy nincs elfogadott magyar anatómiai nevezéktanunk. Hivatalos magyar anatómiai nomenklátúra nem létezik, és enélkül magyar embertani nomenklátúra sem lehetséges. Varga összesítése szerint az anatómiai nevek többségének egyáltalán nincs magyar megfelelője, a csontrendszer mintegy 1000 leíró anatómiai nevéből csak mintegy 40%-nak van magyar neve, a többit csak latinul használják, pl. a crista galli (kakastaréj). Más esetben pedig több szinonima megléte nehezíti az egyértelmű megnevezést, pl. az olecranon négy magyar néven is létezik Donáth anatómiai könyveiben: könyökcsúcs, könyökfej, könyöknyúlvány, singkampó. Sok anatómiai képletnek nemcsak rögzült magyar neve nincs, de a fellelhető névváltozatok leginkább a latin név parafrázisai (különböző fordítási változatai), ezért egyik sem tekinthető terminologizálódott névnek. Amikor egy anatómiai struktúrát csak parafrázis útján tudunk magyarul megnevezni, pl. az anatómiai síkok, irányok és régiók, valamint egyes testtájak esetében, az egyértelműség érdekében szinte elkerülhetetlenné válik a latin használata.

Napjainkban új igényeket is támasztunk az anatómiaoktatásban résztvevő egyetemi oktatókkal szemben: nem elegendő csak figyelemmel kísérni a nemzetközi anatómiai nomenklátúra módosításait, hanem az oktatás első percétől kezdve, mind az oktatókat, mind a hallgatókat beleértve, a jelenleginél nagyobb igényességet kell elvárni a latin anatómiai nevek szerkezetének és az elemek jelentésének az értésében, továbbá a grammatikailag helyes alakok használatában. Talán furcsának tűnhet, de az orvosi szaknyelvet oktatók szerint ennek első lépése, hogy a tanulmányok megkezdésétől következetesen meg kell követelni a hallgatóktól a magyar szaknyelv megismerését és aktív használatát is. Esetünkben a magyar anatómiai nevek ismerete és használata az első lépés az antropológiai latin felé.

A fentiek fényében a következő lépéseket kel megtennünk:

- érdemi kommunikáció megindítása a biológiai antropológiával foglalkozók között
- döntések meghozatala:
 - o dönthetünk úgy, hogy nemzetköziül angolul beszélünk, és dönthetünk úgy, hogy magyarul orvosiul beszélünk, vagy valami orvosi-biológiai keveréknyelven,
 - o vagy dönthetünk úgy, hogy feltárjuk a magyar embertani nyelv alapjait és aktívan felépítjük rá a jelen tudományos konszenzusos nyugvó embertani nyelvét, a mi szaknyelvünket
- hivatalos magyar anatómiai nomenklátúra kidolgozása,
- magyar embertani szaknyelv terminológiai irányelveinek kidolgozása (lásd 5.4.3.),
- a magyar embertani szakírás tanulása és tanítása,
- magyar szakkifejezésekkel írt tudományos közlemények,
- tudományos és az egyetemi előadások tartása magyar szavakkal, szakkifejezésekkel,
- a magyar tudományos folyóiratok, könyvek, tankönyvek pallérozása,

- a magyar nyelvű tudományos munkák rangjának helyreállítása, méltánytalan az angolul írt, nemzetközi folyóiratokban megjelent közlemények egyoldalú túlértékelése,
- magyar értelmező és helyesírási embertani szótár megalkotása,
- folyóiratok hasábjain rendszeresen foglalkozni a magyar embertani nyelv aktuális kérdéseivel (pl. szaknyelvünket veszélyeztető hatások: globalizáció, társadalmi változások, nyelvhasználat színtereinek változása).

„Legyünk azonban tudatában annak, hogy ha nem folytatódik töretlenül az anyanyelvű tudományművelés (az orvostudományban, a matematikában, a fizikában, a biológiában, a nyelvtudományban és így tovább), az anyanyelvű tudományos képzés (az egyetemeken és főiskolákon) és az anyanyelvű tudományos ismeretterjesztés (beleértve az általános és középiskolai oktatást is), akkor egy bizonyos idő után arra kényszerülhet bármely közösség értelmisége, hogy a társadalom versenyképességéhez szükséges új ismereteket saját társadalma felnövekvő nemzedékeinek is idegen nyelven továbbítsa, közvetítse.”

Kiss Jenő, 2009

Számtalan feladat vár ránk a magyar embertani nyelv megőrzése és fejlesztése terén, de a legfontosabbat már elkezdtük: anyanyelvünkön ápoljuk szeretett szakmai nyelvünket. De ez kevés. Miénk a felelősség, hogy olyan embertani szaknyelvet alakítsunk ki, mely alkalmas e tudományterület művelésére és melyet a társadalom is elfogad tudományos nyelvként. Fontos, hogy minden magyarul beszélő megértse egymást embertani témában, de legalább olyan fontos, hogy legyen egy olyan (belső) embertani nyelvünk, amely a laikusokban a tudományosság és a hozzáértés érzését kelti. Intő példaként álljanak előttünk a pedagógusok:

„Más előjelet kapott a pedagógusok és a szülők közti társadalmi távolság. A kis fizetésből adódó alacsony társadalmi presztízs nál még fontosabb a szakmai professzionalizáció hiánya. A tanár és a szülő ugyanazt a nyelvet használja az iskolai kérdések, problémák megbeszélésénél. Nincs szakmai nyelv, amelynek segítségével világosan el lehet határolni egymástól a laikus és szakmai szerepeket.”

Kuczi Tibor, 2001

„Anthropology teacher (noun) like a normal teacher but cooler”
Internet meme, 2022

5.5.3. Terminológiai elvek kidolgozásának szükségessége az embertani szaknyelvben

Szaknyelven általában elsődlegesen a legmagasabb absztrakciós fokkal jellemezhető tudományos szaknyelvet (elméleti, tudományos szaknyelvet) értjük, de szaknyelvi és terminológiai tervezéskor, az egyes feladatok és stratégiák kijelölésekor szükségszerű a rétegzettség figyelembevétel, kiváltképpen azokon a területeken, amelyekben nagyfokú a laikusok bevonása, pl. az oktatás nyelve, az orvosi nyelv vagy az embertani nyelv.

A szaknyelvek horizontális és vertikális rétegződése

Közvetítőnyelv

A szakma képviselői és a laikusok között szükségszerű a társas cselekvések mentén szerveződő nyelvi érintkezés, melynek során létrejön az a fajta nyelvezet, amely a tudomány komplex, sokszor absztrakt jelenségeit, fogalmait és az azokhoz kötődő jelentéseket közérthető módon teszi hozzáférhetővé. A szakemberek és a laikusok közötti kommunikációban az antropológusok ún. kétnyelvű nyelvhasználók. Az internet hatása komoly kihívást jelent a két fél kommunikációjában, ahogy pl. az orvosok esetében is kihívást jelent az „e-betegek” vagy „smart páciensek” megjelenése.

Gyakorlati szakmai nyelvhasználat

Ide tartozik a dokumentáció nyelve, szakmaspecifikus rövidítések és mozaikszók használata. Ez utóbbiak az egymás közötti szakmai nyelvhasználat megnehezítői, noha azok az antropológusok aktív szókincsének szerves részei. Gyakori eset, hogy az egyik alterület művelője nem érti meg egy másik alterület ott bevett, szaknyelvinek tekintett rövidítéseit. A rövidítések adatolása és szabványosítása tehát alapvető feladatnak tűnik a szaknyelv minden szintjén.

A mindennapi, szóbeli érintkezései során szinte törvényszerűen megjelenik a szakmai szleng. A szakszövegek kialakulásának, használatának több okai is lehet:

- meggyorsíthatja a kommunikációt, így hozzájárul az időbeli hatékonysághoz
- lehetővé teszi a negatív tartalmú szavak helyettesítését
- feszültségoldó hatása lehet
- az adott közösségben csoporterősítő hatása lehet

Elméleti/tudományos szaknyelv

A tudományos elméleti nyelv körébe sorolható többek között a tudományos előadásoknak, szakírásoknak, az oktatásnak, a többnyelvű fordításnak a szaknyelvi kérdéskörei. Ezzel összefüggésben számos kérdés merül fel:

- Hogyan írjuk?
- Hogyan írjuk helyesen?
- Hogyan mondjuk?
- Hogyan ejtsük ki?
- Hogy magyarátsunk?
- Magyarátsunk-e?

- Hogy van ez más nyelven?
- Hogyan közvetítem ezt a tudást a többi felhasználói szintre?

A terminológiastratégia cselekvési terv

1. az embertani terminológia tudományos leírása,
2. szociolingvisztikai szemléletű, szisztematikusan gyűjtött élőnyelvi adatokra alapozott nyelvművelés,
3. szaknyelvi tervezés

A szaknyelvi tervezési döntéseknél számolni kell annak nyelvideológiai meghatározottságával. Nyelvi ideológiákon olyan nyelvvel kapcsolatos gondolatokat, gondolatrendszereket értünk, amelyekkel nyelvi tevékenységek, nyelvvel kapcsolatos döntések helytállósága vagy kifogásolható volta mellett érvelnek, vagyis értékítéleteket tartalmaznak arra nézve, hogy az adott beszélőközösségben mi számít jónak és rossznak, továbbá meghatározzák, hogy az adott közösség milyen nyelvi tervezési lépéseket fog tenni.

Terminológiastratégián olyan összetett cél- és cselekvési rendszert értünk, amelynek a színterei, a tervezői és cselekvői nem alkotnak egyetlen egységes társadalmi intézményt, hanem a szaknyelvet használók közössége a legkülönbözőbb színtereken, fórumokon tevékenykednek.

A magyar embertani szaknyelv fórumai:

- Magyar Biológia Társaság Embertani Szakosztály
- egyetemi tanszékek, egyetemi kurzusok
- folyóiratok
- online szótárak, adatbázisok, weboldalak
- a magyar orvosi szaknyelv különböző fórumai

Továbbá szükség lenne embertani tudományírókra, szükség lenne Magyar embertani tudományíró-képző egyetemi tantárgy indítására. A (külföldi) orvosi egyetemeken, tudományos intézetekben, kiadóknál, szerkesztőségekben, gyógyszercégekben orvosi tudományírók (medical [science]writer) dolgoznak, akik a szerzők anyagainak kéziratá formálását végzik. A magyar embertani tudományírók tevékenysége lehetővé tenné például, hogy a magyar tudományos és ismeretterjesztő írások egységesebbek legyenek, és a magyar embertani nyelv útmutatásai alapján íródjanak. Az embertani tudományíró-képző tantárgy lehetséges tematikája: a beszélt és írott embertani nyelv formái és nyelvhasználati jellegzetességei, a helyesírás embertani nyelvi sajátosságai, mondatalkotás és szövegszerkesztés a tudományos szakírásban, tudományos diákköri dolgozatok nyelvhasználati kérdései, oktatás és ismeretterjesztés nyelvezete.

5.5.4. Magyar biológiai embertani szaknyelvi korpusz létrehozásának szükségessége

A jövő feladatai között szerepelnie kellene egy tudomány- és intézményközi kutatócsoport, a magyar embertani nyelvi kutatócsoport felállításának, mely feladatának tekintené a magyar embertani nyelvi korpusz létrehozását. Ez a szövegtár a magyar nyelvű antropológia teljes, kéziratos és nyomtatott írásbeliségét is magába foglalná, legalábbis a szaknyelvi korpuszoknál megszokott módon. A korpusz rendezőelvét valószínűleg az egyes korokból fellelhető jellegzetes szövegtípusok adnák. A korpusz nem egyszerűen az összegyűjtött szövegek

együttese, hanem azáltal, hogy nyelvészek minden szót annotálnak (jelölnek), a korpusz minden szava kutatásra alkalmas módon adatolt (pl. szófaj, alaktani jellemző, szám és személy, mód, eredet...). Szaknyelvi korpusz létrehozása mindig hosszútávú cél, jelen esetben a magyar nyelvű embertani irodalom egészének rendszerezett feldolgozását jelentené antropológusok és (orvosi korpuszokkal foglalkozó) nyelvészek részvételével.

6. EMBERTANI SZÓTÖRTÉNETI TÁR

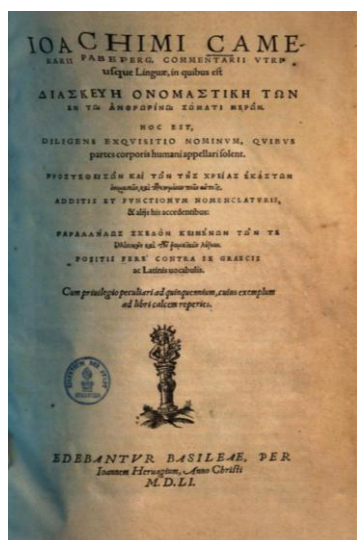
„Arkhé paideúszeosz hé tón onomatón episzkepsisz – a műveltség alapja a szavak vizsgálata.”

Szókratész (görögül: Σωκράτης), i.e. 469 – i.e. 399)

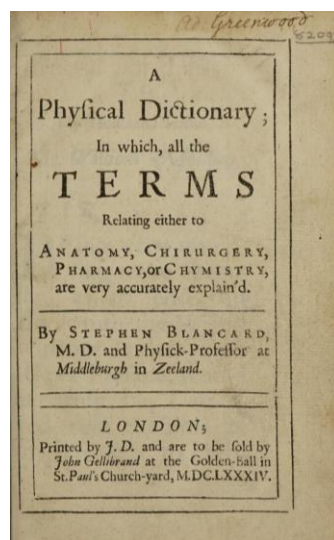
„Azt az orvosi tanulmányt, amit nem görögül írtak, még azok sem tartották sokra, akik nem tudtak görögül.”

Caius Plinius Secundus Maior (23/24 – 79)

A világot, a gondolatainkat és érzéseinket fogalmakkal, ún. ideákkal (eidosz), ezeket pedig szavakkal (lexisz) fejezzük ki. A szavak szimbólumok, melyek azt szimbolizálják, amit a fogalom megnevez (Platón: a dolog azonos a nevével). Az emberek mindig is jelentőséget tulajdonítottak a neveknek, és elnevezéseknek, és ez napjaink tudományos szakemberei között sincs másként. A rómaiak a görög terminológiát szinte változtatás nélkül átvették, a görög terminológia etimológiai gyökerei a szanszkritra, az pedig a még régebbi senzárra vezethető vissza, és ez a szanszkrit eredet minden indoeurópai civilizáció ókori tudományos nyelvében fellelhető. Az anatómiai szavak megalkotásának és magyarázatának az ókorban és a középkorban is voltak előzményei, a medicohistographia hosszú múlttal rendelkezik, már a hellenisztikus korban írtak orvosi szójegyzékeket, de az első igazi anatómiai szótár csak 1551-ben látott napvilágot (Joachim Camerarius: Diaszkeué onomasztiké, sive commentarii utrisque linguae). Az első szóeredetet is magyarázó szótárt Blancard írta 1684-ben, az első orvosi etimológiai szótárt pedig csak 1840-ben adta ki Kraus. A későbbiekben számos etimológiai mű született orvosi nyelv témában, de szinte kizárólag nyelvészekről.

Camerarius J (1551) Diaszkeué onomasztiké, sive commentarii utrisque linguae

Blankaart S (1684) A physical dictionary; in which all the terms relating either to anatomy, chirurgery, pharmacy, or chymistry, are very accurately explain'd

Görög	Arab	Latin	Jelentés	Magyarázat	Első ismert említés	Jegyzet
		ab d omen	hasfal, üreg, pocak, az étvágy helye	<i>ab+do+men</i> <i>abdo</i> el/dug/rejt/tesz/takarít <i>omen</i> elő/intő/jel	Celsus: De Medicina IV.	Aulus Cornelius Celsus (i.e. 25 k. – i.sz. 40 k.)
aposztémata		abs cessus	el/menet/el, tályog	<i>ab+cedo</i> <i>apo</i> (nyíllal) megöl <i>cedo</i> megyek, mozdulok; válik valamivé	Hippokratész: Aphorizmoi Celsus: II.	Hippokratész (i.e. 460–377k.)
		acet abulum	a csípőcsont ízvápája	<i>acetum+abulum</i> <i>acetum</i> ecet <i>abulum</i> tartó, szélesszájú kis edény	Plinius: XXVIII.	Caius Plinius Secundus (23/24–79)
aerob		aerob	oxigén jelenlétét igénylő	<i>ἀήρ, aer</i> gr. levegő		<i>aer, aeris m.</i> levegő, gőz, pára
akro mion		acro mion	vállesűcs	<i>akrosz+ómosz</i> <i>akrosz</i> sarok, legfelső, legmagasabb <i>ómosz</i> váll	Hippokratész: Peri arthrón	
	al kohol	alcohol	szesz	<i>al+kuhl</i> a legfinomabb	al-Rāzī, Libavius: Neoparacelsica, 1594	Abū Bakr al-Rāzī (865–925)
ana tómia			bonctan (olyan tudomány, mely a szerves lények szerkezetét a széttagolás segítségével kutatja)	<i>ana+temnein/temnó</i> <i>ana</i> fel, ismét, mindenütt, végig <i>temnein/temnó</i> vág <i>ἀνατομή anatomé</i> (gör.) /fel/vágás <i>temno</i> (lat.) vág	Arisztotelész: Historia Animalum; Galénosz: De anatomicis administrationibus libri novem; Mondino: Anathomia, 1316; Vesalius: De Humani Corporis Fabrica, 1543	Arisztotelész (i.e. 384–322), Aelius Galenus (129–216 k.) anatomia, -ae f. bonctan
				<i>boncz</i> nyaki ékesség, Baróti Szabó Dávid 1792; Bugát: boncztudomány; Kunoss: boncztan	Bugát: Orvosi Szókönyv, 1833; Kunoss: Szófüzér, 1834	
antropo lógia		anthropo logia	embertan	<i>anthróposz+logosz</i> <i>z</i> <i>ἄνθρωπος</i> <i>anthróposz</i> férfi, aki előre néz <i>antéresz+óposz</i> aki felegyenesedett	Arisztotelész: Ethika Nicomakheia; Blumenbach: Über den Bildungstrieb und das Zeugungsgeschäfte, 1781	Arisztotelész az anthropológosz kifejezést hiú, magamutogató személy megjelölésére használta anthropologia, -ae f. anthropológus, -i m.

				logosz szó/beszéd, értelem, bölcsesség		
arthro lógia			ízülettan		Galénosz: De anatomicis administrationibus libri novem	
		articulatio	ízület	articulatio, -onis, f. ízület, kiejtés, névelő, a növények új ízületi hajtása		
atlasz			az első nyakcsigolya		Pollux: Onomasztikon; Vesalius: De Humani Corporis Fabrica, 1543	Julius Pollux (2. század)
baktérium		bacterium	baktérium	βακτήριον, baktérion gr. botocska, pálcika		bacterium, -ii n.
		bacillus	bot		Otto Friedrich Müller	Otto Friedrich Müller (1730-1784)
balzsam		balsamum	balzsam	βάλσαμον, balszamon gr. balzsam, ír		balsamum, -i n. balzsam, ír
biósz			élet	a régi görögök 3 különböző élet-fogalmat különítettek el: - <i>zoe</i> általában az élet (a <i>thanatosz</i> halál ellentéte) - <i>biósz</i> az emberi/állati élőlények - <i>phüszisz</i> a növényi élet, a természet		
bregma			fejtető		Hippokratész: Peri tón enkephalé trómatón	
cadaver			tetem, hulla	cado el/leesik, cadaver elesett	a „caro data vermibus a hús a férgeknek adatott” kifejezésből	
embrió		embrio	embrió, magzat	ἐμβρυόν embrüon gr. újszülött, gödölye, magzat		embrio, -onis f.
		evolutio	evolúció, fejlődéstudomány	evolvo előre gördít, előre gördül, megfejt, megmagyaráz		evolutio, -onis f. forgatás, olvasás
genetika		genetica	genetika, öröklődéstudomány	γένος, genosz gr. nemzetség, származás, eredet, nem, faj		genetica, -ae f., genus, -eris n.

karkinóma		carcinoma	rákos daganat	Karkinosz a lerneai mocsarakban élő rák, Héraklész és Hüdra harcában megharapta a hős sarkát.	Hippokratész: Epidémion	
κλείς		clavicula	kulcscsont		Homérosz	
diarthroszisz			(szabadon mozgó) ízület	di+arthron, diarthreó szét/választok/osztok, összekötők	Hippokratész: Peri phüsziosz paidion	
em brüo, embryo		f/o etus	magzat, 3 hónaposnál fiatalabb magzat	en+brüon duzzadok, növekszem, embrüosz belül növ/ekv/ő	Hippokratész: Aphorizmoi; Gellius: Noctes Atticae	Aulus Gellius (125 k. – 180)
				Berzsenyi: ébrény (ébredő lény)	Berzsenyi Dániel Összes munkái, 1864	
		fe mur	comb/csont	femen/femur genitália, comb/csont/, „az, ami terem”, a fe szótó nemzéssel, szaporodással, szüléssel kapcsolatos; Dionüszosz Zeusz combjából született, Szt. Anna apja combjából jött világra	Theodorus Priscianus: Medicinae praesentaneae	Theodorus Priscianus (4. sz.)
		foramen		nyílás, lyuk, azok a nyílások a testben, amelyeken át az érzetek a lélekhez jutnak	Celsus: De Medicina VIII.	
		h umerus	fel/karcsont, váll	ómosz (gör.) váll	Celsus: De Medicina VIII.	
		juvenis	fiatal, ifjú	Juventas a serdülőkorból a férfikorba trténő átmenetet (13-14. év) védelmező római istennő.		
		lamina cribrosa	rostalemez	cribrum rosta, szita		
lepra			pikkelyes/hámló bőrbetegség, bélpoklosság	leprával sújtani vagy ebből kigyógyítani az istenek közül Alphitó-nak (a Fehér Gabona-istennőnek) volt joga; lepó hámoz, lehánt	Hippokratész: Aphorizmoi	

morpho logia			alak	<i>morphé</i> alak, forma, termet + <i>logosz</i> szó/beszéd, értelem, bölcsesség	Goethe: Zur Morphologie, 1817	
	mūmiyā	mumia	balzsamozott holttest	<i>mūm</i> viasz, balzsam <i>mūmayin</i> balzsamozott <i>mūmiyā</i> bitumen, később az az anyag, amivel a halottakat konzerválták Egyiptomban	bitumen (gyógyszer) értelemben al-Rāzī: Al-kitāb al-Ḥāwī fī l-ṭibb Ibn Sīnā: Risāla fī l-adwiya al-qalbiyya konzerváló anyag értelemben Gherardo da Cremona: Liber ad Almansorem (al-Rāzī olaszra fordítása)	al-Rāzī (854–925/932) Ibn Sīnā (Avicenna, 980–1037) Gherardo da Cremona (Gerardus Cremonensis) 12. század
noszo logia, nozológia			megbetegedések osztályozása tünetek és kórlefolyás alapján	<i>noszosz</i> betegség, kór + <i>logosz</i> szó/beszéd, értelem, bölcsesség		
	nucha		tarkó, nyakszirt		Avicenna: al-Kānūn fī Ṭib	Ibn Szīna/Avicenna (980 – 1037)
		ob esitas	kövértség, elhízás	<i>edó</i> (gör) eszem, <i>esus</i> (lat) evés, <i>obeso</i> rágók, <i>obesus</i> kövér, elhízott	Plinius XVII.	
		os ethmoidale	rostacsont	<i>ῥιθμός</i> (gör) szita		
megalosz szpondülosz (nagy csigolya, Hippokratész)		os sacrum		<i>herun</i> , <i>heron</i> (héber) gesztáció, szülés, <i>hierosz</i> (gör) Héra, a gyermekáldás istennőjének nevéből a gerincoszlop alsó végét szentnek tartották a zsidók és a mohamedánok is, mitikus szerepe volt Indiában és Egyiptomban is, <i>sacrum</i> (lat) szent, <i>hieron oszteon</i> (gör) szent/elt csont, a keresztcsont	Tacitus: Annales II.	

				elnevezés a keresztre feszítésre utal és Galénosz rosszul értelmezett fordításából származhat (akárcsak a crossbone)		
		patella	térd/kalács	<i>patina</i> tál, kicsinyítve: <i>patella</i> kis csésze/tál	Celsus: De Medicina VIII.	
pato lógia, pathologia			kórtan	<i>pathosz</i> hatás, érzék/elés, szenvedés, balszerencse, betegség, baj + <i>logosz</i> szó/beszéd, értelem, bölcsesség	Hippokratész: Peri tón entosz pathosz	
		pelvis	medence	πελλίς (gör) (mosdó)tál latin fordítása a magyar medence a szláv medьnica (rézből készült tárgy, mosdótál) szóból ered	Vesalius: De Humani Corporis Fabrica, 1543 Rác: A borbélyáságnak eleji, 1782	
phalanx			ujjperc, fahasáb, rúd, csatasor		Arisztotelész: Historia animalium	
		processus styloideus	íróvesszőnyúlvány	στυλος (gör) íróvessző		
		radius	orsócsont, küllő, sugár		Celsus: De Medicina VIII.	
szplathé (Hippokratész), ómoplaté (Arisztotelész)		scapula	lapocka, váll	<i>szkaptó</i> (gör) ások, kapálok, a lapocka az ásó/kapa fejéhez hasonló alakú	Celsus: De Medicina VIII.	
szarko phag/ia, szarkophag/osz			húsevés, díszes kőkoporsó	<i>szarko phag/ia/</i> (gör) húsevés/emésztés Plinius szerint a húst emésztő kövekből készített koporsó (<i>szarkophagosz</i>) nagy /tim/sótartalmánál fogva a holttesteket 40 nap alatt elemésztí	Arisztotelész: Historia animalium Plinius II. Celsus: De Medicina IV.	
szarx/szarkosz			hús/izom		Homérosz: Odüsszeia	

szkeleton			/kiszáradt/ múmia, csontváz		Galénosz	
		talus	boka	<i>Talósz bikafejű rézóriás volt, aki Zeusz parancsára Európát őrizte Kréta szigetén, Médeia kihúzta a rézdugót a bokáján elrejtett érből, így elvérzett</i>	Celsus: De Medicina VIII.	
		tendo	ín		Homérosz: Iliász	
		tibia		tibia síp	Celsus: De Medicina VIII.	
		ulna	könyök, sing/cson		Plinius XVI.	
		vertebra	csigolya		Celsus: De Medicina VIII.	

„Az antróposz (ember) név arra utal, hogy míg a többi élőlény nem figyel meg, nem hasonlítja máshoz, nem veszi alaposan szemügyre (anathrei) amit lát, az ember, ha egyszer látott valamit (opópe), szemügyre is veszi (anathrei), gondolkodik azon, amit látott. Épp ezért az összes élőlény közül egyedül az ember kapta meg az anthr(óposz) nevet, hiszen ő az, aki szemügyre veszi azt, amit lát (anathron ha opópe).”

Platón (görögül: Πλάτων,
i.e. 427 körül – i. e. 347): Kratülosz

7. EMBERTANI LATIN-MAGYAR SZÓTÁR

Főnevek – *vocabuli*

A szótár a főnevek esetében első helyen a főnév egyes számú alanyesetét tünteti fel, majd a vessző után a birtokos esete következik, végül pedig a főnév neme (m: masculinum, hímnem; f: femininum, nőnem; n: neutrum, semleges nem) zárja a sort. A főnevek szótári alakja:

os,	<i>ossis</i>	<i>n (neutrum)</i>
csont,	csontnak a ...	semleges nem
a főnév alanyesete	a főnév birtokos esete	a főnév neme

abdomen, <i>abdominis n</i>	has
abductio, <i>abductionis f</i>	a végtag oldalirányú eltávolítása a törzstől
abductor, <i>abductoris m</i>	távolító
abrasio, <i>abrasionis f</i>	horzsolás
adductio, <i>adductionis, f</i>	a végtag közelítése a törzshöz
adductor, <i>adductoris m</i>	közelítő
adultus, <i>adulti m</i>	felnőtt
acromion, <i>acromii n</i>	vállcsúcs
ala, <i>alae f</i>	szárny
anatomia, <i>anatomiae f</i>	bonctan, anatómia
angulus, <i>anguli m</i>	szöglet
antebrachium, <i>antebrachii n</i>	alkar
apex, <i>apicis m</i>	csúcs
arcus, <i>arcus m</i>	ív
arteria, <i>arterae f</i>	verőér, artéria
arthritis, <i>arthritidis f</i>	ízületi gyulladás
arthrosis, <i>arthrosis f</i>	nem gyulladásos ízületi betegség, ízületi porckopás
articulatio, <i>articulationis f</i>	ízület
atlas, <i>atlantis m</i>	fejgyám, 1. nyakcsigolya
auris, <i>auris f</i>	fül
axilla, <i>axillae f</i>	hónalj
axis, <i>axis m</i>	2. nyakcsigolya
barba, <i>barbae f</i>	szakáll
basis, <i>basis (baseos) f</i>	alap, fenék rész
brachium, <i>brachii n</i>	kar
bucca, <i>buccae f</i>	pofa
calcaneus, <i>calcanei m</i>	sarokcsont
calvaria, <i>calvarae f</i>	koponyatető
calx, <i>calcis, f</i>	sarok
canalis, <i>canalis m</i>	csatorna
capitulum, <i>capituli n</i>	fejecs(ke)
caput, <i>capitis n</i>	fej
caries, <i>cariei f</i>	fogszuvasodás
carpus, <i>carpi, m</i>	kéztő
cartilago, <i>cartilaginis, f</i>	porc

<i>cauda, caudae f</i>	farok
<i>cavum, cavi n</i>	üreg, barlang
<i>cementum, cementi n</i>	cement
<i>cerebrum, cerebri n</i>	agy
<i>cervix, cervicis, f</i>	nyak
<i>circumductio, circumductionis f</i>	végtagkörzés (szabad ízületben)
<i>clavicula, claviculae f</i>	kulcscsont
<i>collum, colli n</i>	nyak
<i>columna, columnae f</i>	oszlop
<i>contractio, contractionis f</i>	összehúzódás
<i>cor, cordis n</i>	szív
<i>corpus, corporis n</i>	test
<i>costa, costae f</i>	borda
<i>coxa, coxae, f</i>	csípő
<i>cranium, cranii n</i>	koponya
<i>crista, cristae f</i>	taraj, lécs
<i>crus, cruris n</i>	lábszár
<i>cubitus, cubiti m</i>	könyök
<i>cutis, cutis f</i>	bőr
<i>dens, dentis m</i>	fog
<i>dentinitis, dentitidis f</i>	foggyulladás
<i>dentinum, dentini n</i>	dentin
<i>diaphysis, diaphysis f</i>	a csöves csont közepe
<i>digitus, digiti m</i>	ujj
<i>discopathia, discopathiae f</i>	porckorong-bántalom
<i>discus, disci m</i>	ízületi korong
<i>dislocatio, dislocationis f</i>	elmozdulás
<i>distorsio, distorsionis f</i>	rándulás
<i>dorsalflexio, dorsalflexionis f</i>	a láb lábháti irányú hajlítása
<i>dorsum, dorsi, n</i>	hát
<i>endosteum, endostei n</i>	a velőüreget bélelő hártya
<i>epiphysis, epiphysis f</i>	a csöves csont vége
<i>eversio, eversionis f</i>	a láb kifelé fordítása
<i>extensio, extensionis f</i>	feszítés, a hajlásszög nyitása
<i>extensor, extensoris m</i>	feszítő izom
<i>extremitas, extremitatis f</i>	végtag, vég
<i>facies, faciei f</i>	arc, felszín
<i>fascia, fasciae f</i>	izompólya
<i>fasciculus, fasciculi m</i>	izomköteg
<i>fibra, fibrae f</i>	izomrost
<i>fēmina, fēminae f</i>	nő
<i>femur, femoris n</i>	comb, combcsont
<i>fibula, fibulae f</i>	szárkapocs
<i>flexio, flexionis f</i>	hajlítás, a hajlásszög zárása
<i>flexor, flexoris m</i>	hajlító izom
<i>foramen, foraminis n</i>	lyuk, nyílás
<i>forma, formae f</i>	alak
<i>fossa, fossae f</i>	árok

<i>fovea, foveae f</i>	gödör, árok
<i>fractura, fracturae f</i>	törés
<i>frons, frontis, f</i>	homlok
<i>genu, genus n</i>	térd
<i>gingiva, gingivae f</i>	fogíny, foghús
<i>glandula, glandulae f</i>	mirigy
<i>gomphosis, gomphosis f</i>	beékelődés
<i>hallux, hallucis m</i>	nagylábujj, öregujj
<i>hepar, hepatis n</i>	máj
<i>homo, hominis m</i>	ember
<i>humerus, humeri m</i>	karcsont
<i>incisura, incisurae f</i>	bemetszés
<i>index, indicis, m</i>	mutatóujj
<i>infans, infantis m/f</i>	csecsemő (<1 éves)
<i>inversio, inversionis f</i>	a láb befelé fordítása
<i>kyphosis, kyphosis f</i>	hátrahajló ív
<i>laesio, laesionis f</i>	sérülés
<i>latus, lateris n</i>	oldal
<i>levator, levatoris m</i>	emelő izom
<i>ligamentum, ligamenti, n</i>	szalag
<i>linea, lineae f</i>	vonal
<i>lordosis, lordosis f</i>	előrehajló ív
<i>luxatio, luxationis f</i>	ficam
<i>mandibula, mandibulae f</i>	alsó állcsont
<i>manubrium, manubrii n</i>	markolat
<i>malleolus, malleoli m</i>	boka
<i>mamma, mammae, f</i>	emlő
<i>manus, manus f</i>	kéz
<i>margo, marginis m</i>	szél, él
<i>mās, māris m</i>	férfi
<i>maxilla, maxillae f</i>	felső állcsont
<i>medulla, medullae f</i>	velő
<i>membrum, membri n</i>	végtag
<i>meniscus, menisci m</i>	félhold alakú porc
<i>mentum, menti, n</i>	áll
<i>metacarpus, metacarpi, m</i>	kézközép
<i>metatarsus, metatarsi, m</i>	lábközép
<i>morbus, morbi m</i>	betegség
<i>musculus, musculi m</i>	izom
<i>nasus, nasi, m</i>	orr
<i>neonatus, neonati, m</i>	újszülött (0-2 hét)
<i>nervus, nervi, m</i>	ideg
<i>nucha, nuchae f</i>	tarkó
<i>occiput, occipitis n</i>	nyakszirt
<i>oculus, oculi, m</i>	szem
<i>olecranon, olecrani n</i>	könyökcsúcs
<i>oppositio, oppositionis f</i>	a hüvelykujj szembefordítása a többi ujjal
<i>orbita, orbitae f</i>	szemüreg

organum, organi n	szerv
os, oris n	száj
os, ossis n	csont
os breve	rövid, köbös csont
os capitatum	fejes csont
os coccygis	farokcsont
os coxae	medencecsont
os ethmoidale	rostacsont
os frontale	homlokcsont
os hamatum	horgas csont
os hyoideum	nyelvcsont
os ilium	csípőcsont
os ischii	ülőcsont
os lacrimale	könnycsont
os longum	hosszú, csöves csont
os lunatum	holdas csont
os metacarpale	kézközépcsont
os metatarsale	lábközépcsont
os nasale	orrcsont
os naviculare	sajkacsont a lábtőben
os occipitale	nyakszirtcsont
os palatinum	szájpadcsont
os parietale	falcsont
os pisiforme	borsócsont
os planum	lapos csont
os pubis	szeméremcsont
os sacrum	keresztcsont
os scaphoideum	sajkacsont a kéztőben
os sphenoidale	ékcsont
os temporale	halántékcson
os trapezium	trapezium csont
os trapezoideum	trapezoid csont
os triquetrum	háromszöges csont
os zygomaticum	járomcsont
ossiculum, ossiculi n	csontocska
osteoma, osteomatis n	csontdaganat (jóindulatú)
osteomalatia, osteomalatie f	csontlágyulás
osteomyelitis, osteomyelitidis f	csontvelőgyulladás
osteoporosis, osteoporosis f	csontritkulás
osteosarcoma, osteosarcomatis n	rosszindulatú csontdaganat
osteosynthesis, osteosynthesis f	törött csontvégek egyesítése pl. lemezzel, csavarral
osteotomia, osteotomie f	csontvésés
palatum, palati n	szájpad(lás)
palma, palmae, f	tenyér
pars, partis, f	rész
parvulus, parvuli m	kisgyermek (1-6 év)
patella, patellae f	térdkalács

<i>pectus, pectoris n</i>	mellkas
<i>pelvis, pelvis, f</i>	medence
<i>periosteum, periostei n</i>	csonthártya
<i>pes, pedis m</i>	láb, lábfej
<i>phalanx, phalangis f</i>	ujjperc
<i>physiologia, physiologiae f</i>	élettan
<i>pilus, pili m</i>	szőr
<i>planta, plantae, f</i>	talp
<i>plantarflexio, plantarflexionis f</i>	a láb talpi irányú hajlítása
<i>pollex, pollicis, m</i>	hüvelykujj
<i>processus, processus m</i>	nyúlvány
<i>pronatio, pronationis f</i>	a tenyér lefelé/hátrafelé fordítása
<i>pronator, pronatoris m</i>	a tenyeret hátrafordító
<i>puella, puellae f</i>	leány
<i>puer, pueri m</i>	fiú
<i>pulmo, pulmonis m</i>	tüdő
<i>pus, puris n</i>	genny
<i>radius, radii m</i>	orsócsont
<i>ramus, rami m</i>	ág
<i>regio, regionis f</i>	tájék
<i>ren, renis m</i>	vese
<i>repositio, repositionis f</i>	a hüvelykujj visszahúzása normál helyzetbe
<i>retroflexio, retroflexionis f</i>	a kar vagy a fej hátrahajlítása
<i>rotatio, rotationis f</i>	forgatás
<i>rotator, rotatoris m</i>	forgató
<i>ruptura, rupturae f</i>	szakadás, repedés
<i>scapula, scapulae f</i>	lapocka, lapockacsont
<i>sceletum, sceleti n</i>	csontváz
<i>sinus, sinus m</i>	öböl, üreg
<i>sphincter, sphincteris m</i>	záróizom
<i>spina, spinae f</i>	tővis, gerinc
<i>spondylosis, spondylosis f</i>	gerinc kopásos megbetegedése, degeneratív gerincbetegség
<i>sternum, sterni n</i>	szegycsont
<i>substantia, substantiae f</i>	állomány, anyag
<i>sulcus, sulci m</i>	barázda
<i>supinatio, supinationis f</i>	a tenyér felfelé/előrefelé fordítása
<i>supinator, supinatoris m</i>	a tenyeret előrefordító
<i>sutura, suturae f</i>	varrat
<i>symphysis, symphysis f</i>	kapcsolat, összenövés
<i>synarthrosis, synarthrosis f</i>	folyamatos csontösszeköttetés
<i>synchondrosis, synchondrosis f</i>	porcos csontösszeköttetés
<i>syndesmosis, syndesmosis f</i>	szalagos kapcsolat
<i>synostosis, synostosis f</i>	összecsontosodás
<i>talus, tali m</i>	ugrócsont
<i>tarsus, tarsi, m</i>	lábtő
<i>tela, telae f</i>	szövet
<i>tempora, orum, n (plur.)</i>	halánték(ok)

tempus, temporis <i>n</i>	halánték, idő
tendo, tendinis <i>m</i>	ín
tensor, tensoris <i>m</i>	feszítő, feszesítő
thorax, thoracis <i>m</i>	mellkas
tibia, tibiae <i>f</i>	sípcsont
trochlea, trochleae <i>f</i>	csiga, hengeres felszín
truncus, trunci, m	törzs
tuber, tuberis <i>n</i>	gumó
tuberculosis, tuberculosis <i>f</i>	gümőkór
tuberculum, tuberculi <i>n</i>	gümő, dudor
tuberositas, tuberositatis <i>f</i>	érdesség
tumor, tumororis <i>m</i>	daganat, duzzanat
ulna, ulnae <i>f</i>	síngcsont
unguis, unguis <i>m</i>	köröm
vena, venae <i>f</i>	visszér, véna
vertebra, vertebrae <i>f</i>	csigolya
vir, viri, m	férfi
vola, volae, f	tenyér
vomer, vomeris <i>n</i>	ekecsont
vulnus, vulneris, n	seb

Melléknevek - *adiectivi*

abducens (<i>gen.: abducentis</i>)	távolító
anatomicus, anatomica, anatomicum	anatómiai
anterior, anterieus	elülső
anterolateralis, anterolaterale	elülső-oldalsó
apertus, aperta, apertum	nyílt
articularis, articulare	ízületi
basilaris, basillare	alapi
brevis, breve	rövid
caesus, caesa, caesum	vágott
calcaneus, calcanea, calcaneum	sarokcsonti
caudalis, caudale	farokvégi
cavus, cava, cavum	üreges, öblös
cerebralis, cerebrale	agy-, aggyal kapcsolatos
cervicalis, cervicale	nyaki
collateralis, collaterale	mindkét oldali
comminutivus, comminutiva, comminutivum	szilánkos
compactus, compacta, compactum	tömött
congenitus, congenita, congenitum	veleszületett
contusus, contusa, contusum	zúzott
cranialis, craniale	fejvégi, koponyai
dentalis, dentale	foggal kapcsolatos
dexter, dextra, dextrum	jobb oldali
distalis, distale	végtagon törzstől távoli
dorsalis, dorsale	hátdoldali (kéz-, lábháti is)
externus, externa, externum	külső
extremus, extrema, extremum	szélső

<i>femoralis, femorale</i>	combcsonti
<i>fractus, fracta, fractum</i>	törött
<i>frontalis, frontale</i>	homlokirányú (sík); homlok-
<i>gracilis, gracile</i>	karcsú
<i>horizontalis, horizontale</i>	vízszintes (sík)
<i>inferior, inferius</i>	alsó
<i>intercostalis, intercostale</i>	bordaközi
<i>intermedius, intermedia, intermedium</i>	közbülső
<i>internus, interna, internum</i>	belső
<i>interossealis, interosseale</i>	csontok közötti
<i>intervertebralis, intervertebrale</i>	csigolyák közötti
<i>laesus, laesa, laesum</i>	sérült
<i>lateralis, laterale</i>	középsíktól távoli
<i>latus, lata, latum</i>	széles
<i>longus, longa, longum</i>	hosszú
<i>lumbalis, lumbale</i>	ágyéki
<i>magnus, magna, magnum</i>	nagy
<i>maior, maius</i>	nagyobb(ik)
<i>maximus, maxima, maximum</i>	legnagyobb
<i>medius, media, medium</i>	középső
<i>medialis, mediale</i>	középsíkhöz közeli
<i>mediansagittalis, mediansagittale</i>	középső nyílrányú (sík)
<i>metacarpalis, metacarpale</i>	kézközéphez tartozó
<i>metatarsalis, metatarsale</i>	lábközépi
<i>minimus, minima, minimum</i>	legkisebb
<i>minor, minus</i>	kisebb(ik)
<i>palmaris, palmare</i>	tenyéri
<i>paravertebralis, paravertebrale</i>	gerinc melletti
<i>parvus, parva, parvum</i>	kis, kicsi
<i>piriformis, piriforme</i>	körte alakú
<i>plantaris, plantare</i>	talpi
<i>posterior, posterius</i>	hátsó
<i>profundus, profunda, profundum</i>	mély, mélyen fekvő
<i>proximalis, proximale</i>	végtagon törzshöz közeli
<i>quadratus, quadrata, quadratum</i>	négyszögletes
<i>rectus, recta, rectum</i>	egyenes
<i>sacer, sacra, sacrum</i>	szent, áldozati
<i>sagittalis, sagittale</i>	nyílrányú, előlről hátrafelé haladó (sík/tengely)
<i>serratus, serrata, serratum</i>	fűrész, fogazott
<i>sinister, sinistra, sinistrum</i>	bal oldali
<i>spinalis, spinale</i>	gerincvelővel kapcsolatos
<i>spongiosus, spongiosa, spongiosum</i>	szivacsos
<i>superficialis, superficiale</i>	felszíni
<i>superior, superius</i>	felső
<i>temporalis, temporale</i>	halántéki
<i>thoracicus, thoracica, thoracicum</i>	mellkasi
<i>transversalis, transversale</i>	harántirányú (sík/tengely)

transversus , <i>transversa, transversum</i>	haránt
ventralis , <i>ventrale</i>	hasoldali
vertebralis , <i>vertebrale</i>	csigolya-, csigolyákkal kapcsolatos
visceralis , <i>viscerale</i>	zsigeri
volaris , <i>volare</i>	tenyéri

Az emberi test főbb síkjai és irányai - *plana et directiones*

<i>anterior, anterieus</i>	elülső (<i>sagittalis</i> sík)
<i>aspectus anterior</i>	előlnézet
<i>aspectus lateralis</i>	oldalnézet
<i>axis longitudinalis</i>	függőleges tengely
<i>axis sagittalis</i>	nyílirányú tengely
<i>axis transversalis</i>	haránt tengely
<i>caudalis</i>	farokvégi (<i>cauda</i> = farok)
<i>caudalis, caudale</i>	farokhoz közelebbi
<i>cranialis</i>	fejvégi (a test hossz tengelye mentén a fejhez közelebbi irány, <i>cranium</i> - koponya)
<i>cranialis, craniale</i>	fejhez közelebbi
<i>dexter, dextra, dextrum</i>	jobb (páros testrészek esetén), jobb oldali
<i>distalis</i>	végtagon, annak hossz tengelye mentén a törzstől távolabbi helyzet
<i>distalis, distale</i>	végtagon törzstől távoli
<i>dorsalis, dorsale</i>	hátdoldali (<i>sagittalis</i> sík, <i>dorsum</i> = hát); kézháti; lábháti
<i>externus, externa, externum</i>	külső elhelyezkedés
<i>fibularis, -e</i>	szárkapocscsonti
<i>frontalis</i>	homlokirányú sík (a test hossz tengelyével párhuzamos, a testet elülső és hátsó részre osztja)
<i>frontalis, frontale</i>	homloki
<i>horizontalis</i>	vízszintes sík (a testet felső és alsó részre osztja)
<i>horizontalis, horizontale</i>	vízszintes
<i>inferior, inferius</i>	alsó
<i>intermedius, intermedia, intermedium</i>	közbülső, 3 közül a középső
<i>internus, interna, internum</i>	belső elhelyezkedés
<i>lateralis</i>	a <i>median</i> síktól távolabbi (<i>frontalis</i> sík)
<i>lateralis, laterale</i>	test középvonalától távoli
<i>lateris dextri</i>	jobb oldali
<i>lateris sinistri</i>	bal oldali
<i>lateris utriusque</i>	mindkét oldali
<i>longitudinalis, longitudinale</i>	hosszanti irányú
<i>medialis</i>	a <i>median</i> síkhoz közelebbi (<i>frontalis</i> sík)
<i>medialis, mediale</i>	középvonalhoz közeli
<i>median sagittalis</i>	nyílirányú középsík (a testet középen jobb és bal félre osztó sík)
<i>mediansagittalis, mediansagittale</i>	középső nyílirányú sík

<i>medianus</i>	a középsíkban helyezkedik el
<i>medius, media, medium</i>	három, közel párhuzamos képződmény közül a középső
<i>palmaris, palmare</i>	tenyéri
<i>paramedian sagittalis</i>	nyílrányú sík, a <i>median sagittalis</i> -al párhuzamos (<i>sagitta</i> - nyílvevessző)
<i>plantaris, plantare</i>	talpi
<i>planum coronale</i>	homloksík
<i>planum frontale</i>	homloksík
<i>planum horizontale</i>	vízszintes sík
<i>planum mediansagittale</i>	középső nyílrányú sík
<i>planum sagittale</i>	nyílrányú sík
<i>posterior, posterius</i>	hátsó (<i>sagittalis</i> sík)
<i>profundus, profunda, profundum</i>	mély, mélyen fekvő
<i>proximalis</i>	végtagon, annak hossz tengelye mentén a törzshöz közelebbi helyzet
<i>proximalis, proximale</i>	végtagon törzshöz közeli
<i>radialis, radiale</i>	orsócsonti
<i>sagittalis</i>	nyílrányú sík, a <i>median sagittalis</i> -al párhuzamos (<i>sagitta</i> - nyílvevessző)
<i>sagittalis, sagittale</i>	nyílrányú
<i>sinister, sinistra, sinistrum</i>	bal (páros testrészek esetén), bal oldali
<i>superficialis, superficiale</i>	felszíni
<i>superior, superius</i>	felső
<i>tibialis, tibiale</i>	sípcsonti
<i>transversalis</i>	vízszintes sík (a testet felső és alsó részre osztja)
<i>transversalis, transversale</i>	harántirányú
<i>ulnaris, ulnare</i>	singcsonti
<i>ventralis, ventrale</i>	hasoldali (<i>sagittalis</i> sík, <i>venter</i> = has)
<i>volaris, volare</i>	tenyéri

Síkok - plana

anatómia megnevezés		latin szótár	
median	középsík, a testen előlről hátrafelé áthaladó sík, a testet jobb és bal testfélre osztja	<i>medietās, atis, f, (m dius)</i>	a közepe
sagittalis	nyílrányú sík, a középsíkkal párhuzamos	<i>sagitta, ae, f</i>	nyíl
frontalis	homloksík, a homlokkal párhuzamos sík	<i>frōns, ntis, f</i>	homlok; ábrázat
horizontális	vízszintes sík, a homloksíkra merőleges	<i>aequilibris, e</i>	egyensúlyban levő, vízszintes, horizontális

Irányok- directiones

anatómia megnevezés		latin szótár	
medialis	középsíkhöz közel eső	<i>mediētās, atis, f, (m dius)</i>	a közepe
lateralis	oldalsó	<i>latus 3, eris, n</i>	oldal (emberi v. állati testé)
anterior	elülső	<i>anticus 3</i>	elülső
ventralis	hasi	<i>ventrālis, e</i>	hasi
posterior	hátsó	<i>posterior, -ius</i>	hátsó, hátrább levő
dorsalis	háti	<i>posticus 3</i>	hátsó, hátul levő
superior	felső	<i>superior, ius</i>	feljebb levő, felsőbb, m agasabban fekvő
cranialis	feji	<i>caput, itis, n</i>	fej
inferior	alsó	<i>īnferior, ius,</i>	alsóbb, alantabb fekvő
caudalis	farki	<i>cauda, ae, f</i>	farok
proximalis	végtag törzshöz közelebb eső része	<i>propior, ius</i>	közelebbi, közelebb fekvő, közelebb levő
distalis	végtag törzstől távolabbi része	<i>distō, stāre</i>	egymástól külön áll, távol van
superficialis	felületi	<i>superficiālis, e</i>	felületi, felszíni; felületes, pontatlan
profundus	mély	<i>profundus 3</i>	mély
externus	külső	<i>exter, era, erum</i>	külső
internus	belső	<i>interior, ius</i>	belső, beljebb levő

Az emberi test részei - *partes corporis humani* (főnév + melléknév; birtokos szerkezet)

<i>antebrachium dextrum</i>	jobb alkar
<i>antebrachium sinistrum</i>	bal alkar
<i>apparatus locomotorius</i>	mozgásrendszer
<i>articulatio ellipsoidea</i>	tojásízület
<i>articulatio sellaris</i>	nyeregízület
<i>articulatio sphaeroidea</i>	gömb-/dióízület
<i>articulatio temporomandibularis</i>	rágóízület
<i>articulatio trochoidea</i>	forgóízület
<i>basis cranii</i>	koponyalap
<i>brachium dextrum</i>	jobb kar
<i>brachium sinistrum</i>	bal kar
<i>caput articulare</i>	ízületi fej
<i>cartilago articularis</i>	ízületi porc
<i>cavitas articularis</i>	ízületi vápa
<i>cavitas glenoidalis</i>	a lapocka ízvápája
<i>cavum articulare</i>	ízületi üreg

<i>cavum medullare</i>	a diaphysis ürege
<i>cavum/cavitas oris</i>	szájüreg
<i>cervix dentis</i>	fognyak
<i>cingulum extremitatis</i>	csontos függeszt öv
<i>cingulum pectorale</i>	vállöv
<i>columna vertebralis</i>	gerincoszlop
<i>concha nasalis</i>	orrkagyló
<i>corona dentis</i>	fogkorona
<i>corpus humanum</i>	az emberi test
<i>cranium cerebrale</i>	agykoponya
<i>cranium viscerale</i>	arckoponya
<i>dens caninus</i>	szemfog
<i>dens deciduus</i>	tejfog
<i>dens incisivus</i>	metszőfog
<i>dens molaris</i>	nagyőrlő
<i>dens permanens</i>	maradandó fog
<i>dens praemolaris</i>	kisőrlő
<i>digiti pedis</i>	lábujjak
<i>digitus anularis</i>	gyűrűs ujj
<i>digitus medius</i>	középső ujj
<i>digitus minimus</i>	kisujj
<i>dorsum manus</i>	kézhát
<i>dorsum pedis</i>	lábbát
<i>extremitas inferior</i>	alsó végtag
<i>extremitas superior</i>	felső végtag
<i>junctura cartilaginea</i>	porcos összeköttetés
<i>junctura fibrosa</i>	kötőszövetes összeköttetés
<i>junctura ossea</i>	csontos összenövés
<i>junctura synovialis</i>	ízület
<i>labium/labrum articulare</i>	ízületi porc pereme
<i>ligamentum articulare</i>	ízületi szalag
<i>manus dextra</i>	jobb kéz
<i>manus sinistra</i>	bal kéz
<i>membrum inferius</i>	alsó végtag
<i>membrum superius</i>	felső végtag
<i>ossa brevia</i>	köbös csontok
<i>ossa carpi</i>	kéztőcsontok
<i>ossa corporis</i>	a test csontjai
<i>ossa cranii</i>	a koponya csontjai
<i>ossa cuneiformia</i>	ékcsonatok a lábtőben
<i>ossa digitorum</i>	az ujjak csontjai
<i>ossa et articulationes</i>	csontok és ízületek
<i>ossa extremitatum</i>	a végtag csontjai
<i>ossa irregularia</i>	szabálytalan csontok
<i>ossa longa</i>	csőves csontok
<i>ossa manus</i>	a kéz csontjai
<i>ossa metacarpalia</i>	kézközépcsontok
<i>ossa metatarsalia</i>	lábközép csontjai

<i>ossa plana</i>	lapos csontok
<i>ossa pneumatica</i>	légtartalmú csontok
<i>ossa tarsi</i>	a lábtő csontjai
<i>ossa trunci</i>	a törzs csontjai
<i>palatum durum</i>	kemény szájpad
<i>partes principales</i>	főbb testrészek
<i>phalanges manus</i>	kézujjpercek
<i>phalanges pedis</i>	lábujjpercek
<i>phalanx distalis</i>	körömperc
<i>phalanx media</i>	középperc
<i>phalanx proximalis</i>	alapperc
<i>planta pedis</i>	talp
<i>processus mastoideus ossis temporalis</i>	a halántékcsonthúlványa
<i>regio sacralis</i>	keresztcsonttájék
<i>sceletum humanum</i>	az ember csontváza
<i>sinus maxillaris</i>	arcüreg
<i>substantia compacta</i>	tömör csontszövet
<i>substantia spongiosa</i>	szivacsos csont
<i>sutura plana</i>	sima varrat
<i>sutura serrata</i>	fogazott varrat
<i>sutura squamosa</i>	pikkelyvarrat
<i>symphysis pubica</i>	a szeméremcsontok porcos kapcsolata
<i>vertebra prominens</i>	VII. nyakcsigolya
<i>vertebrae cervicales</i>	nyakcsigolyák
<i>vertebrae lumbales</i>	ágyékcigolyák
<i>vertebrae thoracales/thoracicae</i>	hátcsigolyák

Gyakran előforduló orvosi kifejezések (*terminus technicus medicinalis*)

anatómiai nomenklatúra = a terminus technicusok összessége

<i>nōmen, inis, n</i>	név, elnevezés, cím; hír(név)
<i>nōmenclátor, ōris, m</i>	névkiáltó (az a rabszolga, aki urának az utcán szembejövőket megnevezte)
<i>terminō l</i>	(el)határol; korlátoz; meghatároz, megállapít
<i>technicus, ī, m</i>	a művészet oktatója

<i>anatomia chirurgica</i>	sebészeti anatómia
<i>anatomia comparativa</i>	összehasonlító anatómia
<i>anatomia radiologica</i>	röntgenanatómia
<i>anatomia systematica</i>	leíró- vagy rendszeres anatómia
<i>anatomia topographica</i>	tájanatómia
<i>craniectomy</i>	koponyalékelés
<i>craniomalaria</i>	koponyacsont-lágyulás
<i>discus hernia</i>	porckorong sérv
<i>distorsio</i>	rándulás
<i>fractura</i>	törés
<i>fractura basis cranii</i>	koponyalapi törés
<i>fractura colli femoris</i>	a combcsont nyakának törése

<i>fractura calcanei</i>	a sarokcsont törése
<i>fractura dentis</i>	fogtörés
<i>fractura tibiae</i>	a sípcsont törése
<i>lingua latina medicinalis</i>	orvosi latin
<i>literae</i>	irodalomjegyzék
<i>luxatio</i>	ficam
<i>luxatio humeri</i>	karcsont ficama
<i>luxatio mandibulae</i>	alsó állcsont ficama
<i>necrosis cerebri</i>	agyelhalás
<i>neoplasma cranii malignum</i>	rosszindulatú koponyacsont-daganat
<i>ostalgia</i>	csontfájdalom
<i>osteoclasia</i>	csont sebészi törése
<i>osteomalacia/osteomalatia</i>	csontlágyulás
<i>osteomyelitis</i>	csontvelőgyulladás
<i>osteopenia</i>	a csontok csontszövettartalma kórosan csökken
<i>osteoplastica</i>	csont plasztikai műtéte
<i>osteoporosis</i>	csontritkulás
<i>osteosclerosis</i>	csontkeményedés
<i>osteosynthesis</i>	tört csontvégek egyesítése
<i>osteotomia</i>	csontvésés
<i>otitis/osteitis</i>	csontgyulladás
<i>pyarthrosis</i>	ízületi gennyedés
<i>spondylarthrosis</i>	gerinc kopásos megbetegedése, amelyben a csigolyákat összekötő kisízületek is érintettek
<i>spondylolysis</i>	csigolyaív folytonosságának megszakadása, tönkremenetele
<i>trauma</i>	sérülés

Elöljárószók – *praepositiones*

<i>a, ab + abl.</i>	-tól, -től, által
<i>ad + acc.</i>	-hoz; -nál, -ig
<i>ante + acc.</i>	előtt (időben, térben)
<i>contra + acc.</i>	ellen
<i>cum + abl.</i>	-val, -vel
<i>extra + acc.</i>	vmin kívül
<i>in + abl.</i>	-ban, -ben, -on, -en, -ön
<i>in + acc.</i>	-ba, -be, -ra, -re
<i>infra + acc.</i>	alatt
<i>inter + acc.</i>	között
<i>intra + acc.</i>	-ba, -be, belülre
<i>per + acc.</i>	át, keresztül
<i>pro + abl.</i>	-ért, számára, részére
<i>post + acc.</i>	után (időben, térben)
<i>sine + abl.</i>	nélkül
<i>supra + acc.</i>	felett

Számok – *numeri*

	Tőszámnevek	Sorszámnevek
I	<i>unus, una, unum</i>	<i>primus, prima, primum</i>
II	<i>duo, duae, duo</i>	<i>secundus, secunda, secundum</i>
III	<i>tres, tria</i>	<i>tertius, tertia, tertium</i>
IV	<i>quattuor</i>	<i>quartus, quarta, quartum</i>
V	<i>quinque</i>	<i>quintus, quinta, quintum</i>
VI	<i>sex</i>	<i>sextus, sexta, sextum</i>
VII	<i>septem</i>	<i>septimus, septima, septimum</i>
VIII	<i>octo</i>	<i>octavus, octava, octavum</i>
IX	<i>novem</i>	<i>nonus, nona, nonum</i>
X	<i>decem</i>	<i>decimus, decima, decimum</i>
XI	<i>undecim</i>	<i>undecimus, undecima, undecimum</i>
XII	<i>duodecim</i>	<i>duodecimus, duodecima, duodecimum</i>

8. NYELVHELYESSÉGI KÉRDÉSEK, HELYESÍRÁSI SZABÁLYOK ÉS MEGFONTOLÁSOK

8.1. Az anatómiai nyelv, mint az embertani nyelv alapja

Az anatómiai nevezéktan fő fogalmai

eredetüket tekintve:

- latin eredetűek: pl. *ren* (vese), *auris* (fül), *musculus* (izom),
- görög eredetűek: pl. *ganglion* (idegdúc), *olecranon* (könyökcsúcs),

felépítésüket tekintve:

- egyszavasok: pl. *humerus* (karcsont), *cranium* (koponya),
- többszavasok:
 1. melléknévi jelzőt vagy jelzőket, pl. *tibia dextra* (jobb sípcsont), *os frontale* (homlokcsont) *musculus pectoralis major* (nagy mellizom), jelezve az adott struktúra helyét, milyenségét stb.,
 2. illetve birtokos jelzőt vagy jelzőket pl. *caput humeri* (a karcsont feje), *basis cranii* (koponyaalap), *sulcus tendinis musculi* (az ín hüvelyének barázdája); jelölve az adott csont vagy szerv részét,
 3. vagy mindkét fajta jelzőt pl. *musculus rectus femoris* (a comb egyenes izma), *arteria circumflexa scapulae* (a lapockát körülvevő verőér).

A magyar szakszavak alkotásának 3 fő szempontja van:

- jelentésbeli (szemantikai) azonosság,
- nyelvi elfogadhatóság,
- taníthatóság (pedagógiai gyakorlatiasság).

További elvi kérdések és lehetőségek:

- főnevek esetében értelmező magyar elnevezés: pl. *regio* – tájék, *regio deltoidea* – válltájék,
- latin melléknévek magyar melléknévekkel való kifejezése: pl. *rectus* – egyenes,
- határozószavak magyar megfelelőinek használata: pl. *abductor* – távolító, *adductor* – közelítő,
- a *Terminologia Anatomica* alapvetően nem tartalmaz igéket, csak azok különféle alakjait, de a magyar nyelvre ezek is átültethetők: pl. *rotare/rotator* – forogni/forgató,
- szóalkotás nemcsak fordítással, hanem értelmezéssel is lehetséges: pl. *junctura synovialis* – valódi ízület,
- a magyar megfelelő legyen gördülékeny,
- a jövevényszavak magyaros írásmóddal és kiejtéssel is használhatók, pl. *anatomia* – anatómia (bonctan helyett).

8.2. Helyesírási megfontolások az embertani nyelvben

Helyesírási kérdésekben A magyar helyesírás szabályai legújabb (jelenleg 12.) kiadása az irányadó. A különböző tudományterületeknek sajátos helyesírási megfontolásai is lehetnek, sok tudomány nyelv ezekben már konszenzusra törekszik, és néhány szerencsés esetben mérvadó

útmutatók is készültek a Magyar Tudományos Akadémia felügyelete alatt. A magyar embertani nyelvnek természetesen nincs külön helyesírása, A magyar helyesírás szabályai 12. kiadása szerinti, és sajátos megfontolások tekintetében sokat merít a társtudományok (orvosi nyelv, kémiai nyelv, fizikai nyelv) már megjelent helyesírási útmutatóiból.

A többi szaknyelvhez hasonlóan (elméletileg) az embertani nyelvnek is van normája, vagyis nyelvi szabványa, a lehetséges változatok leginkább kiművelt formája, az, amit oktatunk. Csak még nem döntöttük arról, hogy mi a mi nyelvi normánk.

Az ebben a fejezetben leírt, a magyar embertani szaknyelv helyesírása kapcsán született néhány ajánlás elsősorban a Magyar Tudományos Akadémia által kiadott A magyar helyesírás szabályai korábbi kiadásain, illetve az orvosi nyelv témakörében megjelent cikkeken alapulnak. Azonnal felhasználható ismereteket is tartalmaz, de egyben felhívás is az embertan művelői felé, hogy beszéljessünk az embertani nyelv jelenlegi helyzetéről, változásairól és jövőjéről.

A latin és más idegen szakkifejezések használatát az akadémiai orvosi helyesírás szabályozza. Egyik alapelve, hogy ha egy szót, szószerkezetet a forrásnyelv szabályainak megfelelően használunk, akkor eredeti írásmódján, helyesírásán ne változtassunk. (A kiejtésén sem.) A másik alapelv kimondja, hogy ha egy idegen szó, szószerkezet a magyar nyelv szabályai szerint alakult, akkor írásmódja is magyaros legyen. (Kiejtése szükségszerűen az.)

Noha mindkét alapelv világos, az idegen nyelvű, elsősorban latinból, valamint élő nyelvekből való átvételek írásmódja szakmai-nyelvi viták keresztüzében áll, még a szakcikkek írásmódja sem egységes, a mindennapi gyakorlaté pedig még kevésbé.

Az akadémiai szabályzás az idegen eredetű, elsősorban latin gyökerű orvosi szakkifejezések magyaros írásmódjához csak esetenként járul hozzá, ott, ahol az orvosi szakszó már köznyelvvé vált, pl.: orális.

A legtöbb ajánlás szerint a széles olvasóközönségnek szánt ismeretterjesztő szövegben a fonetikus (kiejtés szerinti) írásmódot célszerű használni, míg a szakmai szövegekben a latinos írásmódot, kivéve a tudományágak és szakterületek neveit (citológia), valamint az orvosi eljárások és műszerek elnevezéseit (laringoszkóp). Szakmai szövegekben célszerűbb a latinos írásmódot használni, mert könnyebb a már megtanult latinos írásmódot átírni fonetikusan, mint egy magyaros írásmóddal megtanult szót átírni latinosan.

A klasszikus latin szerinti kiejtés csak a klasszika filológiában használatos, a hazai orvosi latin elvileg a hagyományos „humanista” vagy „erasmusi” kiejtés alapján áll. De a mindennapi gyakorlatban a magyaros kiejtémód érvényesül, ami főleg az első szótagra eső hangsúlyban, a magánhangzók magyaros időtartamában és a latin c, s és t magyar hangértékében nyilvánul meg, pl.: *patiens* [paciénsz] helyett *páciens*, *necrosis* [nekrószisz] helyett *nekrózis*. A kiejtés és az írásmód viszonya kölcsönös: ha azt írjuk, hogy *anamnesis*, akkor következetes ejtése [anamnészisz] lenne, viszont, ha már azt mondjuk, hogy *anamnézis*, akkor következetes írásmódja is *anamnézis*.

A magyaros írásmódnak, amellet, hogy a kiejtésnek szükségszerűen egyeznie kell a köznyelvvél, nyilvánvalóan igazodnia kell a nyelv helyesírásához is, ám nem szükséges teljesen azonosnak lennie, lehetnek szaknyelvi sajátosságai is.

8.3. MTA állásfoglalás az orvosi helyesírás ügyében

Az MTA Helyesírási Bizottságának állásfoglalása az orvosi helyesírás ügyében (1987)

Állásfoglalás az orvosi helyesírás ügyében

I.

A latin (görög) eredetű orvosi műszavak latinos és magyaros (fonetikus) írásmódjában meglévő bizonytalanság és nem egy ízben a kevert (hibrid) írásmód elszaporodása miatt szükségessé vált a magyar orvosi szaknyelv helyesírásának szabályozása. Az MTA Helyesírási Bizottsága 1985. december 9-i határozatával albizottságot alakított az orvosi helyesírás helyzetének megvizsgálására és az írásmódra vonatkozó javaslat kidolgozására. Az albizottság egy korszerű, az általa kimunkált elvek alapján álló orvosi helyesírási tanácsadó szótár készítésére tett javaslatot. Az orvosi szakkifejezések egységes használatának és helyesírásának szabályozására vonatkozó előterjesztést - némi módosítással - az MTA Orvosi Tudományok Osztálya 1987. június 16-i ülésén, az MTA Helyesírási Bizottsága és Anyanyelvi Bizottsága 1987. november 9-i együttes ülésén elfogadta; hangsúlyozva azt az általánosan érvényes irányelvet, hogy ha a magyar szavak vagy kifejezések az idegennel azonos jelentésűek és tartalmúak, tehát nem veszélyeztetik a szakszerűséget, a már bevált megfelelő magyar szavak használata részesüljön előnyben az idegenek helyett. Az alábbiakban meghatározott alapelvek az akadémiai orvosi helyesírási tanácsadó szótár megjelenéséig is iránymutatónak tekintendők a különféle orvosi tárgyú írásművekben.

II.

A latinos és a magyaros írásmód elvei

Latin (görög) eredetű orvosi szavaink írásában mind a latinos, mind a magyaros írásmódnak megvan a maga létjogosultsága.

A latinos vagy a magyaros írás eldöntésekor két általános rendező elvnek kell érvényesülnie.

A) Az első a köznyelvivé válás szerinti rendező elv. Ez a következőket jelenti.

Ha egy orvosi szakszó vagy szakkifejezés már **a köznyelvben is meghonosodott**, azaz a mindennapi nyelvben is széles körben ismert, illetőleg a köznyelvben való meghonosodás útján van, akkor — mint tendencia — a **magyaros (fonetikus) írásmód érvényesül**.

A köznyelvivé válás elvéből következőleg magyarosan (fonetikusan) írjuk a helyesírási és az értelmező szótárakban található orvosi szavakat, továbbá a szótárakban nem található, de már közkeletűvé vált (az orvosi szakma körén kívül is ismert) latin (görög) eredetű szavakat és kifejezéseket; pl. *embrió, embriológia, citológia, hisztokémia, bronchoszkópia, diagnosztika, diagnózis, szindróma, trombózis, terápia, szepszis, tetanusz, szifilisz, spektroszkóp, akut, kollapszus, inkubáció, vakcina, rehabilitáció, reuma, karcinóma, eufória, immunitás, rezisztencia, prevenció, szedativum, narkózis, dekompresszió, ciszta, punkció, purgáció, aberráció, aritmia, citoplazma, katéter, szegmentum, szekréció, lumbágó, anamnézis, dizentéria, infekció*.

B) A második a **szövegfajták**, vagyis a címzettek (kinek írunk?) szerinti rendező elv. Ez a következőket jelenti.

a) Az **orvos olvasóknak** szánt **szakmai szövegekben**, például tudományos szaklapokban, tudományos dolgozatokban, orvosi kézikönyvekben, az egészségügyi felsőoktatás tankönyveiben, a kórházi és klinikai praxisban (kórlapokon, zárójelentésekben stb.) általában a **latinos írásmód** következetes alkalmazását kell elfogadottnak tekinteni még egyes közkeletűvé vált (vagy a közkeletűvé válás útján levő) szakszavak esetében is; pl. *extrasystole* (extraszisztolé helyett), *arteriosclerosis* (arterioszklerózis helyett), *thrombophlebitis* (tromboflebitisz helyett), **aerophagia** (aerofágia helyett), *dyspepsia* (diszpepszia helyett) stb.

Ennek az elvnek az alkalmazása során figyelembe kell venni azonban az orvosi szakma **tárgyi valóságának** (mit írunk? miről írunk?) szempontját is.

E szerint az **orvos olvasóknak** szánt szövegekben **latinosan írjuk** a nemzetközileg is használt

anatómiai, kór-, élet- és szövettani neveket;

a **kórokozók** neveit;

a **betegségmegnevezéseket, a műtéti eljárásokat és a védett gyógyszerneveket**; (az érvényes gyógyszerkönyv szerint);

pl. *histiocyta, epidermis, ihyreoidea, caudalis, anaemia perniciosa, glomerulonephritis, erythropoiesis, Penicillium viridans, streptococcusok, Vertebrata, Seduxen* stb.

Még az **orvos olvasóknak** szánt szövegekben is **magyarosan (fonetikusan)** írjuk azonban:

a **tudományágak és szakterületek** neveit: *hematológia, citológia, ortopédia, patológia, szerológia, laringológia* (de lehet: laryngitis) stb.;

az **orvosi technikai eljárások és műszerek** neveit: *akupunktúra, amputáció, biopszia, immunizáció, precipitáció, transzplantáció, laringoszkóp, laringoszkópia* (de lehet: laryngitis), *gasztroszkópia, spektroszkóp*) stb.;

a **kémiai vegyületek és gyógyszerkészítmények** neveit (ezekre nézve 1.: A magyar kémiai elnevezés és helyesírás szabályai I-II. Bp., 1972.; Kémiai helyesírási szótár. Bp., 1982.);

a **társtudományok** (biológia, kémia, biokémia, fizika, állattan, növénytan stb.) szakkifejezéseit, ha azok e tudományokban fonetikusan írandók (pl.: kémiai szabályzatok, 1. fent; Az állatorvosi szakkifejezések használatának és helyesírásának szabályai. Magyar Állatorvosok Lapja 1983: 309-11. stb.).

Általános irányelvnek tekintendő az orvos olvasóknak szánt közleményekben is, hogy a már bevált magyar szavakat, kifejezéseket használjuk az idegenek helyett.

b) A széles olvasóközönségnek, vagyis a nem szakember olvasóknak szánt **ismeretterjesztő szövegekben** lehetőleg a **magyar megnevezéseket** kell használni, pl. *áttét, gyomorhurut, rózsahimlő, tüdőgyulladás, epekő*; vagy ha ilyen nincs, akkor az **idegen megnevezések fonetikus írásmódját** célszerű alkalmazni, pl. *cirrózis* (cirrhosis helyett), *metaplázia* (metaplasia helyett), *szkoliózis* (scoliosis helyett), *urémia* (uraemia helyett) stb.

Ilyen közleményekben - a rendszertani nevek és a védett gyógyszerek kivételével - a következetesen alkalmazott fonetikus írásmódot elfogadottnak kell tekinteni, de zárójelben a latinos forma is megadható.

Egyéb elvek

1. A **több szóból álló**, a latin nyelv ragozási, egyeztetési és szórendi szabályai szerint szerkesztett orvosi **kifejezéseket** mindig **latinosan** írjuk; pl. *locus minoris resistentiae, myoma laeicellulare* (de lehet: mióma), *cysia mammae benigna* (de lehet: ciszta), *injectio intra venam* (de intravénás injekció).

2. A **görög eredetű** szavakat is **latinosan** írjuk, beleértve a valójában görög eredetű *ph, th, rh, x* és *y* használatát is.

3. **Magyar képzővel** ellátott latinosan írt szavaknál törekedni kell az egész szó magyaros írására, de csak akkor, ha a szó már közkeletűvé vált, vagy ha a latinos szó szerkezet szabályait nem sértjük meg; pl. *injekciós, anémiás, diagnosztizál, trombotizál*; de: a **máj excretiós** működése.

4. A **szóbookrok** írásában is legyen meg a rendező elv(ek) szerinti következetesség; pl. *myalgia*, de miogén, miográf, miokardiográf; vagy *diagnózis, diagnosztika, diagnosztizál, diagnosztizálás*.

5. Az **összetett szavak** írásában a magyar helyesírás szabályai szerint kell eljárni. A vegyes nyelvű összetételek esetében hibrid íráskép is kialakulhat.

6. Az idegen szavak és kifejezések szótárában (Bakos Eerenc; Bp., 1973. és további lenyomataiban) található, magyarosan írt latin (görög) utótagok és képzők írásmódjában is az ismertetett elvek szerint kell eljárni. Ennek megfelelően a Bakos-féle szótárban magyarosan írt szóvégződéseket (pl. -áció, -ális, -búlia, -cefália, -cita, -émia, -gnózis, -gráfia, -mánia, -mnézés, -óm, a, -ópia, -opszia, -ózis, -pátia, -fág, -fágia, -fília, -szkóp, -témia, -trófia, -úria) a köznyelvvé még nem vált, orvos olvasóknak szánt anatómiai, kór-, élet-, szövet- és rendszertani szavak esetében latinosan írjuk; pl. *hydrocephalia*, *haemophilia*.

Ha viszont a köznyelvben is már széles körben használt szavakról van szó, törekedni kell a magyaros írásra, azaz az egész szó magyaros írására; pl. *immunizáció*, *implantáció*, *epilepszia*, *sztetoszkóp*, *diagnózis*, *ödéma*, *logopédia*, *szarkóma*, *neurózis*, *hipertónia*, *elektrokardiográfia*. A hibrid írás, vagyis a latinosan írt szótó + magyarosan írt szóvégződés vagy fordítva: a magyarosan írt szótó + latinosan írt szóvégződés (pl. *myelogén*, *haemofília*, *hidrocephalia*) nem engedhető meg.

7. Fontos követelmény, hogy **egy írásművön belül** az írásmód egységes és következetes legyen.

Halász Béla
az Orvosi Tudományok
Osztályának elnöke

Lőrincze Lajos
az Anyanyelvi Bizottság elnöke

Keresztury Dezső
a Helyesírási Bizottság elnöke

8.3.1. MTA-MAB ajánlása a tudományos kétnyelvűséggel kapcsolatban

Az MTA-MAB (Miskolci Akadémiai Bizottság) elnökségének ajánlása a tudományos kétnyelvűséggel kapcsolatban

1. Előszó

A hazai tudomány fokozatosan kétnyelvűvé válik: a nemzetközi tudomány angol nyelvű, míg a hazai magyar nyelvű. Minden kutatónak szakmájától függetlenül kötelessége e kétnyelvűség elsajátítása és művelése. Az angol szaknyelvet nem kell fejlesztenünk, az is éppen elég, ha követjük annak fejlődését. Azonban nemzeti kötelességünk saját szakterületünk magyar szaknyelvének szinten tartása, állandó fejlesztése és művelése. A cél az, hogy minden tudományterületen minden gondolat kifejezhető legyen ne csak angol, hanem magyar nyelven is, angol szavak használata nélkül, kizárólag magyar szavakkal, vagy a magyar nyelvbe szervesen beépült/beépített jövevényszavakkal (a magyar nyelvben jövevényszavak voltak, vannak és lesznek, ha azok szervesen épülnek be a magyar nyelv szerkezetébe, akkor azok elfogadhatóak). A magyar szaknyelvvvel kapcsolatban a probléma ma kettős:

- egyre gyakoribb, hogy angol szakszavak keverednek a magyar szaknyelvekbe anélkül, hogy azok magyarosított, vagy magyar megfelelőjét megteremténénk és használnánk; mivel ezek az angol szavak idegen testként jelennek meg amagyar mondatokban, óhatatlanul torzítják a magyar mondatokat és gondolatokat egyaránt.

- a fenti probléma „egyszerűsített” kezeléseként az is egyre gyakoribb, hogy feladjuk a kétnyelvűséget és bizonyos dolgokat bizonyos szint felett már csak angolul tanítunk, vagy csak angolul kommunikálunk, ezzel kárt okozva a magyar szaknyelv fejlesztésében és megőrzésében. Példaként: egyre több szakterületen, egyre több magyar egyetemen és az MTA egyre több tudományos osztályán egyre inkább háttérbe szorul a magyar szaknyelv az oktatás, illetve a dolgozatok / disszertációk írása és védeke során; egyre gyakoribb, hogy magyar anyanyelvű kollégák csak angol nyelvű értekezést írnak és ezért azokat angolul is védik meg.

Teszik ezt részben azért, hogy nemzetközi láthatóságuk növekedjen, részben pedig takarékoságból, hiszen a második magyar nyelvű verzió megírása több időt vinne el, mintha azt nem írnák meg (az anyanyelvünk kárára azonban ne takarékoskodjunk).

A probléma mértékéről, a potenciális veszélyekről és a megoldási lehetőségekről lásd Bősze Péter írását a Magyar Tudomány 2021. szeptemberi számában (1177-1193 oldalak) (https://mersz.hu/keres/B%C5%91sze+P%C3%A9ter/hivatkozas/matud202109_f64931_p1/#matud202109_f64931_p1).

Az éremnek azonban van egy másik oldala is. Azokon a szakterületeken, ahol a publikálás jellemző nyelve a magyar, nem jellemző az angol nyelvű megjelenés. Pedig annak, aki valóban büszke magyar nemzeti értékeinkre, ráadásul a téma szakértője is, ezeket az értékeket a magyar nyelvű publikáláson kívül fel kell mutatnia a nagyvilágnak is, akár úgy is, hogy az üzenetet nemzetközi kontextusba helyezi.

Az éremnek ráadásul van egy harmadik oldala is, ami a pereme. A probléma az, hogy hazánkban ma is generációkat tanítunk mindenféle idegen nyelvekre, nem feltétlenül az angolra. Nemcsak a tudomány, az élet is kétnyelvűvé válik, ezek közül az angol az egyik, a másik a nemzeti nyelv. Nekem az a tapasztalatom, hogy akivel érdemes beszélni egy idegen, de nem angol anyanyelvű országban, az általában beszél angolul. Ezt a „mindenféle idegen nyelvoktatást” az általános iskolától az egyetemekig cipeljük magunkkal; minden évben vannak olyan elsőéves PhD hallgatóink, akik angolul egy szót sem beszélnek, mert valamilyen más nyelven mentek végig az oktatási rendszeren. Ezzel azonban kizárják saját magukat a nemzetközi tudomány hatékony műveléséből, de legalábbis lelassítják és megnehezítik ezt a folyamatot. Ráadásul a PhD védés kritériuma ma két idegen nyelvi vizsga, ami helyett elegendő lenne előírni egy angol nyelvvizsgát (kivétel néhány speciális eset).

Jobb lenne persze, ha ezt az ajánlást az MTA közgyűlése fogadná el, és a MAB csak átvénné azt. Ez azonban nem tűnik egyszerűnek. Ezért kezdünk el alulról építkezni, az MTA-MAB-ban. Ennek az ajánlásnak ez a célja.

2. Az ajánlás

A Széchenyitől származó, a magyar nyelvvel kapcsolatban a XIX. században megfogalmazott gondolatok ma is aktuálisak, de a XXI. században ezeket érdemes kiterjeszteni, és a tudomány művelőitől megkövetelni a magyar-angol kétnyelvűséget, de tudományterületenként különböző arányokkal. A konkrét ajánlások:

1. Az ajánlás hatálya. Az ajánlás minden magyar anyanyelvű oktatóra és kutatóra vonatkozik, az általa művelt tudományterülettől függetlenül. Az ajánlás kiterjed a MAB által lefedett három megyére, de örülnénk neki, ha elfogadása e három megyén kívül is terjedne.

2. Javasoljuk, hogy az oktatás és számonkérés (vizsgázás és védés) minden szinten minden tudományágban és annak minden részterületén elérhető legyen magyar nyelven (is). A párhuzamos angol (vagy egyéb) nyelvű oktatásnak örülnék, de az nem fordulhat elő, hogy az idegennyelvű szakoktatás kiváltsa/lecserélje a magyar nyelvű szakoktatást.

3. Javasoljuk, hogy minden tudományos igényű dolgozat (a tudományos diákköri dolgozattól az MTA doktora értekezésig) magyar nyelven legyen megírva és elbírálva, illetve magyar nyelven legyen megvédve. A párhuzamos angol (vagy egyéb) nyelvű mű elkészítésének örülnék, de az nem fordulhat elő, hogy az kiváltsa/lecserélje a magyar nyelvű művet.

Az idegen nyelvű dolgozat, bírálat és védés csak abban az esetben fogadható el, ha a megfelelő szintű bírálathoz szükség van nem magyar anyanyelvű bíráló(k) bevonására is.

4. Javasoljuk, hogy a magyar tudományos közösség minden szakterületen őrizzen meg minimum egy szakmai lapot/folyóiratot, illetve minimum egy, rendszeresen megrendezett magyar nyelvű tudományos konferenciát (MTA tudományos bizottsági ülést). Angol (egyéb idegen-) nyelvű hazai folyóiratok és tudományos konferenciák meglétének, továbbiak

alapításának és szervezésének örülünk, de az nem fordulhat elő, hogy akár egy tudományterület/szakterület is magyar nyelvű szaklap és magyar nyelvű rendszeres tudományos konferencia nélkül maradjon.

5. Javasoljuk a „minimum 10% kétnyelvűségi” ajánlás követését: mindenki, aki jellemzően angol (egyéb idegen) nyelven publikál, az publikáljon minimum 10 %-ban magyar nyelven is és fordítva: mindenki, aki jellemzően magyar nyelven publikál, az publikáljon minimum 10 %-ban angol nyelven is (vagy ha szakmája azt követeli meg, akkor az angol helyett más idegen nyelven). Törekedni kell arra, hogy mind magyar, mind egyéb nyelveken az adott szakterület legjobb folyóirataiban jelenjenek meg az írásaink.

+1. Szorgalmazzuk, hogy a közoktatásban nagy figyelmet fordítsanak az idegen nyelvek tanítására. Javasoljuk, hogy minden magyar gyermek részére kötelezővé váljék az angol nyelvoktatás, illetve ezen kívül mindenkinek lehetősége legyen legalább egy további idegen nyelv tanulására is. Javasoljuk továbbá, hogy minden, kutatást is végző intézményben legalább egy angol anyanyelvű lektor segítse a kutatók munkáját.

+2. Javasoljuk lecserélni azt a rendelkezést, ami a PhD cím odaítélését kötelezően két idegen nyelvvizsgához köti egy olyanra, ami kötelezően csak egy állami, középfokú angol nyelvvizsgát ír elő. Minden doktori iskolának jogában áll ezen túlmutató nyelvi követelményeket támasztania a PhD cím megszerzéséhez, de ez nem kötelező.

Előterjesztő: Kaptay György, az MTA-MAB elnöke, 2021. szeptember 4-én.

Egyhangúlag elfogadta az MTA-MAB elnöksége 2021. szeptember 20-án.

Egyhangúlag elfogadta az MTA-MAB kibővített elnöksége 2021. október 13-án.

Egyhangúlag elfogadva az MTA Műszaki Tudományok Osztálya Metallurgiai Tudományos Bizottság ülésén 2021. november 26-án.

A szerkesztő megjegyzése:

Az előnyök mellett számos hátrány fakad abból, hogy a tudományos kommunikációt napjainkban egyetlen nyelv uralja. Egy 2023-as tanulmány szerint az előző 3 évben a szakcikk 95%-a angol nyelven jelent meg, miközben a Föld lakosságának 5%-a nem az angolt tanulja meg először, nem az angol az anyanyelve. Az angol anyanyelvűek hatalmas előnyre tesznek szert a tudományos életben, az eddigi adatok szerint a nem angol anyanyelvű tudósoknak 94%-kal több időbe telik felkészülniük egy publikációra, a folyóiratok szerkesztői mégis 2,5-szer gyakrabban utasítják el őket.

8.4. Az Orvosi szótár alapelvei

8.4.1. Az Új orvosi szótár (1983) alapelvei

- idegen kifejezés helyett lehetőleg használjunk annak magyar megfelelőjét
- latinos írásmóddal írjuk a nembet, számbet, esetben egyeztetett, latin szórendben álló kifejezéseket, pl. az anatómiai neveket
- a görög eredetű szavakat is latinosan írjuk
- magyarosan írjuk az idegen eredetű szakszavakat, amelyek a köznyelvbe átmentek, ilyennek kell tekinteni azokat, amelyek megtalálhatók az alábbi gyűjteményekben:
 - o A magyar helyesírás szabályai szójegyzéke
 - o Helyesírási tanácsadó szótár
 - o Idegen szavak és kifejezések szótára

- MTA Orvosi Szaknyelvi és Helyesírási Bizottság által közzétett szójegyzék
- a különböző tudományterületek (pl. biológia, kémia) szakkifejezéseit az illető tudományágban elfogadott módon magyarosan írjuk
- az összetett szavak írására a magyar helyesírás szabályai érvényesek (két tagból álló összetett szót egybeírjuk, akkor is, ha egyik vagy mindkét tagja latin)
- a rendszertani megnevezéseket nagy kezdőbetűvel és dőlt betűvel írjuk
- ismeretterjesztő művekben minden idegen eredetű szót magyar helyesírással írunk (kivétel fajok nevei, védett terméknevek)

Példák a szótárból:

ágyékcsigolya vertebra lumbalis (t: vertebrae lumbales)

ágyéki lumbális; ~ **borda** costa lumbalis; **ágyéki-bordai** lumbokosztális

agygümőkor tuberculosis cerebri

8.4.2. Az Orvosi helyesírási szótár (1992) alapelvei

1. Magyar toldalékok kapcsolása idegen szavakhoz
 - 1.1. Az idegen szavakhoz – akár magyarosan, akár eredeti írásmód szerint írjuk őket – általában közvetlenül, tehát kötőjel nélkül kapcsoljuk a magyar toldalékot:
 - szklerotikusak
 - gének
 - folluculusok
 - 1.2. Az idegen szavak végén lévő *a*-t, *e*-t, *o*-t számos magyar toldalék előtt *á*-nak, *é*-nek, *ó*-nak ejtjük, ezt a nyúlást helyesírásunk is jelöli:
 - reumás
 - condylomája
 - 1.3. A *-val*, *-vel* rag *v*-je az idegen szavak végén utolsóként kiejtett mássalhangzóhoz (nem az utolsó betűhöz) hasonul:
 - tuberkulózissal
 - pancreasszal
 - thymusszal
 - 1.4. Vegyes hangrendű (magas és mély magánhangzókat egyaránt tartalmazó) idegen szavak magyar toldalékkal való ellátása
 - a) ha a szó utolsó magánhangzója mély, a toldalék is mély:
 - baktérium, baktériumnak, baktériumok
 - ganglion, ganglionnak, ganglionok
 - b) a toldalék általában mély hangú, ha mély hangú szótag után *i*, *í*, *é* vagy két *i* hangú szótag zárja a szót:
 - thoracalis, thoracalisan
 - diagnózis, diagnózisa
 - c) mindig magas hangú a toldalék, ha a szó utolsó magánhangzója *ö*, *ó*, *ü*, *ű*; és általában magas hangrendű, ha az utolsó magánhangzó *e* vagy *é*:
 - kanül, kanülök, kanüllel
 - reagnes, reagensek, reagernssel
 - cortex, cortexet, cortexszel
 - d) az ingadozó illeszkedésű (magas és mély toldalékot egyaránt tűrő) szavak esetében a mély változat az előnyben részesített:
 - konkrét, konkrétan (konkrétén)

objektív, objektívan (objektíven)

e) idegen írásmódú szavakhoz a toldalékok a szó kiejtése (és nem az írásképe) szerint illeszkednek:

display, displayjel

Az alárendelő szókapcsolatok és összetételek írása

Nyelvtani viszony a tagok között	A szóviszonyok fajtái és írásuk			
	Raggal nem jelölhető viszonyok			
	Különírjuk	Egybeírjuk		
	az alkalmi kapcsolatokat	a jelentésváltozásos összetételeket		a hagyományos eseteket
Alanyosak	a) vírus okozta (fertőzés)	b) agyafurt (ravasz)		c) szüette
Minőségjelzősek	a) halálos adag	b) kisagy (az agy része)		c) jóindulatú
Mennyiségjelzősek	a) kilenc hónap	b) ezerjófű (növény)		c) kétágyas
	Raggal jelölhető viszonyok			
	Különírjuk	Egybeírjuk		
	az alkalmi, ragos kapcsolatokat	a jelentésváltozásos ragos összetételeket	a ragtalan összetételeket	a hagyományos eseteket
Tárgyasak	a) sebet fertőtlenít	b) jótáll (szavatol)	c) rákkeltő	d) -
Határozósak	a) kómába esik	b) kétszersült (tésztaféle)	c) jelképes	d) bérbeadás
Birtokos jelzősek	a) az ér fala	b) hétvége (víkend)	c) tüdőgyulladás	d) napkelte
Jelentéstömörítő összetételek				
A tagok közötti viszony közelebről nem határozható meg	Ezeket a szóösszetételeket minden esetben egybeírjuk: dobhártya, bárányhimlő			

2. Különírás és egybeírás

alapforma a körülírás, tehát mindig okot kell találni az egybeírás mellett, pl. jelentésváltozás, hagyomány

2.1. az orvosi szaknyelvben igen nagy az olyan szavak száma, amelyek etimológiailag egy vagy több, a magyarban önállóan nem használatos töre (szókezdetre, előtagra, prefixumra) bonthatók

a) a nyelvünkben önálló szóként nem élő idegen töveket egymással és az utánuk következő szavakkal mindig egybeírjuk, még akkor is, ha etimológiailag háromnál több elemből állnak, és hat szótagnál hosszabbak

bakteriotoxin

chloroleucosarcomatosis

b) az önálló szóvá lett idegen tövekkel (centi-, deci-, deka-, extra-, hekto-, kilo-, ultra), valamint a milli- szóelemmel alakult szavakat összetett szavaknak tekintjük

dekagramm

extraszisztolé

c) nem számítanak összetett szavaknak az anti-, auto-, bio-, foto-, infra-, inter-, makro-, mikro-, szuper-, termo- és video előtagú alakulatok.

2.2. A szóösszetétel révén keletkezett hosszú összetett szavak írása

a) a két egyszerű szóból alakult összetételeket szótagszámtól függetlenül egybeírjuk.

Az egytagú igekötőkkel (át, be, fel, ki, meg) és a magyarban önálló szóként nem

használt idegen tövekkel és szóvégekkel alakult szavak egyszerű szónak számítanak.

- intelligenciahányados
koncentrációnövekedés
komputertomográfia
papírelektroforézis
b) ha az összetétel három vagy több egyszerű szóból áll, és legfeljebb hat szótagú, az alakulatot egybeírjuk
agyhártyagyulladás
fajsúlykülönbség
mellhártyagyulladás, mellhártyagyulladásban, DE: mellhártya-gyulladásos, mert szótagszámon az összetett szó jel és rag nélküli alakját kell érteni, de a képzőelemek (-i, -s) viszont beleszámítanak szótagszámba
c) a három vagy több egyszerű szóból álló, hat szótagonál hosszabb összetételeket a két fő összetétel határán kötőjellel tagoljuk
látóideg-kereszteződés
faggyómirigy-túlműködés
d) a két vagy több szótagú igekötővel (elő, ellen, össze, vissza) és az önálló értelmű idegen előtagokkal (centi, extra, ultra) alakult szavakat önálló szónak számítanak
előképzettség-hiány
perem-visszahajlás
e) lehetőleg kerüljük hosszú összetett szavak alkotását, helyette éljünk a szerkezetes megoldással
látóideg-kereszteződés = a látóidegek kereszteződése
- 2.3. Az orvosi helyesírásban szinte általános szokás volt a magyar és idegen szavak kötőjeles kapcsolása, de az akadémiai helyesírás mindig is az egybeírást javasolta.
vitaminhiány
pancreasmirigy
- 2.4. az ún, mozgószabály szerint egy különírt szókapcsolat (pl. bal lebeny) olyan utótagot kap (pl. túlsúly), amely az egészhez járul, az egyébként különírandó előrészt az új alakulatban egybeírjuk, és ehhez az utótagot (szótagszámtól függetlenül) kötőjellel kapcsoljuk (ballebeny-túlsúly)
akciós potenciál, DE: akcióspotenciál-mérés
meleg víz, DE: melegvíz-csap
- 2.5. kötőjellel írt tulajdonneves összetételhez, valamint rövidítés/jel + főnév kötőjeles kapcsolatához, továbbá kötőjeles vegyületnevekhez egy további tagot újabb kötőjellel kapcsolunk
Tawara-szár-blokk
C-vitamin-hiány
- 2.6. az idegen helyesírású különírt elemekből álló szócsoporthoz és az utánuk következő szó közé nem teszünk kötőjelet
dura mater kettőzet
blow out típusú törések
3. Az orvosi szótár szócikkei lehetnek
- tőszavak (gyomor, medulla)
- származékszavak (daganatos, pedunculatus)
- összetett szavak (keresztcsont, thymusműködés)
- szószerkezet (agyalapi mirigy, epilepsia hysterica)
- rövidítés (a. = artéria)
- önállóan nem használatos tő vagy szóvég (foto-, photo-, -philia, -filia)
- 3.1. Az orvosi szótár szócikkei írásmódjuk szerint lehetnek
- magyaros írásmódúak (gyűrűporc, vírus, szövödmény)

- idegen (latin, angol) helyesírásúak (thoracalis, luxatio vertebrae, blue baby)
- vagylagos írásúak
 - a) szabad használatú formák: a még idegen, ill. már magyaros írásmód a tudományos vagy népszerűsítő szándéktól, a szerző egyéni döntésétől függ (gonad / gonád, odontogen / odontogén)
 - b) kötött használatú formák: az akadémiai állásfoglalás és a köznyelv sok orvosi szó esetében a magyar formát részesíti előnyben, tekinti főváltozatnak, de orvostudományi érdekek vagy hagyományok miatt latinos alakjukra is szükség lehet, így a szótárak vagylagosan szerepeltetik.
szifilisz, szifilisz, szerzett szifilisz, DE: syphilis cardiovascularis
tífusz, tífuszos, tífuszjárvány, kiütéses tífusz, DE: typhus abdominalis
impressio / impresszió, de: impressio basilaris
 - c) a környezet hatása: a vagylagos írásmódú szavak magyaros vagy latinos formájának összetételekben vagy szó szerkezetekben való használatát nagymértékben befolyásolja a két társított elem írásmódjának vonzása, ill. taszítása.
- magyaros írású változat: a szókapcsolat egyik tagja magyarul írandó, s ettől a szóegyüttes magyaros jellege felerősödik
basis / bázis, de: báziscsere
bázis / basis, de: báziskation
- ha sem a magyaros, sem a latinos jelleg nem kerül túlsúlyba, a választás joga a szerzőé
basis / bázis, basisnarcosis / bázisnarkózis
narcosis / narkózis, bázisnarkózis / basisnarcosis
lumbalis / lumbális, lumbalis anaesthesia / lumbális anesztézia
anesthesia / anesztézia, lumbalis anaesthesia / lumbális anesztézia
- latinos írásmódú változat: a szókapcsolat egyik tagja latinul írandó, s ettől a szóegyüttes latinos jellege felerősödik
necrosis / nekrozis, de: labyrinthnecrosis

8.5. Válogatás az embertani kommunikációban leggyakrabban szükséges szabályokból

8.5.1. Az idegen szavak írásának megfontolásai

Az idegen szavak írása alapvetően attól függ, hogy a szavak latin vagy nem latin betűsek-e. A nem latin betűs szavak a magyar nyelvben nem ismert és nem is értelmezhető betűkből állnak (görög, japán, kínai, cirill stb. betűk). Ezek nem építhetők be nyelvünkbe, ezért az ilyen szavakat (közszavakat, tulajdonneveket, szakszavakat) átírjuk a magyar ábécé betűivel, lehetőleg a forrásnyelvből és nem más nyelv közvetítésével. Néhány idegen, nem latin betűs nyelvből – elsősorban a görög ábécéből (α, β, ð stb.) – származó betűt nyelvünk mégis megtartott, akárcsak a római számokat.

8.5.2. Az akadémiai orvosi helyesírás két alapelve idegen szakkifejezések használatára

A latin és más idegen szakkifejezések használatát az akadémiai orvosi helyesírás szabályozza, aktuális kérdéseivel pedig a Magyar Orvosi Nyelv folyóirat foglalkozik.

Az orvosi helyesírás egyik alapelve szerint, ha egy szót vagy szó szerkezetet a forrásnyelv szabályainak megfelelően használunk, akkor eredeti írásmódján, eredeti helyesírásán ne változtassunk. A másik alapelv szerint, ha egy idegen szó vagy szó szerkezetet a magyar nyelv szabályai szerint használunk, akkor a szó írásmódja is legyen magyaros.

A két alapelv annyiban mindenképpen kiegészítésre szorul, hogy az első esetben a kiejtésen se változtassunk, míg a második esetben a kiejtés is legyen magyaros.

Az első alapelv alkalmazása azért lehet problematikus, mert szakszavaink

- görög,
- görög-latin,
- latin és
- angol

eredetűek, ráadásul az angol kifejezések gyakran latin (görög-latin) eredetűek.

Szakkifejezés	Megjegyzés	Szakkifejezés	Megjegyzés	Magyarul meghonosodott szakkifejezés
<i>carcinoma colli</i>	görög-latin (carcinoma görög)	collum carcinoma	latinnak néz ki, de angol, kiejtése angol	méhnyakrák
<i>necrosis tumoris</i>	görög-latin (necrosis görög)	tumor necrosis	latinnak néz ki, de angol, kiejtése angol	tumornekrózis
<i>bacterialis</i>	vegyes (hibrid) görög-latin alak	bacterial	angol, kiejtése angol	bakteriális
Obstetrics and Gynecologia	angol és latin, tudatosan megkülönböztető írásmóddal	Obstetrics and Gynaecology (British English) or Gynecology (American English)	angol, kiejtése angol	szülészeti és nőgyógyászat

Az akadémiai orvosi helyesírás által magyar szövegben javasolt formák:

Szakkifejezés	Megjegyzés	Helytelen forma	Megjegyzés
<i>carcinoma colli</i>	latin (görög-latin) kifejezés önállóan, dőlt betűvel	collum carcinoma	normál betű, de helyette latin vagy magyar szakkifejezés
<i>carcinoma colli-t</i> diagnosztizáltunk	görög-latin kifejezéshez kötőjellel kapcsoljuk a magyar toldalékot, csak a szakkifejezés dőlt betűs, a szó szerkezetet nem a magyar nyelv szabályai szerint használjuk	collum carcinoma-t diagnosztizáltunk	helyette latin vagy magyar szakkifejezés

8.5.3. A meg nem honosodott latin szavak

Az anatómiai szakszavak őrzik latinos helyesírásukat, az orvosok nem írják őket fonetikusán. Következésképpen az Orvosi helyesírási szótárban található formában írják őket, de előfordul, hogy a szavak írásmódja eltér a szabályzatban olvasható alaktól, vagy a szabályzatban feltüntetett lehetséges alakok közül a kevésbé javasolt formában használják őket a szerzők, pl.

anatomia a javasolt anatómia helyett. Helytelenek a hibrid alakok is, melyeket félfonetikusan írnak, pl. distális a szabályzat által javasolt distalis helyett.

8.5.4. Az egyszerű és az összetett idegen embertani szavak

Az egyszerű és az összetett idegen embertani szakszavakat is háromféleképpen is írhatjuk (az orvosi szakszavak mintájára):

- a már köznyelvi jövevényszóvá váltakat kizárólag magyarosan (baktérium),
- a szaknyelvi jövevényszavakat magyaros (fonetikus) vagy idegen, a forrásnyelv szerinti írásmóddal,
- a nem elterjedteket pedig csak idegenesen.

A magyaros írásmódnál a hangjelölés szabályait követjük, a szavakat kiejtésüket tükröztetően írjuk (mikroszkóp, izotóp, digitális), következésképpen jelöljük az alapszó magánhangzójának kiejtés szerinti megnyúlását is. A magyarosan írt idegen szavak toldalékolásának, képzésének és az elő-, utótagok csatlakoztatásának helyesírási szabályai megegyeznek a magyar szavakéval.

Az idegen írásmóddal írt szakszavakban is megtartjuk a magyarban nem használatos mellékjeles betűket (ő, á, â, ë, ĩ, ñ, ĝ, ä stb.). Ha a szövegben nem tudjuk a mellékjeles betűt megjeleníteni, az alapbetűt írjuk, kivételnek csak a nemzetközileg elfogadott helyettesítések számítanak: Þ → th, ŋ → ng, œ → oe, ß → ss, æ → ae, ð → dh, ø → oe.

A magyar és az idegen írásmódot egyetlen idegen szóban sem szabad keverni. Az ilyen keveredésekből származó ún. öszvér- (felemás, kevert, hibrid-) szavak előfordulása a magyar tudományos írás egyik leggyakoribb súlyos helyesírási hibája.

8.5.5. Az idegenes írásmódú embertani szavak toldalékolása

8.5.5.1. Idegenes írásmódú szó + magyar toldalék

Az idegenes írásmódú szavak toldalékolása attól függ, hogy egyszavas vagy két, esetleg több különírt elemből álló kifejezésről van-e szó.

Az önálló, megszokott hangértékű betűre végződő idegen szavakhoz közvetlenül kapcsoljuk a toldalékot. Ha a szóvégi hangok a magyar kiejtés szerint megnyújtva fordulnak elő, magyar toldalék kapcsolásakor a magánhangzó megnyúlik: ossificatiójának, endocrinopathiák, glykaemiás, microangiopathiás, decerebratiós, vascularisatióval. (Hibának tekintendő, ha a toldalék kapcsolásakor a szóvégi magánhangzó időtartama változatlan marad.) Hasonlóan: mikroszkóp → mikroszkópos, mikroszkóposan, mikroszkóppal, mikroszkopikus.

Kivételt az -ae végződésű latin szavak képeznek, mivel a két betűvel jelölt hang kiejtve önmagában is hosszú: vena portaen keresztül.

Kötőjellel kapcsoljuk a toldalékot, ha az idegenes írásmódú szó végén hangérték nélküli betű van, vagy ha az utolsó kiejtett hangot a magyarban szokatlan betűkapcsolat jelöli. Az orvosi helyesírás az előzőekben tárgyaltak miatt nem tekinti az -ae végződést magyarban szokatlannak a kiejtése miatt (ezért vena portaen keresztül és NEM vena portae-n keresztül). Szokatlan hangértékű betűre végződő idegen szó pl.: curettage-t (végeztek). A -val, -vel rag v-je az utolsóként kiejtett mássalhangzóhoz hasonul, pl.: curette-tel.

Ha két (vagy több) elemből álló idegenesen írt szót (köznevet és tulajdonnevet egyaránt) toldalékolunk, az írásmód a toldalék fajtájától függ. A képzőket kötőjellel (Edward Jenner-i), a ragokat és a jeleket (scala tympanit, nervus opticusban) kötőjel nélkül illesztjük.

Ha az idegen szavakhoz magyar toldalékot kapcsolunk, a szóvégi *a, e, o* és *ö* kiejtésbeli megnyúlását az írásban is jelöljük, avagy ha a szóvégi magánhangzó eleve megnyúlt, azt megtartjuk (lymphocyta, lymphocytás, lymphocyták, lymphocytákat; vesicula, vesiculák, vesiculákban). Az *ae* végződésű szavakban a szóvégi megnyúlás nem érvényesül, mert a szóvégi *ae*-vel jelölt, de már kiejtésében *é*-ként megjelenő magánhangzó önmagában is hosszú

8.5.5.2. Idegenes írásmódú szó + idegen toldalék (latin eredetű képző)

Idegen képző

Az idegenesen írt szavakkal társított idegen képzők írásában nem jelöljük a szóvégi *a, e, o* és *ö* kiejtésbeli megnyúlását, mivel az ilyenforma szavak a forrás- és nem a magyar nyelvben alakulnak ki (vertebra, vertebralis).

Latin eredetű képző esetében az ékezetes *-ális/-áris* formát helyteleníti az orvosi nyelv és az *-alis/-aris* formát javasolja, mert a szó végén csak magyar toldalék kapcsolódásakor nyúlnak a magánhangzók, latin toldaléknál nem, ezért pl.: abdominalis és NEM abdominális.

A teljes szó fonetikus átírása (nem csak a képzőé) csupán néhány, a köznyelvben meghonosodott szó esetében megengedhető, pl.: orális, fokális, aktuális.

A latin *-icus* végződést nem lehet magyaros *-ikus* formában alkalmazni, kivéve, ha az egész szót magyarosan írjuk, pl.: sangvinicus vagy szangvinikus.

Kevert írásmódú alakok sem javasoltak, pl.: osteoporoticus és NEM osteoporotikus.

Amennyiben a szókapcsolat egyik tagja csak magyarosan írható, akkor a szókapcsolat is magyaros jelleget kap, pl.: extracelluláris tér, extracelluláris folyadék.

8.5.6. Összetett embertani szavak írása

Az összetett szavak legkevesebb két szóösszetételi tagból (elő- és utótag) állnak. A szóösszetételi tagok mellé- és alárendelő viszonyban lehetnek egymással. A mellérendelő szóösszetételeket szokásosan kötőjellel társítjuk, az alárendelő szóösszetételeknél azonban már szaknyelvi megfontolások is érvényesülnek. Az alárendelő szóösszetételek egybe- vagy kötőjeles írását a szótagszám és a szóösszetételi tagok száma szabályozza az ún. 6:3-as szabály szerint.

A 6:3-as szabály

A két egyszerű közszóból/szakszóból alakult összetételeket egybeírjuk, akárhány szótagból is állnak, pl. értelmezésváltozás [két szóösszetételi tag (értelmezés + változás) és hét szótag]).

A három vagy több szóösszetételi tagból álló, ún. többszörös összetett szavakat, ha

- a szótagok száma az összetett szó alapformájában (rag és jel és az *-i* képző nélküli alakjában) hat vagy kevesebb, egybeírjuk (vastagbélgyulladás),
- ha a szótagok száma hatnál több, kötőjellel társíthatjuk a két főösszetételi tag határán (petefészek-gyulladás [három szóösszetételi tag (pete + fészek + gyulladás) és hét szótag])
- az igekötők közül, gyakorlati megfontolásból, csak a két vagy több szótagúakat tekintjük külön szóösszetételi tagnak, az egy szótagúakat nem
- az önálló jelentésű egyszerű idegen szavakat szóösszetételi tagnak számoljuk
- az önállótlan jelentésű (nincs saját jelentése) idegen szavak csak akkor tekintjük szóösszetételi tagnak, ha önálló jelentésű szóval társulnak (a carcino/karcino-

szóösszetételi előtag a carcinosarcoma/karcinoszarkóma kifejezésben, mert a sarcoma/szarkóma önállóan használt szó)

A szabály hatos száma tehát a szótagok, a hármas pedig a szóösszetételi tagok számát jelöli.

Kivételes írásmód

- ha az összetételi előtag hosszú mássalhangzóval végződik, és az utótag ugyanezzel a mássalhangzóval kezdődik, a három azonos mássalhangzó közé kötőjelet kell tenni, mivel az összetételi határon egyszerűsíteni nem szabad (hossz-számítás),
- ha az egyébként egybeírandó szavak előtagja néma betűre vagy a magyarban szokatlan betűcsoportra végződik, szintén kötőjelezünk (plaque-képződés),
- kötőjelezzük az olyan szóösszetételi tagokat, amelyek kötőjelet tartalmazó taggal társulnak (A-hepatitis-fertőzés); továbbá a tagoló kötőjeles összetételek újabb szóösszetételi tagjait az első mozgószabály szerint (anyagcsere-vizsgálat – anyagcserevizsgálat-kérés).

Mozgószabályok

1. A tagoló kötőjel elmozdulása

Ha a szótagszámlálás (6:3-as) szabály szerinti tagoló kötőjellel írt szókapcsolathoz újabb szóösszetételi (főnév) vagy képzőszerű utótag társul, az eredetileg kötőjelezett szót egybeírjuk, és az utótagot csatoljuk kötőjellel.

petefészek-daganat + eltávolítás (3 szóösszetételi tag, 7 szótag) → petefészekdaganat-eltávolítás

Nem alkalmazhatjuk az első mozgószabályt az össze nem írható szerkezeteknél:

- idegen írásmódú kötőjeles szerkezeteknél (e-mail, feed-back), és az összes utótagját különírjuk (e-mail cím, feed-back rendszer),
- valódi rövidítéseknél,
- kötőjeles földrajzi neveknél,
- személynevet tartalmazó kötőjeles szerkezeteknél (Tawara-szár + blokk – Tawara-szár-blokk).

2. Különírt szókapcsolatok összevonása

Ha egy jelzős szerkezethez olyan szóösszetételi vagy képzőszerű utótagot (ritkán előtagot) teszünk, amely az egész kapcsolathoz járul, az eredetileg különírt szerkezetet egybeírjuk, és az utótagot (előtagot) kötőjellel társítjuk, a szótagszámtól függetlenül. Ha az utótag/előtag a jelzős szerkezet valamelyik tagjával kapcsolatos, nem alkalmazhatjuk a második mozgószabályt.

törött kar + gipszelés → töröttkar-gipszelés
anatómia + tantermi előadás → anatómia-tantermielőadás

Nem alkalmazzuk a második mozgószabályt

- az egybe nem írható szerkezeteknél, forrásnyelv szerint írt idegen szószerkezeteknél (tumor necrosis factor vizsgálat),
- szokatlan betűegyüttesre vagy néma betűre végződő szót tartalmazó jelzős szerkezeteknél,

- három azonos mássalhangzó kerül egymás mellé (cikk-kezdemény),
- mozaikszavas és betűjeles szószerkezetek (hibás DNS vizsgálat; x tengely szerkesztés),
- mellérendelő kötőjeles szerkezeteknél (orvosi-embertani nyelv tanítás).

Idegen szót tartalmazó szóösszetételek

Ha egy idegen írásmódú szó összetételt alkot egy magyaros írásmódú utótaggal, elvileg írhatjuk egybe vagy kötőjellel, de akár külön is, az orvosi nyelvben mégsem.

Az, hogy egy szóösszetétel egy vagy több tagja idegen szó, nem változtatja meg az egybeírásra vonatkozó szabályokat.

Az orvosi helyesírásban elterjedt volt a „magyar” és az „idegen” szavak kötőjeles alkalmazása, és egyes nyelvészek és az orvosok többsége a mai napig elfogadhatónak tartja, de a jelenlegi szabályozás a szavak közvetlen egybeírását írja elő. Pl. vitaminhiány, atomsúly, pancreasmirigy, thymusműködés. (Ez utóbbiak magyarosítása tiltott, tehát nem lehet pl. pankréaszmirigy.)

Ha az idegen írásmódú előtag utolsó betűje a magyarban is megszokott hangértékkel rendelkezik, a két szót egybeírjuk, pl.: pancreasmirigy.

Kötőjelet akkor használunk, ha az idegen írásmódú előtag néma betűre végződik, vagy amikor az utolsó kiejtett hangot a magyar orvosi nyelvben szokatlan betűegyüttes jelöli. Ilyen szavak a latinban nagyon ritkák (de például az angol nyelvben gyakoriak).

A két elemből álló idegen előtagot nem írhatjuk egybe, ezért teljes különírást kell alkalmazni, pl.: Staphylococcus aureus fertőzés (ilyen esetekben az orvosi nyelv inkább a körülírást javasolja: Staphylococcus aureus okozta fertőzés).

8.5.7. Bekezdés

A magyar helyesírás szabályai a bekezdést nem szabályozzák, mert ez főleg tipográfiai kérdés. A magyar írásgyakorlatban a bekezdés mindig beljebb kezdéssel különül el. A bekezdés alaki jelölője a bekezdés első sorának beljebb kezdése, de szokásban van az első bekezdés első sorának sor elején való kezdése is.

8.5.8. Évszámok, évszámcsoporthoz, keltezés

Az évszámot arab számmal írjuk, a teljes keltezésben utána pontot teszünk. A hónap neve teljesen kiírható vagy rövidíthető, jelölhető római vagy arab számmal is. A napot arab számmal írjuk, s utána pontot teszünk, vagy a számjegyzhez (pont nélkül) kötőjellel kapcsoljuk a toldalékot, pl.:

- 2014. február 28. / 2014. febr. 28. / 2014. II. 28. / 2014. 02. 28.
- 2014. febr. 28-a, 2014. 02. 28-án

Pontot teszünk az évszám (évszámcsoporthoz) után, ha az utána következő hónapnévvel vagy időt jelölő szóval nincs nyelvtani viszonyban, pl.:

- 1848. március 9.
- 1848. márciusban (de: 1848 márciusában)
- 1526. augusztus folyamán (de: 1526 folyamán)
- 1848. áprilisi
- 1848. évi
- 1848. március–áprilisban

- 1849. tavaszi–nyári
- 1848. október végén (de: 1848 októberének végén)

Összekapcsolt sorszámnevek esetén csak a második szám után kell kitenni a pontot, például:

- 1848-1849. vagy 1848/1849. vagy 1848-49. vagy 1848/49. évi
- 1849. április 28–30.
- 20–21. század vagy XX–XXI. század

Két (majdnem) teljes dátum összekapcsolásakor nagyköötjel, és mindkét dátum végére pontot kell tenni, pl.:

- 1849. április 11. – 1848. október 10.
- 1849. I. 15. – VIII. 23.

Ha keltezésben a napok sorszáma után névutó következik, a számok után pontot vagy kötőjeles birtokos személyjelet kell tenni, pl.:

- 1213. december 20. és 31. között vagy 1213. december 20-a és 31-e között
- 2000. december 10. óta vagy 2000. december 10-e óta.

A valamettől valameddig tartamot néha két (majdnem) teljes dátum összekapcsolásával jelöljük. Ilyenkor a nagyköötjel egyik oldalon sem tapad, hogy a két keltezés jól elkülönüljön egymástól, és a nagyköötjel előtti dátum végére pontot kell tenni, pl.:

- 1014. április 11. – 1016. október 10.
- 2003. I. 15. – VIII. 23.

Az évszámok után a következő esetekben nincs pont:

- Ha az évszámot (évszámcsoporthoz) névutó vagy névutóból képzett melléknév követi, vagy ha az évszám (évszámcsoporthoz) birtokos jelzője egy másik szónak, nem teszünk utána pontot, pl.:
 - o 1848 előtt
 - o 1849 mártírjai
 - o 1867 és 1896 között
 - o 1526 augusztusában
- Nem teszünk pontot az évszám (évszámcsoporthoz) után, ha a mondatban az alany szerepét tölti be, pl.:
 - o 1492 fordulópont az emberiség történelmében.
- Elhagyható a pont egyéb esetekben is: sírfeliratokon, emléktáblákon, könyvek címlapján, zárójelbe tett évszámok mellől, pl.:
 - o A mohácsi vész (1526) máig emlékezetes történelmi esemény.
- Az évet és a napot jelölő számjegyekhez a toldalékok pont nélkül, kötőjellel kapcsolódnak, pl.:
 - o Magyarország 1514-ben
 - o 1848. márc. 15-én

8.5.8.1. Korok

Értelmező kéziszótárunk a kor főnévnek ötféle jelentését tárgyalja:

- A történelem valamely időszaka. A felvilágosodás kora; Széchenyi kora.
- A földtörténet egy-egy szakasza. Geológiai korok.
- Életkor. Élemedett kor. Kifejezésekben: öregedés, öregkor. Benne van a korban.
- Tárgy, anyag meglétének és állapotának (bizonyos) időszaka. Új korában.

- Idő. Egy kor óta.

A több jelentésű kor szó többféle tudományterület nyelvében is szerepelhet önálló szóként, különböző szószerkezetek alaptagjaként és összetételek elő- vagy utótagjaként. Néhány példaszó középiskolai tankönyvekből:

- történelem: bronzkor, őskor, őskőkor, reformkor, kuruc kor, pogány kor, történelem előtti kor, Anjou-kor, Árpád kora;
- biológiakönyvekből: csecsemőkor, életkor, felnőttkor, gyermekkor, matuzsálemi kor, serdülőkor;
- művészettörténet: barokk kor, modern kor, reneszánsz kor;
- nyelvtan: nyelvemlékes kor, nyelvemléktelen kor, ómagyar kor, kései ómagyar kor;
- földrajz: miocén kor, paleocén kor, pleisztocén kor

A példaként felsorolt szavak azt mutatják, hogy a kor szót tartalmazó szerkezeteket nem egyetlen helyesírási szabály alapján írjuk le, hiszen egyaránt van példa egybeírásra, különírással és kötőjelezésre. A helyesírási szabályzat (AkH. 1984) ide vonatkozó iránymutatásai:

AkH. 107. b) ha a tagok együttes jelentése más, mint az előtag és az utótag jelentésének összege, akkor a kapcsolatot egybeírjuk, pl. hőskor

AkH. 114. minőségjelzőként nemcsak melléknév, hanem főnév is állhat, amelyet általában különírunk az alaptagtól, de a fajtajelölő főnévi minőségjelzős alakulatokat egybeírjuk, pl. csecsemőkor, felnőttkor, fiataikor, kamaszkor, serdülőkor

AkH. 128. a) a birtokos jelzős szókapcsolatok azon fajtáját, amelyben a birtokszón birtokos személyjel jelzi a kapcsolat típusát, általában külön írjuk egymástól, pl. Árpád kora, Árpád korabeli

AkH. 128. c) a jelöletlen, azaz birtokos személyjel nélküli szerkezeteket egybeírjuk, pl. életkor

AkH. 168. egy- vagy többemű személynevek és köznevek gyakran lépnek egymással valamilyen jelöletlen összetételnek tekinthető kapcsolatba, ilyenkor a személynév és a köznév szoros összetartozását kötőjellel érzékeltetjük, pl. Árpád-kor, Erzsébet-kor

AkH. 169.; 140. az olyan összetételszerű kapcsolatokat, amelyek egy- vagy többemű személynevek és többnyire -i, -beli, -s, -ú, -ű, -jú, -jű képzős melléknevek együtteséből állnak, kötőjellel fűzzük össze, pl. Árpád-kori, Erzsébet-korabeli

Viszont helytelen pl. a IV. Béla-kori írásmód. Jelöletlen összetételként (IV. Béla-kor) sem a köznyelvben, sem a szaknyelvben nem használatos a két szó kapcsolata. A birtokos személyjeles IV. Béla kora alakulattal nevezzük meg IV. Béla király uralkodásának időszakát. A jelölt szerkezetek melléknévi formája: IV. Béla korabeli vagy IV. Béla kori. A viszony jelöltsége ezekben az alakokban is megmarad, tehát a tagokat változatlanul külön kell írunk.

Helyesírásunk értelemtükröző, az Árpád-kori és az Árpád kori két alak kétféle jelentést hordoz. Az azonos szóalakokban a kötőjel megléte egyértelműen az Árpád-ház korára utal, hiánya pedig Árpád vezér korára.

8.5.8.2. Századok

A századok egyaránt írhatók betűkkel és római/arab számjegyekkel. A betűírást folyamatos szövegben részesítik előnyben, de csak ha a szóalak rövid. A nem folyamatos szövegekben a számjegyekkel történő írás a bevett gyakorlat. Tehát egyaránt helyes:

- tizedik század,
- 10. század,
- X. század.

8.5.9. Római számok

Használatuk leginkább olyankor tanácsolható, ha az arab számokkal szemben megkülönböztető vagy tagoló szerepük lehet, pl.: IV/3-as tábla.

A szakmai szokások is tiszteletben tartandók, pl.: IV. ágyéki csigolya, X. agyideg.

Általában sorszámnévként jelennek meg, ilyenkor pontot teszünk utánuk, pl.: XXI. század (és NEM XXI.-ik század). Az oldalszám elvileg sorszámnév, ezért pontot kellene tenni utána, de a kiadói gyakorlatban az oldalszámok után nem tesznek pontot, függetlenül attól, hogy arab vagy római számozással látták el az oldalakat.

Egyaránt helyes pl.: 3. kötet vagy III. kötet, 16. század vagy XVI. század, XIX. kerület vagy 19. kerület.

8.5.10. A földrajzi nevek

Magyarország fontosabb hivatalos földrajzi neveit Magyarország Földrajzinév-tára tartalmazza.

Ha egy földrajzi név egyelemű (azaz egyetlen egyszerű szó), az alapformát nagybetűvel, az -i képzős származékot kisbetűvel kezdjük, pl.:

- Európa, európai
- Duna, dunai
- Tamási, tamási
- Magyarország, magyarországi
- Biczó István-kert, Biczó István-kerti
- József Attila-lakótelep, József Attila-lakótelepi
- Füredi úti lakótelep, Füredi úti lakótelepi
- Hollóháza, hollóházi

Ha egy földrajzi név egy földrajzi köznévből és egy eléje járuló közszóból vagy tulajdonnévből áll, a nagybetűvel kezdett előtaghoz kötőjellel kapcsoljuk a kisbetűvel kezdett utótagot. Az -i (-beli) képzős származékokban, ha az alapforma előtagja tulajdonnév, ennek nagy kezdőbetűjét megtartjuk, egyébként az alakulatot kisbetűvel kezdjük, pl.:

- Arany-patak, arany-pataki
- Velencei-tó, velencei-tói v. -tavi
- Dunántúli-középhegység, dunántúli-középhegységi
- Dunazug-hegység, Dunazug-hegységi
- János-dűlő, János-dűlői
- Szent Anna-tó, Szent Anna-tói v. -tavi
- Balaton-felvidék, Balaton-felvidéki
- Délkelet-Magyarország, délkelet-magyarországi
- Győr-Moson-Sopron (megye), győr-moson-soproni

A háromelemű földrajzi nevek -i képzős származékokban megtartjuk az alapul szolgáló nevek tagjainak kötőjeles kapcsolását, a közszói tagokat kisbetűvel, a tulajdonnévi tagokat nagybetűvel kezdjük, pl.:

- Alcsi-Holt-Tisza, alcsi-holt-tiszai
- Belső-János-dűlő, belső-János-dűlői
- Kelet-Közép-Európa, kelet-közép-európai
- Kelet-európai-síkság, kelet-európai-síksági
- Holt-Tisza-berek, holt-Tisza-bereki

A mai és a történelmi államnevekben minden tagot külön szóba írunk, valamint az és kötőszó kivételével nagybetűvel kezdünk. Az ilyen nevek -i (-beli) képzős származékában megtartjuk a különírást, de az alkotó tagokat általában kisbetűvel kezdjük, csak a tulajdonnévi (vagy annak tekintett) elemeket hagyjuk meg nagy kezdőbetűsnek, pl.:

- Egyesült Királyság, egyesült királysági
- Amerikai Egyesült Államok, amerikai egyesült államokbeli
- Római Birodalom, római birodalmi
- San Marino Köztársaság, San Marino köztársasági
- Ipoly Eurorégió, Ipoly eurorégióbeli

A mai és a történelmi államrészek nevében a kis kezdőbetűs járás, kistérség, városkörnyék, bánság, terület, megye, régió, grófság, állam stb. utótagot különírjuk az előtte álló névrészekről, akárcsak a közterületek nevében a kis kezdőbetűs utca, út, tér, köz, híd stb. szót, pl.:

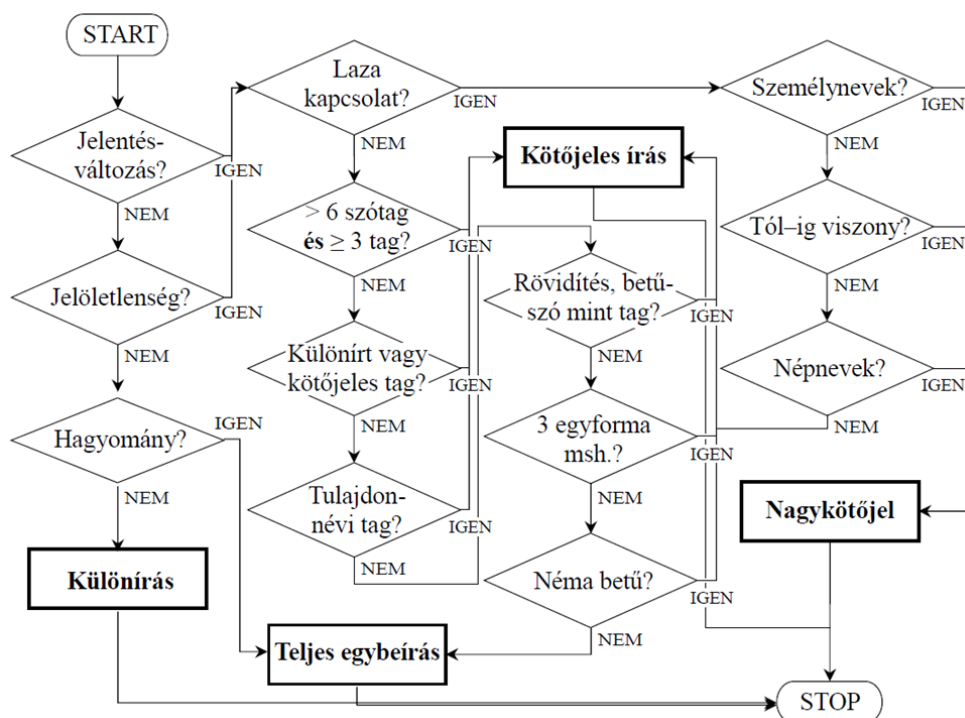
- Ungvári járás, ungvári járási
- Baranya megye, Baranya megyei
- Váci utca, Váci utcai
- Erzsébet híd, Erzsébet hídi stb.
- Duna–Tisza köze, Duna–Tisza közí

8.5.11. Kötőjel

8.5.11.1. Különírás és egybeírás

A magyar helyesírás rendszereinek, így a különírás-egybeírásnak is a legfőbb elve az ún. értelemtükröztetés. Annak eldöntése, hogy egy alakulatot külön vagy egybe, illetve ez utóbbin belül kis- vagy nagyköötőjellel kell-e írni, egy folyamatában szemléltethető.

A magyar helyesírás rendszerében a kötőjeles írásmód az egybeírás alesetének tekintendő.

8.5.11.2. Kötőjelek

Az embertani–orvosi–biológiai szakkifejezések alkalmi (mellérendelő) kapcsolatát vagy kötőjellel, vagy nagykötőjellel fejezzük ki. A kétféle írásforma jelentéskülönbséget tükröz.

Kötőjellel társítjuk az alkalmilag kapcsolódó szakkifejezéseket, ha a mellérendelés a szóösszetételek egészére vonatkozik („és” viszonyt jelölő mellérendelések, a szószerkezet elő vagy utótagja közös), pl. kéz-láb törés, ahol a mellérendelés az egész szószerkezetet (kéz-láb törés) érinti. Az ilyen szerkezetek másként is írhatók, jelen esetben: kéztörés, lábtörés; kéztörés és lábtörés; kéz- és lábtörés.

Ha a mellérendelés a szóösszetételnek csak az utó-, ritkábban előtagjára terjed ki, a mellérendelést nagykötőjellel írjuk, pl. ideg-izom átmenet, itt a szószerkezetnek csak az egyik tagja (ideg-izom) lép egymással mellérendelő kapcsolatba.

Ugyancsak nagykötőjellel társítjuk a valamitől valameddig viszonyt jelölő szakkifejezéseket, pl. talp-térd távolság, L2–L4 törés; két vagy több nép/nyelv és szakpár alkalmi kapcsolatát, pl. görög–latin, biológia–kémia; és a tulajdonnevek alkalmi kapcsolatát is, pl. Szent-Györgyi–Krebs-ciklus (kötőjel, nagykötőjel, kötőjel; az utótagot a mellérendelt tulajdonnevekkel kötőjellel társítjuk, minden más esetben különírjuk).

Ha a valamitől valameddig tartó viszonyt nem ragos alak fejezi ki, akkor nagykötőjel használatos: január–március hónapban (január elejétől március végéig); a 10–50. oldal (a 10. oldaltól az 50. oldalig); Pécs–Budapest (Pécsről Budapestig). Tehát az irodalomjegyzék oldalszám-megadásánál is nagykötőjel használatos: Anthropologiai Közlemények 3:111–120.

Ha a kötőjellel társított egyik vagy mindkét tag toldalékot (képzőt) kap, az nem változtat az eredeti írásmódon.

Nagykötőjelet szavak között a következő esetekben szokás használni:

- a) két vagy több nép (nyelv stb.) nevének kapcsolatát nagykötőjellel érzékeltetjük, pl.:
 - angol–magyar (szótár) (utolsó tagjához kötőjel nélkül kapcsoljuk a toldalékokat: a magyar–angolban),
 - biológia–kémia (tanár),
 - Osztrák–Magyar Monarchia.

- b) két vagy több tulajdonnév kapcsolatát nagyköötőjellel érzékeltetjük, pl.:
 - Hadrovics–Gáldi (szótár) (utolsó tagjához kötőjel nélkül kapcsoljuk a toldalékokat: a Hadrovics–Gáldiban).
- c) nagyköötőjellel fűzzük egymáshoz az olyan szavakat, amelyek valamitől valameddig viszonyt érzékeltetnek, pl.:
 - Budapest–Bécs (utolsó vagy mindkét tagjához közvetlenül kapcsoljuk a toldalékokat: Budapest–Bécsen át, budapest–bécsi),
 - 1983–1984. évi,
 - a 128–9. lapon (128–9.-en),
 - kelet–nyugat irányban (kelet–nyugati),
 - június–augusztus hónapban.
- d) bonyolultabb esetekben a nagyköötőjel nem tapadva is illeszkedhet a tagok közé, pl.:
 - 2011. április 25. – 2012. május 13.,
 - Szozuz–24 – Szaljut–5 űrkomplexum.

8.5.12. Pont és kettőspont

Pontot teszünk a keltezésben az évet, a hónapot és a napot jelölő szám után, pl.:

- 1848. III. 15.

Kettőspontot teszünk a szerző neve és az írásmű címe közé akkor, ha a nevet és a címet mondattani viszonyítás nélkül említjük egymás mellett (felsorolásban, katalógusban stb.), pl.:

- Vörösmarty: Csongor és Tünde.

Birtokos szerkezetben azonban a név és a cím közé nem teszünk kettőspontot, pl.:

- Arany János Toldija fellelkesítette Petőfit.

Pont nélkül írjuk

- az égtájak rövidítését: D (= dél), ÉK (= északkelet),
- a vegyjeleket: S (= kén), Cl (= klór),
- a fizikai mennyiségek jelét: a (= gyorsulás), v (= sebesség)
- a matematikai jelöléseket: log (= logaritmus), sin (= szinusz),
- olyan rövidítések után, amelyeknek a vége teljes összetételi tag: Bpest (= Budapest).

8.5.13. Mértékegységek és jelek

A mértékegységek nevének, illetve jelének egy részét a nemzetközi SI (Système International d'Unités) mértékrendszer határozza meg. Lehetnek latin betűvel jelölt mértékegységek, pl.: cm (= centiméter v. centi), m (= méter), km (= kilométer), kB (= kilobyte), MB (= megabyte). Részben görög betűvel jelölt mértékegység pl.: μm (= mikrométer).

Szóköz nélkül kapcsolódik a számhoz

- a fokjel (90°),
- a százalékjel (100%),
- az ezrelékjel (1000‰)

Szóközzel áll a mérőszám után

- a Celsius-fok jele (25°C),
- rövidített mértékegységek, pl.: 12 m, 2500 Ft, 3 kg, 60 s.

A toldalékok mindig olyan alakjukban járulnak a rövidítésekhez és a jelekhez, amilyenben a kiejtett formákhoz kapcsolódnának (tehát tekintetbe vesszük az illeszkedés és a hasonulás szabályait, kiírjuk az esetleges előhangzót is), pl.:

- u.-ban (= utcában),
- ÉK-en (= északkeleten),

- K-ot (= káliumot),
- m²-es (= négyzetméteres),
- °C-on (= Celsius-fokon),
- mm-beosztás.

8.5.14. Rövidítések és betűszók

Rövidítések

- jelszerű rövidítés: pont nélküli (pénzfajták rövidítései, égtájak rövidített alakjai, mértékegységek rövidítései, fizikai mennyiségek jelei és a vegyjelek; helyesírásukat nemzetközi szokások, szabványok határozzák meg)
- valódi rövidítés: ponttal jelölt rövidítés

Egyszerű (nem összetett) szavakat általában a szó kezdőbetűjével rövidítünk, pl.: n. = nervus. Anatómiában a nervus szó többes számának a megszokott rövidítése nn., melynek feloldása nervi, vagyis kivételesen, de az orvosi latinban nem egyedi módon a kezdőbetű kettőzítésével érzékeltetjük, hogy több idegről van szó. A gl. = glandula többes száma: gll. = glandulae, ez esetben pedig a betűcsoportnak az utolsó betűjét, az l-t kettőzik.

Az összetett szavak rövidítése többnyire az elő- és utótag kezdőbetűjével történik, egymás mellé írva őket, a végén ponttal lezárva. Pl.: fvs. = fehérvérsejt, vvt. = vörösvérttest.

Szókapcsolatok rövidítése annyi ponttal és szóközzel elkülönített tagot tartalmaz, ahány különírt szóból áll a teljes szerkezet, pl.: j. o. = jobb oldal.

Nincs olyan szabály, hogy egy fogalom csak egyféleképpen rövidíthető.

Betűszók/betűszavak

A betűszavak az összetett szavak (deoxiribonukleinsav – DNS) vagy a szószervezetek (Magyar Tudományos Akadémia – MTA) tagjainak kezdőbetűjéből kialakított szavak. A betűszóképzés – ellentétben a rövidítéssel – szóalkotási mód: önálló szavak keletkeznek. A betűszó a mozaikszók egyik formája. Többnyire tulajdonnevekből és intézménynevekből jönnek létre, pl. SZTE = Szegedi Tudományegyetem, de köznévi betűszók is léteznek, pl.: tbc = tuberkulózis. A tulajdonnévi betűszókat csupa nagy-, míg a köznéveket csupa kisbetűvel jelöljük. (A tbc betűszó tébécé alakváltozatban is létezik, a betűző kiejtésnek megfelelően leírva, hasonlóan, mint a tv és tévé, WC és vécé.)

Néhány szaknyelvi betűszó egyszerre tartalmaz kis- és nagybetűket, pl. mRNS = messenger RNS. Sok orvosi nyelvi betűszó írásformája idegenes, de teljes alakjuk már magyaros, pl.: CT = komputertomográfia.

A szaknyelvekben egyre több angol betűszó jelenik meg. Rövidségük és jelértékűségük miatt célszerű a használatuk, mivel a szakmai kommunikáció gyorsítását szolgálják. Elemeik pontos jelentésének ismerete nélkül is képesek vagyunk megérteni és helyesen használni őket. A lézer esetében például már senki nem gondol arra, hogy a LASER betűszó a Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation kifejezésből keletkezett.

A betűszók betűit mindig szóköz nélkül írjuk; sem a betűk közé, sem utánuk nem teszünk pontot. Ezeket betűjejtéssel mondjuk, nem pedig a teljes alakjukban (DNS [dé-en-es, nem pedig deoxiribonukleinsav]), vagy összeolvassuk a betűket (ENSZ [Egyesült Nemzetek Szövetsége, kiejtve ensz]).

A toldalékot a betűszóhoz kötőjellel fűzzük és – miként a névelőt is – a betűjejtésnek megfelelően választjuk (MTA – kiejtése [em-té-a], ezért az MTA és az MTA-ban; nem pedig a MTA vagy MTA-n, ahogy a Magyar Tudományos Akadémia kiejtésből következne). A betűszó

szóvégi magánhangzója nem nyúlik meg (MTA-t, nem pedig az MTÁ-t). Az utótagokat szintén kötőjellel kapcsoljuk (MTA-székház, DNS-vizsgálat).

A tulajdonnévi magyar és idegen betűszók minden betűjét nagybetűvel írjuk, a többjegyűeket is, a nagybetűs írásforma a melléknévképzős származékokban is megmarad (MTA-beli kiadvány).

A közszoí betűszók csupa kisbetűből állnak, ugyanis kis kezdőbetűs szavakat helyettesítenek (tbc [tuberkulózis], tbc-s, tbc-ben, tbc-oltás); több azonban hagyományosan nagybetűs (TDK [tudományos diákkör], TDK-s, TDK-dolgozat).

A molekulanevek köznevek, betűszóikat mégis nagybetűvel írjuk, mert ez megkönnyíti a szöveg értelmezését és a tartozékelemek társítását, például TNF (tumor necrosis factor). A hazai szakirodalomban is a nemzetközi betűszókat használjuk, egyébként megnehezítik a szöveg befogadását (STD [sexually transmitted disease], nem pedig NÉTB [nemi érintkezéssel terjedő betegség]). Kivételt képeznek a köznyelvi jövevényszóvá vált magyar szakkifejezések: a DNS (deoxiribonukleinsav) már közismert szakszó, ezért nem a nemzetközi változatát (deoxyribonucleic acid, DNA) mondjuk vagy írjuk.

A tartozékelemeket a betűszókhöz közvetlenül írjuk, a tartozékbetűket kisbetűvel. Ha több összetartozó tartozékelem is van, azokat is közvetlenül társítjuk: TNF α 2.

A rövidítések és a mozaikszók toldalékolása

A rövidítések toldalékolása mindig a teljes alakhoz igazodik, és figyelembe kell venni a hangkapcsolódási szabályszerűségeket, pl.: gl.-val = glandulával.

Ha a rövidített idegen szó utolsó betűje másként ejtendő, akkor a rövidített alak esetén is ugyanúgy jelöljük a teljes hasonulást, pl.: a nervus szó -val/-vel ragos alakjának helyes írásmódja nervusszal (nem pedig nervussal), ezért a rövidített alak n.-szal (nem pedig n.-sal vagy n.-val).

A betűszókhöz a kiejtett alakjuknak megfelelően kapcsoljuk a toldalékokat, pl.: DNS-sel [deenessel].

Rövidítésekkel és mozaikszókkal alkotott összetételek

A rövidítésekhez és a mozaikszókhöz mindig kötőjellel kapcsoljuk az összetételi utótagokat, pl.: rtg. + felvétel = rtg.-felvétel, DNS + vizsgálat = DNS-vizsgálat.

8.5.15. Kiegészítő betűk és számok

A kiegészítő betűk és számok írására az embertani/orvosi/biológiai irodalomban nincs bevett nemzetközi vagy magyar gyakorlat, és a helyesírási szabályzatban sem találunk állásfoglalást a kiegészítő betűk alcsoportjaival kapcsolatban. Általában a nemzetközi folyóiratokban megjelenő formákhoz próbál mindenki igazodni, de az írásmódok sokszor egy kiadványon belül sem egységesek.

Kiegészítő betűk

- betűjelek: az abc jelzőszerű betűje, egyet jelöl a sok hasonló közül (B épület)
- tartozékbetűk: a magyar vagy görög abc tartozékszerű betűje, valami nevének a része (B-vitamin), a betűnek kijelölő/megnevező szerepe van, önálló fogalmi jelentése nincs
- betűszók: az abc önálló jelentésű betűje, egy szakszó egyetlen betűvel helyettesített rövid formája (B-limfocita)

Kiegészítő számok

- jelölőszámok: a betűjelet kiegészítő számok (B2 épület)
- tartozékszámok: valami nevének a részét képező arab vagy római számok (B6-vitamin)

Ha az adott szakkifejezés több csoportot is magába foglal, akkor általában a főcsoportok jelölésére nagybetűt, az alcsoportok jelölésére kisbetűt, az alformák jelölésére pedig görög betűt alkalmaznak, pl. HbA1c, TGFβ1. A görög és római számok értelmezése között nincs különbség, de ez utóbbiakat általában már csak a hagyomány őrzi, pl. MHC I, mert betűszavakkal egybeírva zavarók lehetnek (pl. MHCI).

Az indexbe tett tartozékszámok és betűk egyaránt elfogadottak, pl. B12-vitamin, B₁₂-vitamin. A szakszavakat és a tartozékbetűket vagy tartozékszámokat ún. szerkezeti kötőjel kapcsolja egybe, amihez további szóösszetételi tagokat szintén kötőjellel kapcsoljuk, pl. C-vitamin-hiány. Nemzetközi szinten az 1979-től tevékenykedő Human Gene Nomenclature Committee (HGNC, Emberi Génnevezéktani Bizottság) ezirányú állásfoglalásai lehetnek irányadók, amelyek egyre inkább a probléma megszüntetése irányába mutatnak, pl.:

- ha a jelölésben korábban görög betűk vagy római számok voltak, akkor legyen új megnevezés csak latin betűkkel és arab számokkal
- a nevek görög előtagját cseréljük latin nagybetűre (pl. α-galactosidase: αGl helyett AGL)
- mindent egy sorba írjunk, ne használjunk indexeket
- az első írásjel mindig nagybetű

8.5.16. Tömeg és súly

A tömeg és a súly nem ugyanaz, de sajnos az embertani cikkekben is gyakran és következetesen rosszul használják a súly szót, pl. „a hamvak súlya 448 g”.

A tömeg a fizikai testek anyagmennyiségét jellemzi; a tehetetlenség mértéke, jele: m, mértékegysége: kilogramm (kg). A súly erő, amellyel a test (a Föld nehézségi erejének hatására) az alátámasztási pontot nyomja, vagy a felfüggesztési pontot húzza, jele: Q, mértékegysége: newton (N). A gravitációs térerősség a Földön változó mennyiség, többek között a földrajzi szélességtől és a tengerszint feletti magasságtól függ. Magyarország földrajzi szélességén a gravitációs térerősség 9,81 N/kg, ezért az 1 kg tömegű nyugvó test súlya 9,81 N.

Jelen példában a hamvak tömege 448,00 g, a hamvak súlya pedig 4,39 N, de csak addig, amíg a hamvakat nem szállítjuk északi vagy déli irányba. A tömegük természetesen változatlan marad.

8.8.17. Hivatkozások helyesírása

A mtsai. alak a munkatársai szó rövidítése, ezért utána pontot kell tenni.

A szakirodalmi hivatkozási formákat nem szabályozza a magyar helyesírás, a mérvadó folyóiratok eltérő hivatkozási és bibliográfiai sablonokat használnak, minden esetben az adott folyóirat által megkövetelt formát kell alkalmazni. Nyelvészetileg egy kritérium van: a következetesség.

8.5.18. Szakzsargon

Minden emberi közösség, bármi is összetartozásának alapja (jelen esetben a szakma, a hivatás) előbb-utóbb megteremti a maga sajátos nyelvhasználatát, szókincsét, kifejezésrendszerét. Ez a rendszer természetesen szervesen illeszkedik a magyar nyelv rendszerébe, mégis sokszor csupán az adott közösség tagjai, a beltágok értik.

Zsargonkeletkezési módok:

- barátságosított szakszavak: tüdőgyulladás - tüdőgyuszi / tüdőnyuszi, Streptococcus baktérium – sztreptogombóc / sztreptokókusz, tumor - tumi, tumcsi, tumesz
- rövidítő-becéző formák: discus hernia – dizsi / diszkó
- eufemizálás, kímélés / bántás, titkolózás: alkoholista - etiles, hidroxilos, hidroxietiles, fogyasztó, abúzor, heparátor, steril torkú, etilapu, etilanyu, pumukli / pumesz / pumcsi, neoplasma / daganat - neoplazma, neoplázia, neop, tumor cerebri / agydaganat – tucer, áttét / metastasis - metaszt (metasztos), meta (metás), met (metes), metkó (metkós)
- rövidítés: decubitus / felfekvés – deku, infúziót adni – fundizni
- vulgarizálás, szakszó társalgási helyzetbe való átvitele - reggel viszonylag benignus volt a forgalom; nagyon malignusan állt a dologhoz

8.5.19. Angol, broken English, angomagy

Napjaink nemzetközi nyelve az angol. Az angol lett az új lingua franca, ugyanazt a szerepet tölti be a tudományos kommunikációban, mint az ókorban a görög, a középkorban a latin. Elengedhetetlen egy közös nyelv a nemzetközi érintkezésben és kapcsolattartásban. A fogalmak pontos körülhatárolása is elengedhetetlen, és ennek érdekében nemzetközi erőfeszítések történtek, hiba lenne minden országnak saját meghatározásokat megfogalmazni, áttekinthetetlené tenné a helyzetet. A közös nyelv és a közös értelmezés a határok nélküli kutatás elengedhetetlen része. Ez azonban nem vezethet a hazai tudományos nyelv elsorvasztásához. (A magyar orvosi nyelv „elangolosodásának” folyamatáról már 1981-ben(!) cikket írt Kontra Miklós.) Számos oka lehet az angol térhódításának, a nyelvészek napjainkban leginkább a számítógépeket, és a hozzájuk kapcsolódó technikai kifejezéseket teszik felelőssé, és az interneten keresztül folyó kapcsolattartás még hangsúlyosabbá tette e nyelvi mozzanatot.

Az angol (eredetű) szavak nemcsak gazdagítják, hanem általában szegényítik is a magyar nyelvet (pl. az információ szó a nyelvészek szerint 29 magyar szót szorított ki). A tendencia legszembetűnőbb példái a magyar orvosok szakmai rendezvényeinek magyar nyelvű meghívói, mert abban magyar szavak már csak legfeljebb jövevényszavakként fordulnak elő (konferencia, workshop, szimpózium, regisztráció, credit).

Az „egységes” angol tudományos nyelv azonban nem csak a nemzeti nyelvekre hat, hanem rontja az angolt is. A sok, nem angol anyanyelvű tudós közismerten nem angolul beszél és ír, hanem az ún. „broken English”-t használja.

Az embertani szócikkekben, ahogy az orvosi szócikkekben is, terjed az angol szakkifejezések használata, és az eredetileg görög–latin kifejezések angolos írásmódja is. Az angol nyelv uralma már a fogalmazásunkat is rontja és hatással van a gondolkodásmodunkra is. A fogalmazástorzulás következtében sem nem angol, sem nem magyar, hanem valamilyen öszvér nyelvi mondatok keletkeznek, Bösze Péter nyomán ezt angomagyos írásmódnak nevezik.

Példa: „Több vizsgálat eredményei azt sugallják...”

- a többes szám halmozott használata az angol szerkezet (results of several studies) hatása: a több vizsgálat egyes számú főnévi szószerkezet, birtokos jelzői szerepben, alaptagja is egyértelműbb egyes számban
- a több vizsgálat kifejezés is angol indíttatású, magyarul: vizsgálatok (akkor lehet jogosultsága, ha nem az összes, hanem csak a vizsgálatoknak egy része sugallja azt a valamit)

- a sugallja ebben a szövegkörnyezetben az angol seems to be kifejezés magyarítása. Az angol szeret általánosan, felelősséget nem vállalva fogalmazni, például: úgy tűnik (de mosom kezeimet, ha nem így van)

I'M A
~~ANTROPOLOGIST~~
~~ANTHROPOLOGIST~~
~~ANTHROPOHOLOGIST~~
 I LOOK AT SKULLS

8.5.20. Digilektus

A digilektus a tágabb értelemben vett számítógép közvetítette kommunikáció nyelvhasználati módját jelenti, egyúttal egy új nyelvváltozat megnevezése, melyet a magyar nyelvészet 2010-ben írt le. Az írás és a beszéd kommunikációs műfajainak sajátos keveredése, az írásos formában megjelenő internetes szövegek a beszélt nyelv sajátosságai felé közelítenek (írott beszélt nyelv). Az írást már nem az emberi kéz rajzolja, ezért másodlagos írásbeliség (egyéb megnevezései: írott beszélt nyelv, írott párbeszéd, virtuális írásbeliség, mediálisan írott, koncepcionálisan szóbeli kommunikáció, spontán írott nyelv), melynek fő jellemzője a technika (számítógép, szövegszerkesztő, csevegőprogramok és minden mobiltelefonon küldhető írásos üzenettovábbítás) és az írásbefolyásoló tényezők (korlátozott vagy korlátlan javítás, betű- és szövegáthelyezés), valamint a szinte korlátlan terjesztési és továbbítási lehetőség. Szintén jellemző a szabályozottság, a normativitás és a szerkesztettség alacsonyabb szintje, viszont gyakori az interaktivitás. Szűkebb értelemben a másodlagos írásbeliség az élő, beszélt nyelvhez közelítő (szlenges) írásbeliséget értik. A gyorsaságra törekvés miatt egyre rövidebb formák alakulnak ki, az ékezetek elmaradhatnak, az elbeszéléseket a mikroelbeszélések váltják le, erősen szlenges és a helyesírás alkalmazása esetleges. Az internetes szövegek címe egyre inkább félrevezető, a túlzó jelzők (brutális, sokkoló, szörnyű) használata alapkövetelmény, a cím és a tartalom nem áll összhangban, a hatásvadász, megdöbbenítő, provokatív kérdést tartalmazó vagy az olvasó tudását megkérdőjelező címek vannak túlsúlyban és nem ritkák a tudatos félrevezetések sem, ez utóbbihoz tartozik a fontos részlet elhallgatása, a sejtetés, a sugalmazás eldöntendő kérdésnek álcázva, valamint a kétértelmű szavak használata is.

8.5.20.1. Internet: embertan antropológusok nélkül(?)

A múmiák halottak, nem beszélnek, ám a tudomány segítségével mégis szóra bírhatók.

Magyar Természettudományi Múzeum honlapja, 2015

Az internetnek köszönhetően napjainkban ma már mindenki antropológus, legalábbis mindenki mer embertani témában (is) írni a világhálón megfelelő háttér nélkül. Legtöbbször sajnos még a jószándékú ismeretterjesztésben sincs köszönet.

„Embertani információ”	Honlap
Mi leszek, ha antropológus leszek?	Miskolci Egyetem, 2001

Belestek a múmiákba	Medical Online, 2013
 múlt-kor TÖRTÉNELMI MAGAZIN 2013. június 07. 14:14 editors 1 komment 3000 évet várt a CT-re A brit gyermekkorház radiológiai osztályát éjjelente szállják meg a kutatók, amikor kisebb a forgalom. Vészhelyzet természetesen ilyenkor is felléphet. Ebben az esetben a múmia kénytelen tovább várni a végső vizsgálatra, s átengedni helyét az élőknek.	Múlt Kor, 2013
 Az intelligens csontok elgörbülnek, hogy megóvjanak bennünket a véletlen törésektől 2020 / 03 / 04 / 2020.03.04 ACQUANTIA/ISTOCK/ALAMY/ISTOCK/ALAMY/ISTOCK/ALAMY	Rakéta, 2020
 Húszeves Neander-völgyi reprodukciója (elől) a londoni Természettudományi Múzeumban Húszeves Neander-völgyi reprodukciója (elől) a londoni Természettudományi Múzeumban	Index Tudomány, 2021
Mit csinál egy múmia Kolozsváron? Reklámozza a kolozsvári régészeket.	Főtér, 2017
Először láthatjuk a titokzatos múmia eredeti arcát.	Híradó.hu, 2022
Alsó combcsontjaink (a comb nagy csontja) pedig egy sajátos anatómiai alakzatban (bicondylaris szögben) fejlődtek, amely lehetővé teszi, hogy gördülő mozdulatokkal lépkedjünk	Index Tudomány, 2022
A padláson rejtőzött ennek a rejtélyes egyiptomi múmiának a feje ... A most végzett CT-vizsgálat során kiderült, hogy legalább 2000 évvel ezelőtt élt ... a CT-technológia fejlődése teszi lehetővé, hogy egyre több részletet ismerjenek meg az ókori egyiptomi hagyományokról.”	Origo Tudomány, 2022
Amikor az emberek egyiptomi múmiákat kezdtek enni Egyiptomi múmiák orvosi fogyasztásra Amikor a múmiákhoz nyúltak	Femina.hu, 2022
A skót nemzeti múzeumban lecserélték az összes feliratot, amelyeken a “múmia” kifejezés szerepelt, és helyettük a “mumifikált személyt” vagy “mumifikált maradványokat” használják. Több másik múzeum szerint sem politikailag korrekt az elhunyt ókori egyiptomiakat múmiáknak nevezni.	Hetek, 2023
A múmia szó sértő a több ezer éves halottakra nézve Lehetetlennek tűnhet megbántani egy 3000 éves holttest érzéseit, ám több muzeológus és ókortörténész is egyetért abban, hogy nem helyes múmiának nevezni egy egykor élő és lélegző embert. Ebből kifolyólag több brit múzeum is úgy döntött, nem használja tovább a múmia szót az ókori egyiptomiak maradványaira, mivel szerintük ez a kifejezés dehumanizálja azokat, akik évezredekkel ezelőtt meghaltak.	Techworld.hu, 2023

A múmia (mummy) szót legalább 1615 óta használják az angolban. Egyes vélemények szerint a gyarmati időkhez van köze a kifejezésnek.	
Borzalmas emberáldozat: tinédzser lányok maradványaira bukkantak Az a tény, hogy többségük serdülő, bámulatos és meglepő. Rávilágít arra, hogy a tudósok és történészek milyen keveset gondolkodtak a serdülőkor fontosságáról, mint az emberi életciklus kulcsfontosságú szakaszáról.	Origo Tudomány, 2025
A neandervölgyi ősember egy korábban ismeretlen ágát fedezték fel Az európai neandervölgyi ősemberek legalább két eltérő populációból álltak. Egy új tanulmány szerint körülbelül 40.000 évvel ezelőtt a neandervölgyiek legalább két evolúciós ösvényen haladtak a kihalás felé.	Origo Tudomány, 2024
Egy 2.200 éves rejtélyes csontvázat találtak Nápoly közelében infrastruktúrával kapcsolatos munkálatok számára végzett ásatások során fedezték fel a régészek.	Origo Tudomány, 2024

8.5.21. Latin vagy magyar?

Bugát Hempel-fordításában mindennek van magyar megfelelője, egyáltalán nem használt idegen terminusokat. Meghatározó terminusalkotó eszköze a tükrözés volt, a latin anatómiai neveket csak zárójelben adta meg. Ezzel szemben a mai orvosi tankönyvek preferálják a csak latin megnevezést.

„A melvég (Extremitas sternalis) csaknem három szegletű idommal bír [...]; belső lapja az ízlapot teszi, mely által a csont a melcsont markolatjával függ öszve”; „A melvégnek ízlapja a melcsont kulcsbevéágányába fekszik”	„[a kulcscsont] medialis (sternalis) vége [...] lekerekített háromszög alakú rostos porccal fedett felszínnel fekszik bele a szegycsont markolatának incisura clavicularisába”
Bugát 1828	Szentágothai és Réthelyi 2002

Nyelvészek vizsgálatai szerint a csontrendszerhez kapcsolható mintegy 1000 anatómiai névnek napjainkban majdnem fele, pontosabban 46% csak latin néven használatos. Donáth szerint a latinos névhasználat viszont csak akkor indokolt, ha a melléknévnek nincs egyszavas magyar megfelelője, ilyen például a mediális (a test középvonalához közelebb fekvő).

A kézirat zárásáig antropológus állásfoglalás nem született e kérdésben.

8.5.22. Szaknyelvi fordítás

A szaknyelvi szövegek fordításában (szaknyelven belül különböző nyelvekre, vagy szakma és laikusok közötti kommunikáció során) a terminusok felismerése és fordítása teszi ki a fordítói munka jelentős részét, a terminusok fordításánál a fordítói döntést a terminusok definíciója alapján hozzuk meg. A terminusok a fogalmak nyelvi megjelenési formái, vagyis a terminus meghatározásánál a fogalomból indulunk ki (onomasztológiai megközelítés), melynek nyelvi jelölője a terminus. A terminus egy meghatározott tárgykörön belüli fogalmat jelölő lexéma, szám, kód, jel (pl. piktogram), vagy ezek kombinációja. A szakszövegekben a terminusok alakjai közül egyre gyakoribbak a betűszók, vagy akár a terminusértékű jelek, vagyis vizuális szimbólumok és piktogramok. Tipikus példa lehet erre az antropológus által is igen kedvelt CT, amit a legritkább esetben írunk a magyar megfelelőnek tartott komputertomográfiának. Angolul Computed [Axial] Tomography, azaz számított [axiális] tomográfia az elnevezése, szokásos

rövidítése CT, ritkábban CAT. (Ez utóbbit főleg memgyártásra használják „cat scan” formában.) Magyar nyelvű szövegekben és akár orvosi/embertani szakirodalomban is gyakran számítógépes tomográfiának nevezik az orvosi (valójában biológiai) képalkotás ezen formáját. A magyar komputer vagy számítógépes előtag sajnos félrevezető, a computed tomography pontos fordítása számított szeletfelvétel, a computed nem a számítógépre utal, hanem arra, hogy az egyes képpontok értékei nem közvetlenül, hanem számítással vannak meghatározva. (Az, hogy ez a számítás számítógéppel történik, az mellékes, hiszen minden orvosi képalkotó eszköz használ számítógépet, és a számítógép használatát nem indokolná a figyelmeztető piktogramot (⚠) sem.) A tomográfia szó szeletfelvételt jelent, a tomográfiás felvételeken a vizsgálat tárgya képzeletbeli szeletekre bontva látható.

8.5.23. dr. vagy Dr., kis doktor vagy nagy doktor? Hogyan rövidítjük a doktort?

A kérdés megválaszolása nehéz, mert mást gondol a kérdésről a magyar tudományos élet, a magyar helyesírás és a magyar közigazgatás. Csak annyi biztos, hogy a „kis doktor” és a „nagy doktor” a jelenlegi felsőoktatás és azon belül a doktori képzés, valamint ennek keretét adó felsőoktatási törvény alapján ez a kérdés nem értelmezhető, mert nincsenek kis- és nagy doktorok. Még az Akadémián sem.

Az a baj a magyar helyesírással (mondat elején Dr., mondat közben dr.) és a magyar közigazgatással (DR.), hogy nem hajlandó tudomásul venni, hogy (az orvos szó szinonimáját kivéve) nincs olyan, hogy „doktor”. Vannak

- foglalkozási doktori CÍMEK: dr. med., dr. med. dent., dr. pharm., dr. vet., dr. jur., melyek arra jogosítanak, hogy az illető a neve mellett feltüntesse dr. med., dr. med. dent., dr. pharm., dr. vet. vagy dr. jur. címét (mindenhol kisbetűs alakzatokról esik szó és sehol sem áll magában a dr., tehát nem „dr.” és nem „Dr.”)
- és van a doktori TUDOMÁNYOS FOKOZAT (PhD, DLA), mely a doktori (PhD) cím viselésére és családi neve mellett a „Dr.” megnevezés használatára jogosít

Ha így írom a nevem...	... az azt jelenti, hogy:	Felsőoktatásról szóló törvény alapján nem értelmezhető vagy helytelen
dr. med. Balázs János	(általános) orvos oklevelet szereztem	dr. Balázs János, Dr. Balázs János
dr. med. dent. Balázs János	fogorvos oklevelet szereztem	dr. Balázs János, Dr. Balázs János
dr. pharm. Balázs János	gyógyszerész oklevelet szereztem	dr. Balázs János, Dr. Balázs János
dr. vet. Balázs János	állatorvos oklevelet szereztem	dr. Balázs János, Dr. Balázs János
dr. jur. Balázs János	jogi oklevelet szereztem	dr. Balázs János, Dr. Balázs János
dr. univ. Balázs János	egyetemi tudományos fokozatot (doctor universitatis) szereztem, mikor még létezett ilyen	dr. Balázs János, Dr. Balázs János
Dr. Balázs János	tudományos fokozatot szereztem	dr. Balázs János
Balázs János, PhD	tudományos fokozatot szereztem	dr. Balázs János

Bár a 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról teljesen egyértelműen fogalmaz, hogy kinek hogyan kell írni a nevét minden körülmények között, tudjuk, hogy a személyazonosító igazolványba a fenti táblázat össze variációja úgy kerül be, mint DR. BALÁZS JÁNOS, a

magyar helyesírással foglalkozók szerint pedig a táblázatban szereplő összes variáció a mondat elején Dr. Balázs János, mondat közben pedig dr. Balázs János, mert nem hajlandók elfogadni a tényt, hogy jelentés-megkülönböztető szerepe van annak, amit és ahogyan a családnév elé írunk.

8.5.23.1. 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról

16. § (4) A doktori képzésben szerezhető oklevél által tanúsított tudományos fokozat a „Doctor of Philosophy” (rövidítve: PhD), a művészeti képzésben a „Doctor of Liberal Arts” (rövidítve: DLA).

52. § (5) A Magyarországon kiadott oklevelek által tanúsított végzettségi szintek angol és latin nyelvű jelölése:

a) alapfokozat „Bachelor” vagy „baccalaureus” (rövidítve: BA, BSc),

b) mesterfokozat „Master” vagy „magister” (rövidítve MA, MSc).

(6) A mesterfokozattal rendelkezők az oklevelük által tanúsított szakképzettség előtt az „okleveles” megjelölést használják (okleveles mérnök, okleveles közgazdász, okleveles tanár stb.). A mesterfokozatot eredményező jogászképzésre épülő második jogi mesterszakon oklevelet szereztek a „Legum Magister” vagy „Master of Laws” (rövidítve: LL. M.) cím használatára jogosultak. A tanárképzésben oklevelet szereztek a „Master of Education” (rövidítve: MEd) cím használatára jogosultak.

(7) Az orvos, a fogorvos, a gyógyszerész, az állatorvos, a jogász szakon oklevelet szerzett személyek a doktori cím használatára jogosultak. Ezek rövidített jelölése: dr. med., dr. med. dent., dr. pharm., dr. vet., dr. jur.

53. § (7) A PhD-fokozattal rendelkező személyek nevük mellett feltüntethetik a „PhD” vagy a „Dr.” rövidítést, a DLA-fokozattal rendelkezők pedig a „DLA” vagy a „Dr.” rövidítést.

105. § (1) Az 1984. szeptember 1-je előtt doktori cselekmények alapján szerzett, illetőleg e nap előtt engedélyezett doktori cselekmények alapján később megszerzett egyetemi doktori cím továbbra is viselhető.

(2) Az a személy, aki 1984. szeptember 1-je után egyetemi tudományos fokozatot (doctor universitatis) szerzett, továbbra is használhatja a „dr. univ.” megjelölést.

(6) A tudomány(ok) kandidátusa fokozattal rendelkező személy a „doktori fokozat” megjelölést használhatja.

106. § (5) Az e törvény hatálybalépése előtt szerzett következő címek és ahhoz kapcsolódó rövidítések tovább használhatók:

a) címek:

aa) Promotio sub auspiciis praesidentis Rei Publicae,

ab) doctor honoris causa,

ac) habilitált doktor;

b) rövidítések:

ba) a PhD fokozattal rendelkező személyek esetén a „PhD” vagy „Dr.” rövidítés, DLA fokozattal rendelkezők esetén „DLA” vagy a „Dr.” rövidítés,

bb) az ab) pont esetén a „Dr. h. c.” rövidítés,

bc) az ac) pont esetén „dr. habil.” rövidítés.

8.5.23.2. 417/2012. (XII. 29.) Korm. rendelete az anyakönyvi eljárásokra, az állampolgársági eljárásokra és a személyiadat- és lakcímnnyilvántartással összefüggő eljárásokra vonatkozó egyes kormányrendeleteknek módosításáról

19. § A polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról szóló 1992. évi LXVI. törvény végrehajtásáról szóló 146/1993. (X. 26.) Korm. rendelet „A nyilvántartás adatai” alcíme a következő 15/D. §-sal egészül ki:

„15/D. § (1) A doktori címet az érintett kérelmére, viselt nevéhez „dr.” jelzéssel, az azt igazoló okirat adatai alapján, a kérelem előterjesztésének napjával kell a nyilvántartásba bejegyezni. A kérelmező több doktori címe közül csak egy jegyezhető be. Tudományos fokozat – a doktori cím kivételével – a nyilvántartásba nem jegyezhető be.

8.5.23.3. A magyar helyesírás szabályai

153. A családnevek előtti doktor, idősb, ifjabb, özvegy stb. szót, illetőleg rövidítésüket csak kiemelt helyzetben (aláírásban, levélcímzésben, oszlopba rendezett névsorban stb.) és mondat elején kezdjük nagybetűvel: Dr. Mészáros Mihály, Id. Kelemen László, Ifj. Jakab Imréné; Özvegy Lukács Péterné azzal a kéréssel fordult a tanácshoz, hogy...; stb. – Mondat belsejében ugyanezek kisbetűvel írandók: Ott volt dr. Mészáros Mihály is.

282. A gyakrabban előforduló állandó rövidítések és jelek:

Dr. v. dr. doktor

8.5.23.4. Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézet Nyelvművelő és Nyelvi Tanácsadó Kutatócsoport

A helyesírás normatív szempontok alapján rendelkezik a Dr. és a dr. címek használatáról. A kettő között értelmi, jelentésbeli különbség nincs, a kis-, illetve nagybetűs használatot nyelvi-formai-mondatbeli helyzet dönti el: címzésben, feliratban, mondatkezdő helyzetben Dr., egyéb esetekben kis dr. a szokásos forma. Ez a különféle doktori típusokra (jogi, bölcsész, orvos) és az ún. „kisdoktor-nagydoktor” jelölésre egyaránt vonatkozik. Ennek megfelelően az okmányirodák gyakorlata helyesnek tekinthető, természetesen a pont használata itt is kötelező. Ezt az alapelvet az AkH. 153-as pontja tartalmazza, részletesebb magyarázatával a Helyesírás c. Osiris-kiadvány foglalkozik.

Összességében elmondható, hogy meglehetősen változatosan fordulnak elő a doktori rövidítések, ami annak köszönhető, hogy a tudományos címek írásmódjának nincsen általánosan elfogadott szabályzata. A doktor rövidítésre a szabályzatban csak annyi megkötés vonatkozik, hogy pont következik utána (ez a rövidítésekre általában vonatkozik).

Az orvosok és a jogászok az egyetem elvégzésével, a diploma megszerzésével megkapják a doktori fokozatot. Ezenkívül beszélhetünk még a PhD-ről (latinul: Philosophiae doctor, angolul: Doctor of Philosophy), amelyre a külföldi minta átvétele miatt nem vonatkozik a pont, és amelyik a doktori képzés elvégzésével szerezhető meg. Az egyéb egyetemi doktori címek (kisdoktori) az 1990-as évek elejével megszűntek, ahogy a kandidátusi fokozat is. Minden doktori fokozat jelölésére használható a dr. Mondatkezdő helyzetben és névjegyen lehet nagybetűvel kezdeni.

„A tudományos fokozatot jelölő dr. nem szerves része a tulajdonnévnek, ezért alapvetően kisbetűvel írjuk a szövegekben. A magyar helyesírás szabályai 153. pontja a nagybetűs írásmódról ezt írja: „A családnevek előtti doktor, idősb, ifjabb, özvegy stb. szót, illetőleg rövidítésüket csak kiemelt helyzetben (aláírásban, levélcímzésben, oszlopba rendezett névsorban stb.) és mondat elején kezdjük nagybetűvel”. Az Osiris Kiadó Helyesírás című könyvében még további helyzeteket közölnek: névtáblán,

névjegykártyán, képaláírásban, képernyőn, címkeszerű feliraton...”

e-nyelv.hu, 2009

„A doktor szó rövidítése ... Dr. v. dr. ... ha a névsorban minden sorban egy név áll, a rövidítést nagybetűvel írjuk, ha vesszővel van elválasztva, kicsivel.”

Nyelv és Tudomány, 2014

8.5.24. Munkaköri címek

A felsőoktatási és az egészségügyi intézményekben többféle munkaköri cím létezik, mely az adott munkakör betöltéséig használható, és ezeket gyakran használjuk megszólításokban is. Ezek közül az adjunktus megnevezés ék külön dolgot jelöl, mert Adjunktus Úr és Adjunktus Úr között igen nagy különbség van a főiskolán/egyetemen (tanársegéd – adjunktus – docens – tanár/professzor) és a kórházban (alorvos – adjunktus – főorvos). A felsőoktatásban használható munkaköri címeket a felsőoktatásról szóló törvény határozza meg, míg az orvosokét az adott egészségügyi intézményben illetékes Tudományos- és Oktatási Bizottság.

A helyzetet bonyolítja, hogy a legtöbb külföldi oktatási vagy egészségügyi intézményben sokkal könnyebb „professzori” álláshoz jutni, mint idehaza, és több olyan orvos ismeretes, aki néhány év külföldi munka után itthon is élete végéig professzornak szólíttatja magát, pedig nagyon messze van azon követelmények teljesítésétől, amit Magyarországon megkövetelnek a professzori (egyetemi tanári) kinevezéshez.

8.5.24.1. Kivonat a 2011. évi CCIV. törvényből

27. § (1) A felsőoktatási intézményben létesíthető oktatói munkakörök a következők:

- a) tanársegéd,
- b) adjunktus,
- c) főiskolai, illetve egyetemi docens,
- d) főiskolai, illetve egyetemi tanár,
- e) mesteroktató.

(2) Az oktatói munkakörben történő alkalmazás együtt jár a munkakör megnevezésével azonos munkaköri cím adományozásával és e munkaköri cím használatának jogával.

(3) A főiskolai, illetve egyetemi tanári munkakörben történő alkalmazás feltétele, hogy az érintettet a megfelelő munkaköri cím adományozásával a miniszterelnök főiskolai tanárrá, illetve a köztársasági elnök egyetemi tanárrá kinevezze (főiskolai, egyetemi tanári munkaköri cím adományozása). A főiskolai, illetve egyetemi tanári munkaköri cím használati jogának biztosítása, megvonása nem eredményezi a foglalkoztatásra irányuló jogviszony létesítését, illetve megszűnését. A foglalkoztatására irányuló jogviszonyt a felsőoktatási intézményben munkáltatói jogkört gyakorló rektor jogosult létesíteni, illetve megszüntetni.

(4) Az alkalmazás megszűnésével - a főiskolai és az egyetemi tanári cím kivételével - megszűnik a munkaköri cím használatának a joga. A főiskolai és az egyetemi tanár a cím használatára addig jogosult, ameddig a miniszterelnök, illetve a köztársasági elnök a tanári cím használatának jogát nem vonja meg.

28. § (1) Ha a felsőoktatási intézmény foglalkoztatási követelményrendszere szigorúbb előírást nem tartalmaz

- a) a tanársegédi munkakörben történő alkalmazás feltétele a doktori képzés megkezdése,
- b) az adjunktusi munkakörben történő alkalmazás feltétele a doktori fokozat megszerzése.

(1a) Ha a tanársegéd megfelel a foglalkoztatási követelményrendszerben meghatározott feltételeknek, a doktori fokozat megszerzését követő három éven belül adjunktusi munkakörbe kell átsorolni.

(2) A főiskolai docensi munkakörben történő alkalmazás feltétele, hogy az érintett rendelkezék doktori fokozattal, és alkalmas legyen a hallgatók, a tanársegédek tanulmányi, tudományos, illetve művészi munkájának vezetésére, továbbá rendelkezék megfelelő szakmai gyakorlattal.

(3) A főiskolai tanári és az egyetemi docensi munkakörben történő alkalmazás feltétele, hogy az érintett rendelkezék doktori fokozattal, és alkalmas legyen a hallgatók, a doktori képzésben részt vevők, a tanársegédek tanulmányi, tudományos, illetve művészi munkájának vezetésére, valamint arra, hogy idegen nyelven előadást tartson, továbbá rendelkezék megfelelő, az oktatásban szerzett szakmai tapasztalattal.

(5) Az egyetemi tanári munkaköri cím adományozásának és az egyetemi tanári munkakörben történő alkalmazásnak feltétele, hogy az érintett rendelkezék doktori fokozattal, amennyiben magyar állampolgár, habilitációval vagy azzal egyenértékű nemzetközi felsőoktatási oktatói gyakorlattal, továbbá az adott tudomány vagy művészeti terület, illetve területek olyan nemzetközileg elismert képviselője legyen, aki kiemelkedő tudományos kutatói, illetve művészi munkásságot fejt ki. Az oktatásban, kutatásban, kutatásszervezésben szerzett tapasztalatai alapján alkalmas a hallgatók, a doktori képzésben részt vevők, a tanársegédek tanulmányi, tudományos, illetve művészi munkájának vezetésére, idegen nyelven publikál, szemináriumot, előadást tart. Az egyetemi tanár jogosult a professzori cím használatára.

(6) A mesteroktatói munkakörben történő alkalmazáshoz mesterfokozat, valamint legalább tízéves szakmai-gyakorlati munkatapasztalat, ismeret igazolása, valamint az szükséges, hogy az érintett alkalmas legyen a hallgatók gyakorlati képzésére.

8.5.24.2. Kivonat az adjunktusi és főorvosi kinevezések követelményrendszeréből

Adjunktusi kinevezés szakmai követelményei:

- szakvizsga az adott szakterületen
- 5 éves aktív szakmai gyakorlat szakvizsga megszerzését követően (kiemelkedő teljesítmény esetén 3 év is elegendő lehet)

Figyelembe veszik a kinevezéskor:

- további szakvizsga
- kompetencia/jártasság/licenz vizsga megszerzése egy adott szakterületen belül
- kórházi elismerés
- egyéb szakmai elismerés
- kórházi (pl. bizottsági) funkció
- tudományos teljesítmény: absztrakt, előadás, lektorált folyóiratban közlemény, impakt faktoros folyóiratban első szerzős közlemény, PhD, folyóirat lektorálása, konferencia szervezése
- oktatási teljesítmény: intézményi továbbképzéseken való oktatás, graduális képzésben vagy posztgraduális képzésben való részvétel, közlemény tudományos-ismeretterjesztő folyóiratban/napi sajtóban oktató, nevelő jelleggel, jegyzet vagy tankönyv (fejezet) írása
- nyelvvizsga

Főorvosi kinevezés szakmai követelményei:

- 10 éves aktív szakmai gyakorlat szakvizsga megszerzését követően (kiemelkedő teljesítmény esetén 7 év is elegendő lehet)
- adjunktusi cím

Figyelembe veszik a kinevezéskor:

- fenti időkövetelmény felett, minden aktív szakmai gyakorlattal töltött év
- kiemelkedő szakellátási teljesítmény; a szervezeti működési egység/osztály működésében betöltött kulcsszerep
- további szakvizsga
- kompetencia/jártasság/licenz vizsga megszerzése egy adott szakterületen belül
- kórházi elismerés
- egyéb szakmai elismerés
- kórházi (pl. bizottsági) funkció
- tudományos teljesítmény: absztrakt, előadás, lektorált folyóiratban közlemény, impakt faktoros folyóiratban első szerzős közlemény, PhD, DSc, folyóirat szerkesztése vagy lektorálása, konferencia szervezése
- oktatási teljesítmény: intézményi továbbképzéseken való oktatás, graduális képzésben vagy posztgraduális képzésben való részvétel, közlemény tudományos-ismeretterjesztő folyóiratban / napi sajtóban oktató, nevelő jelleggel, jegyzet vagy tankönyv (fejezet) írása
- nyelvvizsga

8.5.25. Nyelvhelyesség

A helyes/helytelen címke sokszor nem a nyelvről (vagy azon belül a helyesírásról) szól, hanem arról, hogy a nyelvet használó közösség hogyan vélekedik egy adott dologról. Példának vegyük a kérdőszócskát. A magyar nyelv története során háromféle megoldás létezett a kérdő -e (vagy -é) szócska elhelyezésére:

- legrégebben a mondat végén (Nemde két verebek adatnak egy fél pénzen-e?);
- később a ma is helyesnek tartott módon (Megjött-e? Nem látod-e?), végül
- a legkésőbb kialakult, de sokak által elutasított forma, pl. Zrínyinél (Nem-é viperákat keblemben neveltem?).

Hogy miért a középsőt tartja a művelt közizlés helyesnek, nyelvészetileg nem indokolható, mondhatni, a nyelvész nem érti, hogy a Meg-e jött? alakot miért címkézi bárki helytelennek. Valamely dolognak egy csoport által való elutasítása, kerülése objektív tény, mely tudományosan kutatható és leírható, de ezt a tudományt szociológiának (esetünkben nyelvészociológiának, társasnyelvészetnek) hívják, nem nyelvészetnek, ezért ezen esetekben a helyesírási útmutatók nem mutatnak irányt.

9. SZAKNYELVI KÉRDÉSEK

Az orvosi nyelvet ápolók jelentős része úgy gondolja, hogy a hagyományos orvosi görög–latin nevezettan (terminológia, terminus technicusok) nem lesznek hosszú életűek, mert fel fogja váltani, amit a nemzetközi folyamatok hoznak. Vagyis már nem az a kérdés, hogy ragaszkodjunk-e vagy sem a hagyományos görög–latin szakkifejezésekhez, hanem az, hogy magyar nevezetek legyenek helyettük, nem pedig angolok. Ha a magyar nevezetek terjesztése folyamatos, az egyetemen már azokat oktatjuk, a jövő nemzedékei számára már természetesek lesznek. Ugyanakkor nem szabad a magyar nyelvet a konyhanyelv szintjére süllyeszteni, a tudományban is használni kell, nem csak a hétköznapiakban. Ha a társadalom nem érti a tudományos nyelvet, félművelt lesz. Korunk a szaknyelvek, tudománynyelvek újításának kora, és ha nem lépünk, a magyar nyelvünk elveszti versenyképességét.

Az orvosi helyesírás csak egyike a szaknyelvi helyesírásoknak, az embertani helyesírás pedig egy másik (is lehetne), ezért indokolt az embertani helyesírás önálló vizsgálata.

A szaknyelv olyan nyelvhasználati változat, amelyet valamilyen speciális tevékenységhez kötődő specifikus célú beszédszándékok kifejezésére használnak. Az embertani szaknyelv olyan nyelvváltozat, amelyet elsősorban a biológiai antropológia, a történeti embertan és a humánbiológia (esetenként természettudomány vagy egészségügy) területén dolgozó szakemberek használnak egymással folytatott kommunikációjukban.

A szaknyelvek speciális szókincsének van olyan rétege, amelynek helyes írásmódja a köznyelvi helyesírás szabályrendszere alapján nem oldható meg, ezért minden szaknyelvhez saját helyesírási rendszert kell kidolgozni.

Az idegen szavak írását a magyar helyesírás szabályai, illetve az Orvosi helyesírási szótár szabályozza, ezeket a műveket tekintjük alapforrásnak, az ettől való eltérés helyesírási hibát jelent. De a szaknyelvi helyesírás sem kőbe vésett törvény, hanem egy, a szaknyelvvvel párhuzamosan fejlődő és változó rendszer, ami nem dogmákat véd, hanem egymás minél pontosabb megértését segíti.

A szaknyelvi helyesírási szójegyzékek, szabályzatok, szótárak azokat a sajátos helyesírási szabályokat alkalmazzák, amelyekre az adott tudományok művelőinek tudományos munkájukhoz szükség van. De ezeket a sajátos helyesírási szabályokat nem a szótárak szerkesztői végzik, hanem maguk az adott szakma művelői. A szaknyelv művelése, a helyesírás szabályozása csak akkor lehetséges, ha az adott szakterület képviselői részéről igény jelentkezik erre.

Néhány példa szaknyelvi helyesírási művekre:

Biológia	- Az MTA Zoológiai Bizottsága (1959) A magyar állatnevek helyesírási szabályai. Állattani Közlemények 47:17–26- Gozmány L (1994) A magyar állatnevek helyesírási szabályai. Folia Entomologica Hungarica 55:429–445- Priszter Sz (1986) Növényneveink. Magyar–latin szógyűjtemény. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.- Priszter Sz (1988) A nagygombák magyar és latin névjegyzéke. Mikológiai Közlemények. Clusiana. 1988(1-2):1–158- Priszter Sz (1998) Növényneveink. Mezőgazda Kiadó, Budapest
Kémia	- MTA Kémiai Tudományok Osztálya (1962) A magyar kémiai elnevezés és helyesírás szabályai. Az MTA Kémiai Tudományok Osztályának Közleményei 17:1–292- Erdey-Grúz T, Fodorné Csányi P (szerk) (1972–1974) A magyar kémiai elnevezés és helyesírás szabályai. I–III. Akadémiai Kiadó, Budapest- Erdey-Grúz T, Fodorné Csányi P (szerk) (1977) A kémiai elnevezés és helyesírás alapjai. Akadémiai Kiadó, Budapest- Fodorné Csányi P, Fábián P, Hönyi E (1982) Kémiai helyesírási szótár. Műszaki Könyvkiadó, Budapest

- Fodorné Csányi P, Horányi Gy, Kiss T, Simándi L (2008) Szervetlen kémiai nevezéktan. A IUPAC 2005. évi szabályai. A Magyar Kémiai Elnevezés és Helyesírás Szabályai. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Orvostudomány - Fábrián P, Magasi P (főszerk) (1992) Orvosi helyesírási szótár. Akadémiai Kiadó – Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár, Budapest
- Benjamin K (2006) Brencsán orvosi szótár. Medicina, Budapest.
- Bösze P (2018) Magyar orvosi nyelv – Helyesírási útmutató. Medicina, Budapest.

9.1. A magyar embertani szaknyelv aktuális kérdései

A mai magyar embertani szaknyelv legnagyobb kérdései, melyben az antropológusoknak konszenzusra kell jutniuk:

- latin/görög vagy magyar terminus technikus?
- dőlt vagy sem?
- kötőjelesen vagy egybe?

Ezen kérdések kapcsán jelenleg is folyik egy kutatás, mely arra irányul, hogy a különböző antropológiai tudományos kommunikációban (pl. ismeretterjesztés, szakdolgozat, szakkikk, konferencia, egyetemi előadás) hogyan írjuk le ugyan azt a jelenséget az aktuális célközönség számára. Például az alábbi képen látható törést 60 féle (!) módon le lehet írni, ha a három feltett kérdésnek megfelelően variáljuk a lehetőségeket, illetve kiegészítjük egy negyedik kérdéssel: a latin nyelvtan szabályai szerint vagy az orvosi/anatómiai/embertani nyelvben meghonosodott (esetenként nyelvtanilag pontatlan) kifejezésekkel?

Jellegzetes példák a leírás lehetőségeire:

Csak magyar kifejezésekkel:

- Bal alkarjának egyik csontja eltört, de meggyógyult.
- Bal oldali singcsont gyógyult törése.
- Bal singcsont gyógyult törése.
- Bal singcsontfej gyógyult törése.
- Bal oldali singcsont fejének gyógyult törése.
- Bal oldali singcsont feji részének gyógyult törése.
- Gyógyult törés (bal singcsont).

Latin szavak magyaros átíratával:

- Sziniszter singcsont disztális végének gyógyult törése.
- Sziniszter singcsont disztális végének gyógyult fraktúrája.
- Sziniszter ulna disztális végének gyógyult fraktúrája.

Az anatómiai kifejezések terminus technikussal (*dőlt/nem dőlt* latin szavak):

- Gyógyult törés (sinister ulna).
- Gyógyult törés (*sinister ulna*).
- Gyógyult törés (sinister capitis ulnae).
- Gyógyult törés (*sinister capitis ulnae*).

Latin és magyar kifejezések különböző variációkban (*dőlt/nem dőlt* latin szavak):

- Bal singcsont gyógyult fracturaja.
- Bal singcsont gyógyult *fracturaja*.
- Bal singcsont gyógyult fractura-ja
- Bal singcsont gyógyult *fractura-ja*.
- Bal ulna gyógyult törése.
- Bal *ulna* gyógyult törése.
- Bal ulna gyógyult fracturaja.
- Bal *ulna* gyógyult *fracturaja*.
- Sinister ulna gyógyult fracturaja
- *Sinister ulna* gyógyult *fracturaja*.
- *Sinister ulna* gyógyult *fractura-ja*.
- Sinister singcsont distalis epiphysis-ének gyógyult törése.
- *Sinister singcsont distalis epiphysis-ének* gyógyult törése.

Latin kifejezések magyar toldalékkal (*dőlt/nem dőlt latin szavak*):

- Sinister ulna sanatus fractura-ja.
- *Sinister ulna sanatus fractura-ja*.
- Sinister ulna sanatus fracturaja.
- *Sinister ulna sanatus fracturaja*.

Orvosi terminus technikusok (*dőlt/nem dőlt latin szavak*):

- Sanatus fractura (sinister ulna).
- *Sanatus fractura (sinister ulna)*.
- Sanatus fractura (capitis ulnae, sinister).
- *Sanatus fractura (capitis ulnae, sinister)*.

Nyelvtanilag egyeztetett latin kifejezések (*dőlt/nem dőlt latin szavak*):

- Sanata fractura (ulna sinistra).
- *Sanata fractura (ulna sinistra)*.
- Sanata fractura (capitis ulnae, sinister).
- *Sanata fractura (capitis ulnae, sinister)*.

Természetes módon adódik a következő nagy kérdés: a napjainkban lehetséges ötfajta kiejtés (standard restituált kiejtés, egyszerűsített magyarosított restituált kiejtés, humanista kiejtés, magyaros egyházi kiejtés, olasz hivatalos egyházi kiejtés) közül melyiket alkalmazzuk következetesen az embertani latinban?

Ezen könyv szerény kereteit is szeretnénk felhasználni arra, hogy minden biológiai antropológiával foglalkozó oktatót és kutatót felkérjünk, véleménynyilvánításával és szakmai hozzászólásával segítse a magyar embertani szaknyelv megismerését, ápolását és fejlesztését!

A fentebb olvasható embertani szaknyelvi problematika úgy is megközelíthető, hogy napjaink nyelvi folyamataiba mennyit emelünk be az embertan (nyelvi) múltjából.

Az embertani nyelv művelőknek talán a magyar nyelv művelők modern technikáit érdemes példának venniük, és a tudománytörténetnek meghagyni a nyelv művelés elmúlt évszázadát, a vaskalaposságtól a pozitív példák mutatóján át a nemzetközponthoz, majd stílusközponthoz nyelv művelésig (a megnyilatkozás függ a helytől, az időtől, az alkalomtól és a hallgatóságtól). Jelenleg az ún. derűs nyelv művelés, vagyis az árnyalt, óvatos, csak szükség szerű beavatkozások idejét éljük a magyar nyelvben. A nyelv művelő feladata, hogy idegen kifejezés helyett magyar megfelelőt találjon és megpróbálja elterjeszteni, hogy felhívja a figyelmet a kommunikációs zavart okozó nyelv használati jelenségekre, válaszoljon a felmerülő kérdésekre, segítsen kielégíteni a nyelvvel kapcsolatos érdeklődést. Az

antropológusok természetesen nem nyelvészek, de a jószándékú segítség, tanácsadás, diskurzus vagy vita mindig előmozdítja a szaknyelv ápolását.

Másrészt ott a régi iskola, mely hiszi, hogy a szaknyelv és a tudománytörténet szorosan összefügg. Például a magyar orvosokat régóta foglalkoztatja az orvostörténelem, az orvosi történetírás. A magyar orvosok és természetvizsgálók 23. vándorgyűlésén (1886) arra tűzték ki a Poór Imre-féle százaranyos pályázatot, hogy „az orvosi tudomány magyarhonbeli fejlődésének története megírassék”, tudósít Magyary-Kossa, az orvosi emlékek krónikása. A hazai antropológusoknak tovább kell vinniük Farkas Gyula példamuitató munkáját, szükségünk van embertantörténelemre és antropológiai történetírássra, mint biztos pontokra a folyton változó (nyelvi) világban.

„Bartucz Lajos egyetemi előadásait a tudománytörténet keretébe foglalta. A tudomány fejlődésének figyelembe vételével mutatta be az új módszereket, a felfedezéseket, a tévedéseket és problémákat. Ezt két gondolattal indokolta:

- a tudomány története megtanít bennünket elsősorban arra, hogy milyen tudományos problémával ne foglalkozzunk, mert azt már más megoldotta,
- ebből következően megtanít bennünket arra, hogy mivel foglalkozzunk, mert eddig azzal még senki sem foglalkozott.”

Farkas és Dezső 1994

A mesterséges intelligencia robbanásszerű térhódítása az embertani szaknyelvet is kihívások elé állítja. A mesterséges intelligencia (MI) születését 1956-ra teszik, a Dartmouth-konferenciára, amelyen a kutatók megalkották az Artificial Intelligence (AI) kifejezést, majd több különböző meghatározás született az évtizedek során, és közben a tágan értelmezett informatika is rengeteg változáson esett át. Az a fajta mesterséges intelligencia, amely mindent, minden körülmények között tud, általános mesterséges intelligenciának (Artificial General Intelligence, AGI) nevezik, és jelenleg még nem létezik. Sokféle mesterséges intelligencia elérhető, és ezek mind egy-egy terület specialistái, például csevegni képes, gyártósorokat vezérel, banki tranzakciókat felügyel, tőzsdéken kereskedik, önvezető autókban fut vagy matematikai tételeket bizonyít.

Az embertan területén is megjelenhetnek vagy már meg is jelentek az MI-k, amelyek pl. keresőmotorok, levelező- és fordítóprogramok részeként működnek, vagy a kutatási anyagról készült CT-felvételek kiértékelését végezhetik az egészségügyi leletezésre fejlesztett programok.

E sorok írásakor a „MI-k forradalmát és robbanásszerű terjedését” éljük, és pillanatnyilag az embertannak három területen kell nagyon kritikusan fellépni az MI használat kapcsán:

- a hamisítás, a bárki által létrehozható és terjeszthető, tudományosnak álcázott, áltudományos vagy tudománytalan képek, videók és szövegek;
- a tudományos közlés, az oktatás és az ismeretterjesztés emberi felügyelet alatt tartása;
- a magyar embertani szaknyelvre is tanítsuk meg a GPT-alapú csevegőbotokat.

A Generative Pre-trained Transformer (GPT) egy nagy nyelvi modelles család neve, egy generatív, előtanított, önfigyelő neurális hálózat. A nagy nyelvi modell (LLM), amely a generatív mesterséges intelligenciák közé tartozik, vagyis olyan MI, amely új tartalmat tud generálni, nem pedig csak egyszerűen elemezni a meglévő adatokat. Úgy tervezték, hogy bárki a saját szavaival léphet kapcsolatba vele, és a célja a természetes, emberszerű párbeszéd

folymatása. A tréning során szövegkorpuszokat (könyvek, cikkek, webszövegek, programkódok, párbeszédok) dolgoz fel, a tanuláshoz (gépi tanulás - Machine Learning, ML, mélytanulás - Deep Learning, DL) felhasznált szövegben a szavak közötti összefüggéseket, szerkezeteket, stílusokat és kontextusokat „jegyz meg” egy bonyolult neurális hálózatban. A cél az, hogy a válasz hasznos, helyes és természetes legyen. A tanulás főleg felügyelt, és fontos az emberek reakciója: a modell azt tanulja meg, hogy melyik válasz megfelelőbb a felhasználók szerint.

A fenti áttekintés világossá teszi rendkívül fontosságát annak, hogy a konszenzusra jutott magyar embertani szakirodalom minél hamarabb hozzáférhető legyen digitális formában, valamint annak, hogy folyamatosan megfelelő visszajelzéssel lássuk el a MI-ket.

10. IRODALOMJEGYZÉK

Fejezet

Irodalomjegyzék

Felhasznált képek forrásai

- 1.1. A Gergely A, Papp R, Prónai Cs (szerk.) (2006) Kultúrák között. Hommage à Boglár Lajos. Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest
- A Gergely A, Papp R, Szász A, Hajdú G, Varga A (szerk.) (2010) Antropológiai – etnológiai – kultúratudományi kislexikon. MTA PTI Etnoregionális és Antropológiai Kutatóközpont, ELTE TÁTK Kulturális Antropológia Tanszék, Nyitott Könyv Kiadó, Magyar Kulturális Antropológiai Társaság, Budapest
- Allodiatoris I (1958) A Kárpát-medence antropológiai bibliográfiája. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Anthropology, <https://anthropology.yale.edu/guide/subfields-anthropology>, 2021. 11. 11.
- Anthropology, <http://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,703446,00.html>, 2022. 01. 28.
- Anzenbacher A (2001) Bevezetés a filozófiába. Cartaphilus Kiadó, Budapest
- Ágh A (1965) Marxizmus és antropológia. Valóság 8(11):42-57
- Árendás Zsuzsa és Szeljak György (szerk.) Vándorló tárgyak. Bevándorlók tárgykultúrája Magyarországon. Tabula Könyvek 12, Budapest, Néprajzi Múzeum, 2014.
- Bohannon P, Glazer M (szerk.) (2006) Mérföldkövek a kulturális antropológiában. Panem Kft., Budapest
- Conrad K (1999) The New Ecological Anthropology. American Anthropologist. 1:23-35, doi:10.1525/aa.1999.101.1.23
- Donut Anthropologist, <https://time.com/2814466/donut-anthropologist-answers-all-of-your-burning-donut-questions/>, 2022. 01. 28.
- Éry K, Kralovánszky A, Nemeskéri J (1963) Történeti népességek rekonstrukciójának reprezentációja. Anthropologiai Közlemények 7:41–90
- Farkas LGy (2009) Az antropológia eltérő értelmezéséről. VI. Kárpát-medencei Biológiai Szimpózium Konferenciakötet, Magyar Biológiai Társaság, Budapest, pp. 61–64
- Finnegan M, Marcsik A (1979) A non-metric examination of relationship between osteological remains from Hungary representing populations of Avar period. Acta Biologica Szegediensis 25:97-118
- Haraszi A (2005) Alkalmazott és akcióantropológia. Világosság 2005(7–8):215-232
- Harai D (2003) Katonadolog? Gondolatok a katona antropológiájáról a gépesített háborúk korában. Masszi Kiadó, Budapest
- Helman CG (2003) Kultúra, egészség és betegség. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest
- Hesz Á (2014) A vallás, az antropológia és az antropológusok. Ethnographia 125:216-233
- International Journal of Tourism Anthropology, <https://www.scimagojr.com/journalsearch.php?q=21100798106&tip=sid&clean=0>, 2022. 09. 21.
- Jankovich M (1834) Egy magyar hősnék, - hihetőleg Bene vitéznek, - ki még a tizedik század elején, Solt fejedelemmel, I. Berengár császárnak diadalmas védelmében Olaszországban jelen volt, újdonna felfedezett tetemeiről, s öltözetének ékességeiről. Magyar Tudós Társaság Évkönyve 2:281-296
- Kapitány Á, Kapitány G (szerk.) (1995) Jelbeszéd az életünk. Osiris-Századvég, Budapest
- Kisdi B (2012) A kulturális antropológia története, elméletei és módszerei. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Piliscsaba
- Kisdi B (2018) A kulturális antropológia története, elméletei és módszerei. Digitális kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Kulcsár T (szerk.) (2014) Etnológia. Oktatási jegyzet. Ungvári Nemzeti Egyetem, Ungvár
- Kunt E (1995) Fotóantropológia. Fényképezés és kultúrakutatás. Árkádus Kiadó, Miskolc-Budapest
- Letenyei L (2012) Kulturális antropológia. Elmélet-történet. Typotex Kiadó, Budapest

Anthropology, <https://anthpop.wordpress.com/2012/08/12/what-do-anthropologists-study/>, 2022. 08. 09.

Homo sapiens in Systema naturae, <https://www.linnean.org/learning/who-was-linnaeus/linnaeus-and-race>, 2022. 09. 09.

- Lipták P (1980) Embertan és emberszármazástan. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest
- Lévi-Strauss C (2001) Strukturális antropológia I-II. Osiris Kiadó, Budapest
- Museum Anthropology,
<https://www.scimagojr.com/journalsearch.php?q=6000152793&tip=sid&clean=0>,
 2022. 09. 21.
- Nemes ZM (2013) Esztétika és antropológia. Az antropológiai színrevitel mint esztétikai dehumanizáció. Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest.
- Ortutay Gy (ed.) (1977) Néprajzi Lexikon. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Pääbo S (1985) Molecular Cloning of Ancient Egyptian Mummy DNA. Nature 314:644–645
- Somogyvári L (2015) A kép-antropológia alapjai a neveléstudományban. Autonómia és Felelősség 2:7-19
- Steiner R (2007) Általános embertan, mint a pedagógia alapja. Genius Kiadó, Budapest
- SUNTA, <https://sunta.org/>, 2021. 11. 09.
- Szakanropológiák, <https://erettsegi.com/tetelek/filozofia/filozofia-szakanropologiak-viszonya/>, 2021. 11. 04.
- Szijártó Zs (2015): Irányzatok és korszakok a médiaetnográfia a kutatásában. Replika 90:13–25
- Sztankai K (2019) A kulturális antropológia szerepe a haderőben. Doktori értekezés. Hadtudományi Doktori Iskola, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest
- Tókos K (2005) Embertan – emberismeret – önismeret: egy tantárgy(?) fejlődésrajza mint „közös tanulási, gondolkodási folyamat”. Új pedagógiai szemle 55(7-8):59-64
- Török A (1882) Ethnográfia, ethnológia és sociológia. Anthropologiai füzetek I(1):219-236
- Transforming Anthropology,
<https://www.scimagojr.com/journalsearch.php?q=5600153669&tip=sid&clean=0>,
 2022. 09. 21.
- Turay A (1987) Kozmológiai antropológia. A Katolikus Hittudományi Főiskolák jegyzetei. Hittudományi Főiskola, Szeged
- Urák I (2007) Antropológia és környezetvédelem. Egyetemi jegyzet. Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Kolozsvár
- „Y.” (1818) Tudományok' Encyklopaediája rövid rajzolatban. Tudományos Gyűjtemény 1818(1):3–38
- 1.2.1. Bartucz L (1929) Mikép fedezte fel az ember önmagát? Kis antropológia. Magyar Szemle Társaság, Budapest
- Brezsnyánszky L, Buda M (szerk.) (2001) A neveléstudomány értelmezései. Debreceni Egyetem, Debrecen, p 343
- Farkas Gy (1995) A történeti embertani kutatások helyzetének alakulásai Magyarországon az utolsó 50 évben. Anthropologiai Közlemények 37:13-19
- Farkas LGy (2005) Az antropológia fogalmának eltérő értelmezése. IV. Kárpát-medencei Biológiai Szimpózium Előadaskötete, Magyar Biológiai Társaság, Budapest, pp 77-81
- Farkas LGy (2014) A biológiai antropológia története. In: Gurka D (szerk.) Egymásba tükröződő emberképek. Az emberi test a 18–19. századi filozófiában, medicinában és antropológiában. Gondolat Kiadó, Budapest
- Gerő L (szerk.) (1897) A Pallas nagy lexikona, <https://www.arcanum.com/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/?list=eyJmaWw0ZXJzJjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0xFWF9MZlXhpa29ub2tMiJdfSwgl nF1ZXJ5IjogImFudHJvcG9sXHUwMGYzZ2lhIn0>, 2022. 01. 04
- Knussmann R (1988) Anthropologie. Handbuch der vergleichenden Biologie des Menschen. Bd. I. Fischer, Stuttgart
- Kormos J (2018) A filozófia és az etika tanítása. Akadémiai Kiadó, Budapest
- MAB Titkárság (2009) A tudományterületekhez tartozó tudomány- és művészeti ágak - MAB ajánlás. Akkreditációs értesítő 14(3):13-14
- Martin R (1914) Lehrbuch der Anthropologie in systematischer Darstellung, mit besonderer anthropologischen Methoden. Fischer, Jena
- UNESCO (2022) SKOS UNESCO nomenclature for fields of science and technology, <https://skos.um.es/unesco6/view.php?l=en&fmt=1>, 2022. 08. 25.
- Kormos J (2018) A filozófia és az etika tanítása. Akadémiai Kiadó, Budapest

- 1.2.2. Balázs J (2017) Komplementer morfológiai és kémiai antropológiai vizsgálatok régi emberi maradványokon. Doktori disszertáció. Szegedi Tudományegyetem, Biológia Doktori Iskola, Szeged, doi: 10.14232/phd.3963
- Bodzsár É, Zsákai A (2013) Antropológiai/humánbiológiai gyakorlatok. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest
- Bölcsészettudományi Kutatóközpont Archeogenomikai Intézet (2022) Mi az archeogenetika? <https://agi.abtk.hu/hu/hirek/mi-az-archeogenetika-elodeink-bennunk-vannak-1>, 2022. 05. 24.
- Debreceni Egyetem (2022) Szakorvosi vizsgálatok, terápiák. <https://setcenter.hu/antropometria>, 2022. 09. 09.
- Farkas Gy (1988) A magyar antropológia története kezdettől 1945-ig. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1987(1):81–118
- Martin R, Saller K (1956) Lehrbuch der Anthropologie in systematischer Darstellung. Bd. 1. Gustav Fischer Verlag, Stuttgart
- Jurmain R, Kilgore L, Trevathan W, Ciochon RL, Bartelink EJ (2018) Introduction to Physical Anthropology, 15th Edition. Cengage Learning, Boston
- Lipták P (1969) Embertan és emberszármazástan. Tankönyvkiadó, Budapest
- Lipták P (1959) Embertan és történeti embertan. Anthropológiai Közlemények 3:111–120
- Lipták P (1961) On the problems of historical anthropology (paleoanthropology). Acta Univ. Szegediensis, Acta Biologica, 7:175–183
- Pearsall DM (ed.) (2008) Encyclopedia of Archaeology. Academic Press, San Diego, ISBN 978-0-12-373962-9
- Susa É (1995) Az igazságügyi antropológia Magyarországon a 20. század végén. Anthropológiai Közlemények 37:113–123
- 1.2.3. AAA, <https://www.americananthro.org/>, 2022. 09. 07.
- ABS, <http://abs.bibl.u-szeged.hu/index.php/abs>, 2022. 01. 18.
- A tanszék története, <http://antropologia.elte.hu/~anthrop/tortenet.html>, 2022. 01. 18.
- EAA, <http://eaa.elte.hu/>, 2022. 09. 07.
- Eiben O, Gyenis Gy, Bodzsár É (1979) Tárgymutató az Anthropológiai Közlemények első 25 évfolyamához. Anthropológiai Közlemények 23:105–133
- Folia Anthropologica, <https://sek.elte.hu/biologia/kiadvanyok/fofia-anthropologica?m=516>, 2022. 01. 18.
- IAPO, <https://paleodontology.com/>, 2022. 09. 13.
- MBT, http://mbt-emb.mbt-biologia.hu/gen/pro/mod/alo/alo_kiiras.php?i_szo_azo=16, 2022. 09. 07.
- PPA, <https://paleopathology-association.wildapricot.org/>, 2022. 09. 07.
- SAP, <https://www.sapweb.fr/index.php/fr/>, 2022. 09. 07.
- SJR Scimago Journal & Country Rankh, <https://www.scimagojr.com/>, 2022. 09. 12.
- Balázs J (2017) Komplementer morfológiai és kémiai antropológiai vizsgálatok régi emberi maradványokon. Doktori disszertáció. Szegedi Tudományegyetem, Biológia Doktori Iskola, Szeged, doi: 10.14232/phd.3963
- AAA, <https://www.americananthro.org/>, 2022. 09. 07.
- ABS, <http://www2.sci.u-szeged.hu/ABS/2009/tart09c.html>, 2022. 01. 18.
- Anthropológiai Füzetek, https://adt.arcanum.com/en/view/AnthropologiaiFuzetek_01/?pg=0&layout=s, 2022. 01. 18.
- Anthropológiai Füzetek, <https://trianon.nhms.hu/hu/termeszetrajzi-kutatasok-a-tortenelmi-magyarorszagon/az-onallo-embertani-muzeum-terve>, 2022. 01. 18.
- Anthropológiai Közlemények, https://epa.oszk.hu/03100/03120/00040/pdf/EPA03120_anthropologiai_kozelemenvek_23_105-133.pdf, 2022. 01. 18.
- Anthropológiai Közlemények, <https://ojs.mtak.hu/index.php/anthropkoz1>, 2022. 09. 12.
- Biológiai Közlemények, https://adt.arcanum.com/hu/view/BiologiaiKozlemenvek_02/?pg=178&layout=s, 2022. 01. 18.
- EAA, <http://eaa.elte.hu/>, 2022. 09. 07.
- Folia Anthropologica, <https://sek.elte.hu/media/a5/8b/2021c77b50519e2a94ea690c5f0e7b37949d81ac2c39b8f3e23050dffd27/FoliaAnthropologica1.pdf>, 2022. 01. 18.
- IAPO, <https://paleodontology.com/>, 2022. 09. 13.

1.2.4.

A Gergely A, Papp R, Szász A, Hajdú G, Varga A (szerk.) (2010) Antropológiai – etnológiai – kultúratudományi kislexikon. MTA PTI Etnoregionális és Antropológiai Kutatóközpont, ELTE TÁTK Kulturális Antropológia Tanszék, Nyitott Könyv Kiadó, Magyar Kulturális Antropológiai Társaság, Budapest

A magyar orvosi nyelv című egyetemi tantárgy vizsgatételei, <https://old.orvosinyelv.hu/>, 2022. 05. 20.

Allodiatoris I (1958) A Kárpát-medence antropológiai bibliográfiája. Akadémiai Kiadó, Budapest

Bajza J (1843) Nyelvünk műveltségéről. In: Bajza J (szerk.) Válogatott cikkek és tanulmányok, <http://mek.oszk.hu/07400/07491/07491.rtf>, 2023. 01. 02.

Bartucz L (1956) A magyar antropológia múltja és szakosztályunk jövő feladatai. Biológiai Közlemények 4(2):3-13

Bartucz L (1964) Világnézeti viták és egyéb tényezők a budapesti embertani tanszék felállításának hátterében 85 év előtt. Anthropologiai Közlemények 8:51-68

Böhm K (1834) A' Népességről. Tudományos Gyűjtemény 1834(X):53-67

Bugát Pál (1828) Az egészséges emberi test boncztudományának alapvonatai. Hempel Adolf Friderik után németből fordítva Bugát Pál által. Petrózai Trattner és Károlyi István, Pest

Bugát Pál, Schedel Ferencz (1833) Magyar-deák, deák-magyar orvosi szókönyv az Orvosi Tár első két évéhez. Az Orvosi Tár Hivatala, Pest

Bugát Pál (1843) Természettudományi szóhalmaz. Magyar Királyi Nyomda, Buda

[Csaplovics J] (1822) Ethnographiai Értekezés Magyar Országról. A' Népesség természeti szaporodásáról. Tudományos Gyűjtemény 1822(VI):79-87

Csaplovics János (1822) Ethnographiai Apróságok. Tudományos Gyűjtemény 1822(VI):87-92

Czermak J (1852) Beschreibung und mikroskopische Untersuchung zweier Ägyptischen Mumien. S. R. Acad. Wissensch. Abt. Mathematik - Naturwissenschaft (Wien) 9:427-485

Eiben O (1962) A gyermekek növekedéséről. Magyar pedagógia: a Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottságának folyóirata 62:56-81

Farkas Gy (1988) A magyar antropológia története kezdettől 1945-ig. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1987(1), pp. 81-118, Szeged

Farkas LGy (1995) A történeti embertani kutatások helyzetének alakulása Magyarországon az utolsó 50 évben. Anthropologiai Közlemények 37:13-19

Farkas LGy (2020) A Magyar Biológiai Társaság Embertani Szakosztálya 1952 és 2019 között megtartott szaküléseinek értékelése. Anthropologiai Közlemények 61:87-93

Gaál György, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/g-gy-757D7/gaal-gyorgy-757E3/>, 2022. 11. 17.

Guzmics Izidor László, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/g-gy-757D7/guzmics-izidor-laszlo-75AAA/>, 2022. 11. 16.

Györy T (1900) Magyarország orvosi bibliographiája 1472–1899. Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, Budapest

Hempel J (szerk.) (1876) Catalogue de l'exposition préhistorique des musées de province et des collections particulières de la Hongrie: arrangée à l'occasion de la VIIIème session du Congrès international d'archéologie et d'anthropologie préhistoriques à Budapest, <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.tz1upa&view=lup&seq=1>, 2022. 11. 15.

Hanekker Ferencz (1833) Természeti magyar ritkaság. Orvosi Tár 3(12):115–116

Hanekker Ferencz (1834) Orvostudori értekezés a csontszövetről és az elhalt csontok visszaszerződéséről. [Thema inaug. med.-physiologicum sistens texturam ossium, eorumque regenerationem post neerosim.] Trattner, Pest

MBT, http://mbt-emb.mbt-biologia.hu/gen/pro/mod/alo/alo_kiiras.php?i_szo_azo=16, 2022. 09. 07.

PPA, <https://paleopathology-association.wildapricot.org/>, 2022. 09. 07.

SAP, <https://www.sapweb.fr/index.php/fr/>, 2022. 09. 07.

Adatok az Árpádok testereklyéinek embertani buvárlatához, <https://core.ac.uk/download/pdf/35145482.pdf>, 2021. 05. 10.

Anthropologia, <http://misc.bibl.u-szeged.hu/45842/>, 2022. 10. 18.

Anthropologiai Füzetek 1882, <https://trianon.nhmu.hu/termesze-trajzi-kutatasok-a-tortenelmi-magyarorszag-on-az-onallo-embertani-muzeum-terve>, 2021. 05. 10.

Anthropologiai Füzetek 1923, https://adtplus.arcanum.hu/hu/vicw/AnthropologiaiFuzetek_01/?pg=0&layout=s, 2021. 05. 10.

Anthropologia Közlemények 1957, https://adtplus.arcanum.hu/hu/vicw/AnthropologiaiKozlemenyek_01/?pg=0&layout=s, 2021. 05. 10.

Anthropologia Közlemények 2015, https://adtplus.arcanum.hu/hu/vicw/AnthropologiaiKozlemenyek_56/?pg=0&layout=s, 2021. 05. 10.

Anthropologia vagy is az ember' esmértetése, <https://axioart.com/tetel/e140faaba073eff2c2a77dc5f96272de>, 2021. 05. 10.

Anthropometron, <https://www.wikiwand.com/de/Jo-hann-Sigismund-Elsholtz>, 2022. 08. 25

Az Anthropológia Kézi Könyve, https://mtmuzeum.blog.hu/2019/08/05/egy_138_eves_embertani_konyvrol, 2021. 05. 12.

Az egészséges emberi test boncztudományának alapvonatai, https://library.hungaricana.hu/hu/view/KlasszikusOrvosiKonyvek_041/?pg=20&layout=s, 2022. 10. 18.

Az emberi koponyaisme, https://library.hungaricana.hu/hu/view/KlasszikusOrvosiKonyvek_148/?pg=0&layout=s, 2021. 04. 13.

Bartucz, <http://www.bibl.u-szeged.hu/exhib/evfordulo/bartucz/bartucz.htm>, 2021. 05. 10.

Blumembach's five-fold taxonomy, <https://www.researchgate.net/pub>

- Histoire de la SAP, <https://sapweb.fr/index.php/la-societe/histoire.html>, 2021. 05. 05.
- Józsa L (2014) A paleopatológia születése a 19. században. In: Gurka D (szerk.) Egyébba tükröződő emberképek. Az emberi test a 18–19. századi filozófiában, medicinában és antropológiában. Gondolat Kiadó, Budapest, pp 227-236
- Klaniczay G (1984) A történeti antropológia tárgya, módszerei és első eredményei. In: Hofer T (szerk.) Történeti antropológia. Az 1983. április 18–19-én tartott tudományos ülészek előadásai. MTA, Budapest, p 24
- Kőrösi J (1874) Az emberi élet-tartam és halandóság kiszámításáról. Értekezések a társadalmi tudományok köréből. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Körösy J (1875) Anthropológiai adatok a budapesti iskolásgyermekéről. A Hon 1875. okt. 20.
- Lenhossék J (1877) Description d'un crane macrocéphale déformé et d'un crane de l'époque barbare en Hongrie. Congrès internat. d'Anthr. et d'Arch. préhistorique. Bpest
- Lenhossék J (1879) Az antropológiáról, mint a jelenkori műveltség nélkülözhetetlen kellékéről. Rectori beszéd. Bpest
- Lovász I (1835) Észrevételek, az éghajlatnak, 's más természeti viszonyoknak a' népek' cha-racterére való befolyásáról. Tudományos Gyűjtemény 1835(XII):68-74
- Lovász I (1837) Philologia és természettudományi vizsgálódások a' különböző emberfajok históriájáról. Tudományos Gyűjtemény 1837(I):77-99
- Mailáth János, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/m-76AF9/mailath-janos-grof-76B6C/>, 2022. 11. 17.
- Mirsvinszky Ignác, <https://www.arcanum.com/ro/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/m-96B16/mirsvinszky-ignacz-9A3F1/>, 2022. 11. 16.
- Mokry B (1817) Próbá Rajzolat az embernek főbb Charaktereiről, nevezetesen A' Nagy Charakterről. Tudományos Gyűjtemény 1817(VIII):3-42
- MRMT, <https://mrmmt.hu/a-tarsulatrol/>, 2022. 01. 17.
- Pásztor E (2006) A koponya tudós anatómusa és az antropológia megalapítója hazánkban: Lenhossék József (1818–1888). Magyar Tudomány 2006(1): 2-11
- Réthelyi M, Szentágothai J (2020) Funkcionális anatómia. Medicina, Budapest
- Romer F (1878) Résultats Généraux du Mouvement Archéologique en Hongrie. Avant la VIIIe Session du Congrès International d'Anthropologie et d'Archéologie Préhistoriques a Budapest 1876. Musée National Hongrois, Budapest
- Rómer F (1860) A Bakony, természetrajzi és régészeti vázlat. Sauerveing, Győr
- Ruffer MA, Willmore JG (1913) Studies in palaeopathology: Note on a tumour of the pelvis dating from Roman times (250 A.D.), and found in Egypt. The Journal of Pathology and Bacteriology 18(1):480-484, doi: 10.1002/path.1700180148
- Steinburg M (1875) Ein Schädel Fund von Székely-Udvarhely und Mittheilungen u. einige andere Schädel. Programm des Ev. Gymn. in Schässburg. Hermannstadt
- Scheiber S (1875) A fővárosban tartandó antropológiai kongresszusról és Promemoria egy antropológiai múzeum létesítése tárgyában. A Hon, 1875. okt. 28.
- Scheiber S (1877) Recherches sur la table moyenne des hommes en Hongrie. Congr. Internat. d'Anthrop. et d'Arch. préhist. Bpest
- Scheiber SH (1876) Eine anthropologische Studie aus Ungarn. Wiener Mediz. Presse. Tudományos Gyűjtemény, https://adt.arcanum.com/hu/view/TudomanyosGyujtemeny_1817/?pg=2&layout=s, 2022. 11. 03
- Varga ÉK (2012) Latin és német minták Bugát anatómiai neveiben, <https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/20702/Varga%20Eva%20Katalin.pdf?sequence=1&%3BisAllowed=y>, 2022. 10. 07.
- Vedres István, <http://virtualis.sk-szeged.hu/kiallitas/vedres/index.html>, 2022. 11. 17.
- https://www.bugat.hu/332395881_Biomedical_knowledge_in_Mexico_during_the_Cold_War_and_its_impact_in_pictorial_representations_of_Homo_sapiens_and_racial_hierarchy_figures?lo=1, 2022. 09. 06.
- Bugát Pál, <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/8295>, 2021. 05. 10.
- De generis humani varietate nativa liber, <https://digital.slub-dresden.de/werkansicht/dlf/111048/5>, 2022. 08. 31.
- Ex anthropologia, http://epa.niif.hu/01600/01609/00029/pdf/MFME_EPA01609_1987_1_081-118.pdf, 2021. 04. 13.
- Fajkeletkezés, <https://www.regikonyvek.hu/aukio/tetel/21-online-arveres-2019-09-22-20-00-fajkeletkezés-az-embernek-helye-a-termeszetben-es-regisege-tiz-konyomatu-abraval-masodik-jutanyos-kiadas-rath-mor>, 2021. 04. 13.
- Jelentés III. Béla király és neje testereklyéiről, https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MTA_ErtekTermudKorebol_23_04/?pg=2&layout=s, 2021. 04. 13.
- Magyar-deák, deák-magyar orvosi szókönyv, https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_ORVO_Muzealis_28_Bugát_Schedel_Magyar_deak/?pg=0&layout=s, 2021. 04. 13.
- Orvosi Tár, https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_ORVO_OT_1831_01/?pg=0&layout=s, 2021. 04. 13.
- Stereograph, <https://collection.sciencemuseumgroup.org.uk/objects/co134351/wooden-stand-part-of-stereograph-french-1840-1880-cranimeter>, 2021. 04. 13.
- Stereograph, <https://thejns.org/view/journals/j-neurosurg/124/6/article-p1867.xml>, 2021. 04. 13.
- Systema naturae, <http://www.hesperidean.com/systema-naturae.html>, 2022. 08. 25.
- Természethistória és mesterségtudomány, <https://mek.oszk.hu/00000/00058/html/pf4.htm>, 2022. 10. 12.
- Természettudományi Közlöny, http://epa.oszk.hu/02100/02181/00122/pdf/EPA02181_Termeszettudomanyi_kozlony_1879_391-403.pdf, 2021. 04. 13.
- Természettudományi szóhalmaz, https://mandadb.hu/tetel/400455/Termeszettudomanyi_szohalmaz, 2022. 10. 13.

- 1.2.4.1. Bősze P (szerk.) (2009) A magyar orvosi nyelv tankönyve. Medicina, Budapest
- Kossuth L (1883) Tanulmányok Báró Nyáry Jenő Az aggteleki barlang mint őskori temető című munkája felett. Franklin-társulat, Budapest
- Táncsics M (1842) Latin nyelvtudomány kezdők számára. Wigand K, Pozsony
- Táncsics M (1845) Latin nyelvtudomány nagyobbak számára. Emich G, Pest
- 1.2.5. A Gergely A, Papp R, Szász A, Hajdú G, Varga A (szerk.) (2010) Antropológiai – etnológiai – kultúratudományi kislexikon. MTA PTI Etnoregionális és Antropológiai Kutatóközpont, ELTE TÁTK Kulturális Antropológia Tanszék, Nyitott Könyv Kiadó, Magyar Kulturális Antropológiai Társaság, Budapest
- ELTE (2004) Eiben Ottó. <https://biologia.elte.hu/dstore/document/258/EibenOtto.pdf>, 2022. 05. 25.
- ELTE HTK honlapja, <https://agi.abtk.hu/hu/>, 2025. 09. 22.
- ELTE TTK Embertani Tanszék (2022) Dr. Gyenis Gyula nyug. egyetemi tanár. <https://anthropology.elte.hu/content/dr-gyenis-gyula-nyug-egyetemi-tanar.t.14077>, 2022. 05. 25.
- ELTE TTK Embertani Tanszék (2022) Embertani Tanszék munkatársai. <http://anthropologia.elte.hu/~anthrop/munkatars.html>, 2022. 05. 24.
- ELTE TTK Embertani Tanszék (2025) Munkatársaink, <https://anthropology.elte.hu/content/munkatarsaink.cl.807>, 2025. 09. 22.
- ELTE TTK Embertani Tanszék (2022) Embertani Tanszék története, <http://anthropologia.elte.hu/~anthrop/tortenet.html>, 2022. 01. 04.
- Ebertani (biológiai antropológiai) Tanszék, <https://www2.bio.u-szeged.hu/doku.php/hu:tansz:embertan:start>, 2022. 01. 10.
- Evolúciós Állattani és Humánbiológiai Tanszék (2022) Evolúciós Állattani és Humánbiológiai Tanszék, <https://zoology.unideb.hu/home/>, 2022. 06. 03.
- Farkas LGy (2018) Változások 1990 és 2017 között a magyar biológiai antropológiában. Anthropologiai Közlemények 59:79–93
- Fábry Gy (szerk.) (1996-2000) Antropológia. In: Kollega Tarsoly I (főszerk.) Magyarország a XX. században IV. kötet, <https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/966.html>, 2022. 06. 03.
- Kenyeres Á (szerk.) (2002) Új magyar életrajzi lexikon. III. kötet H–K. Magyar Könyvklub, Budapest
- Magyar Osteológiai és Osteoarthrológiai Társaság (MOOT) honlapja, https://osteoporosis.hu/info.aspx?sp=200&web_id=, 2025. 09. 25.
- MNMMK MNM NRI (2025) Nemzeti Régészeti Intézet, <https://nri.mnm.hu/>, 2025. 07. 18.
- MTA BTK (2022) MTA BTK Archeogenomikai Intézet, <https://agi.abtk.hu/hu/>, 2022. 08. 31.
- MTM (2022) Bernert Zsolt. http://nhmus.hu/munkatars/bernert_zsolt, 2022. 05. 25.
- MTM (2025) Munkatársaink, <https://www.nhmus.hu/gyujtemeny/embertani-tar/>, 2025. 09. 22.
- MTM Embertani Tár (2022) Embertani Tár. http://www.nhmus.hu/hu/gyujtemenyek/embertani_tar, 2022. 05. 25.
- The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex, <https://www.bl.uk/collection-items/the-descent-of-man-by-darwin>, 2022. 08. 25.
- Török Aurél, <https://trianon.nhmus.hu/hu/terme-szetrajzi-kutatasok-a-tortenelmi-magyarorszagon/torok-aurel-es-a-hazai-antropologia-1881-1912-kozott-3>, 2021. 04. 13.
- Latin nyelvtudomány kezdők számára, <https://mek.oszk.hu/15800/15819/15819.pdf>, 2022. 11. 02.
- Latin nyelvtudomány nagyobbak számára, https://mek.oszk.hu/15800/15820/pdf/15820_1.pdf, 2022. 11. 02.
- Tanulmányok báró Nyáry Jenő Az Aggteleki barlang mint őskori temető című munkája felett, <https://mek.oszk.hu/06100/06145/06145.pdf>, 2022. 11. 02.
- ELTE címer, www.elte.hu, 2022. 05. 27.
- ELTE HTK logo, <https://agi.abtk.hu/hu/>, 2025. 09. 22.
- Ebertani Tanszék, <https://www2.bio.u-szeged.hu>, 2022. 05. 27.
- Evolúciós Állattani és Humánbiológiai Tanszék (2022) Evolúciós Állattani és Humánbiológiai Tanszék, <https://zoology.unideb.hu/home/>, 2022. 06. 03.
- Magyar Nemzeti Múzeum, <https://mnm.hu/hu/>, 2022. 08. 31.
- Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem, <https://tf.hu/>, 2022. 08. 31.
- Magyar Tudományos Akadémia, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Archeogenomikai Intézet, <https://agi.abtk.hu/hu/>, 2022. 08. 31.
- MBT, <http://www.mbt-biologia.hu/>, 2022. 08. 31.
- MOOT, https://osteoporosis.hu/info.aspx?sp=200&web_id=, 2025. 09. 25.
- MTA, <https://mta.hu/>, 2022. 08. 31.
- MTM, <http://www.nhmus.hu>, 2022. 05. 27.
- Nemzeti Szakértői és Kutató Központ, <https://nszkk.gov.hu/>, 2022. 08. 31.
- Nyíregyházi Egyetem, <https://www.nye.hu/>, 2022. 08. 31.
- Savaria Egyetemi Központ, <https://sek.elte.hu/>, 2022. 08. 31.

- MTM Embertani Társaság (2022) Történetünk röviden. http://www.nhmu.hu/hu/gyujtemenyek/embertani_tarsasag/tortenet, 2022. 05. 25.
- Pap I, Szikossy I (2015) Embertani búvárlatok - A Magyar Természettudományi Múzeum embertani tára. <http://muzeumcafe.hu/hu/embertani-buvarlatok/>, 2022. 01. 04.
- Pálfi Gy (2021) Pap Ildikó köszöntése. Anthropologiai Közlemények 62:127–130
- SZTE TTK Biológia Intézet (2020) Embertani Tanszék. <http://www.bio.u-szeged.hu/download.php?docID=114684>, 2022. 05. 30.
- SZTE TTK Embertani Tanszék (2022) Intézetünkről. <http://www.bio.u-szeged.hu/intezetunkrol/intezet-tortenete/biologia-intezet>, 2022. 01. 04.
- SZTE TTK Embertani Tanszék (2022) Embertani Tanszék. <https://www2.bio.u-szeged.hu/doku.php/hu:tansz:embertan:start>, 2022. 01. 10.
- SZTE TTK Embertani Tanszék (2025) Munkatársaink, <https://www2.bio.u-szeged.hu/doku.php/hu:tansz:embertan:start>, 2025. 09. 22.
- TAE (2025) Török Aurél Embertani Egyesület /Török Aurél Anthropological Association, <https://www.facebook.com/TAE.international/>, 2025. 07. 18.
- Zsákai A, Pap I (2019) Bodzsár Éva. Anthropologiai Közlemények 60:91-94
- 2.1. Bőse P (szerk.) (2009) A magyar orvosi nyelv tankönyve. Medicina, Budapest
- Grétsy L, Kemény G (szerk.) (2005) Nyelvművelő kézikönyvtár. Tinta Könyvkiadó, Budapest
- 2.2. Fábián P (1968) Az akadémiai helyesírás előzményei. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Magyar Tudományos Akadémia (1984-2015) A magyar helyesírás szabályai. Tizenegyedik Kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest
- 2.3. Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.), <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425.atv>, 2022. 09. 07.
- 55/2014. (III. 4.) Korm. rendelet a Magyar Nyelvstratégiai Intézet létrehozásáról. Magyar Közlöny 2014(33):3300
- 2.3.1. 5/2013. (II. 26.) EMMI rendelet a pedagógiai szakszolgálati intézmények működéséről, <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300015.emm>, 2022. 09. 07.
- A Kormány 5/2020. (I. 31.) Korm. rendelete a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet módosításáról. Magyar Közlöny 2020(17):290-446
- 51/2012. (XII. 21.) EMMI rendelet a kerettantervek kiadásának és jóváhagyásának rendjéről, <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1200051.EMM×hift=20180831&xtref=er=A1400017.EMM>, 2022. 09. 07.
- 2.3.2. 8/2013. (I. 30.) EMMI rendelet a tanári felkészítés közös követelményeiről és az egyes tanárszakok képzési és kimeneti követelményeiről, <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300008.emm>, 2022. 09. 07.
- 2.3.3. Szoták Sz, Tóth A, Arató Gy (2017) Előterjesztés a Kormány részére a magyar nyelvhasználat helyzetéről és az erre alapozott intézkedési javaslatról. Magyar Nyelvstratégiai Intézet, Miniszterelnökség, Emberi Erőforrások Minisztériuma, Budapest
3. Hitteich Ö, Kliment J (1929) Latin nyelvtan. Franklin-Társulat, Budapest
- 3.1. Hitteich Ö, Kliment J (1929) Latin nyelvtan. Franklin-Társulat, Budapest
- Nagy J (2002) Orvosi latin nyelvi alapismeretek. Egészségügyi szakközépiskolák és szakiskolák tankönyve. Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest
- Petrasovszky A (2013) Latin nyelvi segédanyag joghallgatók számára. Miskolci Egyetem, Miskolc
- 3.2. Ittész M (2018) Imperfectum vagy instans? Ókor XVII(2):83-91
- N Horváth M, Nagy F (2020) Latin nyelvkönyv I. Oktatási Hivatal, Budapest
- Nagy J (2002) Orvosi latin nyelvi alapismeretek. Egészségügyi szakközépiskolák és szakiskolák tankönyve. Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest
- Petrasovszky A (2013) Latin nyelvi segédanyag joghallgatók számára. Miskolci Egyetem, Miskolc
- 3.2.1. Ferenczi A (szerk.) (2004) Digitális latin nyelvkönyv. http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Okor-kelet/Latin/index.asp_id=44.html, 2023. 01. 26.
- Ittész M (2018) Imperfectum vagy instans? Ókor XVII(2):83-91
- SZTE Fogorvostudományi Kar, <http://www.stoma.u-szeged.hu/>, 2022. 08. 31.
- SZTE Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Kar, <http://www.med.u-szeged.hu/karunkrol/letolthetologok/szte-szent-gyorgyi>, 2022. 08. 31.
- TAE, <https://www.facebook.com/TAE.international/>, 2022. 09. 06.

- MTI (2022) Korántsem zajlott zökkenőmentesen a buszok térhódítása Európa útjain. <https://mult-kor.hu/korantsem-zajlott-zokkenomentesen-a-buszok-terhoditasa-europa-utjain-20220601/>, 2022. 06. 03.
- N Horváth M, Nagy F (2020) Latin nyelvkönyv I. Oktatási Hivatal, Budapest
- Somkuti B (2021) Kaiszár vagy Cézár? Avagy hogyan beszéljünk egy halott nyelven. <https://index.hu/tudomany/til/2021/05/24/kaiszar-vagy-cezar-hogyan-beszeljunk-egy-halott-nyelven-latin-caesar/>, 2021. 05. 24.
- 3.3. Görög abc, https://hu.wikipedia.org/wiki/G%C3%B6r%C3%B6g_%C3%A1b%C3%A9c%C3%A9, 2022. 05. 18.
- Purosz Alexandrosz (2017) Görög nyelvtan lépésről lépésre. Magyarországi Görögök Kulturális Egyesülete Csongrád Megyei Helyi Csoport, Szeged
- 3.4. Nagy J (2002) Orvosi latin nyelvi alapismeretek. Egészségügyi szakközépiskolák és szakiskolák tankönyve. Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest
- Répás L (2010) Bevezetés az orvosi latin nyelvbe. Szerzői kiadás, Debrecen
- 3.5. Hitteich Ö, Kliment J (1929) Latin nyelvtan. Franklin-Társulat, Budapest
- 3.6. Nagy J (2002) Orvosi latin nyelvi alapismeretek. Egészségügyi szakközépiskolák és szakiskolák tankönyve. Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest
- Répás L (2010) Bevezetés az orvosi latin nyelvbe. Szerzői kiadás, Debrecen
- 3.7. Nagy J (2002) Orvosi latin nyelvi alapismeretek. Egészségügyi szakközépiskolák és szakiskolák tankönyve. Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest
- Répás L (2010) Bevezetés az orvosi latin nyelvbe. Szerzői kiadás, Debrecen
- 3.8. Nagy J (2002) Orvosi latin nyelvi alapismeretek. Egészségügyi szakközépiskolák és szakiskolák tankönyve. Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest
- Répás L (2010) Bevezetés az orvosi latin nyelvbe. Szerzői kiadás, Debrecen
- 3.9. Nagy J (2002) Orvosi latin nyelvi alapismeretek. Egészségügyi szakközépiskolák és szakiskolák tankönyve. Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest
- Répás L (2010) Bevezetés az orvosi latin nyelvbe. Szerzői kiadás, Debrecen
- 3.10. Nagy J (2002) Orvosi latin nyelvi alapismeretek. Egészségügyi szakközépiskolák és szakiskolák tankönyve. Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest
- Répás L (2010) Bevezetés az orvosi latin nyelvbe. Szerzői kiadás, Debrecen
- 3.11. Ferenczi A (szerk.) (2004) Digitális latin nyelvkönyv. http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Okor-kelet/Latin/index.asp_id=44.html, 2023. 01. 26.
- Nagy J (2002) Orvosi latin nyelvi alapismeretek. Egészségügyi szakközépiskolák és szakiskolák tankönyve. Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest
- Répás L (2010) Bevezetés az orvosi latin nyelvbe. Szerzői kiadás, Debrecen
- 3.12. A magyar orvosi nyelv című egyetemi tantárgy vizsgatételei, <https://old.orvosinyelv.hu/>, 2022. 05. 20.
- Donáth T (1999) Lexicon anatomiae. Semmelweis Kiadó, Budapest
- Donáth T (2005) Anatómiai nevek. Medicina Kiadó, Budapest
- Ludányi Zs (2013) A mai magyar orvosi helyesírás. Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest
- Nagy J (2002) Orvosi latin nyelvi alapismeretek. Egészségügyi szakközépiskolák és szakiskolák tankönyve. Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest
- Orvosi-magyar szótár (2022), <https://dictzone.com/orvosi-magyar-szotar>, 2022. 06. 28.
- Répás L (2010) Bevezetés az orvosi latin nyelvbe. Szerzői kiadás, Debrecen
- 3.13. A Pallas nagy lexikona (1893-1897) Per aspera ad astra <https://mek.oszk.hu/00000/00060/html/081/pc008107.html>, 2025. 07. 07.
- Gaál Cs (2019) Gondolatok a szakszavak helyesírásáról – többségnél az igazság? Magyar Orvosi Nyelv 2019(1):43-45.
- HVG (2022) Középiskola 2023 – A 100 legjobb gimnázium. Heti Világgazdaság, Budapest
- Marx Gy (2002) Fizikus-nyelv. Ponticulus Hungaricus VI(9):3.
- MTA (2023) Göröngyös úton a csillagokig. https://mta.hu/mta_hirei/gorongyos-uton-a-csillagokig-113190, 2025. 07. 07.
- Plette F, Fodor Cs (2019) Latin nyelvkönyv 1. Comenius Kiadó, Pomáz

- Szabó M (2012) A magyar nyelvben meghonosodott latin orvosi és köznyelvi kifejezések (1. rész). Magyar Orvosi Nyelv 2012(1):24–34.
- Szabó M (2012) A magyar nyelvben meghonosodott latin orvosi és köznyelvi kifejezések (2. rész). Magyar Orvosi Nyelv 2012(2):75–96.
- SZTE Képtár és Médiatéka (2024) Karikó Katalin, https://mediateka.ek.szte.hu/exhibits/show/kariko_katalin_szte/egyetem#, 2025. 07. 07.
- The Nobel Prizes (2023) Nobel Prizes 2023, <https://www.nobelprize.org/all-nobel-prizes-2023/>, 2025. 07. 07.
- 4.1. A magyar orvosi nyelv című egyetemi tantárgy vizsgatételei, <https://old.orvosinyelv.hu/>, 2022. 05. 20.
- Bősze P (szerk.) (2009) A magyar orvosi nyelv tankönyve. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest
- Donáth T (2003) Hogyan is állunk a magyar anatómiai szaknyelvvél? Magyar Orvosi Nyelv 2003(2):30–45
- Farkas LGy (2005) Az antropológia fogalmának eltérő értelmezése. IV. Kárpát-medencei Biológiai Szimpózium Előadaskötete, Magyar Biológiai Társaság, Budapest, pp 77–81
- Kuna Á, Ludányi Zs (2019) Terminológiai elvek az orvosi szaknyelvben és a gyógyító kommunikációban. Problémák, tendenciák, ideológiák. In: Fóris Á, Bölskei A (szerk.) Terminológiasztratégiai kihívások a magyar nyelvterületen. L'Harmattan Kiadó, Budapest, pp. 120–139
- Lozsádi K (2015) Orvosi szótörténeti tár. Etymologia medicina. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest
- Mihály A (2006) Anatomia essentialis I. kötet. Egységes jegyzet orvostanhallgatók számára. Szegedi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar Anatómiai, Szövet- és Fejlődéstani Intézet, Szeged
- Péter L (szerk.) (1994) Új magyar irodalmi lexikon I–III. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Anatomical Manuscript, <https://www.bbc.com/culture/article/20130828-leonardo-da-vinci-the-anatomist>, 2022. 09. 01.
- A Skull Sectioned, <https://www.bbc.com/culture/article/20130828-leonardo-da-vinci-the-anatomist>, 2022. 09. 01.
- Besztercei szójegyzék, <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Magyarirodalom-magyar-irodalomtortenet-1/kepes-magyar-irodalomtortenet-beothy-zsolt-3180/kozepkor-es-renaissance-mondak-es-kodexek-kora-31D4/11-a-kodexek-mint-nyelvemlekek-33D9/szojegyzek-33DD/>, 2021. 05. 05.
- Szamota I (1895) A Murmelius-féle latin-magyar szójegyzék 1533-ból. Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből. XVI(7):1–46
- Schlägli Szójegyzék, http://nyelvemlekek.oszk.hu/adatlap/schlaegli_szojegyzek, 2021. 05. 05.
- 4.2. Ambrus LF (2014) Mérnök szemmel az orvosi nyelv magyaros írásmódjáról. Magyar Orvosi Nyelv 2014(1):6–8
- Fábián P, Magasi P (ed) (1992) Orvosi helyesírási szótár. Akadémiai Kiadó – Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár, Budapest
- Fogarasi K (2018) A diagnózis jelentése és jelentősége a beteg szemszögéből. In: Dombi J, Farkas J, Gúti E (szerk.) Aszimmetrikus kommunikáció – Aszimmetrikus viszonyok. Szak Kiadó, Pécs, pp. 774–804
- Répás L (2017) Bevezetés az orvosi latin nyelvbe I. Szerzői kiadás, Debrecen
- Stroh W (2011) Meghalt a latin, éljen a latin! Egy nagy nyelv rövid története. Typotex, Budapest
- 4.3.1. Bősze P (szerk.) (2009) A magyar orvosi nyelv tankönyve. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest
- Bősze P (2019) Magyar orvosi nyelv – Egyetemi tételkötet. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest
- Federative Committee on Anatomical Terminology (1998) Terminologia anatomica: international anatomical terminology. Thieme, Stuttgart, New York
- Gortvay Gy (1953) Az újkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története I. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Kopsch F (1937) Die Nomina anatomica des Jahres 1895 (B. N. A.) nach der Buchstabenreihe geordnet und gegenübergestellt den Nomina anatomica des Jahres 1935 (I. N. A.) JAMA. 109(10):816, doi:10.1001/jama.1937.02780360064028
- Mihály A (2006) Anatomia essentialis I. kötet. Egységes jegyzet orvostanhallgatók számára. Szegedi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar Anatómiai, Szövet- és Fejlődéstani Intézet, Szeged
- Strzelec B, Chmielewski PP, Gworys B (2017) The Terminologia Anatomica matters: examples from didactic, scientific, and clinical practice. Folia Morphologica 76(3):340–347, doi: 10.5603/FM.a2016.0078
- Basle Nomina Anatomica, <https://openlibrary.org/>, 2021. 05. 05.
- FIPAT (2019) Terminologia Anatomica. 2nd ed. Federative International Programme for Anatomical Terminology, Federation of Associations of Anatomists, London
- Nomina Anatomica - <https://openlibrary.org/>, 2021. 05. 05.

- 4.3.2.1. Benjamin K (szerk.) (2006) Brencsán Orvosi szótár. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest
- Bősze P (szerk.) (2009) A magyar orvosi nyelv tankönyve. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest
- Bősze P (2018) Magyar orvosi nyelv – Helyesírási útmutató. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest
- Bősze P (2019) Magyar orvosi nyelv – Nyelvhasználati megfontolások. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest
- Bősze P (2019) Magyar orvosi nyelv – Egyetemi tételkötet. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest
- Fehér Gy (2004) A háziállatok funkcionális anatómiája. Mezőgazda Kiadó, Budapest
- Federative Committee on Anatomical Terminology (1998) Terminologia anatomica: international anatomical terminology. Thieme, Stuttgart, New York
- Kopsch F (1937) Die Nomina anatomica des Jahres 1895 (B. N. A.) nach der Buchstabenreihe geordnet und gegenübergestellt den Nomina anatomica des Jahres 1935 (I. N. A.) JAMA. 109(10):816, doi:10.1001/jama.1937.02780360064028
- Mihály A (2006) Anatomia essentialis I. kötet. Egységes jegyzet orvostanhallgatók számára. Szegedi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar Anatómiai, Szövet- és Fejlődéstani Intézet, Szeged
- Nagy J (2011) Orvosi latin nyelvi alapismeretek. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest
- Strzelec B, Chmielewski PP, Gworys B (2017) The Terminologia Anatomica matters: examples from didactic, scientific, and clinical practice. Folia Morphologica 76(3):340-347, doi: 10.5603/FM.a2016.0078
- Szentágothai J (1970) Funkcionális anatómia I. Medicina Könyvkiadó, Budapest
- Varga, ÉK (2012) Tükrjelenségek az anatómiai nevekben. In: Parapatics A (szerk.) Doktoranduszok a nyelvtudomány útjain: 6. Félúton konferencia. ELTE BTK, Budapest, pp. 1-10
- Varga ÉK (2014) Anatómiai nevek régen és ma. Latin helyett angol? Modern Nyelvoktatás 2014(1-2):35-42
- Varga ÉK (2018) Az anatómiai nevek névadása. Magyar Orvosi Nyelv 2018(1):30-36
- 4.3.2.2. Federative Committee on Anatomical Terminology (1998) Terminologia anatomica: international anatomical terminology. Thieme, Stuttgart, New York
- FIPAT (2019) Terminologia Anatomica. 2nd ed., <https://fipat.library.dal.ca/ta2/>, 2023. 02. 14.
- International Federation of Associations of Anatomists, <https://ifaa.net/>, 2023. 02. 14.
- Varga ÉK, Barta A (2020) A nemzetközi és a magyar anatómiai nevek egységesítési problémái. Porta Lingua 2020:193-204
- 4.3.2.3. FIPAT (2017) Terminologia Embryologica. 2nd ed., <https://fipat.library.dal.ca/TE2/>, 2023. 02. 14.
- FIPAT (2017) Terminologia Neuroanatomica, <https://fipat.library.dal.ca/tna/>, 2023. 02. 14.
- FIPAT (2019) Terminologia Anatomica. 2nd ed., <https://fipat.library.dal.ca/ta2/>, 2023. 02. 14.
- FIPAT (2023) The IFAA terminologies, <https://fipat.library.dal.ca/terminologies/>, 2023. 02. 14.
- IFAA (2023) International Federation of Associations of Anatomists, <https://ifaa.net/>, 2023. 02. 14.
- 4.4. Balogh J (2014) Bugát Pál orvosi szavai II. A Természettudományi szóhalmaz. Magyar Orvosi Nyelv 2014(2):71-77
- Benjámín K (2007) Brencsán orvosi szótár. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest
- Bősze P (szerk.) (2009) A magyar orvosi nyelv tankönyve. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest
- Brencsán J (1967) Orvosi szótár. Idegen orvosi kifejezések magyarázata. Terra, Budapest.
- Brencsán J (1983) Új orvosi szótár. Orvosi kifejezések magyarázata. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Brencsán J (1986) Új orvosi szótár. Orvosi kifejezések magyarázata. Második kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Systema skeletale, <https://ta2viewer.openanatomy.org/?id=352>, 2023. 02. 14.
- Terminologia Anatomica, <https://www.thieme.in/>, 2021. 05. 05.
- Terminologia Anatomica online kiadása, <http://terminologia-anatomica.org/en/Terms/View?siteMapItemId=103>, 2021. 05. 05.
- Az egészséges emberi test boncztudományának alapvonatai, file:///C:/Users/user/Downloads/KlasszikusOrvosiKonyvek_041_pages1-1.pdf, 2022. 09. 07.
- Az ember anatómiája, https://library.hungaricana.hu/hu/view/KlasszikusOrvosiKonyvek_144/?pg=0&layout=s, 2022. 10. 12.
- Emberboncztan, https://adt.arcanum.com/hu/view/Eltkonyvek_MihalkovicsLeiroE

- Czuczor G, Fogarasi J (1862–1874) A magyar nyelv szótára I–IV. (Emich Gusztáv, V–VI.) Athenaeum, Pest, Budapest
- Donáth T (1986) Anatómiai nevek. Anatómiai, szövet- és fejlődéstani terminológia. Medicina Könyvkiadó, Budapest
- Donáth T (2003) Hogyan is állunk a magyar anatómiai szaknyelvvvel? Magyar Orvosi Nyelv 2003(2):30–45
- Krúdy E (1998) Brencsán orvosi szótár. Medicina Könyvkiadó, Budapest
- Mihalkovics Géza, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/m-96B16/mihalkovics-geza-99B71/>, 2022. 10. 18.
- Varga ÉK (2019) XIX. századi bonctani neveink a Czuczor–Fogarasi-szótár alapján. Magyar Orvosi Nyelv 2019(1):36–41
- 4.4.1. Varga, ÉK (2012) Tükörjelenségek az anatómiai nevekben. In: Parapatics A (szerk.) Doktoranduszok a nyelvtudomány útjain: 6. Félúton konferencia. ELTE BTK, Budapest, pp. 1–10
- Varga ÉK (2014) Anatómiai nevek régen és ma. Latin helyett angol? Modern Nyelvtanítás 2014(1–2):35–42
- 4.5. Ambrus LF (2014) Mérnökszemmel az orvosi nyelv magyaros írásmódjáról. Magyar Orvosi Nyelv 1:6–8
- Szentgyörgyi K (2022) Orvosi latin kifejezések - Egészségügyi ágazatban tanulóknak. Mozaik Kiadó, Szeged
- 5.1. Acta Biologica Szegediensis (1928–2023)
- Anthropológiai Füzetek (Anthropologia Hungarica) (1923–1939)
- Anthropológiai Közlemények (1957–2023)
- Apáczai Csere J (1653) Magyar Encyclopaedia. Ultrajecti Ex Officina Joannis Waesberge
- Balázs János (2022) A magyar embertani nyelv. Egyetemi Jegyzet. Szerzői kiadás, Szeged
- Bartucz L (1954) Embertan IV. éves biológia-kémia szakos hallgatók részére. Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat, Budapest
- Bartucz L (1956) Emberszármazástan IV. éves biológia-kémia szakos hallgatók számára. Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat, Budapest
- Bartucz L (1964) Világnézeti viták és egyéb tényezők a budapesti embertani tanszék felállításának hátterében 85 év előtt. Anthropologiai Közlemények 8:51–68
- Bartucz L (1966) Palaeopathologia III.- A praehistorikus trepanáció és orvostörténeti vonatkozású sírleletek. Országos Orvostörténeti Könyvtár, Medicina Kiadó, Budapest
- Besztercei szójegyzék, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarIrodalom-magyar-irodalomtortenet-1/kepes-magyar-irodalomtortenet-beothy-zsolt-3180/kozepek-es-renaissance-mondak-es-kodexek-kora-31D4/11-a-kodexek-mint-nyelvemlekek-33D9/szojegyzetek-33DD/>, 2022. 10. 14.
- Beythe A (1582/1595) Fives koenuev fiseknek es fagnac nevökröl, természetökreol es hasznokrol irattatot, es szoeroztetoei mag'ar nyelvoen. Manlius Ianos, Nymet-Vivaratt
- Bél M (1735–1742) Notitia Hungariae novae historico-geographica. Bécs
- Biológiai Közlemények Pars Anthropologica (1954–1955)
- Biológiai Közlemények – Pars Anthropologica, Anthropologiai Közlemények IV. évfolyam (1956)
- Bösze P (szerk.) (2009) A magyar orvosi nyelv tankönyve. Medicina, Budapest
- Bösze P, Kapronczay K, Keszler B (szerk.) (2022) A magyar orvosi nyelv története. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest
- Brencsán J (1963) Orvosi Szótár. Terra, Budapest
- Brencsán J (1983) Új orvosi szótár. Akadémiai kiadó, Budapest
- Bugát Pál (1828) Az egészséges emberi test bonctudományának alapvonatjai. Hempel Adolf Friderik után németből fordítva Bugát Pál által. Petrózai Trattner J. M. és Károlyi Istvánnál, Pest
- Bugát Pál (1828) Bonctudománybeli mű-, meg azon ritkább szavaknak deák-magyar, ill. magyar-deák szótára, melyek ezen munkában előfordulnak (Az egészséges emberi
- [mberboctan DA 890 2/?pg=6&layout=s](https://mek.oszk.hu/01800/01885/html/index424.html), 2022. 10. 12.
- Orvosi Hetilap, <https://akjournals.com/view/journals/650/1/1-4/article-p1.xml>, 2022. 10. 12.
- Természettudományi Szóhalmaz, <https://mandadb.hu/dokumentum/866497/Szhalmaz.pdf>, 2022. 09. 07.
- Dictionarivm Latinovngaricum, <https://mek.oszk.hu/01800/01885/html/index424.html>, 2022. 01. 21.
- Embertan és emberszármazástan, <https://www.regikonyvek.hu/kiadas/embertan-es-emberszarmazastan-3>, 2021. 11. 11.
- Halotti beszéd és könyörgés, http://nyelvemlekek.oszk.hu/sites/nyelvemlekek.oszk.hu/files/halotti_beszed_b.pdf, 2021. 12. 10.
- Herbarium, <https://www.debrecenierteaktar.hu/debrecen-kiemelkedo-ertekei/meliusz-juhasz-peter-herbariuma>, 2022. 05. 18.
- Orbis pictus, https://adt.arcanum.com/en/view/BibliothecaComeniana_01/?pg=4&layout=s, 2022. 02. 11.
- PAX CORPORIS, <https://mek.oszk.hu/15200/15273/15273.pdf>, 2022. 05. 18.
- Péter HM (2007) Lencsés György „Ars medica” című művének a gyomorbántalmak orvoslására ajánlott gyógyszerkincse. Gyógyszerészet 51:693–700
- Újtestamentum, http://sylvesterbiblia.atw.hu/pdf/Sylvester_Janos_Ujtestamentum.pdf, 2021. 12. 10.

- test boncztudományának alapvonataihoz tartozó szótár). Petrózai Trattner J. M. és Károlyi Istvánnál, Pest
- Bugát Pál (1843) Természettudományi szóhalmaz, Magyar Királyi Egyetem, Buda
- Bugát Pál, Schedel Ferencz (1833) Magyar-deák, deák-magyar orvosi szókönyv az Orvosi Társ első két évéhez. Orvosi Társ Hivatala, Pest
- Comenius JA (1798) Orbis pictus. – A világ le-festve. Ford. Sz[ombathi] J[ános]. Wéber, Pozson
- Czuczor G, Fogarasi J (1862–1874) A magyar nyelv szótára I–VI. Magyar Tudományos Akadémia, Pest
- Donáth T (1959) Anatómiai értelmező szótár. Medicina Egészségügyi Könyvkiadó, Budapest
- Donáth T (1973) Anatómiai nevek. Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest
- Donáth T (1999) Lexicon Anatomiae – Anatómiai szótár – Anatomical Dictionary – Anatomisches Wörterbuch. Négy nyelvű anatómiai szótár. Semmelweis Kiadó, Budapest
- Faragó M (1963) A Soproni Magyar-Latin Szójegyzék szókincsének vizsgálata. Disszertáció. József Attila Tudományegyetem, Szeged
- Farkas Gy (1972) Antropológiai praktikum I. Paleoantropológiai metodikák. Egyetemi jegyzet. JATE, Szeged
- Farkas Gy (1973) Antropológiai praktikum II. Az élő lakosság antropológiai vizsgálatának módszerei. JATE, Szeged
- Farkas Gy (1988) A magyar antropológia története kezdettől 1945-ig. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1987(1), pp. 81–118, Szeged
- Farkas LGy (1995) A történeti embertani kutatások helyzetének alakulásai Magyarországon az utolsó 50 évben. Anthropologiai Közlemények 37:13–19
- Farkas LGy (2020) A Magyar Biológiai Társaság Embertani Szakosztálya 1952 és 2019 között megtartott szaküléseinek értékelése. Anthropologiai Közlemények 61:87–93
- Farkas LGy (2022) Ötven év a Szegedi Tudományegyetem Embertani Tanszékén. Anthropol. Köz. 63:113–120
- Federative Committee on Anatomical Terminology (1998) Terminologia anatomica: international anatomical terminology. Thieme, Stuttgart, New York
- Fejér Gy (1807) Anthropologia vagy is az ember' esmértetése, http://misc.bibl.u-szeged.hu/45842/1/ra_8327.pdf, 2022. 10. 17.
- Frankovith G (1588) Hasznos és fölötté szikses könyv. Monyorókerék
- Györy T (1900) Magyarország orvosi bibliographiája 1472–1899. Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, Budapest
- Halotti beszéd és könyörgés, <https://mek.oszk.hu/01900/01906/html/index458.html>, 2022. 10. 14.
- Józsa L (2014) A paleopatológia születése a 19. században. In: Gurka D (szerk.) Egymásba tükröződő emberképek. Az emberi test a 18–19. századi filozófiában, medicinában és antropológiában. Gondolat Kiadó, Budapest, pp 227–236
- Kiss J, Pusztai F (szerk.) (2005) Magyar nyelvtörténet. Osiris Kiadó, Budapest, pp. 11–68
- Kiss J, Pusztai F (szerk.) (2018) A magyar nyelvtörténet kézikönyve. Tinta Könyvkiadó, Budapest
- Kisszántói Pethe F (1815) Természethistória és mesterségtudomány a Tanítók és Tanulók szükségekre 's az ebben Gyönyörködők hasznokra. Nemzeti Gazda Hivatal, Bécs
- Klaniczay G (1984) A történeti antropológia tárgya, módszerei és első eredményei. In: Hofer T (szerk.) Történeti antropológia. Az 1983. április 18–19-én tartott tudományos ülés előadásai. MTA, Budapest, p 24
- Kopsch F (1937) Die Nomina anatomica des Jahres 1895 (B. N. A.) nach der Buchstabenreihe geordnet und gegenübergestellt den Nomina anatomica des Jahres 1935 (I. N. A.) JAMA. 109(10):816, doi:10.1001/jama.1937.02780360064028
- Lenhossék J (1875) Az emberi koponyaisme. Cranioscopia. A M. T. Akadémia Könyvkiadó-Hivatala, Budapest
- Lenhossék M (1922) Az ember anatómiája I. Általános rész, passzív és aktív mozgásszervek, érrendszer. Pantheon Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Budapest
- Lipták P (1962) Embertan és emberszármazástan. Egyetemi jegyzet. Budapest

- Lipták P (1969) Embertan és emberszármazástan. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest
- M. kir. Természettudományi Társulat Közlönye (1878–1881)
- Madas E (2022) Halotti beszéd és könyörgés. http://nyelvemlekek.oszk.hu/ism/praykodex_halotti_beszed_es_koenyoerges, 2022. 12. 06.
- Magyary-Kossa Gyula (1929–1931) Magyar orvosi emlékek I-III. Magyar Orvosi Könyvkiadó Vállalat, Budapest
- Makra Sz (2012) Dr. Pál Lipták (1914–2000): Biographical sketch and bibliography. *Folia Anthropologica* 11:129–138
- Melius Juhász P (1578) Herbarium : az faknac füveknek nevekroel, természetekroel, és hasznairól / magyar nyelvre, és ez rendre hoszta az doctoroc koenyeiboel az Horhi Melius Peter. Heltai Gaspárné, Colosvárat
- Mihákovics G (1888) A leirő emberboncztan és tájbonztan tankönyve. Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, Budapest
- Mihály A (2006) Anatomia essentialis I. kötet. Egységes jegyzet orvostanhallgatók számára. Szegedi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar Anatómiai, Szövet- és Fejlődéstani Intézet, Szeged
- Misskóltzy F (1742) Manuale chirurgicum, avagy chirurgiai úti-társ. Streibig János Gergely Priv Királyi és Püspöki Könyv-Nyomtat., Győr
- Murmeliuss-féle latin-magyar szójegyzék, https://adt.arcanum.com/hu/view/ERTNYELVSZEP_16_07/?pg=17&layout=s, 2022. 10. 17.
- Orvosi Hetilap (1857–2023)
- Orvosi Tár (1831–1847)
- Pápai Páriz F (1690) Pax Corporis. Az-az: az emberi test nyavalyáinak okairól, fészkeiről, s' azoknak orvoslásának módgyáról való Tracta. Mellyet mind élő tudós tanítóinak szájokból, mind a' Régieknek tudos Írásokból, 's mind pedig maga sok Betegek körül való Tapasztalásiból summáson össze-szedett, és sok ügye-fogyott Szegényeknek hasznokra, mennyire lehetett, értelmessen 's világosan magyar nyelven kiadott. M Tótfalusi Kis Miklós, Kolosvárat
- Pápai Páriz F (1708) Dictionarium Latino-Hungaricum et Ungarico-Latinum. Samuelis Brewer, Leutschoviae
- Pásztor E (2006) A koponya tudós anatómusa és az antropológia megalapítója hazánkban: Lenhossék József (1818–1888). *Magyar Tudomány* 2006(1): 2-11
- Pesti G (1538) Nomenclatura sex lingvarum. Bécs
- Rác S (1778–1780) Orvosi tanítás I., II. Buda, Kassa
- Rác S (1794) A' borbelyi tanításoknak első darabja. Az anatómiáról, physiológiáról, pathológiáról, materia medicáról, chirurgiáról és bábaságról. Trattner Mátyás betűivel, Pest
- Rónay J (1867) Fajkeletkezés. Az embernek helye a természetben és régisége. Ráth Mór, Pest
- Schlägli magyar szójegyzék, https://adt.arcanum.com/hu/view/MTA_EgyediKonyvek_204329/?pg=18&layout=s, 2022. 12. 05.
- Strzelec B, Chmielewski PP, Gworys B (2017) The Terminologia Anatomica matters: examples from didactic, scientific, and clinical practice. *Folia Morphologica* 76(3):340-347, doi: 10.5603/FM.a2016.0078
- Sylvester J (1536) Grammatica hungarolatina. In: Ioannes Sylvester Grammatica Hungarolatina, Akadémiai Kiadó, Budapest
- Sylvester J (ford.) (1541) Ulj Testamentü Mag'ar nélvēn mell'et az Gőróg és Diak nélvből vijonnan fordijtank az Mag'ar nipek Kereft'en hűtben való ippülfire. Abadi Benedek, Vysziget [Sárvár-Újsziget]
- Szabó M (1881) Emberisme. Képezdei s magánhasználatra. III. bővít. kiadás. Várnai Lajos, Szeged
- Szamota I (1894) A schlägli magyar szójegyzék. A xv. század első negyedéből. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
- Szenczi Molnár A (1604) Dictionarium Latinovngaricum. Cum sacrae caesareae maiestatis: &c. nec non regis Galliarum & Navarrae, &c. privilegiis
- Szikszai Fabricius B (1590) Nomenclatura Dictionarium Latino-vngaricum. Excudebat Ioannes Czaktornyaj, Debrecen

Szamota I (1895) A Marmelius-féle latin-magyar szójegyzék 1533-ból. Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből. XVI. kötet 7. szám

Tarnai A (1984) „A magyar nyelvet írni kezdik.” Irodalmi gondolkodás a középkori Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest

Természettudományi Közlöny (1869–1967), majd Természet Világa (1968–2020)

Török A (1894) Jelentés III-ik Béla magyar király és neje testereklyéiről. Székfoglaló értekezés. Értekezések a természettudományok köréből XXIII. kötet 4. szám. Magyar Tudományos Akadémia, Athenaeum, Budapest

Török A (1894) Adatok az Árpádok testereklyéinek embertani bűvárlatához. Második közlemény. Értekezések a természettudományok köréből XXIII. kötet 9. szám. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest

Tudományos Gyűjtemény (1817–1841)

Várad Lentsés György (1577) Ars Medica. Marosvásárhely(?)

Zelliger E (2010) Schlägli szójegyzék.

http://nyelvemlekek.oszk.hu/ism/schlaegli_szojegyzek, 2022. 10. 14.

5.2. Madas E (2022) Sermonarium – Gyulafehérvári sorok.

http://nyelvemlekek.oszk.hu/ism/sermonarium_%E2%80%93_gyulafehervari_sorok, 2022. 12. 06.

Madas E (2022) Halotti beszéd és könyörgés.

http://nyelvemlekek.oszk.hu/ism/praykodex_halotti_beszed_es_konyoerges, 2022. 12. 06.

Szamota I (1894) A schlägli magyar szójegyzék. A xv. század első negyedéből. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest

Zelliger E (2010) Schlägli szójegyzék,

http://nyelvemlekek.oszk.hu/sites/nyelvemlekek.oszk.hu/files/schlagli_szojegyzek_b.pdf, 2022. 10. 10.

A' borbelyi tanításoknak első darabja,

https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_ORVO_Muzealis_2_2_Racz_A_borbelyi_tanitasoknak/?pg=0&layout=s, 2022. 10. 19.

Adatok az emberszabású lények koponya-átalakulásához,

http://real-eod.mtak.hu/3950/1/ErtekTermtudKorebol_23_10.pdf, 2023. 01. 23.

Anthropologiai fölvételek,

http://real-j.mtak.hu/11624/1/OrszKozepiskTanaregyKozlonve_08_1874-1875.pdf, 2022. 10. 21.

Anthropologia vagy is az ember' esmértetése, http://misc.bibl.u-szeged.hu/45842/1/ra_8327.pdf, 2022. 10. 17.

Az aggteleki barlang mint őskori temető, <http://real-eod.mtak.hu/4044/1/16741.pdf>, 2022. 11. 03.

Az egészséges emberi test bonctudományának alapvonatai, https://library.hungaricana.hu/hu/view/KlasszikusOrvosiKonyvek_041/?pg=24&layout=s, 2022. 10. 13.

Bonctudománybeli mű-, meg azon ritkább szavaknak deák-magyar, ill. magyar-deák szótára, https://library.hungaricana.hu/hu/view/KlasszikusOrvosiKonyvek_041/?pg=24&layout=s, 2022. 10. 13.

Besztercei szójegyzék, <https://www.arcnum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarIrodalom-magyar-irodalomtortenet-1/kep-es-magyar-irodalomtortenet-beothy-zsolt-3180/kozepkor-es-renaisance-mondak-es-kodexek-kora-31D4/11-a-kodexek-mint-nyelvemlekek-33D9/szojegyzetek-33DD/>, 2022. 10. 14.

Gyulafehérvári sorok, <http://nyelvemlekek.oszk.hu/adatl>

- 5.3. Bartucz L (1966) Palaeopathologia III.- A praehistorikus trepanáció és orvostörténeti vonatkozású sírleletek. Országos Orvostörténeti Könyvtár, Medicina Kiadó, Budapest
- Bősze P (2009) A magyar orvosi nyelv fejlesztése: lehetőségek, kötelességek. Magyar Tudomány 2009(1):75-85
- Bősze P, Kapronczay K, Keszler B (szerk.) (2022) A magyar orvosi nyelv története. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest
- Demeter É (2010) Az orvosi szaknyelv. In: Dobos Cs (szerk.) Szaknyelvi kommunikáció. Miskolci Egyetem – Tinta Könyvkiadó, Miskolc–Budapest, pp 219–241
- Eiben O (1965) Dr. Bartucz Lajos professzor szakirodalmi munkásságának jegyzéke. Anthropologiai Közlemények IX(1):21-27
- Friedrich K (2018) Új rovásiírás tankönyv és szakköri ötletár. Szerzői kiadás, Budapest
- Hambuch A, Halász R, Kránicz R, Fogarasi K (2020) Az orvosi kétnyelvűség terminológiai és funkcionális nyelvészeti összehasonlító vizsgálata háziorvosi konzultációkban. In: Bocz Zs, Besznay R (szerk.) Porta Lingua 2020. Szaknyelvoktatás és -kutatás nemzetközi kontextusban. Cikkek, tanulmányok a hazai szaknyelvoktatásról. SZOKOE, Budapest, pp. 443-459
- Makra Sz (2012) Dr. Pál Lipták (1914–2000): Biographical sketch and bibliography. Folia Anthropologica 11:129–138
- Mokry B (1818) Némely gondolatok és elméledések a Tudósokról közönségesen. Tudományos Gyűjtemény 1818(12):30-68
- Mummy, مومياء <https://arabic.britannicaenglish.com/en/mummy>, 2022. 12. 14.
- Mummy, مومياء <https://en.pons.com/translate/english-arabic/mummy>, 2022. 12. 14.

[ap-dupla-talba/gyulafehervari_kodex_%E2%80%93_gyulafehervari_sorok](#), 2022. 10. 14.

Halotti beszéd és könyörgés, <https://mek.oszk.hu/01900/01906/html/index458.html>, 2022. 10. 14.

Magyar-deák, deák-magyar orvosi szókönyv

https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_ORVO_Muzealis_2_8_Bugat_Schedel_Magyar_deak/?pg=8&layout=s, 2022. 10. 13.

Murmeliuss-féle latin-magyar szójegyzék, https://adt.arcanum.com/hu/view/ERTNYELVSZEP_16_07/?pg=17&layout=s, 2022. 10. 17.

Schlägli magyar szójegyzék, https://adt.arcanum.com/hu/view/MTA_EgyediKonyvek_204329/?pg=18&layout=s, 2022. 12. 05.

Természethistória és mesterségtudomány, https://books.google.cz/books?id=kq9YAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false, 2022. 10. 12.

Természeti magyar ritkaság, https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_ORVO_OT_1833_04/?pg=0&layout=s, 2022. 11. 17.

Természettudományi szóhalmaz, https://mandadb.hu/tetel/400455/Termeszettudomanyi_szo_halmaz, 2022. 10. 13.

Tudományos Gyűjtemény, https://adt.arcanum.com/hu/view/TudomanyosGyujtemeny_1818/?pg=1516&layout=s, 2022. 11. 04.

Eiben O (1965) Dr. Bartucz Lajos professzor szakirodalmi munkásságának jegyzéke. Anthropologiai Közlemények IX(1):21-27

Múmia, <http://mumia.szojelentese.com/>, 2022. 12. 08.

- Mummy, مومياء, <https://www.arabdict.com/en/english-arabic/%D9%85%D9%8F%D9%88%D9%85%D9%90%D9%8A%D9%8E%D8%A7%D8%A1>, 2022. 12. 14.
- Múmia, <http://mumia.szojelentes.com/>, 2022. 12. 08.
- Veresné Valentinyi K (2017) Hogyan válasszuk ki a megfelelő definíciót a terminus meghatározásához? *Porta Lingua* 2017:175–188
- 5.4. Anthropologiai Közlemények Impresszum (2021), http://www.mbt-biologia.hu/gen/pro/mod/alo/alo_kiiras.php?i_szo_azo=11 (2021. 05. 05.)
- Bősze P (2009) A magyar orvosi nyelv fejlesztése: lehetőségek, kötelességek. *Magyar Tudomány* 2009(1):75-85
- Bősze P (szerk.) (2009) A magyar orvosi nyelv tankönyve. Medicina, Budapest
- 5.5. A betegségek és az egészséggel kapcsolatos problémák nemzetközi statisztikai osztályozása, https://www.ksh.hu/osztalyozasok_bnox, 2022. 01. 17
- Kuna Á, Ludányi Zs (2019) Terminológiai elvek az orvosi szaknyelvben és a gyógyító kommunikációban. Problémák, tendenciák, ideológiák. In: Fóris Á, Bölcskei A (szerk.) Terminológiasztratégiai kihívások a magyar nyelvterületen. L'Harmattan Kiadó, Budapest, pp. 120-139
- Szaknyelvi Intézet, <https://semmelweis.hu/szaknyelv/nyelvtanfolyam/egeszsegugyi-szaknyelv/>, 2023. 01. 30.
- 5.5.1. Bősze P (2009) A magyar orvosi nyelv fejlesztése: lehetőségek, kötelességek. *Magyar Tudomány* 2009(1):75-85
- 5.5.2. Bősze P (2009) A magyar orvosi nyelv fejlesztése: lehetőségek, kötelességek. *Magyar Tudomány* 2009(1):75-85
- Donáth T (szerk.) (1999) *Lexicon anatomiae. Négy nyelvű anatómiai szótár.* Semmelweis Egyetem Képzéskutató, Oktatótechnológiai és Dokumentációs Központ, Budapest
- Varga ÉK, Barta A (2020) A nemzetközi és a magyar anatómiai nevek egységesítési problémái. *Porta Lingua* 2020:193–204
- 5.5.3. Bősze P (2022) A magyar nyelvű orvosi tudományírás tantárgyának története, <https://orvosinyelv.hu/tudomanyiras/>, 2025. 07. 09
- Kuna Á, Ludányi Zs (2019) Terminológiai elvek az orvosi szaknyelvben és a gyógyító kommunikációban. Problémák, tendenciák, ideológiák. In: Fóris Á, Bölcskei A (szerk.) Terminológiasztratégiai kihívások a magyar nyelvterületen. L'Harmattan Kiadó, Budapest, pp. 120-139
- Kuna Á, Ludányi Zs (2019) Terminológiai elvek az orvosi szaknyelvben és a gyógyító kommunikációban. Problémák, tendenciák, ideológiák. In: Fóris Á, Bölcskei A (szerk.) Terminológiasztratégiai kihívások a magyar nyelvterületen. L'Harmattan Kiadó, Budapest, p. 122 (módosítva)
- 5.5.4. Kuna Á (2016) A Magyar Orvosi Nyelv Korpusza. *Magyar Orvosi Nyelv* 1:26–30
6. Andreas Libavius, <https://www.britannica.com/biography/Andreas-Libavius>, 2022. 06. 21.
- Berzsenyi Dániel Összes Munkái (1864) Kiadta Toldy Ferencz két kötetben, Budapest
- Celsus C (i.e. 20 – i.sz. 40, 1938) *De medicina*. I–VIII. Harvard University Press, Cambridge
- Havas L, Kádár Z (szerk.) (1991) *Válogatások a Hippokratészi Gyűjteményből.* Gondolat Könyvkiadó, Budapest
- Kunzmann P, Burkard F-P, Wiedmann F (1993) *Sh Atlasz Filozófia.* Springer Hungarica Kiadó Kft., Budapest
- Lenhossék M (1922) *Az ember anatómiája I. Általános rész, passzív és aktív mozgásszervek, érendszerek.* Pantheon Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Budapest
- Lozsádi K (2015) *Orvosi szótörténeti tár. Etymologia medicina.* Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest
- Plinius (23/24–79, 1997) *Historia Naturalis. Liber I–XXXVII.* Harvard University Press, Cambridge
- Szily K (1902) A magyar nyelvújítás szótára, <https://mek.oszk.hu/13200/13278/13278.pdf>, 2022. 06. 21.
- Varga, ÉK (2012) Tükörjelenségek az anatómiai nevekben. In: Parapatics A (szerk.) *Doktoranduszok a nyelvtudomány útjain: 6. Félúton konferencia.* ELTE BTK, Budapest, pp. 1-10
- Zsom D (2018) Szabad-e embert enni? A „múmia” gyógyászati célú fogyasztása muszlim és zsidó forrásokban. *Keletkutatás* 2018(1):35–53
- Sive commentarii utrisque linguae, https://books.google.hu/books?id=aiZoAAAAcAAJ&pg=PP3&source=gbv_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false, 2022. 06. 20.
- A physical dictionary, <https://wellcomecollection.org/works/q2twpxx5>, 2022. 06. 20.

7. Benjamin K (szerk.) (2006) Brencsán Orvosi szótár. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest
Donáth T (1999) Lexicon anatomiae. Semmelweis Kiadó, Budapest
Donáth T (2005) Anatómia – Élettan. Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest
Donáth T (2005) Anatómiai nevek. Medicina Kiadó, Budapest
Fábián P, Magasi P (ed) (1992) Orvosi helyesírási szótár. Akadémiai Kiadó – Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár, Budapest
Györkös A (1970) Latin-magyar szótár. Akadémiai Kiadó, Budapest
Mihály A (2006) Anatomia essentialis I. kötet. Egységes jegyzet orvostanhallgatók számára. Szegedi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar Anatómiai, Szövet- és Fejlődéstani Intézet, Szeged
Műszaki Könyvkiadó (2015) Latin-magyar, magyar-latin szótár az MK-6603 Orvosi latin című tankönyvhöz. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
Nagy J (2002) Orvosi latin nyelvi alapismeretek. Egészségügyi szakközépiskolák és szakiskolák tankönyve. Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest
Petrasovszky A (2013) Latin nyelvi segédanyag joghallgatók számára. Miskolci Egyetem, Miskolc
Platzer W (1998) Anatómia I. SH Atlasz. Springer Hungarica, Budapest
Répás L (2010) Bevezetés az orvosi latin nyelvbe. Szerzői kiadás, Debrecen
Répás L (2017) Bevezetés az orvosi latin nyelvbe I. Szerzői kiadás, Debrecen
Takácsné Tóth E (2012) Latin nyelvkönyv gyógyszerész hallgatók számára. Szerzői kiadás, Debrecen
- 8.1. Benjamin K (szerk.) (2006) Brencsán Orvosi szótár. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest
Bősze P (szerk.) (2009) A magyar orvosi nyelv tankönyve. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest
Bősze P (2018) Magyar orvosi nyelv – Helyesírási útmutató. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest
Bősze P (2019) Magyar orvosi nyelv – Nyelvhasználati megfontolások. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest
Bősze P (2019) Magyar orvosi nyelv – Egyetemi tételkötet. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest
Donáth T (2003) Hogyan is állunk a magyar anatómiai szaknyelvvel? Magyar Orvosi Nyelv 2003(2):30-45
Nagy J (2011) Orvosi latin nyelvi alapismeretek. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest
- 8.2. Ambrus LF (2014) Mérőszemmel az orvosi nyelv magyaros írásmódjáról. Magyar Orvosi Nyelv 1:6–8
Bősze P (2024) Útmutató a magyar orvosi nyelv használatához (a Magyar Tudomány folyóirat szerzői részére), <https://mersz.hu/magyar-tudomany/>, 2024. 09. 20.
- 8.3. Halász B, Lőrincze L, Keresztury D (1988) Az MTA Helyesírási Bizottságának állásfoglalása az orvosi helyesírás ügyében. Orvosi Hetilap 129(25):1325-1326
Halász B, Lőrincze L, Keresztury D (1989) Állásfoglalás az orvosi helyesírás ügyében. Magyar Nyelvőr 113(1):16-18
- 8.3.1. Amano T, Ramírez-Castañeda V, Berdejo-Espinola V, Borokini I, Chowdhury S, Golivets M, González-Trujillo JD, Montaña-Centellas F, Paudel K, White RL, Verissimo D (2023) The manifold costs of being a non-native English speaker in science. PLoS Biol 21(7):e3002184, doi: 10.1371/journal.pbio.3002184
Az MTA-MAB (Miskolci Akadémiai Bizottság) elnökségének ajánlása a tudományos kétnyelvűséggel kapcsolatban, https://tab.mta.hu/files/3117/0739/7363/Az_MTA-MAB_elnoksegenek_ajanlasa_a_tudomanyos_ketnyelvuseggel_kapcsolatban.pdf, 2025. 09. 10.
- 8.4.1. Brencsán J (1983) Új orvosi szótár. Orvosi kifejezések magyarázata. Akadémiai Kiadó, Budapest
- 8.4.2. Fábián P, Magasi P (1992) Orvosi helyesírási szótár. Akadémiai Kiadó, Budapest
- 8.5.1. Az idegen szavak írásának megfontolásai, <https://old.orvosinyelv.hu/>, 2022. 01. 28.
- 8.5.2. Ambrus LF (2014) Mérőszemmel az orvosi nyelv magyaros írásmódjáról. Magyar Orvosi Nyelv 2014(1):6–8

- Fábián P, Magasi P (ed) (1992) Orvosi helyesírási szótár. Akadémiai Kiadó – Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár, Budapest
- Stroh W (2011) Meghalt a latin! Éljen a latin! Egy nagy nyelv rövid története. Typotex, Budapest
- 8.5.3. Putz O (2006) Idegen szavak napjaink orvosi szaknyelvében. http://www.kjf.hu/manye/2011_szombathely/kotet/47_putz.pdf, 2022. 07. 05
- 8.5.4. Az egyszerű és az összetett idegen szavak, <https://old.orvosinyelv.hu/>, 2022. 01. 28.
- 8.5.5. Az idegen szavak toldalékolása, <https://old.orvosinyelv.hu/>, 2022. 01. 28.
- Bösze P, Laczkó K (2008) Helyesírási útmutató. Nőgyógyászati Onkológia 13:197–208
- Grétsy Zs (2002) Stílus és helyesírás nyelvünkben, illetve az orvosi szaknyelvben I. Magyar Orvosi Nyelv 2:6–13
- Ludányi Zs (2013) A mai magyar orvosi helyesírás. Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest
- 8.5.6. Bösze P, Laczkó K (2008) Helyesírási útmutató. Nőgyógyászati Onkológia 13:197–208
- Grétsy Zs (2002) Stílus és helyesírás nyelvünkben, illetve az orvosi szaknyelvben I. Magyar Orvosi Nyelv 2:6–13
- Ludányi Zs (2013) A mai magyar orvosi helyesírás. Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest
- Összetett szavak írása, <https://old.orvosinyelv.hu/>, 2022. 01. 28.
- 8.5.7. Magyar Tudományos Akadémia (1984-2015) A magyar helyesírás szabályai. Tizenegyedik kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest
- 8.5.8. Évszámok, <https://e-nyelv.hu/>, 2021. 11. 11.
- Ez nem az 1-ső, <https://m.nyest.hu/hirek/ez-nem-az-1-so>, 2021. 11. 11.
- Laczkó K, Mártonfi A (2004). Helyesírás. Osiris Kiadó, Budapest
- Magyar Tudományos Akadémia (2015) A magyar helyesírás szabályai, 12. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, <https://helyesiras.mta.hu/helyesiras/default/akh12>, 2022. 06. 13.
- Szabályzat 296., https://www.szotar.net/mod/object/object.php?objazonosito=szabalyzat2015_296, 2021. 11. 11.
- Szabályzat 297., https://www.szotar.net/mod/object/object.php?objazonosito=szabalyzat2015_297, 2022. 06. 13.
- Szabályzat 298., https://www.szotar.net/mod/object/object.php?objazonosito=szabalyzat2015_298, 2022. 06. 13.
- 8.5.8.1. Fercsik E (2005) Árpád kori vagy Árpád-kori? A kor alapú szerkezetek helyesírásáról és néhány nyelvhelyességi kérdésről. Elektronikus Könyv és Nevelés 2005(1):92-95
- Laczkó K, Mártonfi A (2004). Helyesírás. Osiris Kiadó, Budapest
- Magyar Tudományos Akadémia (1984-2015) A magyar helyesírás szabályai. Tizenegyedik kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Pusztai F (szerk.) (2003) Magyar értelmező kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest
- 8.5.8.2. Századok, <https://e-nyelv.hu/>, 2021. 10. 19.
- 8.5.9. Római szám, <https://e-nyelv.hu/2016-04-18/romai-szam-2/>, 2022. 09. 08.
- Római számok, <https://e-nyelv.hu/2013-03-29/romai-szamok/>, 2022. 09. 08.
- XXI. század, <https://e-nyelv.hu/2013-03-11/xxi-szazad/>, 2022. 09. 08.
- 8.5.10. Magyar Tudományos Akadémia (2015) A magyar helyesírás szabályai, 12. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, <https://helyesiras.mta.hu/helyesiras/default/akh12>, 2022. 06. 13.
- 8.5.11. Bösze P, Laczkó K (2011) Még egyszer az orvosi főnévi szakszavak alkalmi (mellérendelő) kapcsolatának írásáról. Magyar Orvosi Nyelv 2011(2):66–69
- Laczkó K, Mártonfi A (2004). Helyesírás. Osiris Kiadó, Budapest
- Magyar Tudományos Akadémia (2015) A magyar helyesírás szabályai, 12. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, <https://helyesiras.mta.hu/helyesiras/default/akh12>, 2022. 06. 13.
- Magyar Tudományos Akadémia (2018) Magyar fizikai helyesírási szótár, https://mta.hu/data/11_Osztaly/Info/Fizikai%20helyesirasi%20szotar%202018.pdf, 2023. 02. 01.
- Magyar Tudományos Akadémia (2018) Magyar fizikai helyesírási szótár, https://mta.hu/data/11_Osztaly/Info/Fizikai%20helyesirasi%20szotar%202018.pdf, 2023. 02. 01.

- 8.5.12. Magyar Tudományos Akadémia (2015) A magyar helyesírás szabályai, 12. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, <https://helyesiras.mta.hu/helyesiras/default/akh12>, 2022. 06. 13
- 8.5.13. Magyar Tudományos Akadémia (2015) A magyar helyesírás szabályai, 12. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, <https://helyesiras.mta.hu/helyesiras/default/akh12>, 2022. 12. 08.
- Rövidítések és jelek, <https://e-nyelv.hu/>, 2021. 12. 08.
- 8.5.14. Berényi M, Bősze P (2022) Idegen szakkifejezések térhódítása és bicegő mondatok. Magyar Orvosi Nyelv 2(2022):111–117.
- Ludányi Zs (2014) Rövidítések és mozaikszók helyesírása. Így írunk mi 2014(10):27–28
- Varga ÉK (2014) Anatómiai nevek régen és ma. Latin helyett angol? Modern Nyelvoktatás 2014(1-2):35–42
- 8.5.15. Bősze Péter: Tartozékbetűk, tartozékszámok és tartozékmagyarázók az orvosi-biológiai irodalomban. Magyar Nyelvőr 131(2):151–162
- Human Gene Nomenclature Committee, <https://www.genenames.org/>, 2022. 01. 28.
- 8.5.16. Dégen Cs, Kartaly I, Sztanó P, Urbán J (2020) Fizika 7. Tankönyv. OFI, Eszterházy Károly Egyetem Oktatókutatási és Fejlesztő Intézet, Budapest-Eger
- 8.5.17. mtsai., <https://e-nyelv.hu/2012-08-30/mtsai/>, 2023. 01. 25.
- 8.5.18. Bandur Sz (2003) Dokiduma - az orvosi szlengről... Magyar Orvosi Nyelv 2003(1):9–26
- 8.5.19. Bertől L (2001) Szakmai nyelvünk. Magyar Orvosi Nyelv 1:25
- Bősze P (2011) Angomagyos zagyvaságok. Magyar Orvosi Nyelv 2:88–90
- Grétsi L (2001) Globalizáció és anyanyelv. Magyar Orvosi Nyelv 1:20–23
- Michelberger P (1998) Nemzeti nyelv a tudományban: múlt-jelen-jövő? Modern Nyelvoktatás 1998(1):3–8
- Varga ÉK (2014) Anatómiai nevek régen és ma. Latin helyett angol? Modern Nyelvoktatás 2014(1-2):35–42
- 8.5.20. Amikor az emberek egyiptomi múmiákat kezdtek enni, <https://femina.hu/ezo/egyiptomi-mumiak-orvosi-fogyasztasra/>, 2023. 02. 01.
- A múmia szó sértő a több ezer éves halottakra nézve, <https://techworld.hu/2023/01/26/muzeologusok-a-mumia-szo-serto-a-okori-egyiptomiak-szamarara/>, 2023. 02. 01.
- A padlason rejtőzött ennek a rejtélyes egyiptomi múmiának a feje, <https://www.origo.hu/tudomany/20220801-nyomokat-talaltak-a-padlason-felfedezett-egyiptomi-mumiafejen.html>, 2023. 02. 01.
- Belestelek a múmiákba, http://medicalonline.hu/tudomany/cikk/belestelek_a_mumiakba, 2023. 02. 01.
- Először láthatjuk a titokzatos múmia eredeti arcát, <https://hirado.hu/extra/tudomany-high-tech/cikk/2022/11/15/eloszor-lathatjuk-a-titokzatos-mumia-eredeti-arcat>, 2023. 02. 01.
- Hogyan lettünk az állatvilág élsportolói?, <https://index.hu/tudomany/til/2022/12/19/hogyan-lettunk-az-allatvilag-elsportoloi-/>, 2023. 01. 19.
- Mi leszek, ha antropológus leszek?, <https://www.uni-miskolc.hu/uni/news/mertarchivum/2001.04.11./kar3.html>, 2023. 01. 31.
- Minya K (2024) Az internetes kommunikáció jellemzői. IPM XLIV(10):98–99
- Nem használják a „múmia” szót több brit múzeumban, mert a kifejezés tárgyiasítja az elhunytakat, <https://www.hetek.hu/cikkek/online/nem-hasznaljak-a-mumia-szot-tobb-brit-muzeumban-mert-a-kifejezes>, 2023. 01. 31.
- Öt kontinens. Évezredek és közelmúlt., <http://www.nhmus.hu/hu/rovatok/mumia-bevezeto>, 2023. 02. 01.
- Borzalmas emberáldozat: tinédzser lányok maradványaira bukkantak, <https://www.origo.hu/tudomany/2025/05/emberaldozat-tinedzser-lanyok-maradvanyai>, 2025. 08. 06.
- A neandervölgyi ősember egy korábban ismeretlen ágát fedezték fel, <https://www.origo.hu/tudomany/2024/09/neandervolgyi-osember>, 2025. 08. 06.
- Egy 2.200 éves rejtélyes csontváz találtak, <https://www.origo.hu/tudomany/2024/07/egy-2200-eves-rejtelyes-csontvazat-talaltak>, 2025. 08. 06.

Az intelligens csontok elgörbülnek, <https://raketa.hu/az-intelligens-csontok-elgorbulnek-hogy-megovjanak-bennunket-a-veletlen-toresektol>, 2022. 11. 17.

3000 évet várt a CT-re, https://multkor.blog.hu/2013/06/07/3000_evet_vart_a_ct-re, 2023. 02. 01.

RC (2021) Neander-völgyi gén enyhítheti a koronavírus tüneteit, <https://index.hu/techtud/egeszseg/2021/02/17/enyhitheti-a-koronavirus-tuneteit-a-neandervolgyi-gen/>, 2025. 09. 20.

- 8.5.21. Bugát P (1828) Az egészséges emberi test boncztudományának alapvonalai. Hempel Adolf Fridrik után németből fordítva Bugát Pál által. Trattner, Pest
- Donáth T (2009) Az anatómiai nyelv mint az orvosi nyelv alapja. In: Bősze P (szerk.) A magyar orvosi nyelv tankönyve. Medicina Könyvkiadó, Budapest
- Szentágothai J, Réthelyi M (2002) Funkcionális anatómia. Az ember anatómiája, fejlődéstana, szövettana és tájékozódási anatómiája I–III. Medicina Könyvkiadó, Budapest
- Varga ÉK (2014) Anatómiai nevek régen és ma. Latin helyett angol? Modern Nyelvoktatás 2014(1-2):35–42
- 8.5.22. Veresné Valentinyi K (2017) Hogyan válasszuk ki a megfelelő definíciót a terminus meghatározásához? Porta Lingua 2017:175–188
- Fóris Á (2005) Hat terminológia lecke. Lexikográfia Kiadó, Pécs
- 8.5.23. dr., Dr., <https://e-nyelv.hu/2009-06-19/dr-dr-3/>, 2023. 01. 30.
- Kis doktor vagy nagy doktor? <https://helyesiras.mta.hu/helyesiras/blog/show/kisdoktor-vagy-nagydoktor>, 2023. 01. 30.
- Magyar Tudományos Akadémia (1985) A magyar helyesírás szabályai. Tizenegyedik kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest
- NEYEST (2014) Doktorok, miniszterek sem tudnak helyesen írni, <https://m.nvest.hu/hirek/doktorok-miniszterek-br-sem-tudnak-helyesen-irni>, 2023. 01. 30.
- Romsics V (2009) Kisdoktorok és Nagydoktorok – A doktori cím viselésének szabályai, <https://www.jogiforum.hu/cikk/2009/12/18/kisdoktorok-es-nagydoktorok-a-doktori-cim-viselesenek-szabalyai/>, 2023. 01. 30.
2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról, <https://mkogv.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100204.TV>, 2023. 01. 30.
- 8.5.24. Országgyűlés (2011) 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100204.tv>, 2023. 04. 28.
- Somogy Vármegyei Kaposi Mór Oktató Kórház Tudományos- és Oktatási Bizottsága (2023) Adjunktusi és főorvosi kinevezések követelményrendszere. <https://www.kmk.hu/hasznos-informaciok/szakmai-anyagok/360-adjunktusi-es-foorvosi-kinevezesek-koevetelmenyrendszere>, 2023. 04. 28.
- 8.5.25. Nádasdy Á (2024) Szmoking és bermuda. Nyelvészeti írások. Magvető, Budapest.
9. Bősze P (2020) Magyar nyelvű magyar orvosi nyelvet! Magyar Tudomány 181(2):262–272, DOI: 10.1556/2065.181.2020.2.12
- Demeter É (2010) Az orvosi szaknyelv. In: Dobos Cs (szerk.) Szaknyelvi kommunikáció. Miskolci Egyetem – Tinta Könyvkiadó, Miskolc–Budapest, pp 219–241
- Fábián Pál 1993. Szaknyelvi helyesírási szabályzataink mérlege. Magyar Nyelvőr 4: 595–607.
- Grétsy Zs (2001) Az orvosi szavak írásának általános szempontjai és lehetőségei. Magyar orvosi Nyelv 1:34–35
- Ludányi Zs (2013) A mai magyar orvosi helyesírás. Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest
- 9.1. Farkas LGy, Dezső Gy (1994) A magyar antropológia története a kezdetektől napjainkig. JATEPress, Szeged
- Magyary-Kossa Gy (1926) Magyar orvosi emlékek. Értekezések a magyar orvostörténelem köréből. A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat Könyvtára, Budapest.
- Minya K (2025) Nyelvművelés 3.0. IPM 2025(7):94–95.
- Sümegei A (2025) ChatGPT kezdőknek. IPM 2025(9):26–34.
- Radiology Icon, <https://www.freepik.com/free-photos-vectors/radiology-icon>, 2022. 12. 07.